

RAPPORT

2012:3

Signe Bock Segard og Jo Saglie (red.)

Evaluering av forsøket med e-valg 2011

Tilgjengelighet for velgere, tillit,
hemmelig valg og valgdeltagelse

Signe Bock Seggaard og Jo Saglie (red.)

Evaluering av forsøket med e-valg 2011

Tilgjengelighet for velgere, tillit, hemmelig valg og valgdeltagelse

Institutt for samfunnsforskning

Oslo 2012

© ISF 2012
Rapport 2012:3

Institutt for samfunnsforskning
Munthes gate 31
Postboks 3233 Elisenberg
0208 Oslo
www.samfunnsforskning.no

ISBN (trykt): 978-82-7763-388-6
ISBN (pdf): 978-82-7763-389-3
ISSN: 0333-3671

Innhold

Forord	9
Introduksjon. Litt om forsøket med e-valg og evalueringen <i>Signe Bock Seggaard, Institutt for samfunnsforskning</i>	11
DEL A5 – VALGDELTADELSE	27
Valgdeltakelse og bruk av internettstemmegivning. Har hvordan velgerne stemmer betydning for om de stemmer? <i>Johannes Bergh, Institutt for samfunnsforskning</i> <i>Dag Arne Christensen, Uni Rokkansenteret</i>	29
DEL A1 – TILGJENGELIGHET	69
Valgets tilgjengelighet for velgere generelt <i>Johannes Bergh, Institutt for samfunnsforskning</i>	71
E-valg, tilgjengelighet og personer med nedsatt funksjonsevne <i>Kristin Skeide Fuglerud og Ingvar Tjøstheim, Norsk Regnesentral</i>	85
DEL A2 – TILLIT	159
Tillit til valggjennomføringen <i>Johannes Bergh, Institutt for samfunnsforskning</i>	161
Den lokale mediedekningen av e-valgforsøket. Lokale medier som opinionsdannende aktører <i>Marte Winsvold og Gro Sandkjær Hanssen, NIBR</i>	179
Arguments for and against the e-vote experiment in the local online newspapers <i>Steven Connolley, Høgskolen i Lillehammer</i>	223
DEL A3 – HEMMELIG VALG	237
Hemmelig valg <i>Jo Saglie, Institutt for samfunnsforskning</i>	239
DEL UNGDOM A1, A2 & A3	263
Tradisjonallister med teknologitillit. En casestudie av unge velgeres holdninger til stemmegivning på Internett <i>Guro Ødegård, Institutt for samfunnsforskning</i>	265
Sammendrag/Abstract	283

Figurliste

<i>Figur 2-1. Forhåndsstemmegivning i forsøkskommunene, samt i hele landet i perioden 1979-2011. Prosent av alle stemmeberettigede.....</i>	<i>36</i>
<i>Figur 2-2. Deltakelse i kommunestyrevalget i fem av forsøkskommunene i perioden 1979 til 2011, sammenliknet med landet som helhet.</i>	<i>38</i>
<i>Figur 2-3. Deltakelse i kommunestyrevalget i fem av forsøkskommunene i perioden 1979 til 2011, sammenliknet med landet som helhet.</i>	<i>39</i>
<i>Figur 2-4. Deltakelse i kommunestyrevalget i forsøkskommunene og i hele landet i perioden 1979 til 2011. Prosent av alle stemmeberettigede.....</i>	<i>40</i>
<i>Figur 2-5. Valgdeltakelse og stemmegivningsmetode etter alder</i>	<i>48</i>
<i>Figur 2-6. Valgdeltakelse og stemmegivningsmetode etter brutto personlig årsinntekt</i>	<i>51</i>
<i>Figur 2-7. Valgdeltakelse og stemmegivningsmetode etter utdanningsnivå.....</i>	<i>52</i>
<i>Figur 2-8. Valgdeltakelse og stemmegivningsmetode etter landbakgrunn</i>	<i>53</i>
<i>Figur 2-9. Internettstemmegivning, forhåndsstemmegivning på papir og stemmegivning på valgdagen, etter alder. Prosentandeler av alle stemmeberettigede.....</i>	<i>67</i>
<i>Figur 2-10. Valgdeltakelse og stemmegivningsmetode i ulike aldersgrupper</i>	<i>68</i>
<i>Figur 3-1. Grunner til å stemme over Internett. Prosentandeler som oppgir at grunnen er «svært» eller «nokså» viktig.....</i>	<i>74</i>
<i>Figur 3-2. Grunner til ikke å stemme på Internett blant papirvelgere. Prosentandeler som oppgir at grunnen er «nokså» eller «svært» viktig. N=1888.....</i>	<i>77</i>
<i>Figur 3-3. Grunner til ikke å stemme ved valget. Prosentandeler som oppgir at grunnen er «nokså» eller «svært» viktig.....</i>	<i>79</i>
<i>Figur 3-4. Bruk av Internett og holdninger til internetvalg i to grupper av hjemmesittere og alle stemmeberettigede i forsøkskommunene.....</i>	<i>80</i>
<i>Figur 3-5. Kjennetegn ved to grupper av hjemmesittere og alle stemmeberettigede i forsøkskommunene.</i>	<i>81</i>
<i>Figur 4-1. Bruk av MinID, selvangivelse som eksempel. Elektronisk innsendelse av selvangivelse fra lønsmottakere og pensjonister, 1999 – 2007.)</i>	<i>99</i>
<i>Figur 4-2. Elektronisk innsendelse av selvangivelse fra lønsmottakere og</i>	<i>100</i>
<i>pensjonister 2008 – 2010.</i>	<i>100</i>
<i>Figur 4-4. Mulig grunn til ikke å stemme via Internett etter alder: MinID</i>	<i>102</i>
<i>Figur 4-5. Forskjeller i IKT ferdigheter, subjektiv vurdering.</i>	<i>104</i>
<i>Figur 4-6. Valgdeltakelse og e-stemmegivning, etter tilknytning til yrkeslivet.</i>	<i>105</i>
<i>Figur 4-7. Lenke til e-valg fra kommunens hjemmeside.....</i>	<i>113</i>
<i>Figur 4-8. Usynlig todeling av valgsymbol</i>	<i>114</i>
<i>Figur 4-9. Steg for å finne e-valgløsningen.....</i>	<i>115</i>
<i>Figur 4-10. Valgkortets hvite framside(utside) og gule bakside (innside).....</i>	<i>115</i>
<i>Figur 4-11. Søker etter Java på din maskin</i>	<i>116</i>
<i>Figur 4-12. Oppdatering av Java.....</i>	<i>118</i>
<i>Figur 4-13. Åpne programfil</i>	<i>118</i>
<i>Figur 4-14. En feil har oppstått.....</i>	<i>120</i>

<i>Figur 4-15. Feil ved innsending av stemmeseddelen.....</i>	<i>120</i>
<i>Figur 4-16. Skjerm bilde av innlogging til e-valg</i>	<i>123</i>
<i>Figur 4-17. Registre ny bruker på www.minid.difi.no.....</i>	<i>125</i>
<i>Figur 4-18. Vedlikeholde brukerprofil på www.minid.difi.no</i>	<i>126</i>
<i>Figur 4-19. Informasjon om hvordan gi personstemmer</i>	<i>130</i>
<i>Figur 4-20. Valg for å gjøre endringer på stemmeseddelen.....</i>	<i>130</i>
<i>Figur 4-21. Side med ruter ved navnet til kandidaten</i>	<i>131</i>
<i>Figur 4-22. OK-knapp skjult nedenfor skjermen</i>	<i>133</i>
<i>Figur 4-23. Tilrettelagt for hemmelig valg i valglokalet?</i>	<i>138</i>
<i>Figur 4-24. Modell tillit til e-valg</i>	<i>145</i>
<i>Figur 4-25. Modell innlogging.....</i>	<i>147</i>
<i>Figur 4-26. Modell opplevelse av kontroll</i>	<i>148</i>
<i>Figur 4-27. Modell innlogging og opplevelse av kontroll</i>	<i>148</i>
<i>Figur 4-28. Faktorer av betydning for om velgere med nedsatt funksjonsevne vil stemme i et valglokale versus e-valg</i>	<i>152</i>
<i>Figur 5-1. Holdninger til e-valg.....</i>	<i>165</i>
<i>Figur 5-2. Prosentandeler som er «helt» eller «delvis» enig i at det «bør være mulig å stemme via Internett i Norge», i hver av forsøkskommunene og landet som helhet.</i>	<i>167</i>
<i>Figur 5-3. Prosentandeler som er «svært» eller «nokså positive til «at det ble gjennomført et forsøk med e-valg», i hver av forsøkskommunene og landet som helhet.</i>	<i>168</i>
<i>Figur 5-4. Tillit til valggjennomføring i hver av e-valgkommunene, sammenliknet med landet som helhet i 2011.</i>	<i>171</i>
<i>Figur 5-5. Valgdeltakelse og stemmegivning over internett blant de med liten tillit til valggjennomføring og alle.</i>	<i>172</i>
<i>Figur 5-6. Holdning til e-valg blant de med liten tillit til valggjennomføring, og alle. Prosentandeler som er «helt» eller «delvis» enige i påstanden</i>	<i>174</i>
<i>Figur 5-7. IKT-kompetanse blant de med lav tillit til valggjennomføring, og alle.</i>	<i>175</i>
<i>Figur 6-1. Antall oppslag om e-valg i perioden 1. august til 19. oktober 2011.....</i>	<i>197</i>
<i>Figur 8-1. Andel som ikke var alene i rommet da de stemte via Internett (prosentandel av e-velgere), etter utdanning, alder og kjønn.</i>	<i>250</i>
<i>Figur 8-2. Holdninger til internettvalg og hemmelig valg, blant e-velgere, papirvelgere og hjemmesittere.</i>	<i>253</i>
<i>Figur 8-3. Andel som er uenig i at prinsippet om hemmelig valg er så viktig at e-valg ikke bør innføres, etter utdanning, alder og kjønn..</i>	<i>254</i>
<i>Figur 8-4. Andel uenig i at prinsippet om hemmelig valg er så viktig at e-valg ikke bør innføres, etter stemmegivning.....</i>	<i>255</i>
<i>Figur 8-5. Holdninger til ansvar for hemmelig valg, blant e-velgere, papirvelgere og hjemmesittere.</i>	<i>257</i>
<i>Figur 8-6. Andel som er enig i det ikke bør være andre personer i rommet når man stemmer via Internett, etter utdanning, alder og kjønn.</i>	<i>258</i>
<i>Figur 9-1. Holdninger til e-valg etter alder.</i>	<i>275</i>

Tabelliste

<i>Tabell 1-1. Oppsummering av anvendt metode og design etter tema som skal belyses.</i>	16
<i>Tabell 1-2. Beskrivelse av bruttoutvalget i E-valg-surveyen</i>	18
<i>Tabell 1-3. Beskrivelse av E-valg-surveyens målsetning og faktisk status for antall intervjuer.</i>	20
<i>Tabell 1-4. Beskrivelse av bruttoutvalget i Lokaldemokratiundersøkelsen</i>	23
<i>Tabell 2-1. Valgdeltakelse og stemmegivning på Internett etter kjønn i kommunene som gjennomførte forsøk med e-valg, sammenliknet med landet som helhet. Prosent.</i>	47
<i>Tabell 2-2. Valgdeltakelse etter alder i kommunene som gjennomførte forsøk med e-valg ved lokalvalgene 2011, sammenliknet med hele landet. Prosent</i>	49
<i>Tabell 2-3. Valgdeltakelse og stemmegivning på Internett blant gifte og ugifte i kommunene som gjennomførte forsøk med e-valg, sammenliknet med landet som helhet. Prosent.</i>	50
<i>Tabell 2-4. Stemmegivning på papir og stemmegivning på Internett (sammenliknet med hjemme-sitting), som en funksjon av sosiale bakgrunnsvariabler. Logistiske regresjonskoeffisienter, samt tester av signifikante forskjeller* mellom modellene.</i>	54
<i>Tabell 2-5. Valgdeltakelse og stemmegivning på Internett etter valgdeltakelse i 2007 i kommunene som gjennomførte forsøk med e-valg, sammenliknet med landet som helhet.</i>	57
<i>Tabell 2-6. Stemmegivning på papir og stemmegivning på Internett (sammenliknet med hjemmesitting), som en funksjon av politisk interesse, holdninger og IKT-kompetanse. Logistiske regresjonskoeffisienter, samt tester av signifikante forskjeller* mellom modellene.</i>	58
<i>Tabell 2-7. Gjennomsnittlige sannsynligheter for å tilhøre de tre velgergruppene (N=2837).*</i>	66
<i>Tabell 3-1. Andelen av de som stemte på Internett som oppgir at den enkelte delen av stemmegivningsprosessen var «nokså» eller «svært» lett. Prosent</i>	75
<i>Tabell 3-2. Datatekniske grunner til ikke å stemme på Internett blant papirvelgere.</i>	77
<i>Tabell 5-1. Tillit til valggjennomføring* i e-valgkommunene i 2011, sammenliknet med hele landet i 2011 og 1997. Prosent og gjennomsnitt.</i>	169
<i>Tabell 6-1. Aviser det ble gjort søk i.</i>	187
<i>Tabell 6-2. Kodeskjema for koding av oppslag i artikkelutvalget.</i>	189
<i>Tabell 6-3. Antall oppslag om e-valg i de utvalgte mediene i perioden 1. august til 3. november.</i> 194	
<i>Tabell 6-4. Type oppslag.</i>	195
<i>Tabell 6-5. Oppslag hvor ulike grupper kommer til orde.</i>	196
<i>Tabell 6-6. Oppslagenes vinkling. Prosent.</i>	200
<i>Tabell 6-8. Forekomst av ulike typer argumenter.</i>	203
<i>Tabell 6-9. Temaer e-valg ble knyttet til.</i>	206
<i>Tabell 6-10. Hvor ofte leser du lokalavisen i den kommunen du har stemmerett? Prosent.</i>	208
<i>Tabell 6-11. Opplevelse av mediedekningen i lokale og nasjonale medier. Prosent.</i>	209
<i>Tabell 6-12. Opplevelse av mediedekningen.</i>	210
<i>Tabell 6-13. Oppfatning av mediedekningen av e-valgforsøket i lokale medier i bostedskommunen.</i>	210
<i>Tabell 6-14. Vurdering av mediedekning blant dem med positivt og negativt syn på e-valgforsøket.</i>	211

<i>Tabell 6-15. Vurdering av e-valg-forsøket blant grupper med ulikt syn på mediedekningene av e-valgforsøket.</i>	212
<i>Tabell 6-16. Lineær regresjon med holdning til e-valg-forsøket som avhengig variabel. Standardiserte Betakoeffisienter.</i>	214
<i>Tabell 6-17. To lineær regresjonsanalyser med tillit til teknologi og valggjennomføring som avhengige variabler. Standardiserte Betakoeffisienter.</i>	215
<i>Tabell 6-18. Prosentandel som er negativ til e-valgforsøket og prosentandel negativt vinklede oppslag i kommunene.</i>	216
<i>Table 7-1. The most frequent positive and negative arguments relating to the e-vote, with the number of occurrences and the persons cited.</i>	227
<i>Tabell 8-1. Andel som ikke var alene i rommet da de stemte via Internett (prosent av e-velgere), hvem som var til stede og hva de gjorde (prosent av dem som ikke var alene).</i>	249
<i>Tabell 8-2. Andel som oppgir at noen forsøkte å kjøpe egen eller andres stemme, blant e-velgere, papirvelgere og hjemmesittere. Prosent.</i>	251
<i>Tabell 8-3. Holdninger til internetvalg og hemmelig valg. Prosent</i>	252
<i>Tabell 8-4. Holdninger til ansvar for hemmelig valg. Prosentfordeling</i>	256

Forord

Våren 2011 fikk Institutt for samfunnsforskning (ISF) sammen med sine samarbeidspartnere Uni Rokkansenteret, Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR), Norsk regnesentral (NR) og Universitetet i Oslo (UiO) i oppdrag av Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) å gjennomføre fire del-evalueringer av forsøket med elektronisk valg (e-valg). Oppdraget bestod i å evaluere forsøket ved å se nærmere på tilgjengelighet for velgere, tillit, hemmelig valg og valgdeltagelse. Denne rapporten inneholder de endelige evalueringer av disse aspektene ved forsøket med e-valg.

Signe Bock Seggaard har vært prosjektleder og har hatt det overordnede ansvaret så vel som koordineringsansvaret for evalueringen som helhet. I forskerteamet inngår dessuten Jo Saglie, Johannes Bergh og Guro Ødegård (ISF), Dag Arne Christensen (Uni Rokkansenteret), Marte Winsvold og Gro Sandkjær Hanssen (NIBR), Ingvar Tjøstheim og Kristin Skeide Fuglerud (NR) og Harald Baldersheim (UiO). I tillegg har doktorgradsstipendiat Steven Connolley fra Høgskolen i Lillehammer bidratt. Det fremgår av rapporten hvilke forskere som har hatt det faglige ansvaret for de ulike delene av evalueringen.

Forskerteamet vil takke alle som har bidratt til at denne evalueringen kunne gjennomføres. Særlig vil vi rette vår takk til forsøkskommunene og personer som har stilt opp som informanter i forbindelse med spørreundersøkelser, personlig intervju og hjemmebesøk. Videre vil vi takke Respons Analyse AS ved Idar Eidset, Statistisk sentralbyrå og vår oppdragsgiver KRD for godt samarbeid.

Vi håper at rapporten kan være til nytte i det arbeidet som Kommunal- og regionaldepartementet og Stortinget skal gjøre videre samt til nytte for andre som har samme interesse.

Oslo, juni 2012

På vegne av forskerteamet
Signe Bock Seggaard og Jo Saglie

Introduksjon. Litt om forsøket med e-valg og evalueringen

Signe Bock Seggaard, Institutt for samfunnsforskning

Prosjektet «Forsøk med elektronisk valg» ble igangsatt av Kommunal- og regionaldepartementet i 2008 på grunnlag av Stortingets behandling av statsbudsjettet for 2008. Stortinget stilte seg i den sammenhengen bak igangsettelse av prosjektet «med sikte på å gjennomføre forsøk ved ordinære valg i 2011» (Budsjett-innst. S. nr 5 (2007–2008) fra kommunal- og forvaltningskomiteen).

I september 2009 ble 56 utvalgte kommuner i Norge invitert til å søke Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) om å delta som forsøkskommuner for utprøving av e-valg ved lokalvalget 2011, dvs. både kommunestyrevalg og fylkestingsvalg. 35 av de inviterte kommunene søkte og i januar 2010 ble det offentliggjort at 11 av disse var blitt valgt ut som forsøkskommuner. Den endelige utvelgelse av forsøkskommuner ble ifølge KRD gjort ut fra et ønske «om variasjon og representativitet. Motivasjon, kompetanse, storleik, befolkningssamansetjing, geografi, kommunikasjon og infrastruktur har vore viktige faktorar i vurderinga» (KRD 2010a).

I ettertid trakk Drammen kommune¹ og Oslo kommune² seg fra prosjektet, mens Sandnes kommune ble trukket inn som ny forsøkskommune.

Totalt var det ti kommuner som gjennomførte forsøket med e-valg i ukontrollerte omgivelser – altså utenfor valglokalet – ved lokalvalget 2011: Bodø, Bremanger, Hammerfest, Mandal, Radøy, Re, Sandnes, Tynset, Vefsn og Ålesund. E-valg ble gjennomført som et supplement til de ordinære papirbaserte

1. Se KRD (2010b).

2. I Oslo var det planen at forsøket med e-valg skulle gjennomføres i en bydel, men det viste seg etter hvert at det var vanskelig å få oppslutning om dette i de enkelte bydelene (Øst-kantavisa 2010). Bystyret i Oslo besluttet den 9. juni 2010 å ikke å delta i forsøket, se Oslo kommune (2010).

prosedyrene for stemmegivning i perioden for forhåndsstemming fra 10. august til og med 9. september 2011. Forsøket innebar at mer enn 167.000 stemmeberettigede fordelt på ti kommuner hadde mulighet for å avgi sin stemme til både kommunestyrevalget og fylkestingsvalget via Internett. Velgeren kunne med andre ord sitte hjemme i stuen og avgi sin stemme.

Fire av forsøkskommunene, Hammerfest, Re, Mandal og Ålesund, deltok samtidig i et prøveprosjekt med nedsatt stemmerettsalder til 16 år. Forsøket med nedsatt stemmerettsalder omfattet 20 kommuner samt Longyearbyen. 16–17 åringer i noen utvalgte kommuner fikk altså stemme ved lokalvalget 2011, og i noen kommuner – men ikke i alle – skjedde det samtidig med at valgbehandlingen kunne gjennomføres via Internett. Dette tilfører et ekstra moment til evalueringen av lokalvalget som helhet og av forsøket med e-valg spesielt. Kombinasjonen «ungdom og ny teknologi» har i faglitteraturen fått ekstra oppmerksomhet, fordi det hersker en forventning om at det særlig er de unge som bruker den nye teknologien og at teknologien derfor – alt annet likt – kan bidra til å mobilisere ungdommen, også politisk. Dette er et særlig interessant aspekt fordi førstegangsvelgere tradisjonelt har vært en vanskelig gruppe å mobilisere.

I Prosjektdirektivet er det formulert fire begrunnelser for e-valg som er direkte knyttet til e-valgprosjektet som et demokratiprojekt, og som det er naturlig å ha in mente når forsøket med e-valg 2011 skal vurderes (KRD 2011a:5):

1. Øke tilgjengeligheten for velgerne generelt og spesielt velgergrupper som i dag ikke har full tilgjengelighet
2. Nye generasjoner velgere forventer elektroniske løsninger
3. Raskere og mer korrekt valgoppgjør
4. Muliggjøre direktedemokrati med lav kostnad (folkeavstemninger)

I en tidligere versjon av prosjektdirektivet var økt valgdeltagelse også tatt inn og definert som et hovedmål: «Øke valgdeltagelsen for velgergrupper som i dag ikke har full tilgjengelighet» (KRD 2009:punkt 3.1). Men selv om økt valgdeltagelse ikke lenger er et eksplisitt mål for forsøket, har det i den offentlige debatten om forsøket vært uttrykt forventning til at stemmegivning via Internett kan mobilisere noen velgergrupper som tradisjonelt ikke har deltatt i valg.

Av Prosjektdirektivet for forsøket med e-valg 2011 fremgår det videre at «valg gjennomføring basert på prinsippet om hemmelig valg skal opprettholdes» også når det gjennomføres forsøk med stemmegivning via Internett.

Et av tiltakene for å sikre prinsippet om hemmelig valg og unngå «misbruk» av stemmene i form av «utilbørlig stemmegivning» eller «kjøp/salg av stemmer» var at velgeren kunne stemme via Internett et ubegrenset antall ganger. Det var den sist avgitte stemmen som var tellende. Videre kunne vel-

geren også stemme på papir i forhåndsperioden eller i valglokalet på valgdagen. Papirstemmen ville da være den tellende stemme uansett om vedkommende velger stemte elektronisk etter at papirstemmen var avgitt.

For å sikre velgeren en viss kontrollmulighet, var det i den tekniske løsningen lagt inn en kontrollfunksjon i form av en kodet tilbakemelding via SMS. Koden i SMSen ville sammen med informasjon på valgkortet «fortelle» velgeren hvilket parti hun hadde stemt på. Informasjonen på valgkortet og koden var unik for alle velgerne. På denne måten ville prosjektet underbygge tilliten til systemet, hvilket også var hensikten bak det å basere seg på åpen kildekode og offentliggjøring av denne.

Ut over å være et styringsredskap for prosjektet presiserer Prosjektdirektivet også at prosjektet skal omfatte en forskningsbasert evaluering av valget 2011 utført av eksterne aktører (KRD 2011a). Dette forskningsoppdraget er nærmere beskrevet i en utlysningstekst (KRD 2011b) som definerer syv temaer i evalueringen i tillegg til en åpen kategori:

- A1. Tilgjengelighet for velgere
- A2. Tillit
- A3. Hemmelig valg
- A4. Effektiv stemmeopptelling og raskt valgresultat
- A5. Valgdeltagelse
- A6. Internasjonale erfaringer med e-valg
- A7. Samsvar med Europakommisjonens anbefalinger for e-valg

Som det ses er temaene for evalueringen nært knyttet til de fire begrunnelsene for e-valg slik disse fremgår av Prosjektdirektivet (KRD 2011a). Som det også fremgår skal denne evaluering ikke inkludere a) en teknisk evaluering av e-valg-løsningen og sikkerheten; b) en evaluering av det valgadministrative systemet og; c) en prosessevaluering av prosjektet (KRD 2011c:5).

På grunnlag av evalueringen av de spesifikke temaene skal evalueringen kunne ut i en sluttrapport som forventes ferdigstilt høsten 2012.

Resultatet av utlysningen ble at Institutt for samfunnsforskning (ISF) ved forsker Signe Bock Seggaard ble tildelt koordineringsansvaret for evalueringsprosjektet og at forskere fra seks uavhengige forskningsinstitusjoner, Institutt for samfunnsforskning (ISF), Uni Rokkansenteret, Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR), Norsk regnesentral (NR), Universitetet i Oslo (UiO) samt det amerikanske instituttet International Foundation for Electoral Systems (IFES) skulle gjennomføre den forskningsbaserte evaluering av forsøket med e-valg 2011.

IFES har hatt det faglige og det praktiske ansvaret for evalueringene av punktene A4, A6 og A7 og disse offentliggjøres i egne dokumenter.

ISF har hatt det overordnede faglige ansvaret for evalueringene av punktene A1, A2, A3 og A5, og gjennomført disse i samarbeid med NIBR, NR, UiO

og Uni Rokkansenteret. I tillegg har doktorgradsstipendiat Steven Connolley fra Høgskolen i Lillehammer bidratt. Det er denne delen av evalueringen som denne rapporten vil presentere i de etterfølgende kapitler.

I tillegg til de nevnte temaene omfatter vår evaluering et fokus som ikke direkte ble etterspurt i utlysningen fra KRD, men som er viktig å trekke inn for å belyse forsøket med e-valg som helhet og tillitsaspektet spesielt. Det gjelder et fokus på lokale medier som opinionsdannende aktører og deres betydning for velgernes tillit til e-valg.

Rapporten er strukturert i fem deler som henholdsvis fokuserer på temaene Valgdeltagelse (Del A5), Tilgjengelighet for velgere (Del A1), Tillit (Del A2), Hemmelig valg (Del A3) og endelig en del som på grunnlag av en kvalitativ forskningstilnærming setter søkelys på temaene A1, A2 og A3 ut ifra et ungdomsperspektiv. I noen av delene vil ulike delproblemstillinger bli belyst i egne kapitler. At evalueringen av valgdeltagelse (Del A5) presenteres først skyldes hensyn til leservennlighet idet mye av det som formidles i denne delen fungerer som referanseramme for flere av de etterfølgende delene.

Rapporten er dermed strukturert på følgende måte:

Del A5

2. *Valgdeltakelse og bruk av internettstemmegivning. Har hvordan velgerne stemmer betydning for om de stemmer?* Johannes Bergh (ISF) og Dag Arne Christensen (Uni Rokkansenteret)

DEL A1

3. *Valgets tilgjengelighet for velgere generelt.* Johannes Bergh (ISF)
4. *E-valg, tilgjengelighet og personer med nedsatt funksjonsevne.* Kristin Skeide Fuglerud og Ingvar Tjøstheim (NR)

Del A2

5. *Tillit til valggjennomføringen.* Johannes Bergh (ISF)
6. *Den lokale mediedekningen av e-valgforsøket. Lokale medier som opinionsdannende aktører.* Marte Winsvold og Gro Sandkjær Hanssen (NIBR)
7. *Arguments for and against the e-vote experiment in the local online newspapers.* Steven Connolley (Høgskolen i Lillehammer)

Del A3

8. *Hemmelig valg.* Jo Saglie (ISF)

Del Ungdom A1, A2 og A3

9. *Tradisjonister med teknologitillit. En casestudie av unge velgernes holdninger til stemmegivning på Internett.* Guro Ødegård (ISF)

Hver del vil stå på egne ben og det vil i denne rapporten ikke bli gjort noen overgripende analyser på tvers av de ulike delene. Leseren oppfordres allikevel til å lese delene i sammenheng, fordi det finnes klare empiriske referanser på tvers som bidrar til en nyansert belysning av forsøket med e-valg som helhet.

En overgripende analyse vil derimot bli gjort i E-valgundersøkelsens slutt-rapport, som tar sikte på en helhetlig evaluering av e-valget 2011 på grunnlag av devalueringene. Det innebærer at sluttrapportens overordnede hensikt er å si noe om den samlet demokratiske gevinsten ved å muliggjøre stemmegiving via Internett.

Evalueringens datagrunnlag – metode og design

Evalueringen av temaene A1 Tilgjengelighet for velgere, A2 Tillit, A3 Hemmelig valg og A5 Valgdeltagelse har anvendt en rekke ulike metodiske tilnæringsmåter for datainnsamling og -analyse. Det omfatter blant annet:

- Representative spørreundersøkelser i forsøkskommunene og i befolkningen generelt
- Elektroniske manntalldata
- Kvalitative intervjuer med redaktør/journalister i lokalaviser, personer med nedsatt funksjonsevne, ungdom (16–17 åringer), prosjektansvarlige og lærere i utvalgte forsøkskommuner.
- Observasjonsstudie av personer med nedsatt funksjonsevne
- Innholdsanalyse av lokale medieoppslag og nettdebatter om «e-valg»

Evalueringen hadde i utgangspunktet også et ønske om å inkludere et spesifikt fokus på velgere med innvandrerbakgrunn på grunnlag av representative spørreundersøkelser, men som en direkte konsekvens av at Drammen og Oslo kommune trakk seg som forsøkskommuner, ble dette i praksis vanskelig å gjennomføre. Årsaken er at personer med innvandrerbakgrunn i de 10 forsøkskommunene utgjør en forholdsmessig liten gruppe av de stemmeberettigede, mens inkludering av Drammen og Oslo alt annet likt ville ha bidratt til et økt antall stemmeberettigede med innvandrerbakgrunn. Troverdige statistisk analyse der resultatene kan generaliseres forutsetter et tilstrekkelig antall enheter (personer) som kan sies å være representativt for en større populasjon. Dette var vanskelig å få til i forbindelse med spørreundersøkelsen i forsøkskommunene på grunn av den faktiske befolknings sammensetningen (og gitt tilgjengelige ressurser). Ved hjelp av manntalldataene for forsøkskommunene har evalueringen allikevel i noen grad ivaretatt dette fokus der det var mulig og relevant.

Tabell 1-1 gir en oversikt over hvilke metodiske tilnærminger som denne evalueringen har anvendt for å belyse de ulike temaene i evalueringen av forsøket med e-valg i Norge.

Tabell 1-1. Oppsummering av anvendt metode og design etter tema som skal belyses.

Tema	Metodisk tilnæringsmåte
A1 Tilgjengelighet for velgere	Observasjonsstudier av funksjonshemmede Kvalitative intervjuer med funksjonshemmede Fokusgruppeintervjuer med ungdommer Representative velgersurveyeyer
A2 Tillit og troverdighet	Representative velgersurveyeyer Fokusgruppeintervjuer med ungdommer Intervju med lokale redaktører/journalister Innholdsanalyse av mediedekning av e-valgforsøket
A3 Hemmelig valg	Representative velgersurveyeyer Fokusgruppeintervjuer med ungdommer
A5 Valgdeltagelse	Representative velgersurveyeyer Manntallsdata

De metodiske tilnæringsmåtene vil hver især bli beskrevet nærmere i de delene der de brukes, men som det ses av Tabell 1-1 vil data innhentet gjennom representative velgersurveyeyer og fokusgruppeintervjuer med ungdom bli brukt til å belyse flere av temaene. Beskrivelsen av datamateriale innhentet gjennom fokusgruppeintervju med ungdom gjøres i Guro Ødegårds kapittel om ungdom (Del «Ungdom» A1, A2 og A3), mens beskrivelsen av data innhentet gjennom representative velgersurveyeyer gjøres avslutningsvis i denne introduksjonen.

De representative velgersurveyeyene som er brukt i denne evalueringen omfatter dels en telefonbasert spørreundersøkelse blant et representativt velgerutvalg i de ti e-valg-kommunene (E-valg-survey) og dels en landsrepresentativ spørreundersøkelse (Lokaldemokratiundersøkelsen). Videre følger en nærmere beskrivelse av disse to spørreundersøkelsene.

E-valg-survey³

Det er sentralt for prosjektet å kunne beskrive og analysere stemmegivning, bruk av og holdning til e-stemmegivning, andre former for politisk atferd, holdninger, samt sosial bakgrunn blant de stemmeberettigede i de 10 e-valgkommunene. Til dette formål ble det ved hjelp av telefonintervju gjennomført en representativ spørreundersøkelse i forsøkskommunene i perioden 16. september – 3. november 2011.

E-valg-surveyen ble meldt inn til Personvernombudet for forskning hos NSD, som ga klarsignal til å igangsette undersøkelsen.

Det var Respons Analyse ved seniorkonsulent Idar Eidset som etter anbud fikk ansvaret for den praktiske gjennomføringen av undersøkelsen. Det innebar blant annet ansvar for bestilling av uttrekket fra folkeregisteret, samt tilrettelegging av undersøkelsen for intervjuing inkludert programmering av skjema og utsendelse av informasjonsskriv i forkant av intervjuperioden. I tillegg deltok Respons Analyse ved Eidset også i planlegging av undersøkelsen og utarbeidelse av spørreskjema sammen med forskerteamet. Datainnsamlingen ble gjennomført av Respons Analyses intervjuavdeling i Bergen, under ledelse av produksjonsleder Gerda Engan.

E-valg-surveyen ble i tråd med evalueringens målsetning utformet med den hensikten å skaffe informasjon om følgende temaer:

- Tillit og holdninger til e-valg versus med papirbasert valg
- Tilgjengelighet – herunder utformingen av den tekniske løsningen
- Nettaktivitet og IKT-kompetanse
- Begrunnelser for å e-stemme – begrunnelser for ikke å e-stemme
- Lokale mediers dekning av kommunens forsøk med e-valg
- Syn på «family voting» og kjøp/salg av stemmer
- Politisk atferd og deltagelse i tidligere valg.

Undersøkelsen ble gjennomført med kvoterte utvalg i alle de ti kommunene som var omfattet av forsøket. Det var en målsetting å intervju 300 i hver av de ti kommunene som var omfattet av forsøket. Fire av de ti kommunene deltok også i forsøket med nedsatt stemmerettsalder til 16 år. Ut fra et ønske om å sette et spesielt søkelys på unge førstegangselgere skulle E-valg-surveyen i tillegg også omfatte 16-17-åringene i disse fire kommunene. Dette gjaldt kommunene Re, Mandal, Ålesund, og Hammerfest.

3. For mer detaljert informasjon om E-valg-surveyen vises det til dokumentasjonsrapporten fra Respons Analyse (Respons Analyse 2012a) som dette avsnitt også er basert på.

Bruttoutvalget for undersøkelsen ble trukket fra Det sentrale Folkeregister, etter tillatelse fra Skattedirektoratet. Selve uttrekket ble gjort av EDB ErgoGroup. Uttrekket ble koordinert med uttrekket til undersøkelsen om forsøket med nedsatt stemmerettsalder til 16 år og med Lokaldemokratiundersøkelsen 2011. Dette ble gjort for å unngå at samme personer ble trukket ut til flere av undersøkelsene.

I utgangspunktet var hensikten å trekke et bruttoutvalg til E-valgundersøkelsen på 6.750 respondenter i alderen 18 år og eldre, og 600 respondenter i alderen 16-17 år. Siden det på forhånd ikke var mulig å vite presist hvor mange som ville benytte seg av elektronisk stemmegivning i disse kommunene, la vi til rette for å kunne kvotere opp denne andelen dersom det skulle vise seg å bli for få som hadde stemt på denne måten. Dette ville bety at vi etter en tid i intervjuperioden måtte screene på spørsmålet om en hadde stemt elektronisk. Til dette ville man i tilfelle måtte ha et større utvalg. Det ble derfor trukket et ekstra utvalg på 2.630, som vi kunne ha i bakhånd hvis dette ble nødvendig. Dette ekstrautvalget omfattet ikke 16-17-åringene. Etter to ukers intervjuing ble det besluttet at treffandelen på personer som oppga å ha stemt via internett var så stor at det ikke var behov for å benytte dette ekstrautvalget for screening.

Respons laget en samlet utvalgsplan som skulle dekke alle tre undersøkelsene, og søkte om uttrekk på basis av denne. Uttrekket var altså kvotert, men tilfeldig trukket innenfor de ulike kvotene. Dette for å sikre representativitet innenfor de ulike kvotene i undersøkelsene. Deretter samlet Respons Analyse fra det totale uttrekket til de ulike undersøkelsene. Bruttoutvalget til E-valg-surveyen er nærmere beskrevet i Tabell 1-2.

Tabell 1-2. Beskrivelse av bruttoutvalget i E-valg-surveyen

Kommune	Stemmeberettigede ¹	Bruttoutvalg 18 år +	Bruttoutvalg 16-17 åringer	Totalt bruttoutvalg
Tynset	4.163	675		675
Re*	6.870	675	127	802
Mandal*	11.764	675	154	829
Sandnes	48.689	675		675
Radøy	3.687	675		675
Bremanger	2.955	675		675
Ålesund*	34.535	675	159	834
Bodø	36.635	675		675
Vefsn	10.456	675		675
Hammerfest*	7.752	675	123	798
Totalt	167.506	6.750	563	7.313

¹ Inkluderer 16- og 17-åringene i Bodø, Hammerfest, Mandal og Ålesund, men disse var bare stemmeberettiget ved kommunestyrevalget. Kilde: KRD 2011d

*Deltok også i forsøket med nedsatt stemmerettsalder til 16 år.

Som det fremgår av Tabell 1-2, varierer utvalgene av 16-17 åringer noe, hvilket skyldes at både i Re og Hammerfest kommune er populasjonen av 16-17-åringer såpass begrenset, at det ikke var mulig å oppnå det antall man trengte både til E-valgundersøkelsen og evalueringen av forsøket med nedsatt stemmerettsalder til 16 år. I denne sammenheng må det også gjøres oppmerksom på at uttrekksgrunnlaget kun var de som det var mulig å finne telefonnummer på. Dvs. der det fantes telefonnummer på foresatte eller 16-17-åringen selv. Derfor havnet man ut med færre enn 150 i disse to kommunene. I Ålesund og Mandal var dette ikke et problem og det ble trukket ut noen flere enn det som var målsettingen.

Arbeidet med utvalgsplan og påfølgende søknad om uttrekk fra folkeregisteret ble startet i månedsskiftet mai/juni. Som tidligere nevnt ble det laget en felles utvalgsplan for alle de tre undersøkelsene: Lokaldemokratiundersøkelsen, evaluering av forsøket med nedsatt stemmerettsalder til 16 år, og E-valgundersøkelsen. En samlet søknad om uttrekk fra folkeregisteret ble sendt 24. juni 2011. Søknaden ble endelig innvilget den 2. august, og uttrekket ble levert fra EDB ErgoGroup 5. september 2011.

Det ble samtidig arbeidet med utkast til spørreskjema. Det var en målsetting at undersøkelsen skulle tilsvare 10 minutters gjennomsnittlig intervjuetid. Det endelige spørreskjemaet ble avklart 1. september. Dette ble testet av flere av de involverte både hos Respons og ISF.

Det ble likeledes utarbeidet et informasjonsbrev, som ble sendt ut på valgdagen den 12. september. Dette for å være sikker på at ikke brevet skulle innvirke på valgferden. Den 15. september ble selve intervjuarbeidet igangsatt. Alle intervjuerne som intervjuet på undersøkelsen ble grundig brifet i forkant av ansvarlig konsulent hos Respons Analyse.

Intervjuperioden var i første omgang satt til den 15. september til den 19. oktober. Intervjuarbeidet viste seg å være mer utfordrende enn Respons Analyse hadde forventet. Dette gjaldt i første rekke å få folk til å delta. Selve skjemaet og intervjuet forløp slik det skulle, både når det gjaldt respondentenes forståelse av spørsmålene og gjennomføringstiden på 10 minutter. I snitt tok intervjuene 10,2 minutter å gjennomføre. Det var imidlertid en del flere som ikke ønsket å delta, enn antatt. Dette så man allerede tidlig etter at informasjonsbrevet var sendt ut, ved at Respons Analyse og ISF fikk en del henvendelser på telefon, e-post og brev, fra folk som ville ha seg fritatt fra undersøkelsen. Totalt vi fikk 28 slike henvendelser de første to ukene etter utsendingen. Noen av disse gjaldt også pårørende til eldre personer og andre som av ulike grunner ikke kunne delta.

En større utfordring var allikevel at flere enn forventet «nektet» å delta når de ble ringt opp. Ved tidligere undersøkelser der Respons Analyse har sendt ut brev i forkant har nektandelen vært betydelig lavere enn det antall intervju man har hatt som målsetting å oppnå. Det har da vært vanlig at antall nekt har

vært om lag halvparten av antall intervju. I denne undersøkelsen var det i de første ukene av intervjuingen omtrent like mange nekt som antall intervju.

I tillegg viste det seg at en altfor høy andel av telefonnumrene Respons Analyse hadde fått fra EDB ErgoGroup var feil, eller nummer Respons Analyse ikke fikk svar fra etter gjentatte oppringinger. Disse to forholdene gjorde at intervjuarbeidet ble sinket vesentlig i forhold til den oppsatte tidsplanen.

For å imøtekomme disse utfordringene, ble det besluttet å gjøre to tiltak. Det første var at Respons Analyse tok opp igjen de som hadde nektet å delta i undersøkelsen, og prøvde å ringe dem igjen. Dette ble gjort den 5. oktober, og det dreide seg da om 954 respondenter. Det andre tiltaket var å ta ut de som Respons Analyse hadde fått registrert på feil telefonnummer eller som var ubesvart etter minst 6 oppringninger. Hensikten var å finne andre eller alternative telefonnummer. Dette ble gjennomført i perioden 4. – 6. oktober og ble det satt til nye oppringninger den 7. oktober. Totalt 545 nye/alternative nummer ble funnet av de 814 som ble søkt på.

Til tross for disse tiltakene var det vanskelig å oppnå målsettingen for antall intervjuer innenfor den oppsatte intervjuperioden. Det ble derfor besluttet å forlenge intervjuperioden og med noen mindre justeringer i bruttoutvalget ble undersøkelsen gjort ferdig den 3. november 2011. Tabell 1-3 gir en nærmere beskrivelse av målsetning og faktisk status for antall intervjuer i de ti forsøkskommunene.

Tabell 1-3. Beskrivelse av E-valg-surveyens målsetning og faktisk status for antall intervjuer.

Kommune	Målsetting 18 år +	Målsetting 16- 17 åringer	Status 18 år +	Status 16-17 åringer	Avvik totalt
Radøy	300	-	302	-	+2
Bodø	300	-	301	-	+1
Bremanger	300	-	300	-	0
Mandal*	300	50	301	50	+1
Sandnes	300	-	301	-	+1
Re*	300	50	311	43	+4
Alesund*	300	50	301	50	+1
Vefsn	300	-	301	-	+1
Tynset	300	-	300	-	0
Hammerfest*	300	50	305	31	-14
Totalt	3.000	200	3.023	174	-3

*Deltok også i forsøket med nedsatt stemmerettsalder til 16 år.

Som det fremgår Tabell 1-3 klarte man målsettingen med minst 300 i aldersgruppen 18 år og eldre, i hver av de 10 kommunene. Derimot klarte man ikke målsettingen på minst 50 16-17 åringer i Hammerfest og Re kommune. Dette var også de kommunene som hadde lavere bruttoutvalg i denne aldersgruppen fra start av.

Som nevnt var bruttoutvalget på totalt 7.313. Dette ble supplert de siste dagene av intervjuingen med til sammen 290 i de tre vanskeligste kommunene fra ekstrautvalget som var trukket til undersøkelsen. Bruttoutvalget var etter dette på 7.603. Det ble gjort til sammen 3.197 intervju, som gir en svarprosent på 42,1. Noen av frafallsgrunnene er av en slik karakter at man kan vurdere om de egentlig bør inngå når svarprosjenter beregnes. Dette gjelder kategoriene «feil telefonnummer» og «utenfor målgruppen/sykdom o.l.». Dersom vi utelater disse fra bruttoutvalget sitter vi igjen med et bruttoutvalg på 6.928 og en svarprosent på 46,1 for hele utvalget.

Det er imidlertid en relativt stor forskjell på svarprosenten for 16-17 åringene sammenlignet med de som er 18 år og eldre. Frafallet er også systematisk forskjellig for disse to gruppene. Mens «nekt» utgjør den største frafallskategorien i gruppen 18 år og eldre, er det «ubesvart» som utgjør den største frafallskategorien blant 16-17 åringene. Det var altså vanskeligere å nå igjennom til disse. Det er også et noe høyere frafall i kategorien «utenfor målgruppen» blant de yngste. Når det korrigeres for «feil telefonnummer» og «utenfor målgruppen/sykdom o.l.» øker svarprosenten blant 16-17 åringene derfor fra 30,9 til 38,8, mens den for de som er 18 år og eldre øker fra 43,0 til 46,7.

Når det gjelder forskjeller i svarprosent mellom de ti forsøkskommunene var høyeste svarprosent i kommunene Sandnes, Radøy og Bodø med 45 prosent, og lavest i Hammerfest med 37 prosent. Korrigeres det for frafall på grunn av «feil telefonnummer» og «utenfor målgruppen/sykdom o.l.» har Re kommune den høyeste svarprosenten med 49,6, mens Hammerfest har den laveste svarprosenten med 40,6.

Lokaldemokratiundersøkelsen⁴

For å kunne si noe om effekten av forsøket med e-valg på ulike forhold knyttet til tillit, tilgjengelighet og valgdeltagelse, har evalueringen blant annet benyttet seg av surveydata som ble samlet inn i regi av Lokaldemokratiundersøkelsen 2011 (LDU). Denne undersøkelsen ledes av Institutt for samfunnsforskning ved Johannes Bergh på oppdrag fra KRD og flere av de forskere

4. For mer detaljert informasjon om Lokaldemokratiundersøkelsen vises det til dokumentasjonsrapporten fra Respons Analyse (Respons Analyse 2012b) som dette avsnitt også er basert på.

som deltar i LDU deltar også i evalueringen av forsøket med e-valg. Dette har muliggjort tett koordinering av datainnsamling og utforming av spørreskjemaer, hvilket betyr at evalueringen av e-valg har tilgang til sammenlignbare data om henholdsvis elektoratet i de ti forsøkskommunene og elektoratet som helhet på landsbasis.

I likhet med E-valg-surveyen ble LDU meldt inn til Personvernombudet for forskning hos NSD, som ga klarsignal til å igangsette undersøkelsen.

LDU bestod av en telefondel og en postal del. Undersøkelsen startet 16. september 2011 med telefonintervjuer, hvorpå de som svarte på telefon fikk tilsendt et oppfølgende postalt spørreskjema som de ble bedt om å fylle ut enten på web eller postalt. Dette ble gjort fortløpende. Telefondelen av undersøkelsen ble avsluttet den 29. februar 2012, mens den postale delen ble avsluttet den 10. april 2012.

Det var Respons Analyse ved seniorkonsulent Idar Eidset som etter anbud fikk ansvaret for den praktiske gjennomføringen av LDU. Det innebar blant annet ansvar for bestilling av uttrekket fra folkeregisteret, samt tilrettelegging av undersøkelsen for intervjuing inkludert programmering av skjema og utsendelse av informasjonsskriv i forkant av intervjuperioden. I tillegg deltok Respons Analyse ved Eidset også i planlegging av undersøkelsen og utarbeidelse av spørreskjema. Datainnsamlingen ble gjennomført av Respons Analyseres intervjuavdeling i Bergen, under ledelse av produksjonsleder Gerda Engan.

Formålet med undersøkelsen har vært å kartlegge adferd og holdninger knyttet til lokalvalget i 2011 spesielt, samt lokaldemokratiet generelt. Store deler av undersøkelsen har vært en gjentakelse av tidligere undersøkelser som har vært gjennomført etter hvert lokalvalg siden 1995. Det nye i 2011 var samarbeidet med to andre evalueringsprosjektet, nemlig evalueringen av henholdsvis forsøket med e-valg og forsøket med nedsatt stemmerettsalder til 16 år i 20 kommuner.

Bruttoutvalget for LDU ble trukket fra Det sentrale Folkeregister, etter tilatelse fra Skattedirektoratet. Selve uttrekket ble gjort av EDB ErgoGroup. Uttrekket ble koordinert med uttrekket til en evaluering av henholdsvis forsøket med nedsatt stemmerettsalder og forsøket med e-valg. Dette ble gjort for å unngå at samme personer ble trukket ut til flere av undersøkelsene.

Det ble trukket et bruttoutvalg på til sammen 5.004 respondenter i alderen 18 år og eldre i hele landet. Dette utvalget var kvotert etter 6 strata, som gjorde at befolkningsmessig små kommuner ble noe overrepresentert i forhold til større kommuner. Respons laget en samlet utvalgsplan som skulle dekke alle de tre undersøkelsene, og søkte om uttrekk på basis av denne. Uttrekket var altså kvotert, men tilfeldig trukket innenfor de ulike kvotene. Dette for å sikre representativitet innenfor de ulike kvotene i undersøkelsene. Bruttoutvalget til LDU er nærmere beskrevet i Tabell 1-4.

Tabell 1-4. Beskrivelse av bruttoutvalget i Lokaldemokratiundersøkelsen

Strata	Antall brutto
Under 2500 innbyggere	834
2501 - 5000	834
5001 - 10000	834
10001 – 20000	834
20 001 – 60 000	834
Over 60 000	834
Totalt	5.004

Arbeidet med utvalgsplan og påfølgende søknad om uttrekk fra folkeregisteret ble startet i månedsskiftet mai/juni. Som tidligere nevnt ble det laget en felles utvalgsplan for alle de tre undersøkelsene: Lokaldemokratiundersøkelsen, evaluering av forsøket med nedsatt stemmerettsalder, og evalueringen av forsøket med e-valg. En samlet søknad om uttrekk fra folkeregisteret, ble sendt den 24. juni 2011. Søknaden ble endelig innvilget den 2. august, og uttrekket ble levert fra EDB ErgoGroup den 5. september 2011.

Det ble samtidig arbeidet med utkast til spørreskjema, både telefondelen og postalt. Det var en målsetting at telefonundersøkelsen skulle tilsvare 20 minutters gjennomsnittlig intervjuetid. Begge spørreskjemaene ble testet flere ganger av de involverte både hos Respons Analyse og ISF.

Det ble videre utarbeidet et informasjonsbrev, som ble sendt ut på valgdagen den 12. september. Dette for å være sikker på at ikke brevet skulle innvirke på valgferden. Den 16. september begynte selve intervjuarbeidet. Alle intervjuerne som intervjuet på undersøkelsen ble grundig brifet i forkant av ansvarlig konsulent hos Respons Analyse.

Intervjuperioden var i utgangspunktet beregnet til perioden 16. september til 31. november. Det var en målsetting at både telefondelen og den postale delen skulle være ferdig til utgangen av 2011. Respondentene skulle først intervjues på telefon, og deretter fikk de tilsendt et postalt skjema til besvarelse. De kunne da velge om de ville besvare skjemaet postalt og sende det inn, eller på web. Dette siste ble gjort ved at det i brevet ble angitt en webside de kunne gå inn på, og at de med et unikt passord som var gitt dem i brevet, kunne gå inn og svare på skjemaet elektronisk. Utsendingen av de postale skjemaene ble iverksatt to uker etter oppstarten av telefonintervjuingen, og ble etter dette gjort fortløpende. Det ble ikke satt noen eksakt dato for svarfrist, men det var en oppfordring i brevet om å svare i løpet av en uke. Dersom Respons Analyse ikke hadde mottatt svar etter tre uker etter at skjemaet var sendt ut, ble det purret ved å sende ut et nytt skjema.

Intervjuarbeidet viste seg å være mer utfordrende enn Respons Analyse hadde forventet. Dette gjaldt i første rekke med hensyn til å få folk til å delta.

Selve skjemaet og intervjuet forløp slik det skulle, både når det gjaldt respondentenes forståelse av spørsmålene og gjennomføringstiden på 20 minutter. Det var imidlertid en del flere som ikke ønsket å delta enn antatt. Dette så man allerede tidlig etter at brevet var sendt ut, ved folk som ville ha seg fritatt fra undersøkelsen henvendte seg til Respons Analyse på telefon, e-post og brev. Noen av disse gjaldt også pårørende til eldre personer og andre som av ulike grunner ikke kunne delta. Disse ble registrert i kategorien «utenfor målgruppen», mens de som ikke ønsket å delta ble registrert som «nekt».

En større utfordring var allikevel at flere enn forventet nektet å delta når de ble ringt opp. Ved tidligere undersøkelser der Respons Analyse har sendt ut brev i forkant har nektandelen vært betydelig lavere enn det antall intervju som var målsettingen å oppnå. Det har da vært vanlig at antall nekt har vært om lag halvparten av antall intervju. I LDU var antall nekt større enn for de to andre undersøkelsene som ble gjennomført samtidig, og må nok tilskrives at intervjutiden var det dobbelte av disse.

På samme måte som i e-valg-surveyen viste det seg også i forbindelse med LDU at en forholdsvis høy andel av telefonnumrene Respons Analyse hadde fått fra EDB ErgoGroup var feil, eller nummer Respons Analyse ikke fikk svar fra etter gjentatte oppringinger. Disse to forholdene gjorde at intervjuarbeidet ble sinket vesentlig i forhold til den oppsatte tidsplanen.

Etter en måneds intervjuing ble det besluttet å gjøre to tiltak, som også ble gjennomført for de andre undersøkelsene. Det første var at Respons Analyse tok opp igjen de som hadde nektet å delta i undersøkelsen, og prøvde å ringe dem igjen. Dette ble gjort den 10. oktober. Det andre tiltaket var å ta ut de som Respons Analyse hadde fått registrert på feil telefonnummer eller som var ubesvart etter minst 6 oppringninger. Hensikten var å finne andre eller alternative telefonnumre. Dette ble gjennomført i perioden 10. – 13. oktober og det ble satt til nye oppringninger den 17. oktober.

Til tross for disse tiltakene var det vanskelig å oppnå målsettingen for antall intervjuer innenfor den oppsatte intervjuperioden, og det ble i løpet av november klart at målsettingen om ca. 3.000 intervju på telefon var urealistisk. Målsettingen ble derfor nedjustert til ca. 2.000 intervju. Samtidig ble det bestemt nok en gang å ta opp igjen de som hadde nektet å delta. Det innebar blant annet at det ble sendt ut et nytt brev til disse den 9. november 2011. Samtidig ble intervjuperioden utvidet til over nyttår.

Ved avslutningen av telefondelen den 29. februar 2012, var det gjennomført totalt 1.773 intervju som gir en svarprosent på 35,4 (bruttoutvalget var totalt 5.004). Noen av frafallsgrunnene er av en slik karakter at en kan vurdere om de egentlig bør inngå når en beregner svarprosjenter. Dette gjelder kategoriene «feil telefonnummer» og «utenfor målgruppen/sykdom o.l.». Dersom vi utelater disse fra bruttoutvalget sitter vi igjen med et bruttoutvalg på 4.251, noe som gir en svarprosent på 41,7 på telefondelen.

Når det gjelder den postale delen av Lokaldemokratiundersøkelsen ble det i midten av januar satt i gang en telefonisk purring på de som ikke hadde svart etter at de hadde blitt purret postalt. Dette omfattet totalt 798 personer. Den telefoniske purringen ble avsluttet den 16. mars. Her ble man oppfordret til å svare på web eller postalt. De som ønsket det kunne få tilsendt nytt skjema, hvis de ønsket å besvare det postalt, men ikke hadde skjemaet lenger. De siste skjemaene ble sendt mandag 19. mars. Sluttstrek for den postale delen er som nevnt satt til utgangen av mars 2012. Da det ble satt sluttstrek for den postale undersøkelsen, 10.april 2012, var det totalt kommet inn 1.068 svar (878 postale og 190 elektroniske). Dette tilsvarer en svarprosent på 60,2 av utsendt skjema og 25,1 av bruttoutvalget når dette er korrigert for «feil telefonnummer» og «utenfor målgruppe/sykdom o.l.».⁵

5. For nærmere informasjon om utvalg og frafall i Lokaldemokratiundersøkelsen (LDU) vises det til dokumentasjonsrapporten fra Respons Analyse (Respons Analyse 2012b).

Litteratur

- Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) (2010a), *11 kommunar får prøve e-val i 2011*. Pressemelding 21.01.2010. Tilgjengelig online: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/krd/pressesenter/pressemeldinger/2010/11-kommunar-far-prove-e-val-i-2011.html?id=591610> (lesedato: 14.03.2012).
- Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) (2010b), *Drammen kommune trekker seg fra e-valg*. Tilgjengelig online: <http://www.regjeringen.no/en/dep/krd/prosjekter/e-valg-2011-prosjektet/nyttomevalg/nytt-om-e-valg/2010/Drammen-kommune-trekker-seg-fra-e-valg.html?id=598971> (lesedato: 14.03.2012).
- Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) (2011a), *Prosjektdirektiv for e-valg 2011, datert januar 2011*. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet.
- Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) (2011b), *Research and evaluation of the e-vote 2011-project. Cover document*. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet.
- Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) (2011c), *Research and evaluation of the e-vote enabled municipality election in September 2011 in Norway. The «e-vote 2011-project». Qualification documentation*. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet.
- Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) (2011d), *Statistikk valgdeltakelse. Oppdatert: 10.11.2011[excel]*. Tilgjengelig online: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/krd/prosjekter/e-valg-2011-prosjektet/valgresultat.html?id=654811> (lesedato: 18.04.2012).
- Oslo kommune (2010), *Oslo deltar ikke i forsøk med Elektronisk valg i 2011*. Nyhet på Oslo kommunes nettside datert 09.06.2010. Tilgjengelig online: <http://www.bystyret.oslo.kommune.no/valgstyret/article168508-5176.html> (lesedato: 14.03.2012).
- Respons Analyse (2012a), *Evaluering av forsøket med E-valg. Dokumentasjonsrapport*. Bergen: Respons Analyse AS.
- Respons Analyse (2012b), *Lokaldemokratiundersøkelsen 2011. Dokumentasjonsrapport*. Bergen: Respons Analyse AS.
- Østkantavisa (2010), *Det blir ikke noe e-valg i Sagene*. Nyhet publisert 3.5.2010. Tilgjengelig online: <http://www.ostkantavisa.no/nyheter/det-blir-ikke-noe-e-valg-i-sagene-1.5223066> (lesedato: 19.03.2012).

DEL A5
VALGDELTAGELSE

Valgdeltakelse og bruk av internettstemmegivning. Har hvordan velgerne stemmer betydning for om de stemmer?

Johannes Bergh, Institutt for samfunnsforskning
Dag Arne Christensen, Uni Rokkansenteret

Sammendrag

Formålet med kapitlet er å undersøke om stemmegivning via Internett hadde en positiv effekt på valgdeltakelsen i forsøkskommunene. Dette undersøkes, dels ved en analyse av deltakelsen i disse kommunene på aggregert nivå. Vi sammenlikner deltakelsen i forsøkskommunene i 2011 med tidligere valg i de samme kommunene, og med landet som helhet. Vi finner at forsøkskommunene samlet har hatt noe lavere deltakelse enn landet for øvrig ved tidligere valg. Den situasjonen er uendret ved valget i 2011. Endringen i valgdeltakelse fra forrige valg (i 2007) til valget i 2011 er den samme i forsøkskommunene som i landet som helhet. Deltakelsen økte med tre prosentpoeng. Ved å studere totale deltakelsestall ser man altså ingen effekt av forsøket på deltakelsen. Til tross for en kraftig økning i forhåndsstemmegivningen som følge av e-valg, er deltakelsesnivået akkurat det man kunne forvente, gitt nasjonale trender ved valget i 2011.

Den andre innfallsvinkelen for å analysere valgdeltakelse er analyser av velgere på individnivå. Det kan jo tenkes at enkelte grupper av velgere har blitt mobilisert som følge av muligheten for å stemme via Internett uten at dette gir utslag på de totale deltakelsestallene. Vi ser nærmere på velgernes sosiale bakgrunn, holdninger og deltakelse ved forrige valg. Så spør vi: har internettvelgere andre kjennetegn enn papirvelgere? Der hvor vi finner forskjeller undersøker vi om gruppe som er særlig tilbøyelige til å stemme på Internett har større deltakelse i forsøkskommunene enn i andre deler av landet.

Resultatene av analysene på individnivå er for det første at internettvelgerne er svært like de som stemmer på den tradisjonelle måten. Der hvor vi finner forskjeller finner vi ikke noe grunnlag for å tro at deltakelsen i den aktuelle gruppen er større enn den ellers ville ha vært.

Til slutt finner vi at 89 prosent av internettvelgerne i spørreundersøkelsen i e-valgkommunene svarer de ville ha stemt selv uten muligheten til å stemme på Internett. 11 prosent sier at de ikke ville ha stemt uten denne muligheten. Vi finner grunn til å tro at dette resultatet overestimerer andelen av internettvelgere som ville ha vært hjemmesittere uten muligheten til online stemmegivning.

I sum viser analysen at forsøket med internettstemmegivning ikke hadde en effekt på valgdeltakelsen. Dette er en analyse av effektene i forbindelse med ett forsøk. Vi har ikke hatt mulighet til å undersøke, og kan derfor ikke utelukke at det er en langsiktig effekt av internettstemmegivning på deltakelsen.

Summary

The aim of this chapter is to test whether internet voting has a positive effect on electoral participation in the trial municipalities. We investigate this, first, by looking at aggregate turnout levels in the trial municipalities over time, and compare these to the country as a whole. We find that in previous elections, the trial municipalities have had somewhat lower turnout levels than the county as a whole. That remains the case in the 2011 elections. The three percentage-point increase in turnout in the country as a whole from the 2007 to the 2011 elections is replicated in the trial municipalities. There are no indications that the trend in turnout in the trial municipalities deviates from the country as a whole in 2011. Hence, the aggregate-level numbers suggest that the trial had no effect on turnout.

The second approach to analyzing turnout in the trial municipalities is to look at individual level data. One may envisage that some groups of voters have been mobilized as a result of internet voting, even if that does not have an effect on aggregate turnout-levels. We look at voters' social background, attitudes, and participation in previous elections to find out if internet-voters have other characteristics than paper-voters. When we identify a group which is overrepresented among internet-voters, we test whether that group has higher turnout in the trial municipalities than in the country as a whole.

The results of the individual-level analyses are, first, that internet-voters are quite similar to paper-voters on most of our variables. Second, when there are differences between internet- and paper-voters, we find that those who are especially likely to vote online do not have higher turnout in the trial municipalities than in the country as a whole. Thus, we find no evidence that groups of voters have been mobilized to take part in the election as a result of internet voting.

Finally, we find that 89 per cent of internet-voters respond that they would have voted even in the absence of the online voting-option. The remaining 11 per cent claim that they would not have cast a vote if they could not do so on the internet. We argue that this result overestimates the share of internet-voters who would not have voted if there was no trial.

The analyses, in sum, indicate that the trial did not have an effect on voter turnout. Since this is an analysis of a single trial only, we should caution that there could be long-term effects of internet voting that we are unable to uncover.

Innledning

For den enkelte velger vil beslutningen om å delta i valget eller ikke fremstå som produktet av *deltakelsesfremmede* og *deltakelseshemmede* faktorer (Christensen og Midtbø 2001). Velgeren må, direkte eller indirekte, ta stilling til en rekke forhold. Er valget viktig i forhold til utformingen av politikken? Er sakene på den politiske dagsorden interessante? Til tross for at valget kan oppleves både som interessant og viktig kan ulike deltakelseshemmede faktorer bidra til at enkelte likevel avstår fra å delta. Hvor lett eller vanskelig det er å få avgitt sin stemme kan i et slikt perspektiv bidra til å påvirke graden av hjemmesitting. Desto lettere det er å stemme desto flere forventes å ta i bruk muligheten (Blais 2006: 116). Internettvalg, som ble utprøvd i 10 kommuner ved lokalvalgene i 2011, er et virkemiddel som reduserer deltakelseskostnadene betydelig.⁶ Velgerne kunne delta når som helst og hvor som helst så lenge de hadde tilgang til en datamaskin med internettoppkobling og en mobiltelefon, noe de fleste norske velgere har.⁷ *Spørsmålet er om forsøket hadde en positiv effekt på valgdeltakelsen i disse kommunene.*

I dette kapitlet forsøker vi å gi svar på dette spørsmålet ved hjelp av to typer analyser. For det første undersøker vi, ved hjelp av kommunedata, valgdeltakelsen i forsøkskommunene over tid, og sammenlikner med landet for øvrig. For det andre benytter vi data på individnivå – registerdata fra manntallet samt en spørreundersøkelse blant velgere – for å undersøke hvorvidt internettvalget mobiliserte velgere som vi kan anta ellers ikke ville stemt. Dette undersøker vi ved å se nærmere på hva som skiller internettvelgerne fra velgere som stemte på den tradisjonelle måten, samtidig som vi sammenlikner med velgere som avstod fra å bruke stemmeretten (hjemmesittergruppen). Det er en rimelig antakelse at hvis internettvalg skal mobilisere velgere som ellers ikke deltar i valg så vil internettvelgere ha avvikende kjennetegn i forhold til papirvelgere, samtidig som disse avvikene går i retning av hjemmesittergruppen. Slike avvik, langs variable som er relevante for valgdeltakelse, gir grunn til å tro at internettvalget har mobilisert velgere som ellers ikke ville ha deltatt.

Kapitlet har følgende oppbygning: Første del diskuterer kort forholdet mellom internettvalg og valgdeltakelse. Deretter gjør vi rede for selve forsøket, samtidig som vi analyserer aggregert valgdeltakelse både i forsøkskommunene og i landet for øvrig. Vi diskuterer deretter mulige forklaringer på *hvordan* (og om) velgerne stemmer, og de uavhengige variablene som benyttes i analysene av de tre velgergruppene (internettvelgere, papirvelgere og hjemmesitte-

6. Spørsmålet om i hvilken grad innloggingen ved hjelp av MinID representerte en utfordring for velgerne diskuteres i kapitlene om tilgjengelighet.

7. I 2010 hadde 90 prosent av norske husholdninger internetttilgang (<http://www.ssb.no/ikt/>). I tillegg kommer muligheten til å bruke Internett på biblioteker, internett-kafeer og liknende.

re). Så presenteres både datagrunnlaget og de metodevalg som er foretatt. Resultatene av de empiriske analysene presenteres deretter med utgangspunkt i de to individdatasettene vi har til rådighet. Først presenterer vi resultatene fra analysen av manntallsdataene, deretter spørreundersøkelsen. Vi avslutter med en kort oppsummerende diskusjon.

Internettvalg og valgdeltakelse

Ny teknologi og Internett blir i økende grad sett på som et alternativ (eventuelt et supplement) til papirstemmesedler, valgurner og valglokaler (Olsson 2001). Det argumenteres for at det bør være like naturlig å stemme elektronisk som å levere selvangivelser via Internett. Det er ikke overraskende at flere i den offentlige debatten inklusiv politikere forventer at internettvalg vil gi uttelling i form av økt deltagelse. Allerede i forbindelse med forsøkene i 2003 (som var et forsøk med elektroniske valgmaskiner i stemmelokalene) var det en klar forventning om at bruk av IKT ville mobilisere velgergrupper som tradisjonelt ikke er interesserte i valg (Christensen, Karlsen og Aardal 2004). Tidligere nestleder i Arbeiderpartiet, Hill-Marta Solberg, hevdet blant annet at «Internett er løsningen for å få flere til å stemme» (Ibid: 61). Denne optimismen finner imidlertid ikke sterk støtte i forskningen på feltet (se blant annet Gronke, Galanes-Rosenbaum, Miller og Toffey 2008; Franklin 1996, 2004; Christensen og Midtbø 2001). Budskapet her er at teknologien har liten selvstendig mobiliseringskraft på velgerne.

Valgdeltakelse er et svært sammensatt fenomen. Litteraturen viser at det ikke er enkeltfaktorer som forklarer mye av valgdeltakelsen, men mange faktorer som forklarer litt (Jackman og Miller 1995; Christensen og Midtbø 2001). Söderlund (mfl. 2011: 689) peker på at makro- og mikroundersøkelsene av valgdeltakelse siden 1940-tallet har etablert en imponerende liste over mulige forklaringer på hjemmesitting. Hovedansvaret for deltagelsen tillegges den enkeltes interesse for politikk, ressurser og holdninger, de sosiale omgivelser, konfliktnivået i politikken og partienes evne til å mobilisere (Bjørklund og Kjær 2002; Elklit mfl. 2000; Elklit mfl. 2005; Franklin 2004; Pettersen og Rose 2009; Powell 1986; Rosenstone og Hansen 1993; Wolfinger og Rosenstone 1980; Aardal 2002).

Valggjennomføringen i generell forstand vies noe oppmerksomhet i komparative studier, dvs. som forklaring på forskjeller i valgdeltakelse mellom land. Den lave deltagelsen ved valg i USA forklares blant annet med en komplisert prosedyre for velgerregistrering forut for valgene (Powell 1986). Slike utslag er vanskeligere å etterspore når det gjelder endringer av prosedyrer for gjennomføring av valg innen et land (Blais 2006). En meta-analyse av en rekke administrative tiltak for å øke valgdeltakelsen viser at tilrettelegging spiller en rolle, men at effektene er relativt små (mellom 2 og 5 prosentpoeng endring i valgdeltagelse) (se Gronke mfl. 2008: 443). Når det gjelder internettvalg

som virkemiddel er erfaringene i de land der dette har vært testet ut (for eksempel Nederland, Storbritannia, Sveits og Canada) eller innført (Estland), heller ikke entydige (Trechsel og Vassil 2010; Goodman 2011; IDEA 2011). Hvis vi skal spissformulere budskapet fra forskningen kan vi si at velgerne bestemmer seg *om* de skal stemme før de bestemmer seg for *hvordan* de skal gjøre det (Gronke mfl. 2008).

Det som finnes av norsk forskning på valggjennomføringens betydning for valgdeltakelse samsvarer med internasjonal litteratur. Blant annet ser søndagsåpne stemmelokaler, og antallet stemmelokaler ikke ut til ha effekt på valgdeltakelse i norske stortingsvalg (Christensen og Midtbø 2001). I en studie av endring i stemmegivningsreglene ved norske sametingsvalg finner man riktignok en klar effekt i negativ retning. I forbindelse med en endring i valgordningen forut for valget i 2009 mistet noen av velgerne muligheten til å stemme på valgdagen og de måtte forhåndsstemme for å delta i valget.⁸ Tilgjengeligheten ble altså innskrenket, noe som førte til en nedgang i deltakelse på nesten 20 prosentpoeng hos denne velgergruppen (Bergh og Saglie 2011).

Med dette som utgangspunkt går vi i neste avsnittet selve forsøket med e-valg nærmere i sømmene og analyserer dets betydning for valgdeltakelsen med bakgrunn i kommunedata.

E-valg-forsøket og valgdeltakelse

Forsøket med stemmegivning over Internett ved lokalvalget i 2011 har en lang forhistorie. Både forhistorien og selve forsøket bør sees i lys av en bredere debatt om lokaldemokratiets vilkår i Norge (se for eksempel Bjørklund 2005). Kommunal- og regionaldepartementet opprettet i 2004 en arbeidsgruppe som gjennomførte et forprosjekt om e-valg. Gruppens rapport ble publisert i 2006 (Elektronisk stemmegivning – utfordringer og muligheter 2006). Rapporten la grunnlaget for opprettelsen av e-valgprosjektet i 2008, som stod for gjennomføringen av forsøket med e-valg i 10 kommuner ved valget i 2011. Forsøket innebærer ikke bare stemmegivning over Internett, men også innføring av et nytt valgadministrativt system, et elektronisk manntall og utprøving av stemmesedler med ny utforming. Her fokuserer vi utelukkende på den delen av forsøket som gjelder stemmegivning over Internett.

Som de første i Norge, hadde altså velgerne i Bodø, Bremanger, Hammerfest, Mandal, Radøy, Re, Sandnes, Tynset, Vefsn og Ålesund, mulighet til å avgi sin stemme over Internett ved valget i 2011. For å stemme på Internett

8. Gjelder velgere i kommuner som hadde mindre enn 30 personer innskrevet i Sametingets valgmanntall.

måtte velgerne ha en mobiltelefon, i tillegg til tilgang til PC med internettilkobling. Før selve stemmegivningen, kunne velgerne identifisere seg på tre ulike måter, hvorav MinID ble klart mest brukt.⁹ Identifisering førte til at man fikk en SMS med innloggingskode, som så ble brukt til å logge inn til selve stemmegivningen. Når stemmen var avgitt fikk velgerne en SMS med en returkode som gjorde det mulig å kontrollere hvilket parti man hadde stemt på, samt antall listerettigheter.¹⁰

Av de over 160 000 stemmeberettigede i de ti forsøkskommunene, benyttet 27 738¹¹ seg av muligheten til å stemme på Internett. Det utgjør 17 prosent av de stemmeberettigede, eller 26 prosent av alle som avga stemme ved både kommunestyre- og fylkestingsvalgene i disse kommunene. Siden dette er første gang norske velgere har hatt mulighet til å stemme via Internett, er det vanskelig å avgjøre hvor høy eller lav denne andelen er. Et naturlig sammenlikningsgrunnlag er Estland, som er det eneste landet der velgerne har kunnet stemme via Internett i samtlige valg siden 2005. Her utgjorde internettvælgerne 3,4 prosent av de stemmeberettigede i parlamentsvalget i 2007, 9,5 prosent i lokalvalget i 2009 (Trechsel og Vassil 2010:10-11), mens 24 prosent av stemmene i det siste riksvalet i 2011 ble avgitt på Internett (IDEA 2011: 18). Sett i lys av disse tallene framstår andelen som stemte via Internett i det første norske internettvaleget som høy.

Et annet sammenlikningsgrunnlag er forhåndsstemmegivning (på papir) ved andre valg i Norge. Stemmegivning på Internett er en form for forhåndsstemmegivning.¹² For å få et bilde av hvor omfattende denne forhåndsstemmegivningen i forsøkskommunene var i 2011, er det grunn til å sammenlikne med tidligere valg i de samme kommunene, samt både tidligere valg og 2011-valget i landet forøvrig.

9. De to andre mulighetene var «Bypass ID» og «Commfides e-ID».

10. Returkoden kunne kontrolleres mot koder for hvert av partiene. Kodene var trykt på valgkortet og var unike for hver enkelt velger. Systemet fungerte ikke helt som planlagt. I enkelte kommuner hadde man trykt feil returkoder på noen av valgkortene. Problemet var mest utbredt i Sandnes kommune.

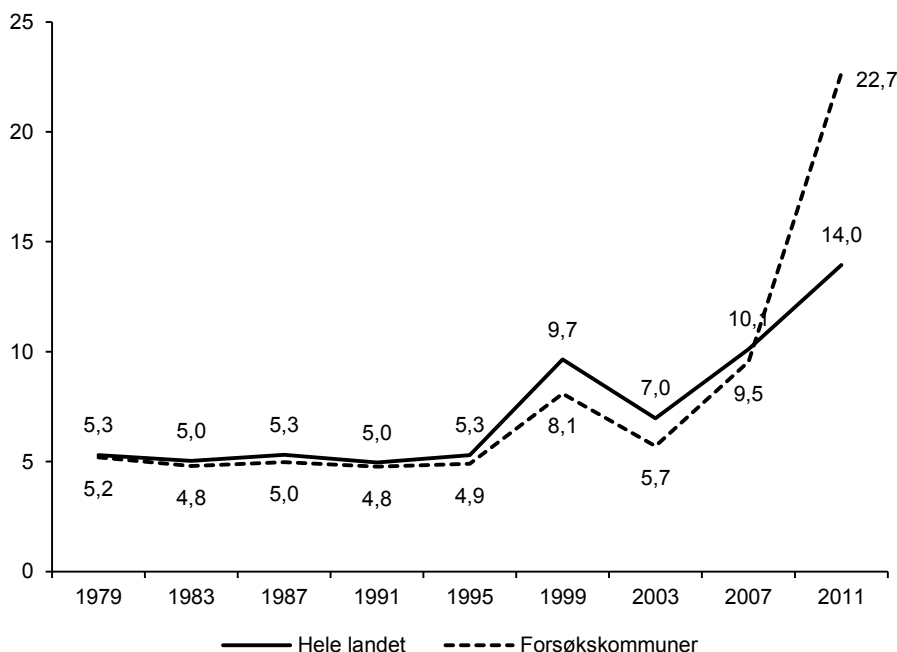
11. Dette er tallet for de som avgav sin endelige stemme ved hjelp av e-valgsløsningen. Totalt avgav 28.001 stemmeberettigede en stemme via e-valgsløsningen (før cleansing).

12. Internettstemmen måtte avlegges senest fredag før valgdagen. Det samme gjaldt forhåndsstemmer på papir.

Figur 2-1 viser forhåndsstemmegivning ved lokalvalg i de ti forsøkskommunene, samt i hele landet i perioden 1979 til og med 2011. Graden av forhåndsstemmegivning er angitt som prosentandel av alle stemmeberettigede. Tallene for 2011 inkluderer både forhåndsstemmegivning på papir og på Internett. Utviklingen når det gjelder forhåndsstemmegivning i Norge kan deles inn i to perioder. I perioden til og med 1995 avgav cirka 5 prosent av alle stemmeberettigede forhåndsstemme ved kommunestyrevalg. I denne perioden ble det i liten grad lagt til rette for at folk skulle forhåndsstemme. De som benyttet muligheten var vanligvis studenter som ikke bodde i hjemkommunen eller andre som ikke var tilstede på valgdagen. I 1999 ble det ved lokalvalg mulig å forhåndsstemme på postkontorer.¹³ Tilgjengeligheten til stemmelokaler økte dermed betydelig sammenliknet med tidligere valg. Det fremgår da også av Figur 2-1 at dette resulterte i en kraftig økning av forhåndsstemmegivningen. Muligheten til å stemme på posten ble fjernet ved det neste valget i 2003, og det var igjen færre som benyttet muligheten til å stemme før valgdagen. Fra 2003 har det blitt flere valglokaler og muligheter for forhåndsstemmegivning i norske kommuner, noe som gjenspeiler seg i en klar økning i forhåndsstemmegivning i perioden 2003 til 2011. Liknende trender er observert i andre land. Forhåndsstemmegivning blir brukt i større og større grad (Stein og Vonnahme 2011). Forsøket med internettvalg ble dermed innført i et system der mange forhåndsstemmer i utgangspunktet, og tilgjengeligheten er god. Velgerne kan «tidligstemme» fra 1. juli, men det er særlig i den «ordinære» forhåndsstemmegivningsperioden, fra 10. august til den siste fredagen før valget, at det er godt tilrettelagt og enkelt for velgerne å avgi stemme.

13. Det var også mulig ved stortingsvalget i 1997.

Figur 2-1. Forhåndsstemmegivning i forsøkskommunene, samt i hele landet i perioden 1979-2011. Prosent av alle stemmeberettigede

Figur 2-1 viser videre at utviklingen i de 10 forsøkskommunene er nokså lik utviklingen i landet som helhet i perioden 1979 til og med 2007. Forhåndsstemmegivning i disse kommunene er noe mindre utbredt enn i landet for øvrig; det er særlig en slik forskjell ved valgene i 1999 og 2003. Men, ved valget i 2011 ser vi et sterkt utslag av forsøket med internettvalg. I forsøkskommunene er det nå 22,7 prosent av alle stemmeberettigede som har avgitt forhåndsstemme. De aller fleste av disse (72 %) stemte på Internett. Graden av forhåndsstemmegivning i landet som helhet ved 2011-valget var 14 prosent. Det betyr at nesten 9 prosentpoeng flere velgere forhåndsstemte i e-valgkommunene enn i landet forøvrig.

Tallene i Figur 2-1 viser altså en klar effekt av internettstemmegivning ved valget i 2011. Andelen velgere som forhåndsstemte i forsøkskommunene er svært høy sammenliknet både med landet for øvrig, og med tidligere valg. Spørsmålet er om den utbredte forhåndsstemmegivningen i forsøkskommunene hadde en effekt på valgdeltakelsen.

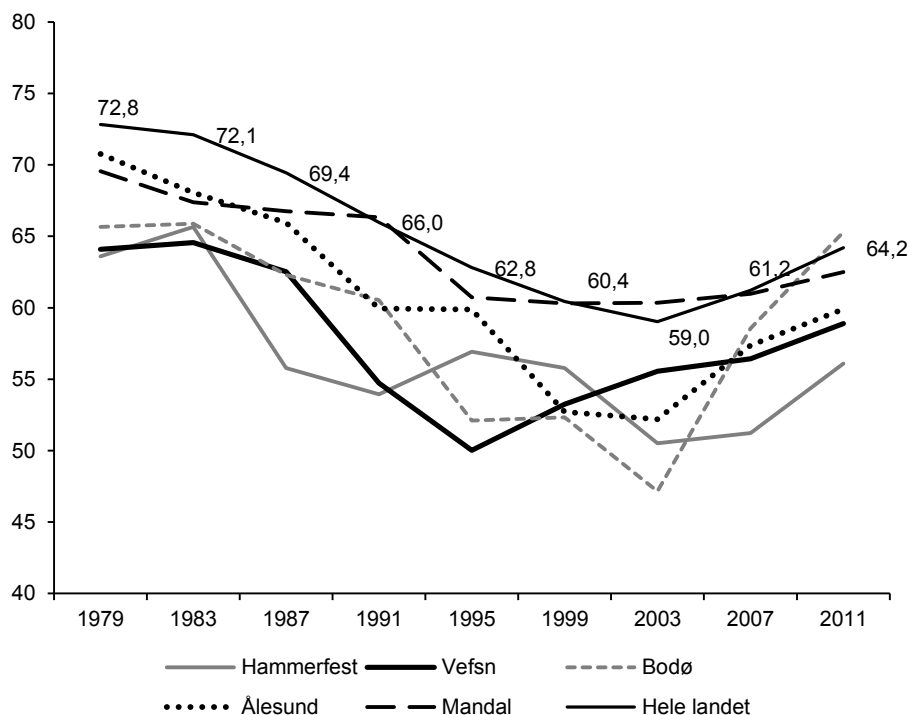
Tidligere valg viser at sammenhengen mellom forhåndsstemmegivning og valgdeltakelse ikke er entydig. Fra 1995 til 1999 gikk forhåndsstemmegivningen opp i landet som helhet, men valgdeltakelsen sank med 2,4 prosentpoeng. Fra 1999 til 2011 er det derimot tilsynelatende en positiv sammenheng

mellom forhåndsstemmegivning og deltakelse i lokalvalgene. Både valgdeltakelsen og graden av forhåndsstemmegivning gikk ned fra 1999 til 2003, og opp i forbindelse med de to påfølgende valgene. Uansett, den svært høye andelen av forhåndsstemmer i forsøkskommunene i 2011 gjør det relevant å undersøke om noen av de som stemte på Internett ikke ville ha stemt uten denne muligheten. I så fall kan man snakke om en positiv effekt på valgdeltakelsen. For å undersøke om dette var tilfelle, er det igjen naturlig å sammenlikne med tidligere valg i de samme kommunene, samt tidligere valg og 2011-valget i landet for øvrig.

Vi starter med å se på kommunene hver for seg. For å gjøre det oversiktlig tar vi for oss fem kommuner av gangen. Kommunene deles inn etter valgdeltakelse ved tidligere valg. Figur 2-2 viser valgdeltakelsen i perioden 1979 til 2011 i forsøkskommunene som historisk sett har hatt lavest deltakelse. Det er Hammerfest, Vefsn, Bodø, Ålesund og Mandal. Tallene sammenliknes med deltakelsen i landet som helhet.

Valgdeltakelsen ved norske lokalvalg gikk ned mellom hvert valg i perioden 1979 til 2003. Deretter har det vært en økning i forbindelse med de to siste valgene. I den offentlige debatten om lokaldemokrati og politisk deltakelse ble økningen i deltakelse i 2007 møtt med positive reaksjoner; den negative trenden var snudd. I 2011 var det som følge av terrorangrepene 22. juli en forventning om at velgere ville «svare» på terrorangrepene ved å delta i valget, og at deltakelsen dermed ville øke kraftig. Økningen på tre prosentpoeng ble derfor vurdert som skuffende (Bergh og Ødegård 2012).

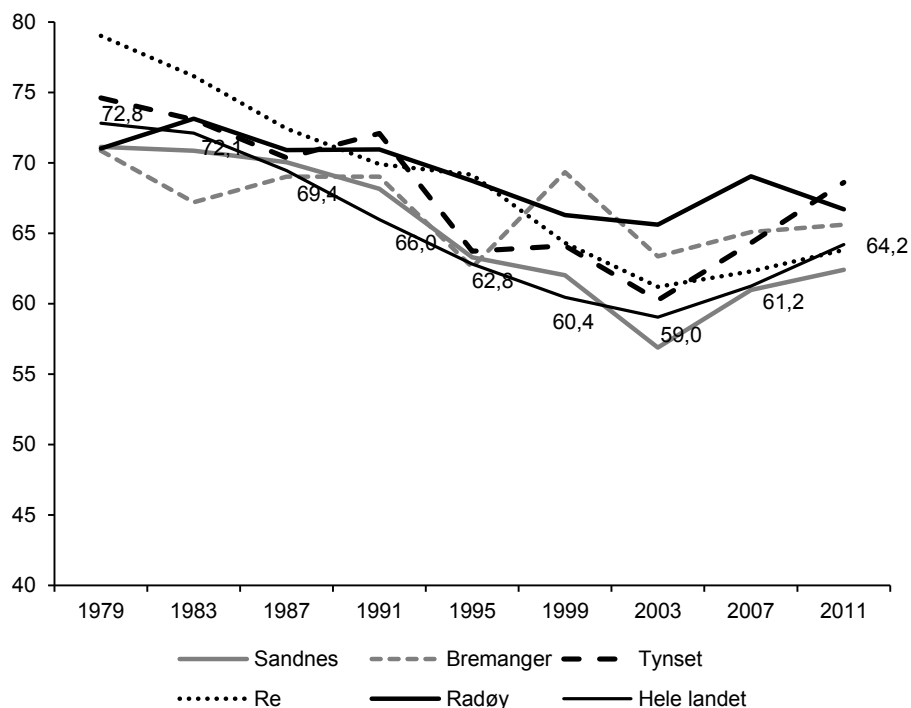
Figur 2-2. Deltakelse i kommunestyrevalget i fem av forsøkskommunene i perioden 1979 til 2011, sammenliknet med landet som helhet.

Figur 2-2 viser at utviklingen i de fem forsøkskommunene generelt følger utviklingen i landet som helhet: nedgang fra 1979 til 2003 og økning deretter. Likevel er det betydelig variasjon mellom kommunene, og fra valg til valg i den enkelte kommune. Lokale forhold, som konflikter om politiske saker, eller mangel på sådan, politikere som mobiliserer, utvalget av lister ved valget og andre ting kan påvirke deltakelsen ved kommunevalg. Bodø utmerker seg med spesielt lav deltakelse i 2003, og Hammerfest har ved flere av valgene den laveste deltakelsen. Begge kommunene er også interessante ved at deltakelsen øker mer her enn i landet for øvrig fra 2007 til 2011. Man kan tenke seg at det er en effekt av stemmegivningen på Internett. Samtidig viser de tre andre kommunene i Figur 2-2 en utvikling fra 2007 til 2011 som følger utviklingen i landet for øvrig. Her er det altså tilsynelatende intet spesielt som skjer i 2011.

Figur 2-3 viser utviklingen i de fem resterende forsøkskommunene; fem kommuner som historisk sett har hatt relativt høy deltakelse ved kommunestyrevalg: Sandnes, Bremanger, Tynset, Re og Radøy.

Figur 2-3. Deltakelse i kommunestyrevalget i fem av forsøkskommunene i perioden 1979 til 2011, sammenliknet med landet som helhet.

De fleste av disse kommunene følger utviklingen i landet som helhet. Bremanger og Radøy har de største avvikene fra denne trenden, med størst variasjon fra valg til valg. Når det gjelder utviklingen fra 2007 til 2011 er det en nedgang i deltakelsen i Radøy. Tre andre kommuner har en økning som er mindre enn i landet for øvrig: Sandnes, Bremanger og Re. Deltakelsen går noe mer opp i Tynset enn i landet som helhet.

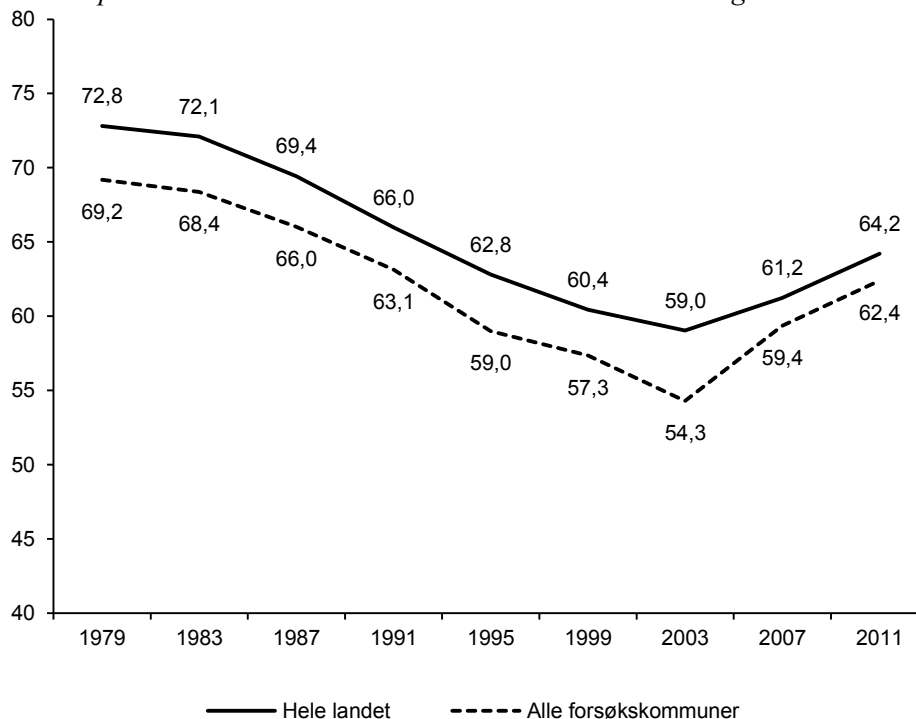
Ser man på hver av de ti forsøkskommunene finner man altså ikke en entydig effekt av forsøket med e-valg. I de fleste kommunene er det lite som tyder på at valget i 2011 var avvikende og mobiliserte flere velgere enn man kunne forvente, gitt nasjonale trender.

For å få et mer oversiktlig bilde er det likevel en fordel å se på forsøkskommunene samlet. Det gjør vi i Figur 2-4.

Figuren viser at de ti forsøkskommunene som helhet har hatt lavere valgdeltakelse enn landet for øvrig i hele perioden. Videre ser vi at forskjellen i deltakelse mellom forsøkskommunene og hele landet var særlig stor i 2003, men forskjellen ble redusert i 2007. Fra 2007 til 2011 økte valgdeltakelsen i hele landet med 3 prosentpoeng ved kommunevalgene. Utviklingen i forsøks-

kommunene er helt lik; en økning på 3 prosentpoeng. Det er dermed lite som tyder på at forsøket hadde en effekt på valgdeltakelsen i forsøkskommunene i 2011.

Figur 2-4. Deltakelse i kommunestyrevalget i forsøkskommunene og i hele landet i perioden 1979 til 2011. Prosent av alle stemmeberettigede

Det kan altså allerede slås fast at forsøket ikke hadde noen klar positiv effekt på valgdeltakelsen i forsøkskommunene. Den økte tilgjengeligheten som internettstemmegivning medførte, og som velgerne i stor grad benyttet seg av, førte ikke til en økning i valgdeltakelsen utover det kan kunne forvente i lys av nasjonale trender i 2011. Vi vet derimot ikke hva deltakelsen i forsøkskommunene ville ha vært uten forsøket. Det er mulig at deltakelsen da hadde vært lavere enn 62,4 prosent. Internettvalget kan ha bidratt til å rekruttere velgere som ellers ikke ville ha stemt selv om vi ikke ser et tydelig utslag på den aggregerte valgdeltakelsen i Figur 2-4. Nedenfor flytter vi derfor fokus fra kommunenivået til den enkelte velger. Er internettvelgere «typiske» velgere som uansett ville ha stemt, eller er noen av disse velgere som hadde vært hjemmesittere hvis de ikke hadde hatt muligheten til å stemme elektronisk?

Hvem er internettvelgerne?

En innfallsvinkel til å diskutere spørsmålet om internettvelgerne ville ha deltatt i et ordinært valg uten mulighet for å stemme via Internett er å undersøke individuelle kjennetegn ved disse velgerne. Forskning kan nemlig fortelle oss mye om typiske individuelle kjennetegn ved velgere som vanligvis deltar i valg og kjennetegn ved hjemmesittere. Hvis internettvelgerne har sammenfallende kjennetegn med hjemmesitterne, kan det være en indikasjon på at internettvalget har rekruttert velgere fra hjemmesittergruppen.

Hvis det derimot er vanskelig å skille internettvelgerne fra papirvelgerne er det liten grunn til å tro at stemmegivning på Internett har en effekt på deltakelse. Det er særlig interessant å se nærmere på variabler som vi, fra tidligere forskning, vet henger sammen med valgdeltakelse. Hvis internettvelgerne har de samme kjennetegnene som papirvelgerne, og dette er kjennetegn som er typiske for folk som deltar i valg, er det grunn til å tro at man *ikke* har rekruttert nye velgere ved denne nye stemmegivningsmetoden.

For nærmere å undersøke *hvordan* velgerne stemmer skal vi benytte de samme teoretiske perspektivene som forklarer *hvilke* partier velgerne stemmer på (Listhaug 1989; Christensen og Midtbø 2001). Grovt sett kan stemmegivningslitteraturen inndeles i tre kategorier; Rasjonelle, sosiologiske og sosialpsykologiske modeller (Pattie og Johnston 1998: 264–266). Siden vi i første rekke er opptatt av hvordan velgerne stemmer konsentrerer vi oss om de to sistnevnte perspektivene.¹⁴ Intensjonen er ikke å forklare variasjoner i valgdeltakelsen som sådan, men med bakgrunn i de to overnevnte teoretiske perspektivene å undersøke hva som kjennetegner henholdsvis internettvelgere, papirvelgere og hjemmesittere.

Deltakelse blant ulike sosiale grupper er et klassisk forskningstema (Strømsnes 2003). Den sosiologiske modellen (eller *ressursmodellen*) relaterer deltakelse til variabler som utdanning, kjønn, alder, inntekt, bosted osv. Hovedtemaet er de politiske konsekvensene av sviktende deltakelse (Pateman 1970). Hvis fremmøtet svikter kan en konsekvens være større sosial og politisk ulikhet. Blant annet har den norske Makt- og demokratiutredningen hevdet at et lavt fremmøte i lokalvalgene har resultert i større sosiale og politiske forskjeller blant velgerne (Østerud mfl. 2003). Ikke bare norsk, men også internasjonal litteratur, viser da også at det er klare utfordringer knyttet til å mobilisere enkeltgrupper (Bennulf og Hedberg 1999; Teorell og Westholm 1999; Elklit mfl. 2005). Det gjelder spesielt med hensyn til alder og utdanning, men også variabler som kjønn, inntekt, sivilstatus og landbakgrunn spil-

14. For en diskusjon om den såkalte Rational Choice-fortolkningens bidrag til å forstå variasjoner i valgdeltakelsen, se Aldrich 1993.

ler en rolle (Bjørklund 2005, Franklin 1996, 2004; Denver 2008; Stoker og Jennings 1995). Typiske kjennetegn hos hjemmesitterne er lav utdanning og inntekt, alder under 30 år, minoritetsbakgrunn samt det å være ugift. Spørsmålet er om dette er kjennetegn vi finner igjen hos internettvelgerne. Hvis så er tilfelle er det grunn til å tro at forsøket kan ha bidratt til å rekruttere velgere som ellers ikke ville ha deltatt i valget. Selv om internettvalg har blitt sett på som spesielt velegnet for å mobilisere unge velgere, viser imidlertid empiriske analyser både fra Canada (Goodman 2011) og ikke minst Estland (Alvarez mfl. 2009) at ikke bare alder, men også andre sosiale bakgrunnsvariabler i begrenset grad bidrar til å skille internettvelgerne fra andre velgere. Med bakgrunn i data fra manntallet ser vi nærmere på betydning av sosial bakgrunn i den første delen av den empiriske analysen.

Et *sosialpsykologisk* perspektiv legger vekt på holdninger for å forklare politisk deltakelse. Hva man mener, bestemmer hva man gjør. Blant annet har velgere som interesserer seg for politikk, som kan identifisere seg med de politiske partiene og som har tiltro til det politiske systemet vist seg å delta oftere enn andre. I de sosialpsykologiske modellene tillegges lav valgdeltakelse politisk fremmedgjøring. Opplevs politikken som irrelevant og urettferdig virker den passiviserende (Pettersen og Rose 2009). Det betyr ikke at politisk interesse er en garanti for deltakelse. Velgere som betrakter stemmegivning som en plikt møter heller ikke alltid opp i valglokalene. Borgerplikt som en forklaring på valgdeltakelse samsvarer eksempelvis ikke med det store gapet mellom deltakelsen i lokalvalg og nasjonale valg (Christensen og Midtbø 2001). I litteraturen er det også blitt konstatert at ideen om valg som borgerplikt er på retur, og at den står svakere blant de unge enn blant de eldre (Bjørklund 1998; Rose 2002). I analysen av surveydataene undersøker vi også om forsøket med internettvalg tiltrakk seg de velgerne som sier de ikke deltok i det foregående valget. Spørsmålet er om internettvalg reduserer terskelen for deltakelse såpass at valget tiltrekker seg velgere som er mindre interessert i politikk og som ikke ser på deltakelse som en borgerplikt. Vi ser også nærmere på hvorvidt holdninger til internettvalg påvirker deltakelsen. Når det gjelder disse spørsmålene viser forskning fra andre land blant annet at internettstemmegivningen i Canada tiltrakk seg velgere som var motiverte for å delta i utgangspunktet (Goodman 2011), og at internettvalgene i Estland har mobilisert velgere med en viss interesse for politikk og som stemmer av og til (Trechsel og Vassil 2010).

I tillegg til de overnevnte perspektivene er det av interesse å undersøke om velgernes *erfaring* med (og faktiske *bruk av*) Internett og ny teknologi har betydning for hvorvidt de stemmer på Internett. Det er rimelig å anta at velgere som vurderer egen IKT-kompetanse som høy, og som er hyppige brukere av Internett, har større sannsynlighet for å stemme via Internett. Forskning viser at ikke bare sosial bakgrunn, men også IKT-kompetanse og generell utbredelse av IKT/Internett i samfunnet er viktige betingelser for innbygger-

nes bruk av IKT både generelt og i politisk sammenheng spesielt (Norris 2001). Hovedfunnet i tidligere studier er at faktisk tilgang til ny teknologi spiller en langt større rolle enn sosiale bakgrunnsfaktorer (se også Frønes 2002). I så måte ble det norske forsøket gjennomført i en kontekst der innbyggenes tilgang til IKT/Internett er blant de høyeste i verden. I 2010 hadde 91 prosent av de norske husholdningene PC, mens 90 prosent hadde Internett-tilgang.¹⁵ Det skal også noteres at forskningen tydelig viser at politisk bruk av IKT/Internett betinges av politisk interesse og engasjement (se blant annet Norris 2001; Grönlund 2004; Oostsween og Besselaar 2004; Saglie og Vabo 2009; Sipior og Ward 2005). Det er med andre ord de allerede politisk aktive som i overveiende grad er politisk aktive på nettet (Enjolras og Seggaard 2011; Norris 2001; Torpe m.fl. 2005). Med bakgrunn i funn fra blant annet Estland forventer vi imidlertid at velgere med større kunnskap om den nye teknologien stemmer oftere på Internett enn velgere som ikke vurderer egen kompetanse som like god (Alvarez mfl. 2009). Før vi presenterer resultatene fra de to analysene skal vi kort gjøre rede for datagrunnlaget disse analysene baserer seg på.

Datagrunnlag

For å etterspore hva som kjennetegner internettvelgerne baserer vi oss på *to ulike datasett*. Begge datasettene gir informasjon om velgerne i kommunene som gjennomførte forsøket med internettvalg ved lokalvalgene i 2011. Det *første datasettet* inneholder informasjon fra manntallet fra de 10 forsøkskommunene. Hver av de 167 506 stemmeberettigede i forsøkskommunene er inkludert i datasettet, med informasjon om de stemte elektronisk, stemte på papir eller ikke stemte ved valget i 2011.

Det *andre datasettet* er en surveyundersøkelse som ble gjennomført i forsøkskommunene etter valget. Et utvalg på 3197 stemmeberettigede i forsøkskommunene ble spurt om deres stemmegivning, eventuelle problemer knyttet til stemmegivningen, holdninger til e-valg, holdninger til deltakelse i valg og demokrati, IKT-kompetanse, samt bakgrunnsopplysninger. Nedenfor gjør vi rede for de to datasettene.

15. <http://www.ssb.no/ikt>

Manntallsdata

Utgangspunktet for analysen av *sosiale kjennetegn* ved henholdsvis internettvelgere, papirvelgere og hjemmesittere er samtlige avkryssinger i manntallet i alle de ti forsøkskommunene. Statistisk Sentralbyrå (SSB) har koblet disse opplysningene sammen med andre registeropplysninger som velgerens kjønn, alder, utdanning, inntekt, sivilstatus, bostedskommune, statsborgerskap og landbakgrunn. I tillegg har vi informasjon om hvorvidt den enkelte velger avgav stemme på Internett, papir eller avstod fra å delta i valget. For enkelte bakgrunnsopplysninger mangler det informasjon, noe som gjør at vi står igjen med 154 756 velgere i den endelige multivariate analysen.

Vi ønsker i noen grad å sammenlikne resultater fra forsøkskommunene med tilsvarende funn for landet som helhet. Vi benytter derfor en datafil som inneholder 10 000 tilfeldig valgte stemmeberettigede i landet som helhet, og som er koblet på de samme opplysningene. SSB har også levert disse dataene.

Vi har foretatt en del omkodinger av datamaterialet fra forsøkskommunene for å tilpasse det til den statistiske analysen og for å gjøre tolkningen av resultatene lettere. Mulige kjønnsforskjeller i valg av stemmegivningsmetode undersøker vi ved hjelp av en dummyvariabel der menn er gitt verdien 1, kvinner 0. Av de i overkant 150 000 velgerne er 49 prosent menn. På samme måte er sivilstatus inkludert som en dummyvariabel der de som er gifte er gitt verdien 1 (46,9 prosent), andre 0. Inntekt er med som en skalavariabel der verdiene varierer fra 1 til 6. Verdien 1 innebærer en inntekt under 100 000 kroner (10 prosent av velgerne) mens verdien 6 tilsier en inntekt på mer enn 500 000 kroner (ca 20 prosent). Når det gjelder etnisk bakgrunn, som det i spørreundersøkelsen ikke var mulig å teste for, inneholder registerdatasettet flere indikatorer. I den etterfølgende analysen har vi valgt å skille mellom velgere med henholdsvis norsk bakgrunn¹⁶ (90 prosent), vestlig bakgrunn¹⁷ (6 prosent) og ikke-vestlig bakgrunn¹⁸ (ca 4 prosent). I den multivariate analysen (regresjonsanalysen) benyttes velgere med norsk bakgrunn som referansekategori. Spørsmålet er om innvandrere (ikke-norsk landbakgrunn), som har betydelige lavere valgdeltakelse enn i befolkningen ellers, lar seg tiltrekke av muligheten til å stemme via Internett? Vi har også opplysninger om velgernes utdanning i form av en 8 punkts skala der verdien 0 innebærer ingen utdanning (svært få), mens verdien 8 representerer en utdanning på forskernivå (også svært få). Alder er med som en kontinuerlig variabel. Gjennomsnittsalder på velgerne i

16. Alle som ikke har innvandrerbakgrunn (se de to neste fotnotene).

17. Personer med innvandrerbakgrunn - hvis begge foreldre er født i utlandet – med bakgrunn fra Europa, Nord-Amerika eller Oseania.

18. Personer med innvandrerbakgrunn - hvis begge foreldre er født i utlandet – med bakgrunn fra Asia, Afrika, eller Latin-Amerika.

de ti kommunene er 48 år med et tilhørende standardavvik på 18,2 år. Endelig har vi opplysninger om velgerne bor i den kommunen de har stemmerett i, eller om de har en annen bostedskommune. Om lag 1,5 prosent av velgerne viser seg å ha en annen bostedskommune, og vi forventer at internettvalg vil være en attraktiv stemmegivningsmetode for disse. I den multivariate analysen er disse tatt med som referansekategori (gitt verdien 0), mens velgerne som bor i den kommunen de har stemmerett er gitt verdien 1.

Manntalls- og registerdata har to klare *fordeler*. For det første slipper vi å stole på hva velgerne sier om hvorvidt de har deltatt og hvilken stemmegivningsmetode de har benyttet seg av. De svarene vi får ved hjelp av surveydata er med andre ord ikke helt troverdige fordi mange ser det som en borgerplikt å stemme, og er dermed lite villige til å innrømme at de faktisk ikke har stemt (Elklit mfl. 2005). Analyser av paneldata fra stortingsvalget i 2005 illustrerer dette problemet (Aardal og Stavn 2006:2). Når det er sagt, er det mindre sannsynlig at dette er et problem når det gjelder valg av stemmegivningsmetode. Uansett gir manntallsdataene oss det faktiske antallet velgerne som benyttet seg av de ulike stemmegivningsmetodene. For det andre (og viktigere her) har spørreskjemaundersøkelser; «svært ved at komme i kontakt med de sosialt svageste i et samfund» (Elklit mfl. 2005: 12). Dette er et økende problem ettersom svarprosenten i spørreundersøkelser er redusert betydelig over tid. Registerdata kan gjøre oss bedre i stand til å undersøke hva som kjennetegner internettvelgerne.

Det er åpenbart grenser for hvilke opplysninger offentlige registre kan bidra med. En type informasjon som ikke fanges opp i en registerbasert undersøkelse er opplysninger om innbyggernes holdninger. Dette er da også en hovedbegrunnelse for at analysen av registerdata suppleres med analyse av surveydata.

Surveydata

Det andre datasettet er en omfattende *intervjuundersøkelse* blant 3197 stemmeberettigede i de 10 kommunene som deltok i forsøket med internettvalg i kommunestyrevalget 2011. Undersøkelsen er beskrevet i kapittel 1.

Siden manntallsdataene gir oss en unik mulighet til å studere hvilke sosiale bakgrunnsvariablene som kjennetegner internettvelgerne (kontra papirvelgere og hjemmesittere) benyttes surveydataene utelukkende til å undersøke hvorvidt internettvelgerne skiller seg ut med hensyn til andre relevante forklaringsvariabler. Ikke minst gir surveydataene oss en mulighet til å undersøke stemmeatferden til de velgerne som ikke deltok i det foregående valget

(2007). Vi vil også se på effekten av tillit, politisk interesse, normen om at det er en borgerplikt å stemme, samt IKT-kompetanse og holdninger til e-valg.¹⁹

Internettvelgere, papirvelgere og hjemmesittere: De avhengige variablene

Begge datasettene gjør det mulig å skille mellom tre velgergrupper i analysene. For det første gjelder det *internettvelgerne*, som utgjør 17 prosent av alle stemmeberettigede i forsøkskommunene. Den andre (og største) gruppen er *papirvelgerne* som utgjør 46 prosent. Dette er velgere som enten stemte ved hjelp av papirstemmesedler i forhåndsstemmegivningsperioden (i overkant av 6 prosent) eller i et valglokale på valgdagen (40 prosent). I analysen behandles internettvelgere og papirvelgere som gjensidig utelukkende kategorier selv om det var mulig også for internettvelgerne å avgi stemme på den tradisjonelle måten i et valglokale. Kategorien «internettvelger» inkluderer kun personer som avga sin endelige stemme via Internett. Den siste gruppen er *hjemmesitterne* som utgjorde 37 prosent av de stemmeberettigede.

Vi gjennomfører de respektive analysene trinnvis. Først undersøker vi, med bakgrunn i manntallsdataene, den sosiale bakgrunnen til de respektive velgergruppene. Vi ser først på utvalgte bivariate sammenhenger mellom de ulike sosiale bakgrunnsvariabler og stemmegivningsmetode før vi avslutningsvis kort presenterer en multivariat analyse. Den multivariate analysen av manntallsdata tar først og fremst sikte på å beskrive internettvelgere og papirvelgere, etter kontroll for en rekke ulike kjennetegn. De multivariate analysene tar form av såkalte separate multivariate binære logistiske regresjoner med henholdsvis internettstemme og papirstemme som avhengige variabler (1 for internettstemme, 0 for hjemmesittere, og tilsvarende for papirstemmegivning).²⁰ I analysen av internettvelgere er papirvelgerne ekskludert, og motsatt.

Deretter undersøker vi betydningen av holdninger, valgdeltakelse ved foregående valg, og erfaring med (og bruk av) IKT med bakgrunn i surveydataene. Analysen følger samme struktur som den for manntallsdataene. Først ser vi på utvalgte bivariate sammenhenger. Så gjør vi en multivariat analyse hvor vi sammenlikner henholdsvis internettvelgere og papirvelgere (verdi 1) med hjemmesittere (verdi 0). Også her er papirvelgerne ekskludert i analysen av internettvelgerne, og motsatt.

19. Se også kapittel 3 om tilgjengelighet og kapittel 5 om tillit til valggjennomføringen for frekvensfordelinger og ytterligere resultater basert på disse survey spørsmålene.

20. Vi har også kjørt multinominale logistiske regresjonen for henholdsvis internettvelgere, papirvelgere og hjemmesittere (med papirvelgere som referansekategori). Resultatene fra disse analysene samsvarer i stor grad med resultatene fra de binære logistiske regresjonene.

Empirisk analyse – manntallsdata

Hvilke sosiale kjennetegn har en typisk internettvelger? Hva kjennetegner disse velgerne sammenliknet med papirvelgere og hjemmesittere? Er det grunn til å tro at internettvalget har rekruttert velgere fra hjemmesittergruppen? Vi starter med å se på kjønnsfordelingen i de tre velgergruppene (Tabell 2-1).

Tabell 2-1. Valgdeltakelse og stemmegivning på Internett etter kjønn i kommunene som gjennomførte forsøk med e-valg, sammenliknet med landet som helhet. Prosent

	E-valgkommuner		Hele landet	
	Internettstemmegivning (andel av stemmeberettigede)	Internettstemmegivning (andel av velgere)	Valgdeltakelse	Valgdeltakelse
Menn	17	28	62	63
Kvinner	16	25	64	66
Alle	17	26	63	65

N e-valgkommuner: Menn – 83926; Kvinner – 83580 (totaltelling av alle velgere i forsøkskommunene).
N hele landet: Menn – 5020; Kvinner – 4980 (tilfeldig utvalg av velgere i hele landet).

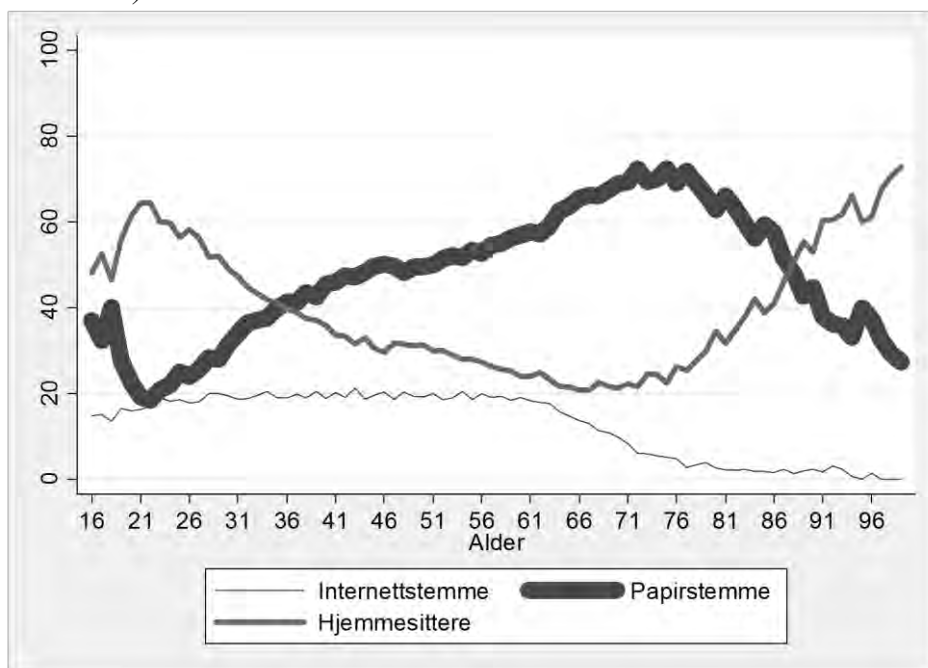
Den første kolonnen i tabellen viser menns og kvinners tilbøyelighet til å stemme på Internett, som en andel av alle stemmeberettigede. Det er små forskjeller, men menn er noe mer aktive når det gjelder internettstemmegivning. Samtidig har menn noe lavere valgdeltakelse enn kvinner. Vi finner derfor større kjønnsforskjeller når vi ser på de som faktisk har avgitt en stemme (den andre kolonnen i tabellen). Av alle menn som avga en stemme, valgte 28 prosent å stemme på Internett. Det tilsvarende tallet for kvinner er 25 prosent.

Man kunne tro at dette er en indikasjon på at internettvalg rekrutterer flere menn til å delta i valget enn ellers. Men, hvis vi sammenlikner valgdeltakelsen til menn i forsøkskommunene med landet for øvrig er det lite som tyder på en spesiell mobilisering av menn i forsøkskommunene. Menns deltakelse i forsøkskommunene er 62 prosent, sammenliknet med 63 prosent i landet som helhet. Selv om internettstemmegivning blir brukt av mange menn, ser e-valg ikke ut til å ha ført til en økning i deltakelsen hos den mannlige halvdel av elektoratet i forsøkskommunene.

Det knyttet seg utvilsomt forventninger til at internettvalg skulle mobilisere de yngste velgerne. Det er ikke overraskende siden de unge stemmer minst, samtidig som de bruker Internett mest. I Figur 2-5 er prosentandelen velgere beregnet med utgangspunkt i velgernes alder, og deretter fordelt på de tre velgergruppene. Vi har utelatt de aller eldste siden de utgjør en liten andel av et

ellers svært stort utvalg. Se også appendiks for en mer detaljert beskrivelse av foretrukne stemmegivningsmetoder i ulike aldergrupper.

Figur 2-5. Valgdeltakelse og stemmegivningsmetode etter alder (Prosent N=167 476).

Den tykkeste av strekene viser aldersfordelingen til papirvelgerne, den nest tykkeste hjemmesitterne, mens internettvelgerne er representert ved den tynneste linjen. Som det fremgår av Figur 2-5 er kurven betydelig flatere for internettvelgerne enn for de to andre velgergruppene. Det betyr at det er større forskjeller etter alder blant papirvelgerne og hjemmesitterne, enn innenfor den gruppen av velgere som stemte på Internett. Blant internettvelgerne er kurven relativt flat opp til i underkant av 60 år, deretter reduseres antallet internettvelgere. I papirvelgergruppen øker andelen velgere fra rundt 20 år til opp under 80 år før den flater ut parallelt med at andelen hjemmesittere øker. For hjemmesitterne er resultatet som forventet, idet det er flest hjemmesittere blant de helt unge og de aller eldste. Legg imidlertid merke til at det også er en markert forskjell blant de aller yngste. 16- og 17-åringene, som hadde stemmerett i fire av e-valgkommunene, deltar mer enn velgere mellom 18 og cirka 30 år – og de er oftere papirvelgere.

Den flate kurven for stemmegivning over Internett i aldersgruppen 16 til cirka 60 år indikerer at internettstemmegivning ikke har mobilisert spesielle grupper. Samtidig varierer andelen hjemmesittere betydelig mellom årskullene. Velgere i tjuårene er særlig lite tilbøyelig til å stemme. Dermed er andelen internettstemmer av avgitte stemmer størst i denne aldersgruppen. Blant de som faktisk har bestemt seg for å stemme er tjuåringene mest tilbøyelig til å velge en internettstemme. Det *kan* bety at internettstemmegivning har bidratt til å mobilisere en gruppe som har lav deltakelse. For å undersøke dette nærmere sammenlikner vi valgdeltakelsen etter alder i forsøkskommunene med landet for øvrig (Tabell 2-2).

Tabell 2-2. Valgdeltakelse etter alder i kommunene som gjennomførte forsøk med e-valg ved lokalvalgene 2011, sammenliknet med hele landet. Prosent

	E-valg kommuner	Hele landet	N	
			E-valg	Landet
Nye førstegangsvelgere (16 – 17 år)	50	58	1987	672
«Vanlige» førstegangsvelgere» (18 – 21 år)	43	46	11997	1275
22 - 29 år	43	45	22093	1664
30 - 39 år	58	60	28747	1921
40 - 49 år	68	67	31574	1624
50 - 59 år	72	72	27712	1433
60 - 69 år	77	78	22176	880
70 - 80 år	75	75	13209	672
Alle	63	65		

* Samlet tall for deltakelse i de 20 kommunene som gjennomførte forsøk med stemmerett for 16- og 17-åringer
Tallene fra e-valgs-kommunene er basert på en totaltelling av alle velgerne.
Tallene for hele landet er basert på et tilfeldig utvalg av velgere.

Deltakelsen i forsøkskommunene ligger to prosentpoeng under deltakelsen i landet som helhet. Det vi kunne forvente var at førstegangsvelgere (18–21 år) og andre unge velgere (22–29 år) utmerket seg med høy deltakelse i forsøkskommunene sammenliknet med landet for øvrig. Det er ikke tilfelle. Disse aldersgruppene har en noe lavere deltakelse i forsøkskommunene enn i landet for øvrig. Stemmegivning over Internett ser ikke ut til å ha mobilisert disse aldersgruppene på en måte som avviker fra landet ellers. Den eneste aldersgruppen hvor det er klare avvik mellom forsøkskommunene og resten av landet er 16–17-åringene. Vi bør understreke at kategorien «hele landet» her gjelder alle 20 kommunene som gjennomførte forsøket med nedsatt stemmerettsalder ved kommunestyrevalget i 2011. De kommunene som gjennomførte begge forsøkene har ikke klart å mobilisere 16- og 17-åringer i like stor grad

som de kommunene som bare gjennomførte forsøk med senket stemmerettsalder.²¹

Tabell 2-3. Valgdeltakelse og stemmegivning på Internett blant gifte og ugifte i kommunene som gjennomførte forsøk med e-valg, sammenliknet med landet som helhet. Prosent

	E-valgkommuner		Hele landet	
	Internettstemmegivning (andel av stemmeberettigede)	Internettstemmegivning (andel av velgere)	Valgdeltakelse	Valgdeltakelse
Gifte	18	24	75	75
Ugifte	17	34	50	53
Alle	17	26	63	65

N e-valgkommuner: Gifte – 76614; ugifte – 63206 (totaltelling av alle velgere i forsøkskommunene).

N hele landet: Gifte – 4462; ugifte – 3663 (tilfeldig utvalg av velgere i hele landet).

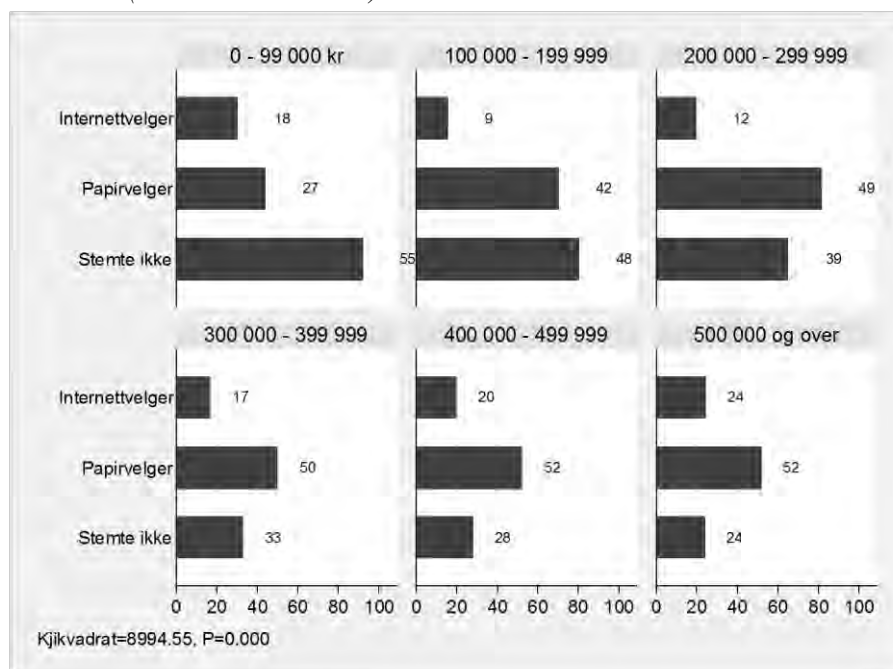
Videre vet vi at de som er gifte deltar hyppigere i valg enn det ugifte gjør (Stoker og Jennings 1995). Det er delvis en effekt av alder; de gifte er i snitt eldre enn de ugifte. Hva så med stemmegivning over Internett? Tabell 2-3 viser at gifte og ugifte er omtrent like aktive når de gjelder internettstemmegivning, målt som en andel av alle stemmeberettigede. Men, ugifte har klart lavere valgdeltakelse enn gifte. Hvis man måler internettstemmegivning som en andel av personer som har deltatt i valget fremstår derfor de ugifte som mest tilbøyelig til å stemme på Internett. Man kan derfor spørre, på samme måte som for velgere i 20-årene ovenfor, om internettstemmegivning bidrar til å rekruttere ugifte til å delta i valg. Sammenlikningen med landet som helhet viser at det ikke er tilfelle. Valgdeltakelsen blant gifte og ugifte er omtrent lik i forsøkskommunene og i landet som helhet. Deltakelsen blant ugifte er faktisk noe lavere i forsøkskommunene enn i resten av landet. Igjen ser vi at internettstemmegivning, selv om det blir hyppig brukt, ikke bidrar til å mobilisere grupper utover et vanlig deltakelsesnivå.

Andre typiske kjennetegn hos hjemmesitterne er lav inntekt og utdanningsnivå. Figur 2-6 viser fordelingen av velgerne på de tre gruppene etter inntekt. Igjen ser vi at det er relativt små forskjeller blant internettvelgerne, selv om andelen som stemte på Internett øker med stigende inntekt (unntatt i

21. Riktignok gjelder det bare tre av de fire kommunene som gjennomførte begge forsøkene (Hammerfest, Ålesund og Re). Deltakelsen blant 16- og 17-åringene i Mandal var 59 prosent.

de to laveste inntektskategoriene). I hjemmesittergruppen går sammenhengen i motsatt retning og den er lineær. Andelen hjemmesittere reduseres i takt med at inntekten øker. 55 prosent av de med lavest inntekt tilhører hjemmesittergruppen, mens tilsvarende tall for velgerne med en inntekt over 500 000 er 24 prosent. Internettvalget ser med andre ord i liten grad ut til å ha mobilisert lavinntektsvelgere, som ellers deltar mindre i valg.

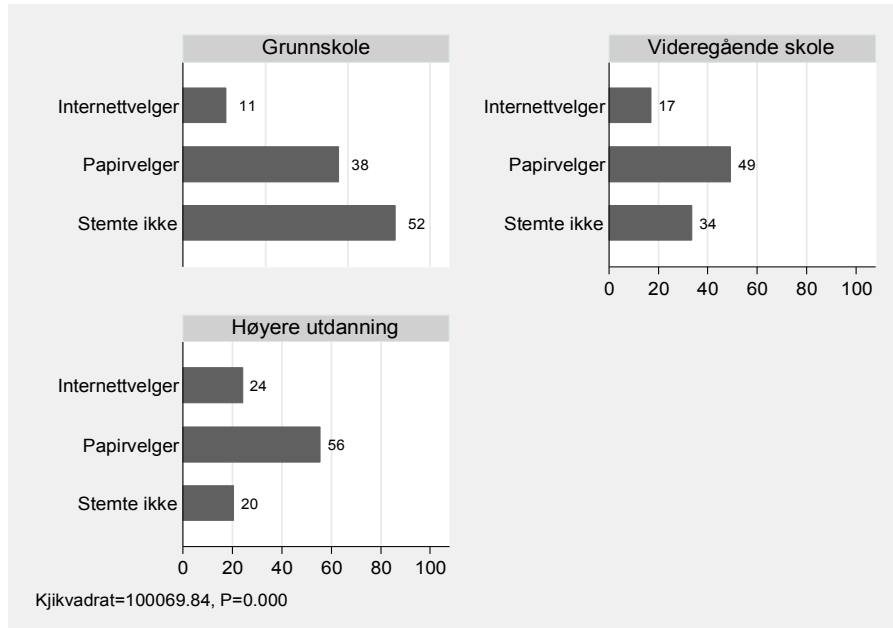
Figur 2-6. Valgdeltakelse og stemmegivningsmetode etter brutto personlig årsinntekt (Prosent N=160 433).

Betydningen av inntekt samsvarer godt med fordelingen av utdanningsgruppene på de tre velgergruppene. Denne er vist i Figur 2-7, der det fremgår at det er få internettvelgere blant velgere med liten eller ingen utdanning. Det motsatte er tilfellet for høyutdanningsgruppene. Bare 5 prosent av velgere uten formell utdanning avgav stemme på Internett, samtidig som hele 64 prosent av velgerne i denne utdanningskategorien ikke deltok i valget. Tallene viser det samme mønsteret som for inntekt: Mens andelen internettvelgere øker med stigende utdanningsnivå, så reduseres antallet hjemmesittere etter som utdanningsnivået blir høyere. De med et lavt utdanningsnivå mobiliseres i liten grad av internettstemmegivning. Det er de med høy utdanning, som

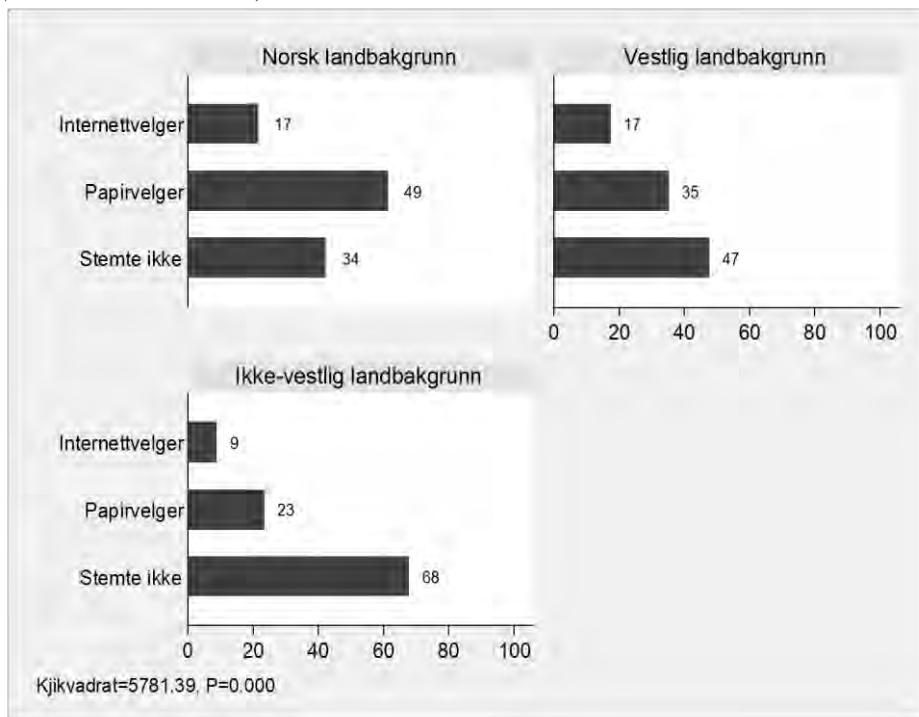
uansett har høy valgdeltakelse, som er mest tilbøyelige til å stemme på Internett.

Figur 2-7. Valgdeltakelse og stemmegivningsmetode etter utdanningsnivå (Prosent N=158 234).

Landbakgrunn har vist seg å være viktig når hjemmesitterne skilles fra deltakerne i lokalvalgene (Bergh og Bjørklund 2010). Blant innvandrergруппene har valgdeltakelsen vært lav og fallende (SSB 2003; Bjørklund 2006). I overkant av 11 000 velgere med ikke-vestlig bakgrunn hadde stemmerett i de ti forsøkskommunene. Figur 2-8 viser hvordan velgere med ulike landbakgrunn fordeler seg på de tre velgergruppene. Igjen er det relativt små forskjeller i gruppen av internettvelgere. Andelen velgere med henholdsvis norsk og vestlig landbakgrunn som avgav en internettstemme er så å si identisk, mens velgere med ikke-vestlig landbakgrunn er mindre tilbøyelige til å stemme på Internett. Den sistnevnte gruppen har lavest deltakelse; rundt 68 prosent var hjemmesittere. Valgdeltakelsen i denne gruppen var altså 32 prosent. Videre ser vi at mens andelen med norsk landbakgrunn som avgav en papirstemme er 49 prosent er tilsvarende tall for velgere med vestlig landbakgrunn og ikke-vestlig henholdsvis 35 prosent og 23 prosent. Tallene viser at forsøket ikke ser ut til å ha rekruttert velgere med ikke-vestlig landbakgrunn som i utgangspunktet har en lavere valgdeltakelse enn befolkningen ellers.

Figur 2-8. Valgdeltakelse og stemmegivningsmetode etter landbakgrunn (Prosent, N= 166 102).

Så langt har vi sett på bivariate sammenhenger mellom ulike sosiale bakgrunnsvariabler og tilhørighet til de tre velgergruppene. Avslutningsvis presenterer vi en multivariat analyse der vi tar hensyn til de ulike forklaringsvariablene i en og samme analyse. Formålet er å gi et generelt bilde av kjennetegnene ved henholdsvis internettvelgere, papirvelgere og hjemmesittere. Denne analysen gjennomføres i form av to separate binære logistiske regresjoner. I den første undersøker vi kjennetegn ved papirvelgerne, mens internettvelgerne går nærmere i sømmene i den andre modellen. Forklaringsvariablene (skissert ovenfor) er identiske i de to analysene. I hver analyse sammenlikner vi henholdsvis papirvelgere og internettvelgere (verdi 1) med hjemmesittere (verdi 0). Vi er altså opptatt av mobilisering av velgere til henholdsvis papirstemmegivning eller internettstemmegivning. Resultatene er i Tabell 2-4.

Tabell 2-4. Stemmegivning på papir og stemmegivning på Internett (sammenliknet med hjemme-sitting), som en funksjon av sosiale bakgrunnsvariabler. Logistiske regresjonskoeffisienter, samt tester av signifikante forskjeller* mellom modellene.

	Papir		Internett		
	B	(s.e.)	B	(s.e.)	
Kjønn (Mann=1)	-0,20	(0,01)	-0,10	(0,02)	Signifikant
Alder	0,02	(0,00)	-0,01	(0,00)	Signifikant
Gift (=1)	0,77	(0,01)	0,78	(0,02)	Ikke signifikant
Bosatt i e-valgkommuner	1,55	(0,07)	0,42	(0,06)	Signifikant
Inntekt (skala fra 1 til 6)	0,13	(0,00)	0,16	(0,01)	Signifikant
Utdanning (skala fra 0 til 8)	0,23	(0,00)	0,32	(0,01)	Signifikant
Vestlig innvandrerbakgrunn	-0,54	(0,02)	-0,45	(0,03)	Ikke signifikant
Ikke-vestlig innvandrerbakgrunn	-0,82	(0,04)	-1,16	(0,05)	Signifikant
Konstant	-3,76	(0,07)	-2,69	(0,06)	
Pseudo-R ²	0,21		0,18		

* Testes med et signifikansnivå på 5%.

For å øke leservennligheten gis følgende aspekter ved resultatene i Tabell 2-4 særlig oppmerksomhet. For det første fremkommer *effektens retning* ved å se på fortegnene til koeffisientene. Videre er det sentrale spørsmålet om forklaringsvariablene har ulik effekt på henholdsvis papirstemmegivning og internettstemmegivning. Ulike effekter indikerer at det er forskjeller i hvilke grupper som rekrutteres til den ene fremfor den andre stemmegivningsmetoden. Vi tester om koeffisientene er signifikant forskjellige i de to modellene. Selv om vi har opplysninger om samtlige velgere i forsøkskommunene har signifikans-testing allikevel en funksjon. Dette fordi vi blant annet bare har informasjon om velgerne i ett valg, noe som gjør at vi forholder oss til at vi har å gjøre med et utvalg. I tillegg skal det sies at det høye antallet enheter gjør at tolkingen av resultatene vil være mer fokusert på praktisk enn statistisk signifikans (Wooldrige 2009:136). Dette innebærer at det er spesielt viktig å fokusere på hvor store forskjellene i koeffisientene er. Store utvalg resulterer vanligvis i statistisk signifikante resultater som vist i de bivariate figurene der samtlige fremstår som statistisk signifikante.

Tabell 2-4 oppsummerer resultatene fra de multivariate analysene av papirvelgere og internettvelgere. Vi begynner med papirvelgerne. Det fremgår av tabellen at de sosiale bakgrunnsvariablene i noe større grad bidrar til å skille velgerne innenfor denne gruppen fra andre velgere enn tilfellet er for internettvelgerne. Dette er ikke overraskende gitt de foregående bivariate analysene, der vi har sett at det gjennomgående er mindre forskjeller innenfor inter-

nettvelgergruppen. Det bekrefter funn fra Estland, hvor tilsvarende analyser er gjort (Alvarez mfl. 2009)

Den bivariate analysen viste at det er (om enn små) *kjønnsforskjeller* blant velgerne som stemte på papir. Denne forskjellen finner vi igjen også i den multivariate analysen. Siden menn er kodet 1 betyr det negative fortegnet at menn har en lavere sannsynlighet for å stemme på papir sammenliknet med kvinner. Menn har også noe lavere tilbøyelighet til å stemme på Internett (etter kontroll for andre variabler), men her er kjønnsforskjellen mindre. I sum betyr det at menn har lavere deltakelse enn kvinner, men mannlige velgere som avgir en stemme er mer tilbøyelige enn kvinner til å stemme på Internett. Det samme fant vi i Tabell 2-1.

Det å være *gift* øker sannsynligheten for å benytte seg av begge stemmegivningsmetodene sammenliknet med enslige. Gifte har en høyere valgdeltakelse enn ugifte. Denne effekten slår likt ut for papirvalg og internettvalg.

Videre ser vi at det å ha en annen *landbakgrunn* enn norsk reduserer sannsynligheten for å bruke begge stemmegivningsmetodene. Valgdeltakelsen er lavere i innvandrerbefolkningen. Personer med vestlig innvandrerbakgrunn avviker ikke fra stemmeberettigede for øvrig når det gjelder preferanser for internettvalg og papirvalg (effektene er ikke signifikant forskjellige). Personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn har svært lav valgdeltakelse, og er særlig lite tilbøyelige til å stemme på Internett.

Vi har også informasjon om velgerne som bor i en annen kommune enn den de har stemmerett i. Det er rimelig å anta at nettopp disse velgerne i større grad enn andre benytter seg av internettvalg siden de sannsynligvis må avgi stemme i en annen kommune enn de har stemmerett i. Resultatet støtter til en viss grad opp under dette. Det viser seg at sannsynligheten for å stemme på papir øker radikalt når man er bosatt i kommunen man har stemmerett i. De som ikke er bosatt i sin stemmerettskommune har lavere deltakelse enn andre, derfor fremstår de ikke som spesielt tilbøyelige til å stemme på Internett heller. Men, når denne gruppen først stemmer er de mer tilbøyelige enn andre til å gjøre det på Internett.

Når det gjelder *inntekt* og *utdanning* rokker den multivariate analysen heller ikke her ved resultatene av de bivariate analysene. Høy utdanning og høy inntekt øker sannsynligheten for å benytte Internett som stemmegivningsmetode. Tilsvarende gjelder også for det å stemme på papir. Vi har igjen å gjøre med forklaringsvariabler som vanligvis forbindes med høy valgdeltakelse.

Endelig fremgår det at sannsynligheten for å stemme på papir øker med stigende alder, mens effekten er den motsatte for internettvelgerne der sannsynligheten reduseres med økende alder. Størrelsen på effekten for internettvelgergruppen er moderat, og som vist i Figur 2-6 er kurven brattere og stigende for papirvelgerne, mens den er flatere og nedadgående (fra i underkant av 60 år) for internettvelgerne. Internett som stemmegivningsmetode er med andre ord mer attraktiv for noe yngre (om enn ikke for de aller yngste) velgere

enn for de eldre. Resultatet er ikke spesielt overraskende og i tråd med resultater fra både Estland og Canada. Det er videre grunn til å tro at denne effekten gradvis vil endres ettersom dagens yngre generasjoner som har vokst opp med internetteknologien blir eldre (se Alvarez mfl. 2009).

Manntallsanalysens utgangspunkt var tidligere forskning som har vist at typiske kjennetegn ved velgere som deltar i valg er at de er middelaldrende, har etnisk norsk bakgrunn, er gifte, samt har høyere utdanning og inntekt. Finner vi igjen disse kjennetegnene blant internettvelgerne? Svaret er ja. Når det gjelder sosiale bakgrunnsvariabler er internettvelgerne svært like velgere som stemmer på papir.

Der hvor det er forskjeller i tilbøyelighet til å stemme på Internett har vi sett nærmere på gruppene som oftest velger online stemmegivning. Det gjelder for eksempel velgere i 20-årene, ugifte og i noen grad menn. Vi finner ingen tegn til at slike grupper deltar mer i forsøkskommunene enn i landet for øvrig. Det tyder på at internettstemmegivning ikke har mobilisert velgere som ellers ville ha vært hjemmesittere.

I neste avsnitt tar vi analysen ett skritt videre og undersøker om internettvelgerne blant annet har holdninger eller en tidligere stemmegivningsatferd som vi vanligvis forbinder med sofavelgerne.

Empirisk analyse – surveydata

I dette avsnittet flytter vi fokus fra manntallsdata til surveydata. Vi lar dermed velgernes sosiale bakgrunn ligge, og konsentrerer oss om betydningen av andre forhold som ikke kan måles i registerdata, men som vi har spurt velgerne om i surveyen. Igjen fokuserer vi på forhold som vi vet, fra tidligere forskning, henger sammen med valgdeltakelse.

Politisk interesse er en slik egenskap. De som oppgir høy politisk interesse er, ikke overraskende, mer tilbøyelige til å delta enn de som sier at de ikke er interesserte i politikk. Vi vet også at de som har deltatt ved valg tidligere er tilbøyelige til å gjøre det igjen – derfor spør vi om *deltakelse i valget i 2007*. Vi forventer videre at de som oppgir høy *tillit til valggjennomføringen* (se også kapittel 5 om tillit til valggjennomføringen) har høyere deltakelse enn de som ikke uttrykker en slik tillit. Det å mene at valgdeltakelse er en *borgerplikt* henger sammen med deltakelse. Mennesker med høy *sosial tillit* – altså tillit til sine medmennesker – deltar oftere enn de som ikke har en slik tillit. Til slutt ser vi på effektene av *IKT-kompetanse, bruk av Internett og holdninger til internettvalg*.

Av disse variablene fremstår deltakelse ved forrige lokalvalg som særlig relevant for spørsmålet om internettstemmegivning har bidratt til å rekruttere nye velgere. Hvis de som var hjemmesittere i 2007 nå deltar ved å stemme via Internett kan det være en indikasjon på at de har blitt mobilisert som følge av internettstemmegivning.

Tabell 2-5 viser internettstemmegivning og valgdeltakelse etter om man deltok i forrige lokalvalg i 2007. Tabellen viser hvor sterk sammenhengen er mellom deltakelse ved tidligere valg og senere deltakelse. Bare 27 prosent av de som sier de var hjemmesittere i 2007 oppgir at de deltok i 2011-valget. Det er derfor ikke overraskende at denne gruppen avgir færre internettstemmer enn andre velgere når man tar utgangspunkt i alle stemmeberettigede.

Ser man på hjemmesittere fra 2007 som faktisk stemmer, så avgir hele 39 prosent av disse en stemme på Internett, som er langt over andelen for velgere for øvrig. Spørsmålet er da om dette har bidratt til en høyere valgdeltakelse i denne gruppen enn hva vi ellers kunne forvente. Hvis vi sammenlikner med data fra Lokaldemokratiundersøkelsen 2011, hvor de samme spørsmålene er stilt, finner vi også der at deltakelsen til de som oppgir at de ikke stemte i 2007 er 27 prosent. Disse resultatene tyder på et internettvalg ikke har bidratt til å rekruttere hjemmesittere fra forrige valg i større grad enn det som er tilfelle uten internettvalg.

Tabell 2-5. Valgdeltakelse og stemmegivning på Internett etter valgdeltakelse i 2007 i kommunene som gjennomførte forsøk med e-valg, sammenliknet med landet som helhet. Prosent

	E-valgkommuner		Hele landet	
	Internettstemmegivning (andel av stemmeberettigede)	Internettstemmegivning (andel av velgere)	Valgdeltakelse	Valgdeltakelse
Deltok i 2007	18	25	73	78
Deltok ikke i 2007	11	39	27	27
Alle	17	26	63	65

N e-valgkommuner: Deltok i 07 – 2593; deltok ikke i 07 – 258.

N hele landet: Deltok i 07 – 1501; deltok ikke i 07 – 201.

For videre å undersøke betydningen av internettvalg for valgdeltakelse ønsker vi å se på effektene av flere variabler samlet. Utgangspunktet er at velgere som deltar i valg har andre egenskaper enn de som ikke deltar. Er det de samme egenskapene som gjør at folk velger å stemme på Internett (fremfor ikke å stemme)? Eller, har internettvelgerne kjennetegn som gjør det sannsynlig at grupper av velgere som ellers ikke deltar har blitt mobilisert? For å undersøke dette har vi gjennomført logistiske regresjonsanalyser.

I analysen av surveydataene gjør vi en analyse som tilsvarer analysen av manntallsdataene i Tabell 2-4. Siden vi nå forholder oss til utvalgsdata hvor vi ikke vet om eventuelle forskjeller mellom grupper skyldes tilfeldigheter eller er reelle, legger vi nå større vekt på signifikanstesting enn i Tabell 2-4. Først gjøres en regresjonsanalyse der vi sammenlikner papirvelgerne med hjemme-

sitterne (internettvelgerne er utelatt). I den andre regresjonen sammenlikner vi internettvelgerne med hjemmesitterne (papirvelgerne er utelatt). Vi tester så om faktorene som forklarer henholdsvis papirstemmegivning og internettstemmegivning er signifikant forskjellige. Spørsmålene er: er det de samme faktorene som forklarer begge formene for valgdeltakelse? Og, hvis det er forskjeller: er det forskjeller som gjør det sannsynlig at velgere som ellers ikke ville ha deltatt har blitt mobilisert til å stemme på Internett?

Resultatene i Tabell 2-6 viser regresjonskoeffisientene, og en test av om koeffisientene er signifikant forskjellige for papirvelgere og internettvelgere. Formålet er å undersøke om det er andre kjennetegn ved stemmeberettigede som rekrutteres til papirstemmegivning fremfor internettstemmegivning. Se appendiks for tester av modellenes treffsikkerhet.

Tabell 2-6. Stemmegivning på papir og stemmegivning på Internett (sammenliknet med hjemmesitting), som en funksjon av politisk interesse, holdninger og IKT-kompetanse. Logistiske regresjonskoeffisienter, samt tester av signifikante forskjeller mellom modellene.*

	Papir		Internett		Test av signifikante forskjeller i effektene
	B	(s.e.)	B	(s.e.)	
Valgdeltakelse i 2007	1,33	(0,17)	0,69	(0,20)	Ikke signifikant
Politisk interesse	0,80	(0,08)	0,65	(0,11)	Ikke signifikant
Tillit til valggjennomføring	0,15	(0,05)	0,19	(0,06)	Ikke signifikant
Borgerplikt	0,63	(0,08)	0,55	(0,11)	Ikke signifikant
Sosial tillit	0,16	(0,03)	0,17	(0,04)	Ikke signifikant
IKT-kompetanse	-0,34	(0,08)	0,02	(0,11)	Ikke signifikant
Bruker Internett hvor ofte?	0,05	(0,06)	0,55	(0,15)	Signifikant
Holdning til internettvalg	-0,18	(0,06)	0,27	(0,11)	Signifikant
Konstant	0,24	(0,37)	1,28	(0,48)	
Pseudo-R ²	0,28		0,23		
N	1888		1037		

* Testes med et signifikansnivå på 5%.

Regresjonsanalysene viser resultater som stemmer overens med antagelsene når det gjelder egenskaper ved personer som deltar i valg. De som deltok i 2007-valget er mer tilbøyelige til å stemme enn de som ikke deltok i 2007. De som er interesserte i politikk er mer tilbøyelige til å delta enn de som ikke er det. Tillit til valggjennomføring, opplevelse av det å stemme som en borgerplikt og sosial tillit har også positive effekter på deltakelse.

Spørsmålet er da: har disse faktorene forskjellige effekter på deltakelse via Internett og deltakelse i valglokalet (papirstemmegivning)? Vi har testet for signifikante forskjeller mellom effektene, og finner at ingen av disse er signifikante. Internettvelgere har altså kjennetegn som er vanlige for velgere generelt. Ingenting i analysen tyder derfor på at typiske hjemmesittere har blitt rekruttert til å stemme på Internett.

Det som skiller papirvelgerne fra internettvelgerne, er overraskende nok ikke IKT-kompetanse, men at man bruker Internett ofte og er positiv til internettvalg. Her finner vi at effektene er signifikant forskjellige mellom papirstemmegivning og internettstemmegivning.

Så langt har vi sett at det er lite som tyder på at internettvalget rekrutterte mange velgere fra hjemmesittergruppen. For ytterligere å belyse dette ser vi nærmere på en gruppe vi i utgangspunktet vet lite om: utenlandsboende stemmeberettigede.

Utenlandsboende stemmeberettigede

Det er en gruppe av norske velgere som vi ikke har mulighet til å studere ved hjelp av manntallsdataene eller surveydataene som er samlet inn i dette prosjektet. Det gjelder utenlandsboende norske velgere.

Personer som er stemmeberettigede i Norge men som bor i utlandet skulle man tro hadde en særlig fordel av stemmegivning via Internett. Slike velgere vil ofte ha lang vei til nærmeste norske ambassade eller konsulat, hvor det er mulig å stemme. Poststemmegivning kan være et alternativ, men det er en mer tungvint prosedyre enn internettstemmegivning.

Vi mangler informasjon om valgdeltakelse blant utenlandsboende i landet som helhet. Vi har derfor ikke et sammenlikningsgrunnlag som gjør det mulig å vurdere om internettvalg hadde en positiv effekt på deltakelsen i denne gruppen. Likevel har vi data knyttet til utenlandsboende personer som er stemmeberettigede i forsøkskommunene, som det kan være grunn til å se nærmere på.

Valgdeltakelsen i denne gruppen er svært lav: kun 9 prosent av utenlandsboende velgere som hadde stemmerett i forsøkskommunene deltok i 2011-valget. Det er vanskelig å se for seg at dette deltakelsesnivået er et resultat av en økning i deltakelsen i denne gruppen som følge av forsøket, men enkelte funn tyder på at det kan ha skjedd en økning i deltakelsen.

Velgere som bodde i utlandet og som faktisk stemte ved valget i 2011 foretrakk internettstemmegivning fremfor andre stemmegivningsmetoder. 72 prosent av dem avgav en internettstemme. Videre vet vi at antall avgitte forhåndsstemmer blant utenlandsboende ble nesten doblet fra 2007 til 2011-valget. Dette indikerer at valgdeltakelsen kan ha økt i denne gruppen som følge av internettvalg. Men, siden vi ikke har deltakelsestall for denne gruppen fra tidligere valg i forsøkskommunene eller for hele landet ved 2011-

valget, er det ikke mulig å sammenlikne, og dermed ikke mulig å trekke sikre konklusjoner om effekten av e-valg.

Ville internettvelgerne stemt uten internettvalg?

En siste innfallsvinkel til å undersøke hva internettvalget hadde å si for valgdeltakelsen er å spørre internettvelgerne om de ville ha deltatt hvis alternativet hadde vært å stemme på den tradisjonelle måten i valglokaler. Ett slikt spørsmål ble da også inkludert i vår spørreundersøkelse. Svaret fra velgerne i forsøkskommunene i 2011 er at 89 prosent av e-velgerne svarte at de ville ha stemt uansett, mens 11 prosent sier de ville ha latt være. 11 prosent av de som avga stemme via Internett svarte med andre ord at de ikke ville ha deltatt hvis de ikke hadde mulighet til å stemme på denne måten. Hvis vi betrakter dette tallet som den «sanne» effekten av internettvalget på valgdeltakelsen ville deltakelsen i forsøkskommunene vært 1,8 prosentpoeng lavere i 2011 uten internettstemmegivning. Tar vi dette tallet for gitt så betyr det at hadde en begrenset, men positiv effekt på valgdeltakelsen.

Det er imidlertid grunn til å være forsiktig med å trekke bastante konklusjoner med bakgrunn i dette spørsmålet. Erfaringer fra tidligere surveyforskning tilsier at slike hypotetiske spørsmål (hva ville du ha gjort hvis...?) er problematiske. Det er uforpliktende å svare på slike spørsmål, og i mange tilfeller vet man vel heller ikke hva man ville ha gjort om situasjonen er en annen enn den man befinner seg i. Det er for eksempel mulig at velgere som er spesielt positive til forsøket med internettstemmegivning, gir uttrykk for det ved å si at de ikke ville ha stemt uten denne muligheten. I vår undersøkelse svarer 61 prosent av alle stemmeberettigede at de er «svært positive» til forsøket med e-valg. Denne andelen er 83 prosent blant de som stemte elektronisk. Blant de som sier at de ikke ville ha stemt uten muligheten til å stemme elektronisk svarer 91 prosent at de er «svært positive» til forsøket. Det styrker tolkningen om at det å si at man ikke ville ha stemt uten muligheten til å stemme på Internett, kan være en måte å uttrykke støtte til internettvalg på.

Vår konklusjon er at man skal være forsiktig med å bruke dette survey-spørsmålet til å trekke slutninger om hvordan internettvelgerne ville opptrådt uten muligheten til å stemme på Internett. En reduksjon av valgdeltakelsen på 1,8 prosentpoeng i 2011 uten internettstemmegivning kan med andre ord være et for optimistisk anslag. En slik effekt av e-valg finner ingen støtte i de andre analysene i kapitlet. Det skal nevnes at nettopp dette spørsmålet benyttes i rapporteringen fra Estland for å sannsynliggjøre en positiv effekt på valgdeltakelsen der (Trechsel og Vassil 2010: 35–37).

Oppsummerende kommentarer

Av 429 norske kommuner gjennomførte ti kommuner forsøk med internettvalg ved kommunestyrevalget i 2011. Hensikten med dette kapitlet har vært å undersøke hvorvidt forsøket bidro til å mobilisere velgerne som ellers ikke deltar i valg. Vi har valgt to hovedstrategier for å prøve å besvare dette spørsmålet. For det første har vi benyttet kommunedata for å sammenlikne valgdeltakelsen i forsøkskommunene med landet for øvrig, og tidligere valg i forsøkskommune. For det andre har vi, med bakgrunn i to typer av individdata (manntalls- og surveydata) undersøkt om internettvelgerne har kjennetegn som er typisk for velgere som vanligvis ikke deltar i valg. Resultatet av de analysene vi har gjennomført kan oppsummeres i fire hovedpunkter.

- For det første bidro internettvalget til en betydelig økning i forhåndsstemmegivningen i forsøkskommunene (e-valgkommunene) sammenliknet kommuner i landet for øvrig som ikke deltok i forsøket. I overkant av 70 prosent av forhåndsstemmene i forsøkskommunene ble i tillegg avgitt over Internett. Resultatet tilsier at internettvalg har et stort potensial med hensyn til å redusere omfanget av papirstemmegivning. Resultatet er i tråd med utviklingen i Estland der velgere som tidligere har forhåndsstemt på andre måter har gått over til internettvalg.
- For det andre, og til tross for økt forhåndsstemmegivning, viser den innledende analysen av kommunedata at forsøket ikke ser ut til å ha hatt nevneverdig innvirkning på valgdeltakelsen. Utviklingen i valgdeltakelsen i forsøkskommunene var den samme som i landet for øvrig.
- For det tredje viser analysen av internettvelgerne at disse har kjennetegn som ligger nærmere papirvelgerne enn hjemmesitterne. Der hvor vi finner forskjeller mellom papirvelgere og internettvelgere finner vi ingen tegn til at gruppene som er overrepresentert blant internettvelgerne har høyere valgdeltakelse enn de ellers ville ha hatt. Det er derfor heller ikke noe som tyder på at enkelte grupper av velgere har økt sin deltakelse som følge av internettvalg.

Når det er sagt er effekten av de sosiale bakgrunnsvariablene ikke spesielt sterke når internettvelgerne sammenliknes med papirvelgere og hjemmesittere. Dette kan tolkes som en positiv egenskap ved Internett som stemmegivningsmetode. Tilsvarende funn er gjort i undersøkelser av internettvelgere i Estland, der Alvarez mfl. (2009: 501) konkluderer at: «*Given international concerns about digital divides, the fact that the Estonian system is neutral with respect to gender, education and age is very reassuring. This finding suggests that the e-voting system does not introduce undemocratic biases into the electoral process, in particular, biases that are fundamentally socio-*

economic». Vår analyse viser videre at de forklaringsvariablene som øker sannsynligheten for å benytte seg av internetvalg ikke har noen effekt (hyppig internetbruk og positiv holdning til E-valg) på valgdeltakelsen. Det kan bety at velgernes beslutning om de faktisk skal stemme er frikoblet fra spørsmålet om hvordan de skal gjøre det.

- For det fjerde sier det store flertallet av velgere at de ville stemt uavhengig av forsøket med internetvalg. Det er imidlertid 11 prosent som sier de ikke ville stemt hvis det ikke hadde vært mulig å stemme via Internett. Hvis vi tar dette tallet for gitt ville valgdeltakelsen blitt redusert med 1,8 prosentpoeng i forsøkskommunene dersom det å avgi stemme via Internett ikke hadde vært mulig. Vi argumenterer for at et slikt anslag er for optimistisk. Når det er sagt, bør det tas høyde for at vi kun har undersøkt kortsiktige effekter av internetvalg på valgdeltakelsen. Gitt mulige læringseffekter blant velgere (og hjemmesiterte) vil det være nødvendig med studier som følger velgere over tid for å avdekke mulige langsiktige effekter.

Litteratur

- Aldrich, John H. (1993), «Rational Choice and Turnout». *American Journal of Political Science*, 37: 246-278.
- Alvarez, Michael R., Thad E. Hall og Alexander H. Trechsel (2009), «Internet Voting in Comparative Perspective: The Case of Estonia». *Political Science og Politics* (42) 3: 497-505.
- Bennulf, Martin og Per Hedberg (1999), «Utanför demokratin. Om det minskade valdeltagandets sociale och politiska rötter». I: Cathrin Andersson et al., *Valdeltagande i förändring*, Stockholm: Demokratiutredningens forskarvolym XII.
- Bergh, Johannes og Tor Bjørklund (2010), «Political Integration of Minorities: Election Turnout in Norway's Minority Communities». I: B. Bengtsson, P. Strömblad og A.H. Bay (red.), *Diversity, Inclusion and Citizenship in Scandinavia*, Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing.
- Bergh, Johannes og Jo Saglie (2011), «Valgdeltakelsen ved sametingsvalg: hvor viktig er tilgjengelighet?». I: E. Josefsen og J. Saglie (red.), *Sametingsvalg: velgere, partier, medier*. Oslo: Abstrakt.
- Bergh, Johannes og Guro Ødegård (2012), «Valget 2011: Utøya-effekten som ikke forsvant». *Dagbladet*, 27. januar 2012.
- Bjørklund, Tor (1998), «Den synkende valgdeltakelsen. Kommunale variasjoner og mulige forklaringer». I: Audun Offerdal og Jacob Aars (red.), *Lokaldemokratiet Status og utfordringer*. Oslo: Kommunenes Sentralforbund.
- Bjørklund, Tor (1999), *Et lokalvalg i perspektiv*. Oslo: Tano.
- Bjørklund, Tor (2002), «Den stadig synkende deltagelsen ved lokalvalg – noen årsaker og konsekvenser». I: B. Aardal (red.), *Valgdeltakelse og lokaldemokrati*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Bjørklund, Tor (2005), «Maktutredningens Diagnose av lokaldemokratiet». I: J. Saglie og T. Bjørklund (red.), *Lokalvalg og lokalt folkestyre*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Bjørklund, Tor og Jo Saglie (2000), *Lokalvalget i 1999. Rekordlav og rekordhøy deltagelse*. Rapport 2000:12. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Bjørklund, Tor og Ulrik Kjær (2002), «Valgdeltakelsen ved lokalvalg i Norge og Danmark: Likheter og forskjeller». I: B. Aardal (red.), *Valgdeltakelse og lokaldemokrati*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Blais, André (2006), «What Affects Voter Turnout?» *Annual Review of Political Science*, 2006:9:111-25.
- Christensen, Dag Arne og Tor Midtbø (2001), «Norsk valgdeltakelse i et makroperspektiv». I: NOU 2001:3: *Velgere, valgordning, valgte*. Oslo: Norges offentlige utredninger.
- Christensen, Dag Arne, Rune Karlsen og Bernt Aardal (2004), *På vei til e-demokratiet? Forsøkene med elektronisk stemmegivning ved kommune- og fylkestingsvalget i 2003*. Rapport 2004:6. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Denver, David (2008), «Another Reason to Support Marriage? Turnout and the Decline of Marriage in Britain». *British Journal of Politics og International Relations*, vol. 10: 666-680.
- Elklit, Jørgen, Birgit Møller, Palle Svensson og Lise Togeby (2000), *Hvem stemmer – og hvem stemmer ikke?* Århus: Magtudredningen.

- Elklit, Jørgen, Birgit Møller, Palle Svensson og Lise Togeby (2005), *Gensyn med sofavælgerne. Valgdeltagelse i Danmark*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Enjolras, Bernard og Signe Bock Seggaard (2011), *Ungdommens bruk av sosiale medier*. 2011: 6. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Ervik, Bjørn (2005), «Har kommunevalgene mistet betydning i velgernes øyne?». *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift*, 21: 307-333.
- Franklin, Mark N. (1996), «Electoral Participation». I: L. LeDuc, R.G. Niemi og P. Norris (red.), *Comparing Democracies. Elections and Voting in Global Perspective*. London: Sage.
- Franklin, Mark N. (2004), *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies Since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Frønes, Ivar (2002), *Digitale skiller: Utfordringer og strategier*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Goodman, Nicole J. (2011), *An Assessment of Internet Voting in Canada: Evidence from the Town of Markham*. Paper presented at the Sixt ECPR General Conference, University of Iceland, Reykjavik, August 26, 2011.
- Gronke, Paul, Eva Galanes-Rosenbaum, Peter A. Miller og Daniel Toffey (2008), «Convenience Voting». *Annual Review of Political Science*, 11:437-55.
- IDEA (2011), *Introducing Electronic Voting: Essential Considerations*. Policy Paper December 2011, Stockholm: IDEA.
- Jackman, Robert W. og Ross A. Miller (1995), «Voter Turnout in Industrial Democracies during the 1980s». *Comparative Political Studies*, 27: 467-492.
- Listhaug, Ola (1989), «Gamle og nye modeller i valgforskninga eit oversyn». *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, 30.
- Long, S. Scott og Jeremy Freese (2006), *Regression Models for Categorical Dependent Variables Using Stata*. Texas: Stata Press.
- Norris, Pippa (2001), *Digital Divide. Civic engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Olsson, Anders R. (2001), *E-röstning – En lägesrapport*. Rapport 35/2001. Stockholm: IT Kommissionen.
- Oostveen, Anne-Marie og Peter van den Besselaar (2004), «Internet Voting technologies and Civic Participation: The User's Perspective». *Javnost – the public*, 11:61-78.
- Pateman, Carol (1970), *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pattie, Charles og Ron Johnston (1998), «Voter turnout at the British General Election of 1992. Rational choice, social standing or political efficacy?». *European Journal of Political Science*, 33: 263-283.
- Pettersen, Per Arnt og Lawrence E. Rose (2009), Å delta eller ikke – det er spørsmålet: Lokalvalgene 1995–2007. I: J. Saglie (red.), *Det nære demokratiet – lokalvalg og lokal deltakelse*. Oslo: Abstrakt.
- Rose, Lawrence E. (2002), «Normer og roller – borgerpliktens endelikt?». I: B. Aardal (red.), *Valgdeltakelse og lokaldemokrati*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Rosenstone, Steven J. og John Mark Hansen (1993), *Mobilization, participation, and democracy in America*. New York: Macmillan.
- Saglie, Jo og Tor Bjørklund (red.) (2005), *Lokalvalg og lokalt folkestyre*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

- SSB (2003), *Kommunestyre- og fylkestingsvalget 2003. Lav valgdeltakelse blant innvandrerne*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.
- Stein, R.M. og G. Vonnahme (2011), «Voting at Non-Precinct Polling Places: A Review and Research Agenda». *Election Law Journal*, vol. 10: 307-311.
- Stoker, Laura og M. Kent Jennings (1995), «Life-Cycle Transitions and Political-Participation - The Case of Marriage». *American Political Science Review*, vol. 89: 421-433.
- Strømsnes, Kristin (2003), *Folkets makt. Medborgerskap, demokrati, deltagelse*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Söderlund, Peter, Hanna Wass og Andrè Blais (2011), «The Impact of motivational and contextual factors on turnout in first- and second-order elections». *Electoral Studies*, 30: 689-699.
- Teorell, Jan og Anders Westholm (1999) «Att bestämma sig för att vara med och bestämma. Om varför vi röstar – alt mindre». I: C. Andersson et al. *Valdeltagande i förändring*, Stockholm: Demokratiutredningens forskarvolym XII.
- Torpe, Lars, Jeppe A. Nielsen og Jens Ulrich (red.) (2005), *Demokrati på nettet. Offentlighed, deltagelse og digital kommunikation*, Aalborg, Aalborg Universitetsforlag.
- Treschsel, Alexander og Kristjan Vassil (2010), *Internet Voting in Estonia. A comparative analysis of Four Elections since 2005*. Report for the Council of Europe. Florence: European University Institute.
- Wolfinger, Raymond E. og Steven J. Rosenstone (1980), *Who votes?* New Haven: Yale University Press.
- Wooldridge, Jeffrey M. (2009), *Introductory Econometrics. A Modern Approach*. Michigan: South-Western Cengage Learning.
- Østerud, Øyvind, Fredrik Engelstad og Per Selle (2003), *Makten og demokratiet. En sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Aardal, Bernt (red.) (2002), *Valgdeltakelse og lokaldemokrati*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Aardal, Bernt (2002), «Demokrati og valgdeltakelse – en innføring og oversikt». I: B. Aardal (red), *Valgdeltakelse og lokaldemokrati*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Aardal, Bernt og Guro Stavn (2006), «Enda flere skifter parti». *Samfunnsspeilet*, 3/2006: 2-8.

Appendiks

Test av survey-data-modellens treffsikkerhet

Vi har gjennomført to spesifikke tester av forskjellene mellom de tre velgergruppene i våre surveydata. Begge testene baserer seg på resultatene fra multinominale regresjonsanalyser for samtlige tre utfall (med papirvelgere som referanseutfall). I disse analysene kontrollerte vi også for sosiale bakgrunnsvariabler. I den første testen benyttet vi resultatene fra analysen til å kalkulere gjennomsnittlige sannsynligheter for å tilhøre de tre velgergruppene. Resultatene er vist i Tabell 2-7. Tabellen gir informasjon om hvor godt forklaringsvariablene bidrar til å predikere tilhørigheten til hver enkelt velgergruppe. Tabellen viser at et mindretall av velgerne forventes å stemme elektronisk. Den totale sannsynligheten for å stemme via Internett er på 16,8 prosent, noe som tilsvarer andelen internettvelgere i undersøkelsen. I gjennomsnitt gir modellen en sannsynlighet på 21 prosent for å stemme elektronisk for de velgerne som faktisk valgte å gjøre det. Det betyr at selv om enkelte forklaringsvariabler påvirker sannsynligheten for å stemme på Internett, gjenstår det å forklare mye av variasjonen innenfor akkurat denne gruppen. Resultatet er ikke overraskende siden de bivariate analysene viser at våre forklaringsvariabler ikke akkurat gir seg sterke utslag blant internettvelgerne. Når det gjelder papirvelgerne (ca. 48 prosent) treffer modellen betydelig bedre. For de som faktisk valgte dette alternativet gir modellen en gjennomsnittlig sannsynlighet på 57 prosent, mens tilsvarende tall for hjemmesittergruppen (ca. 35 prosent) er 49 prosent.

*Tabell 2-7. Gjennomsnittlige sannsynligheter for å tilhøre de tre velgergruppene (N=2837).**

Velgergruppe	Internettvelgere	Papirvelgere	Hjemmesittere
Internettvelgere	0,215		
Papirvelgere		0,567	
Hjemmesitter			0,495
Totalt	0,168	0,483	0,349

* Vektete gjennomsnittlige sannsynligheter basert på multinomale regresjons med papirvelgere som referanseutfall.

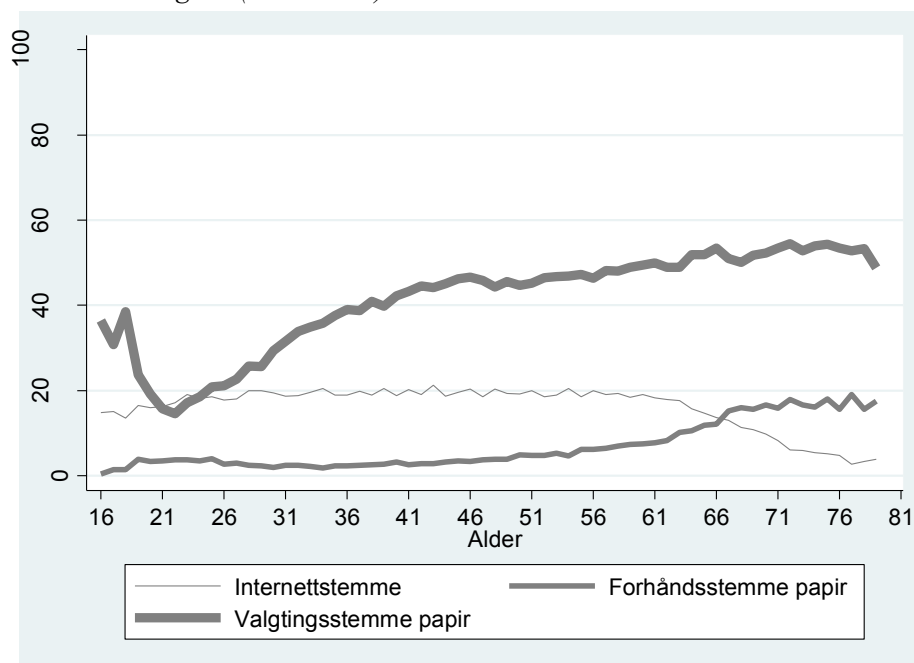
Den andre testen benyttet de samme resultatene for å undersøke hvor forskjellige velgergruppene er. Testen er basert på ideen om at hvis forklaringsvariablene i analysen bare har begrenset effekt på sannsynligheten for å tilhøre de respektive gruppene så kan det være vanskelig å skille dem fra hverandre (Long og Freese 2006). Det er brukt en såkalt Wald-test for uavhengighet, som viser at papirvelgerne og internettvelgerne er ulike (Kjikkvadrat 105.778

$p < 0,01$). Det gjenspeiler til en viss grad størrelsen på utvalget, men også at forklaringsvariablene bidrar til å skille de to gruppene. Testene viser videre at det er større forskjeller mellom de to gjenværende kombinasjonene (hjemmesittere versus papirvelgere samt internettvelgere versus hjemmesittere). Uavhengighetstesten for hjemmesitterne versus papirvelgerne gir et Kjikvadrat på 138,53 ($p < 0,01$), mens tilsvarende tall for internettvelgerne versus hjemmesitterne er 119,55 ($p < 0,01$). Hadde internettvelgerne og hjemmesitterne vært like kunne det vært et tegn på at internettvalget rekruttere velgere fra hjemmesittergruppen. Resultatet av testen tilsier at det ikke ser ut til å være tilfelle, og at internettvalget først og fremst rekrutterte velgere blant dem som tidligere har stemt på papir.

Foretrukne stemmegivningsmetoder i ulike aldersgrupper

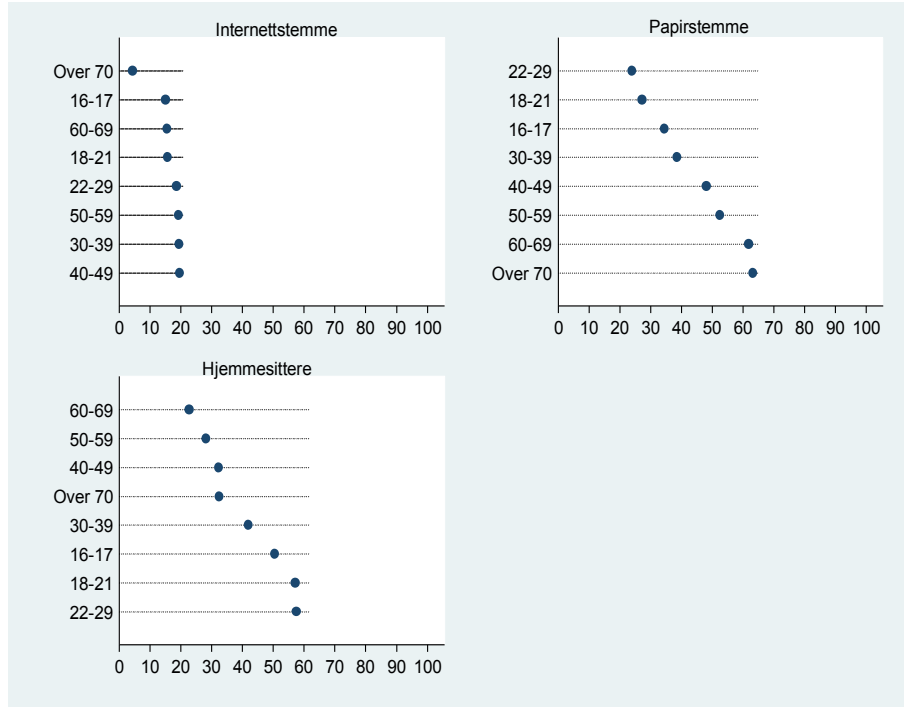
Figur 2-9 sammenlikner stemmegivning på internett med forhåndsstemmegivning på papir, samt valgtingstemme på papir i ulike aldersgrupper.

Figur 2-9. Internettstemmegivning, forhåndsstemmegivning på papir og stemmegivning på valgdagen, etter alder. Prosentandeler av alle stemmeberettigede ($N=105050$).

Figur 2-10 viser de foretrukne stemmegivningsmetodene i ulike aldersgrupper, rangert fra lav til høy. Figuren illustrerer at internettstemmegivning er i minst grad foretrukket av de eldste og de aller yngste velgerne.

Figur 2-10. Valgdeltakelse og stemmegivningsmetode i ulike aldersgrupper (Prosent N= 167 476)

DEL A1
TILGJENGELIGHET

Valgets tilgjengelighet for velgere generelt

Johannes Bergh, Institutt for samfunnsforskning

Sammendrag

Et delmål med forsøket med e-valg var å «øke tilgjengeligheten for velgere generelt» til stemmegivningen. Dette kapitlet spør om tilgjengeligheten har økt på en måte som påvirker velgernes vurderinger om de skal delta i valget eller ikke. Vi finner at muligheten for å stemme via Internett ble brukt av mange; cirka en fjerdedel av alle velgerne i de ti forsøkskommunene. Likevel hadde ikke forsøket med internettstemmegivning en effekt på valgdeltakelsen. De som ikke deltar i valget oppgir de samme grunnene for det uansett om de har mulighet til å stemme via Internett eller ikke. Et flertall av disse legger vekt på at de ikke hadde tid og anledning. Vi konkluderer derfor med at stemmegivning via Internett ikke endrer valgets tilgjengelighet på en måte som påvirker ens tilbøyelighet til å delta.

Likevel vil vi understreke at de som har stemt via Internett er svært positive til denne formen for stemmegivning. De synes dette er en enkel og praktisk måte å avgi sin stemme på. Tilgjengeligheten har derfor økt for velgere som deltar i valget.

Summary

A partial goal of the Norwegian internet voting trial was to «increase access for voters in general» to the voting act. This chapter asks if access has increased in a way that impact on voters' decision to take part in the election or not. We find that internet voting is widely used, by about a quarter of all voters. However, internet voting has no effect on overall turnout. People in the trial municipalities who do not vote are as likely to say that they abstained from voting because of time-constraints, as those in the rest of the country. Thus we conclude that internet voting did not impact on voters' decision to take part in the election.

Nevertheless, people who voted online are very happy with internet voting, and report that it was easy to cast a ballot in this manner. We therefore argue that internet voting did increase access to the election for people who actually voted.

Innledning

Et formål med e-valgforsøket, og med en eventuell generell innføring av stemmegivning over Internett, er å «øke tilgjengeligheten for velgerne generelt og spesielt velgergrupper som i dag ikke har full tilgjengelighet» (KRD 2011). Dette kapitlet ser nærmere på vanlige velgeres «tilgang» til valget og selve stemmegivningen. Det neste kapitlet ser nærmere på velgergrupper som «i dag ikke har full tilgjengelighet», nærmere bestemt velgere med funksjonsnedsettelse.

Spørsmålet i dette kapitlet er altså om valget har blitt mer tilgjengelig for velgere flest i forsøkskommunene. I utgangspunktet er det grunn til å påpeke at en innføring av stemmegivning på Internett per definisjon vil medføre økt tilgjengelighet. Velgerne får en ytterligere måte å avgi sin stemme på, mens muligheten til å stemme på papir ikke endres. De fleste norske velgere har tilgang til Internett hjemme,²² mange har tilgang på jobb og utdanningssteder, og alle har tilgang til bruk av PC og Internett på biblioteker, internettkafeer og liknende. I vår spørreundersøkelse i e-valgkommunene oppgir 83 prosent av respondentene at de bruker Internett daglig. «Kostnadene» ved å avgi en stemme skulle derfor være svært små for de fleste. Spørsmålet er likevel om dette har hatt en effekt på velgernes adferd og prioriteringer av å delta i valget.

Vår hypotese er at valget har blitt «målbart» mer tilgjengelig for velgerne som følge av muligheten til internettstemmegivning. Den alternative hypotesen er at norske valg allerede er lett tilgjengelige for velgerne og at det dermed ikke er merkbare utsalg av en innføring av stemmegivning på Internett.

Hvordan måle tilgjengelighet?

I tidligere studer av tilgjengelighet, og av reformer som er ment å øke tilgjengeligheten, er valgdeltakelsen en sentral indikator eller utfall som blir målt (se bl.a. Blais 2006, Gronke m.fl. 2008 og kapittel 2 om valgdeltakelse i denne rapporten). Formålet med å øke tilgjengeligheten er nettopp at flere velgere skal benytte seg av muligheten til å stemme. I den offentlige debatten om internettstemmegivning i Norge er også en mulig effekt på deltakelsen det mest sentrale argumentet til fordel for e-valg (se kapittel 7 av Connolley).

KRD (2011) nevner ikke økt valgdeltakelse som et mål for e-valgforsøket. Vi anser det likevel som nødvendig å ta hensyn til valgdeltakelsen i en vurdering av tilgjengelighet. Hvis tilgjengeligheten øker på en måte som påvirker folks vurdering av om man skal ta seg bryet med å stemme, kan man forvente

22. I 2010 hadde 90 prosent av norske husholdninger internetttilgang (<http://www.ssb.no/ikt/>).

en økning i valgdeltakelsen. Siden vi har analysert valgdeltakelsen i forrige kapittel vil vi bare referere til funnene her, og ta dem med i en helhetlig vurdering av om valget har blitt mer tilgjengelig for velgere flest.

I tillegg ser vi nærmere på spørsmålet om tilgjengelighet i tre ulike grupper. Det gjelder, for det første, de som avga en stemme på Internett (internettvelgere). Synes de at det er en praktisk og lett tilgjengelig måte å stemme på?

For det andre ser vi på velgere som stemte på papir. Hvilke grunner oppgir disse for *ikke* å stemme på Internett? I hvilken grad oppgir velgerne praktiske hindringer som en årsak til at man stemte på papir fremfor Internett?

For det tredje fokuserer vi på hjemmesitterne. Ved flere lokalvalg har man spurt hjemmesitterne om grunner til at de ikke stemte. Den vanligste grunnen har alltid vært «hadde ikke tid og anledning». I 2011 ble denne grunnen vurdert som «svært» eller «nokså» viktig av 56 prosent av hjemmesitterne i landet som helhet. Gitt muligheten til internettstemmegivning vil vi forvente at færre hjemmesittere svarte det i forsøkskommunene i 2011. Vi ser også nærmere på de som svarte at de ikke hadde tid og anledning til å stemme. Hva kjennetegner denne gruppen, og hva kan forklare et slikt svar når selve stemmegivningen er svært lite tidkrevende?

Datagrunnlaget for analysene er spørreundersøkelsen til de stemmeberettigede i e-valgkommunene samt Lokaldemokratiundersøkelsen. Dataene er nærmere beskrevet i kapittel 1.

Valgdeltakelse og bruk av internettstemmegivning

Valgdeltakelsen i forsøkskommunene blir analysert i kapittel 2. Der finner vi, for det første, at internettstemmegivning blir brukt av en stor andel velgere. Mer enn en av fire velgere avgir sin stemme på Internett. Dette har ført til en kraftig økning i forhåndsstemmegivningen i forsøkskommunene. Velgerne anser altså online stemmegivning som et reelt alternativ til stemmegivning på papir. Tilgjengeligheten har dermed økt i den forstand at velgerne har fått en ytterligere metode for å avgi sin stemme – og de benytter denne metoden i stor grad.

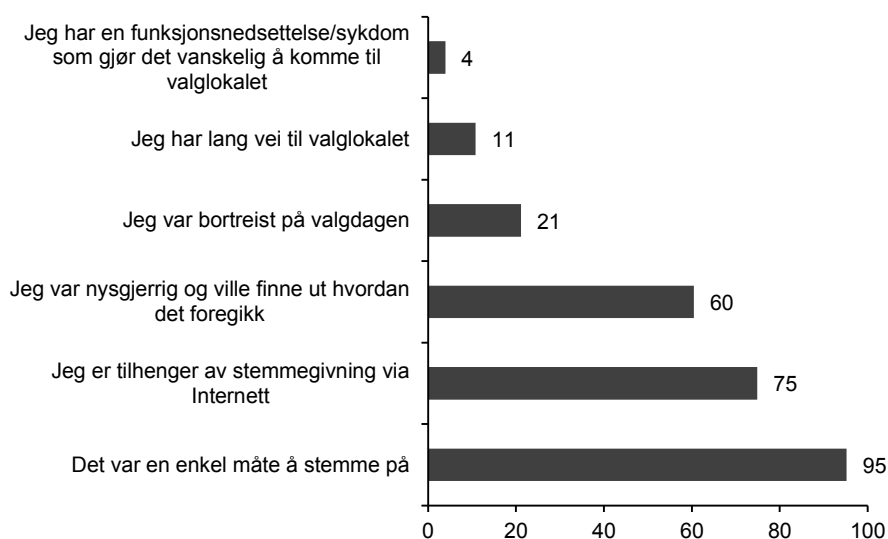
Til tross for den utstrakte bruken av internettvalg, finner vi ingen effekt på valgdeltakelsen. Deltakelsen i forsøkskommunene som helhet og i grupper av velgere som vi ser nærmere på, er på nivå med hva vi kunne forvente om det ikke var et forsøk. I sum finner vi derfor at internettstemmegivning ikke økte tilgjengeligheten på en måte som endret folks tilbøyelighet til å delta i valget.

Internettvelgernes vurderinger av tilgjengeligheten

Selv om valgdeltakelsen altså ikke ser ut til å bli påvirket av en innføring av internettstemmegivning kan man tenke seg at valgets tilgjengelighet likevel har økt på en måte som er positiv for velgere flest. Hvis de som benyttet internettvalg oppgir at internettstemmegivning var enkelt og praktisk, ser vi det som et uttrykk for at valget har blitt mer tilgjengelig.

I spørreundersøkelsen til velgerne i forsøkskommunene har vi spurt internettvelgerne hva som var grunnen til at de avga en stemme på den måten. Velgerne ble gitt seks svaralternativer som de kunne oppgi som viktige eller uviktige. Prosentandelene som svarte at de enkelte alternativene var «viktige» fremgår i Figur 3-1.

Figur 3-1. Grunner til å stemme over Internett. Prosentandeler som oppgir at grunnen er «svært» eller «nokså» viktig. (N=891)

Den grunnen som blir oppgitt som viktig av 95 prosent av internettvelgerne er «det var en enkel måte å stemme på». Videre sier mange at de stemte på Internett fordi de er tilhengere av internettvalg eller var nysgjerrige på stemmegivningsmetoden. 21 prosent oppgir at de var bortreist på valgdagen, mens 11 prosent nevner at de har lang vei til valglokalet. En liten andel, 4 prosent, oppgir at de hadde en funksjonsnedsettelse eller sykdom som gjorde det vanskelig å komme til valglokalet.

Disse svarene indikerer at internettvelgerne oppfatter slik stemmegivning som enkelt og praktisk. Det er et mindretall som antyder at de har praktiske

hindringer knyttet til å stemme i valglokalet (bortreist, lang vei, funksjonsnedsettelse) og derfor har valgt internettstemmegivning.

Vi har også spurt internettvelgerne om de synes de ulike delene av stemmegivningsprosessen var «enkle» eller «vanskelige» å gjennomføre.²³ Det kan innvendes mot et slikt spørsmål at de som allerede har avgitt en stemme på denne måten i ettertid kan oppfatte det som lettere enn det egentlig var. Videre rettes spørsmålet til de som har lyktes i å stemme på Internett, mens de som mislykkes ikke blir bedt om å gjøre en slik vurdering. Det er altså grunn til å forvente at mange oppfatter stemmegivningsprosessen som «lett». Denne forventningen blir i høy grad innfridd i Tabell 3-1.

Tabell 3-1. Andelen av de som stemte på Internett som oppgir at den enkelte delen av stemmegivningsprosessen var «nokså» eller «svært» lett. Prosent

	Andel	N
Å forstå hvilke passord og pinkoder du skulle bruke?	97	881
Å taste inn passord og pinkoder?	99	881
Å avgi din stemme?	100	885
Å forstå hva returkoden som du fikk i en SMS betydde?	99	624

Så å si alle internettvelgerne oppgir at et var «nokså» eller «svært» lett å forstå hvilke passord eller pinkoder man skulle bruke, å taste disse inn, samt å avgi en stemme. Ikke alle velgerne svarer på spørsmålet om returkoden på SMS – trolig fordi ikke alle sjekket denne returkoden. Av de som hadde stemt via Internett i spørreundersøkelsen, oppgav 69 prosent at de hadde sjekket returkoden. Av disse oppgir 99 prosent at det var lett.

Velgerne som stemte via Internett i forsøkskommunene gir helt entydig uttrykk for at det var en «enkel måte å stemme på» og at de oppfatter selve stemmegivningsprosessen som lett å gjennomføre. For denne gruppen har valget blitt lett tilgjengelig.

23. Se kapittel 4 av Fuglerud og Tjøstheim for en beskrivelse og diskusjon av de ulike trinnene i stemmegivningsprosessen.

Papirvelgernes vurderinger av tilgjengeligheten

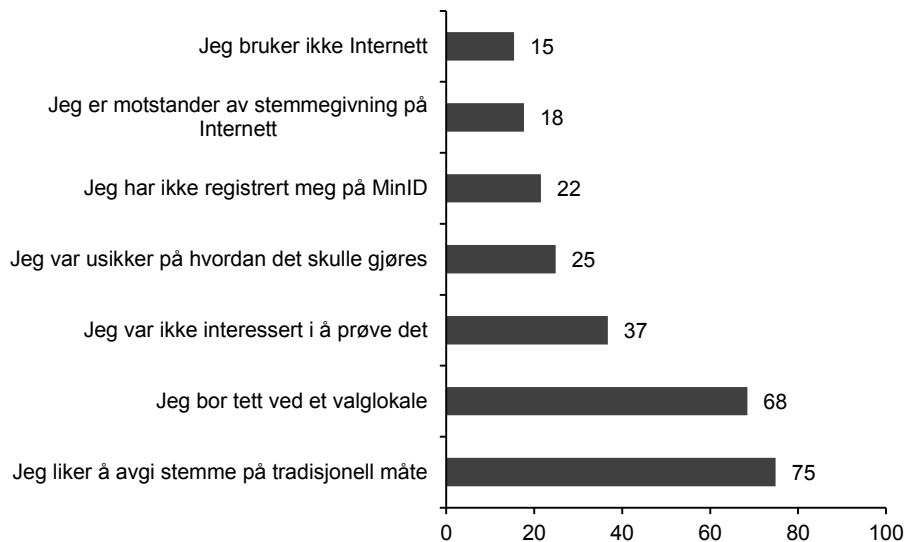
For velgere i forsøkskommunene som avga stemme på papir vil ikke valget i 2011 ha fortonet seg særlig annerledes enn tidligere valg. Det er mulig at disse velgerne ikke oppfatter internettvalg som et aktuelt alternativ, og at valgets tilgjengelighet for dem er uendret. Alternativt kan det hende at de oppfatter at tilgjengeligheten har økt, selv om de velger å stemme på papir.

For å undersøke dette nærmere har vi spurt papirvelgerne om grunner til at de ikke stemte på Internett. Noen av de mulige grunnene er av praktisk art, og kan indikere at valget ikke har blitt mer tilgjengelig. Det gjelder for eksempel de som ikke bruker Internett, eller som ikke har registrert seg på MinID. Andre grunner refererer til ens preferanse for den ene stemmegivningsmetoden fremfor den andre, for eksempel at man foretrekker å stemme på «tradisjonell måte». Resultatene er i Figur 3-2.

Det er et mindretall av velgerne som oppgir at praktiske hindringer er «nokså» eller «svært» viktige for at de ikke stemte på Internett. 15 prosent oppgir at de ikke bruker Internett; 22 prosent sier at de ikke er registrert på MinID;²⁴ mens en av fire var usikre på hvordan internettstemmegivning gjøres. De viktigste grunnene til å stemme på papir ser ut til å være at man bor nært et valglokale, eller at man foretrekker å stemme på den tradisjonelle måten. Velgerne oppgir altså enten at det er praktisk for dem å stemme på papir, eller at de foretrekker denne stemmegivningsmetoden.

24. Se kapittel 4 av Fuglerud og Tjøstheim for faktiske tall for registrering på MinID. Det er trolig noen respondenter i surveyen som oppgir at de ikke er registrert, men som likevel er det.

Figur 3-2. Grunner til ikke å stemme på Internett blant papirvelgere. Prosentandeler som oppgir at grunnen er «nokså» eller «svært» viktig. N=1888

Spørreundersøkelsen inneholdte også noen mulige grunner som impliserte at man hadde prøvd å stemme på Internett, men ikke lyktes. Grunnene var enten at man hadde prøvd å logge seg inn på nettsidene til e-valg uten å få det til, eller at man ikke fikk til eller ikke ville installere programvaren JAVA, som var nødvendig for å avlegge en stemme. Resultatene er i Tabell 3-2.

En liten andel av papirvelgerne, 7 prosent, sier at de ikke lyktes med å logge seg inn på nettsiden til e-valg. Fem prosent oppgir at de ikke fikk til å installere JAVA, mens 4 prosent ikke ville gjøre det. Det ser altså ut til at en liten gruppe papirvelgere ønsket å stemme på Internett, uten å lykkes med det. For denne gruppen har internettvalg ikke skapt økt tilgjengelighet; man har tvert imot brukt lengre tid på å stemme enn man ellers ville ha gjort.

Tabell 3-2. Datatekniske grunner til ikke å stemme på Internett blant papirvelgere. Prosent. N=1888

Jeg prøvde å logge meg inn på nettsidene til e-valg, men fikk det ikke til	7
Jeg fikk ikke til å oppdatere til nyere JAVA-versjon på PC'en	5
Jeg ville ikke oppdatere til nyere JAVA-versjon	4

I sum viser papirvelgernes svar at dette er en gruppe som foretrekker å stemme på den tradisjonelle måten. Det er bare en liten del av disse velgerne som oppgir at det er praktiske hindringer i veien for at de skulle stemme på Internett. For de fleste papirvelgere er altså internettstemmegivning en mulig, men ikke en foretrukket metode for stemmegivning. Dermed er det grunn til å si at tilgjengeligheten for disse velgerne har økt, men ikke på en måte som påvirker deres adferd.

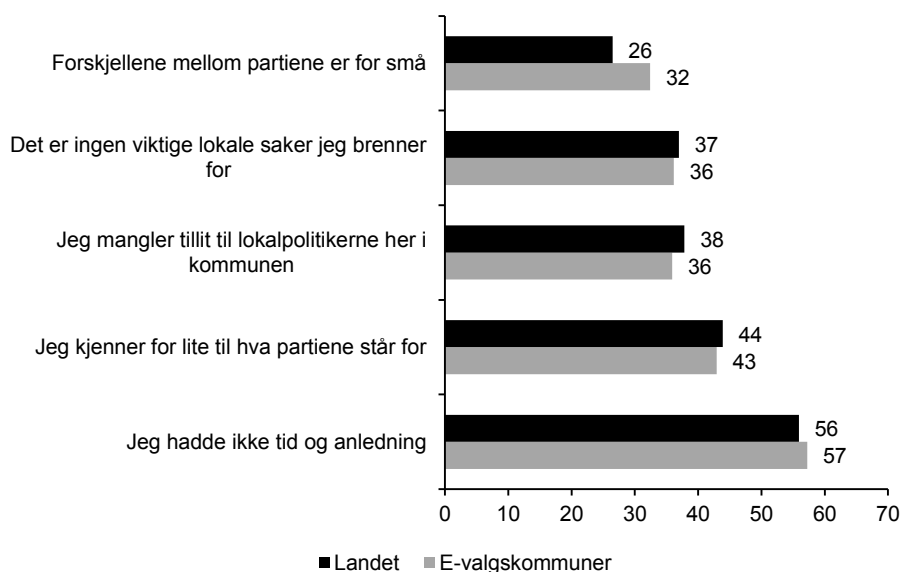
Hjemmesitternes vurderinger av tilgjengeligheten

Til slutt ser vi nærmere på de som ikke deltok i valget. Hvilke grunner har disse for ikke å stemme? Vi forventer at «tid og anledning» er en viktig grunn i landet som helhet, men at færre velgere oppgir en slik grunn i forsøkskommunene. Figur 3-3 viser svarene på spørsmålet om hvilke grunner hjemmesitterne hadde for ikke å delta i valget, i landet som helhet og i forsøkskommunene.

Det som er mest slående er mangelen på forskjeller mellom forsøkskommunene og landet for øvrig. Ingen av forskjellene i figuren er statistisk signifikante. Til tross for at velgerne inviteres til å oppgi grunner knyttet til den politiske situasjonen i kommunen (små forskjeller mellom partiene, ingen viktige saker, manglene tillit til politikerne), er de lite tilbøyelige til å si at slike grunner er viktige. De vanligste grunnene er at man kjenner for lite til hva partiene står for, og at man ikke hadde tid og anledning. Sistnevnte alternativ oppgis som «nokså» eller «svært» viktig av godt over halvparten av hjemmesitterne i forsøkskommunene så vel som i landet som helhet.

Resultatene for landet som helhet er stabile i forhold til tidligere Lokaldemokratiundersøkelser (Oterbekk mfl. 2010), og inneholder derfor ingen overraskelser. Det som er påfallende er at 57 prosent av de som ikke stemte i forsøkskommunene, minst like mange som i landet som helhet, svarer at de ikke hadde tid og anledning. Det virker som et underlig svar, gitt at selve valg-handlingen som nevnt kan anses å ha vært lett tilgjengelig for den enkelte velger. Det er derfor interessant å se nærmere på denne gruppen av hjemmesittere i forsøkskommunene. Hva kjennetegner disse hjemmesitterne og hva er grunnen til at de oppgir manglende tid og anledning som grunn til ikke å stemme?

Figur 3-3. Grunner til ikke å stemme ved valget. Prosentandeler som oppgir at grunnen er «nokså» eller «svært» viktig.

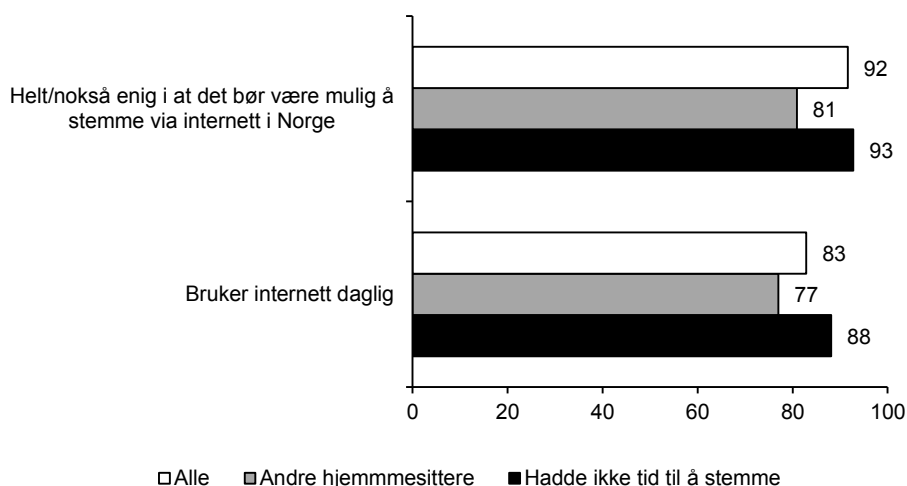
N: Landet – 264; E-valgskommuner – 418.

En mulighet er at dette er en gruppe som ikke bruker Internett, og som dermed ikke fikk økt tilgjengelighet som følge av forsøket med online stemmegivning. En annen mulighet er at de er lite interessert i politikk og har andre kjennetegn som er typiske for hjemmesittere. I så fall er det liten grunn til å tolke det at man ikke hadde tid som bokstavelig ment.

Figur 3-4 er en test av den første muligheten. Den viser bruk av Internett og holdning til internettvalg i gruppen som ikke hadde tid til å stemme, sammenliknet med andre hjemmesittere og alle stemmeberettigede i forsøkskommunene som helhet.

Figur 3-4 viser at 88 prosent av dem som sier de ikke hadde tid til å stemme oppgir at de bruker Internett daglig. For personer som bruker Internett daglig skulle det å avgi en stemme på Internett være lite tidskrevende. Det fremstår som paradoksalt at så aktive internettbrukere oppgir at de ikke har tid til å stemme. Internettbruken er faktisk høyere blant dem som sier de ikke har tid til å stemme enn blant andre hjemmesittere og i elektoratet som helhet (begge forskjellene er statistisk signifikante).

Figur 3-4. Bruk av Internett og holdninger til internettvalg i to grupper av hjemmesittere og alle stemmeberettigede i forsøkskommunene. Prosent

N: Hadde ikke tid til å stemme – 221; Andre hjemmesittere – 197; Alle – 3197.

Videre ser vi i Figur 3-4 at de som ikke har tid til å stemme har den samme positive holdningen til internettvalg som befolkningen som helhet i forsøkskommunene. Over 90 prosent mener at det bør være mulig å stemme via Internett i Norge.²⁵ Støtten til internettvalg er noe lavere blant andre hjemmesittere.

Det er dermed ingen grunn til å tro at de som sier de ikke har tid til å stemme ikke bruker Internett, eller er negative til internettvalg. Stemmegivning på Internett skulle derfor være like aktuelt for denne gruppen som for andre stemmeberettigede. Spørsmålet er da om disse hjemmesitterne bare oppgir at de ikke har tid som en unnskyldning for ikke å ha stemt, og at det egentlig er andre grunner som ligger bak. For å komme nærmere et svar på det spørsmålet ser vi i Figur 3-5 nærmere på andre kjennetegn hos denne gruppen, og sammenlikner med andre hjemmesittere og med elektoratet i forsøkskommunene som helhet.

Vi begynner med bakgrunnsvariabler: utdanningsnivå og yrkesaktivitet. Så inkluderer vi spørsmålet om man deltok i forrige lokalvalg, før vi ser på to

25. Se kapittel 5 om tillit for mer utfyllende resultater når det gjelder velgernes holdninger til e-valg.

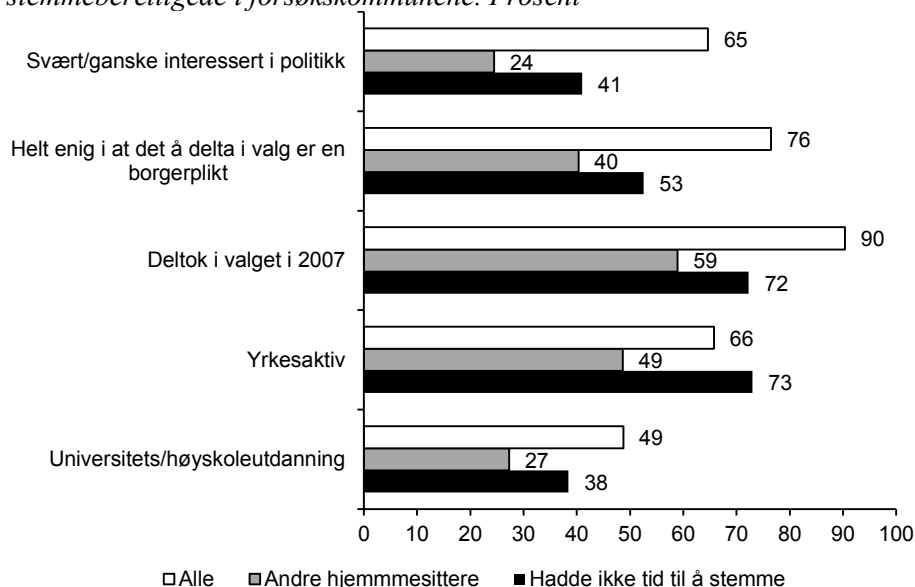
holdningsspørsmål: holdning til valgdeltakelse som en borgerplikt og hvor interessert man er i politikk.

De som oppgir at de ikke hadde tid til å delta i valget har i snitt noe lavere utdannelsesnivå enn elektoratet for øvrig, men noe høyere enn andre hjemmesittere. Videre er de som oppgir at de ikke hadde tid i stor grad yrkesaktive. Det er noe som taler for at dette er en travel gruppe. 73 prosent oppgir at de er i jobb, mot 66 prosent i elektoratet som helhet, og 49 prosent hos andre hjemmesittere.

Videre ser vi at de som ikke hadde tid til å stemme er noe mindre tilbøyelige enn elektoratet som helhet til å oppgi at de stemte i 2007, men denne tilbøyeligheten er enda mindre hos andre hjemmesittere.

Til slutt ser vi store forskjeller mellom de som ikke hadde tid til å stemme og alle stemmeberettigede i forsøkskommunene når det gjelder holdninger til valg som en borgerplikt og interesse for politikk. De som ikke hadde tid til å delta har vanlige kjennetegn for hjemmesittere: er lite interesserte i politikk og er mindre tilbøyelige enn andre til å si at valgdeltakelse er en plikt. Men, igjen har andre hjemmesittere disse kjennetegnene i enda større grad.

Figur 3-5. Kjennetegn ved to grupper av hjemmesittere og alle stemmeberettigede i forsøkskommunene. Prosent

N: Hadde ikke tid til å stemme – 221; Andre hjemmesittere – 197; Alle – 3197.

Alle forskjellene mellom de som ikke hadde tid til å stemme og de to andre gruppene er statistisk signifikante på 5%-nivå.

Langs alle variablene i Figur 3-5, med unntak av yrkesaktivitet, har de som oppgir at de ikke hadde tid til å stemme kjennetegn som er utbredte blant hjemmesittere: lavere utdanning, lavere deltakelse ved tidligere valg, lite tilbøyelige til å si at valgdeltakelse er en plikt, og mindre interessert i politikk enn elektoratet som helhet. Likevel, andre hjemmesittere innehar disse egenskapene i enda større grad. De «travle hjemmesitterne» er i en slags mellomposisjon mellom andre hjemmesittere og elektoratet for øvrig. Kanskje føler disse en større forpliktelse til å delta enn andre hjemmesittere, noe som gjør at de tyr til en unnskyldning for å forklare hvorfor de ikke stemte.

De som ikke hadde tid til å stemme utmerker seg med å være yrkesaktive. Trolig er dette en gruppe som faktisk har det travelt, selv om det ikke kan være riktig at de, i bokstavelig forstand, ikke hadde tid til å avlegge en stemme. Svaret er trolig en slags bortforklaring; eventuelt kan det tolkes som om man ikke hadde tid og anledning til å sette seg inn i lokalpolitikken og gjøre andre forberedelser man mente var nødvendig før man avla en stemme.

Alt i alt viser hjemmesitternes svar få tegn til at tilgjengeligheten har økt i forsøkskommunene. Et flertall svarer at de ikke hadde tid og anledning til å stemme, både i landet som helhet og i forsøkskommunene. Vi finner liten grunn til å ta dette svaret bokstavelig. Tilgjengeligheten ved norske valg er god, både med og uten internettstemmegivning. Dermed er det lite trolig at manglende tilgjengelighet er den reelle grunnen til hjemmesitting.

Økt tilgjengelighet?

I dette kapitlet har vi sett på valgets tilgjengelighet blant velgere flest i forsøkskommunene.

Vi finner at mange har benyttet seg av muligheten til å stemme på Internett, men at dette ikke har hatt en positiv effekt på valgdeltakelsen. Tilgjengeligheten har altså ikke økt på en slik måte at det påvirker beslutningen om å delta i valget eller ikke. De som ikke deltar i valget oppgir de samme grunnene for det uansett om de har mulighet til å stemme via Internett eller ikke. Et flertall av disse legger vekt på at de ikke hadde tid og anledning; dette til tross for at de alle fleste bruker Internett daglig og er registrerte på MinID.

- Vi konkluderer derfor med at stemmegivning via Internett ikke endrer valgets tilgjengelighet på en måte som påvirker ens tilbøyelighet til å delta. Det er grunn til å tro at norske valg allerede er lett tilgjengelige, og at manglende deltakelse i realiteten ikke skyldes praktiske hindringer.
- Likevel vil vi understreke at de som har stemt via Internett er svært positive til denne formen for stemmegivning. De synes dette er en enkel og praktisk måte å avgi sin stemme på. Tilgjengeligheten har derfor økt for velgere som deltar i valget. For forsøksvelgerne har det å avgi en stemme blitt enklere; noe de fleste velgere setter pris på.

Litteratur

Blais, André (2006), «What Affects Voter Turnout?». *Annual Review of Political Science*, (9): 111-25.

Gronke, Paul, Eva Galanes-Rosenbaum, Peter A. Miller og Daniel Toffey (2008), «Convenience Voting». *Annual Review of Political Science*, (11):437-55.

Kommunal- og regionaldeparterementet, KRD (2011), *Prosjektdirektiv for e-valg 2011-prosjektet*. Oslo: KRD.

Oterbekk, Stine, Lawrence E. Rose og Jo Saglie (2010), *Lokalvalgsundersøkelsene 1995–2007. Dokumentasjonsrapport*. Rapport 2010:8. Oslo: Institutt for samfunnsforskning,

E-valg, tilgjengelighet og personer med nedsatt funksjonsevne

Kristin Skeide Fuglerud og Ingvar Tjøstheim, Norsk Regnesentral

Sammendrag

Dette kapitlet omhandler tilgjengelighet til e-valg for velgere med nedsatt funksjonsevne. Problemstillingene dreier seg om i hvilken grad personer med nedsatt funksjonsevne opplevde e-valgløsningen som tilgjengelig, enkel og uten hindringer, med andre ord, universelt utformet. Videre belyses disse velgernes erfaringer, tanker og meninger, både om e-valg og tradisjonelt valg i valglokalet. Spørsmålet om e-valg kan bidra til at personer med nedsatt funksjonsevne på en bedre måte kan utøve sine demokratiske rettigheter søkes også besvart. For å gi svar på disse problemstillingene ble det gjennomført en kvalitativ undersøkelse blant 30 personer med nedsatt funksjonsevne. Undersøkelse ble gjennomført i forhåndsstemmeperioden høsten 2011 i 3 e-valg kommuner, Sandnes, Ålesund og Re. Deltakerne ble observert mens de gjennomførte et tenkt valg på en kopi av e-valgløsningen, og de ble deretter intervjuet. Undersøkelsen viser at e-valgløsningen var utilgjengelig for brukere av enkelte typer IKT-hjelpemidler, mange strevde med innloggingen, noen fikk feilmeldinger, og det ble funnet flere mangler i forhold til universell utforming. På tross av dette hadde de fleste av deltakerne tillit til e-valg, og ønsket e-valg. Rapporten inneholder mange positive utsagn fra deltakerne om e-valg, som det å kunne stemme på egenhånd, uavhengig av andre, uten innsyn fra uvedkommende og i fred og ro. Målet er at velgeren skal utøve sine demokratiske rettigheter uten hindringer. Rapporten indikerer at e-valg kan bidra til dette for personer med funksjonsnedsettelse, og det forutsetter universell utforming.

Summary

One of the primary objectives of the Norwegian e-voting trial was to ensure that the actual act of casting a vote is accessible. The main questions in the report concerns the extent to which people with disabilities experienced the e-voting system as accessible, easy and free from significant hurdles, i.e., universally designed. Further, the study sheds light on these voters' experiences, thoughts and opinions, both in relation to e-voting and elections in polling stations. Another question is whether e-voting can make it easier for people with disabilities to exercise their democratic rights. To answer these questions, a qualitative study among 30 people with disabilities was conducted. The study was conducted during the e-voting period of the 2011 municipal and county elections in Norway. Participants in three municipalities, Sandnes, Ålesund and Re, were observed and interviewed while they used a copy of the e-voting system to cast a vote. The study shows that the e-voting system was inaccessible for users of certain types of assistive technology, many participants had problems related to logging in to the system, and the solution had several deficiencies in relation to universal design. On the other hand, many participants expressed that they wanted to have e-voting as a supplement to voting in polling stations. For the voters to exercise their democratic rights, many aspects are important. The participants in this study emphasised the positive aspects of e-voting, such as being able to vote on their own, independent of others, and free from stress and time pressure. The report indicates that e-voting may contribute to this goal provided that the solution is universally designed.

Forord

Norsk regnesentral har hatt ansvaret for dette delprosjektet, og vi vil takke ISF for god prosjektledelse og takk også til deltakerne i de andre delprosjektene for godt samarbeid og verdifulle innspill.

Det at enkeltpersoner har vært villig til å være med på å prøve ut e-valg var en forutsetning for undersøkelsen som ble gjennomført i dette delprosjektet. Tusen takk til alle som deltok og bidro med sine erfaringer og synspunkter.

Det er vanligvis utfordrende å skaffe deltakere til slike undersøkelser. Vi syntes det var viktig å gjennomføre undersøkelsen i forhåndsstemmeperioden for e-valg, dvs. fra 10. august til 9. september 2011. Men dette gav ekstra utfordringer i forhold til å skaffe deltakere, og å gjøre avtaler i løpet av sommeren. Derfor vil vi rette en spesielt stor takk til alle som har hjulpet oss med rekruttering av deltakere til undersøkelsen. Vi vil takke CP-foreningen, Dysleksiforbundet, Døveforbundet, Hørselshemmedes landsforbund, Norges Blindforbund og Norges handikapforbund. Videre vil vi takke kommunale bofellesskap, døvetolker og enkeltpersoner som engasjerte seg i å skaffe deltakere til undersøkelsen. Dette bidro til at vi alt i alt fikk en meget god og bred deltakelse.

Sist, men ikke mist vil vi takke KRD / e-valg-prosjektet og DIFI for all hjelp og støtte når det gjaldt teknisk og praktisk tilrettelegging. Dette gjorde at det ble mulig for informantene å logge seg på kopien av e-valgløsningen med egen ID, og vi fikk derfor til en meget realistisk utprøving. En særlig takk til Beate Nygård for enestående oppfølging i forhold til dette.

Oslo, juni 2012,
Kristin S. Fuglerud og Ingvar Tjøstheim.

Innledning

I dette kapitlet er hovedspørsmålet i hvilken grad e-valg bidrar til økt tilgjengelighet for velgere, og særskilt velgere med funksjonsnedsettelse. Rapporten er en leveranse i delprosjektet A1. Utgangspunktet for rapporten er «Prosjekt-direktiv for e-valg 2011-prosjektet» hvor det blant annet står følgende i punkt 1, side 5 om hvorfor man vil prøve ut e-valg, og hvilken lov som gir føringer på hvordan løsningen skal utformes, side 6;

Øke tilgjengeligheten for velgerne generelt og spesielt velgergrupper som i dag ikke har full tilgjengelighet (eksempelvis handikappede, utenlandsboende, folk midlertidig i utlandet) (side 5)

Løsningen utformes i samsvar med prinsippene i den nye tilgjengelighetsloven som skal gjelde fra 2012 (side 6).

I «specification of requirements» utdyper Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) hva de ønsker evaluert. Formuleringene er her enda tydeligere: man ønsker å få belyst spørsmålet om tilgjengelighet, man ønsker kunnskap om hva personer med funksjonsnedsettelse mener om e-valg, og man ønsker svar på om e-valgløsningen bidrar til økt tilgjengelighet.

Availability and accessibility for the voter ensure that the actual act of casting a vote is accessible**without significant hurdles**. (vår utheving)

Research and evaluation of the e-vote 2011-project,
Part 3: Annex 1 Specification of requirements
Case no.11/2055, p.4

One of the primary objectives is to make it easier for voters to exercise their democratic rights.....analyses the extent to which voters experience better availability. ... the impact of increased accessibility for selected groups with special needs such as disabled and blind people**their thoughts and opinions** (vår utheving)

Research and evaluation of the e-vote 2011-project,
Part 3: Annex 1 Specification of requirements
Case no.11/2055, p.4

Dette er sitater som underbygger at det er viktig å belyse spørsmålet om tilgjengelighet. Det er også andre aspekter som er viktige å evaluere jfr. det første sitatet, men det er interessant å merke seg formulering i det innledende dokumentet (Cover document). Der står det:

The primary objectives behind the e-voting 2011-project are to provide **better accessibility** (vår utheving) than the current paper-based voting....

Research and evaluation of the e-vote 2011-project,
Cover document
Case no.11/2055, p.4

Det er med andre ikke bare interessant å undersøke spørsmålet om tilgjengelighet, men viser det seg at man har oppnådd bedre tilgjengelighet, har man også nådd et av de viktigste målene man satte for e-valgprosjektet, og noen vil si det viktigste målet for å tilby e-valg som et supplement til papirbasert valg.

Valgordningen skal ifølge FNs konvensjon artikkel 25 om sivile og politiske rettigheter fra 1966 følge noen viktige prinsipper. Her sies at valget skal gjennomføres som hemmelig valg (secret ballot) og «sikre at velgernes vilje kommer fritt til uttrykk.» (vår utheving).

Ordet tilgjengelighet er ikke nevnt eksplisitt, men spørsmålet er likevel om velgerens vilje fritt kan komme til uttrykk hvis valgordningen har lav grad av tilgjengelighet?

I Norge har man anledning til å forhåndsstemme i bestemte lokaler, og å stemme på valgdagen i nærheten av der man bor. Man har på denne måten lagt til rette for at det skal være enkelt å delta ved valget. Har man ikke anledning å stemme på valgdagen, har man anledning til å stemme i forhåndsstemmeperioden. Dette er viktige komponenter, men ikke tilstrekkelig til at valgordning kan anses å være tilgjengelig for alle.

Elektronisk valg er et supplement til de tradisjonelle måtene å avgi stemme på i valglokalet valgdagen, i lokaler for forhåndsstemming, ambulerende valg og valg via post for utenlandsboende.

Dette er problemstillingene i denne delrapporten:

1. Undersøke i hvilken grad e-valgløsningen er tilgjengelig for personer med nedsatt funksjonsevne, dvs. om løsningen er universelt utformet
2. Undersøke om velgere med nedsatt funksjonsevne i hovedsak opplever elektronisk stemmegiving som enkelt og uten hindringer
3. Belyse om velgere med nedsatt funksjonsevne opplever at e-valg bidrar til at de på en bedre måte kan utøve sine demokratiske rettigheter
4. Få fram tanker og meninger blant personer med nedsatt funksjonsevne om e-valg og om tradisjonelt valg i valglokalet

Bakgrunn

Politiske føringer og lovgiving

I 2007 underskrev Norge FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne.²⁶ Artikkel 9 omhandler tilgjengelighet. I punkt 1 første ledd står det:

For at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal få et selvstendig liv og kunne delta fullt ut på alle livets områder, skal partene treffe alle hensiktsmessige tiltak for å sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne på lik linje med andre får tilgang til det fysiske miljøet, til transport, til informasjon og kommunikasjon, herunder informasjons- og kommunikasjonsteknologi og -systemer, og til andre tilbud og tjenester som er åpne for eller tilbys allmenheten, både i byene og i distriktene.

I 2009 trådte diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (DTL) i kraft i Norge. Denne loven skal hindre diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne. Ifølge paragraf 9 skal offentlige myndigheter arbeide aktivt og målrettet for å fremme universell utforming innenfor virksomheten.

Også i loven om offentlige anskaffelser slås det fast at universell utforming og tilgjengelighet skal tas med i planleggingen av alle offentlige anskaffelser.²⁷ Universell utforming betegner både en strategi og prinsipper for å lage produkter og tjenester som er tilgjengelige for flest mulige (MD 2007). Regjeringen har som mål at Norge skal være universelt utformet innen 2025.

På overordnet nivå er det en klar politisk målsetting at all teknologisk utvikling innen IKT skal bygge på prinsippet om universell utforming. I regjeringens handlingsplan for universell utforming og økt tilgjengelighet 2009-2013 er IKT ett av satsningsområdene, jfr. pkt. 3-4. I forarbeidene til loven kan man lese følgende:

For webløsninger/websider er det vanskelig å se for seg eksempler hvor kravet til universell utforming ikke vil gjelde IKT-løsningen som sådan» (Ot.prp.nr. 44 2007-2008, s. 158). «På områder der det er blitt svært vanlig å bruke IKT, som eksempelvis for banktjenester, skal hensynene som ligger til grunn for å kreve universell utforming veie svært tungt (Ot.prp.nr. 44 2007-2008, s. 174).

26. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/tema/likestilling-og-diskriminering/funksjonsnedsettelse/fn-konvensjon-om-rettighetene-til-mennes.html?id=511768>

27. <http://www.bufetat.no/bufdir/deltasenteret/publikasjoner/Universell-utforming-i-offentlige-anskaffelser/>

På denne bakgrunn er det særdeles viktig å vurdere e-valg ut fra krav til tilgjengelighet og universell utforming. Disse to begrepene brukes ofte litt om hverandre, og det kan være behov for å se nærmere på hva disse begrepene innebærer.

Tilgjengelighet, brukervennlighet og universell utforming - begrepsavklaring

Tilgjengelighet til hhv. valg i valglokalet og e-valg omfatter mange forhold.

Tilgjengelighet til valglokalet innebærer for eksempel:

- Informasjon om hvor man finner valglokalet. (Det at informasjonen er tilgjengelig innebærer også at den finnes på tilgjengelig form for ulike grupper)
- Informasjon om valgordningen, dvs. forutsetninger for å kunne stemme, regler, tid, sted, behov for identifikasjon etc.
- Overkommelig avstand i lengde og tid
- Kommunikasjonsmidler, dvs. transportmidler for å komme seg til valglokalet
- Valgomgivelser, dvs. i valglokalets umiddelbare nærhet og inne i selve valglokalet, som for eksempel trapper, dørterskler, merking, samt tilgjengelighet til stemmeseddelen og bruk av denne etc.
- Kognitiv tilgjengelighet, at det man skal gjøre er lagt opp på en forståelig måte, dvs. hvordan man kan merke stemmesedlene, hva man gjør i stemmeavlukket, hvordan levere stemmen etc.

Tilgjengelighet til e-valg innebærer for eksempel:

- Informasjon om hvor man finner nettstedet hvor man kan gjennomføre e-valg
- Informasjon om valgordningen og e-valg, dvs. informasjon om stemmeperiode for e-valg, krav til datamaskin, nettforbindelse, mobiltelefon, pinkoder, og registrering på MinID, etc.
- Et overkommelig antall steg man må gjøre for å komme inn i løsningen (For eksempel antall steg i identifikasjonsprosessen)
- Kommunikasjonsmidler, at man faktisk har utstyret og nettforbindelsen som kreves
- Innlogging og selve e-valgløsningen må være lett å betjene, også sammen med eventuelle IKT-hjelpemidler
- Kognitiv tilgjengelighet, at man forstår hva man skal gjøre, dvs. at man klarer å betjene e-valgløsningen og forstår når stemmen er levert

Vi mener at disse formene for tilgjengelighet må være oppfylt for at en valgordning²⁸ som helhet skal kunne betraktes som tilgjengelig. For noen områder finnes det standarder og krav som må være oppfylt for at løsningen skal kunne betraktes som tilgjengelig, mens det for andre områder vil være en mer skjønnsmessig vurdering. For eksempel finnes det fysiske krav til dørbredde og dørterskel, slik at rullestolbrukere fysisk kan komme gjennom døren, mens om det er forståelig eller ikke, vil være skjønnsbasert og avhengig av mange forhold.

For folk flest er det nok lettere å forstå tilgjengelighetsaspektene rundt valglokaler og bruk av papirbaserte stemmesedler enn for e-valgløsningen. For mange er informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) noe man bruker, og vil at skal virke. Man ønsker ikke å forstå det tekniske, og har heller ikke kunnskap om det tekniske. Tilgjengelighet til e-valg er naturligvis tett forbundet med tilgjengelighet til IKT. Neste avsnitt handler derfor om tilgjengelighet til IKT.

Tilgjengelighet til IKT

Som vist i listen over, vil noen forbinde tilgjengelighet til IKT med i hvilken grad man har tilgang til den nødvendige tekniske infrastruktur, dvs. datamaskin, bredbånd etc. Begrepet «tilgjengelighet til IKT» brukes også ofte om hvorvidt et IKT-produkt eller -tjeneste kan benyttes av mennesker med funksjonsnedsettelse. Noen personer med nedsatt funksjonsevne er avhengig av å bruke spesialisert programvare, kalt IKT-hjelpemidler,²⁹ sammen med ordinær informasjonsteknologi for å kunne ha nytte av denne teknologien. Et typisk eksempel på dette er en blind person som bruker en leselist. Et annet eksempel er tekst-til-tale programvare for dyslektikere.

For at et IKT-produkt eller -tjeneste skal være tilgjengelig må det altså kunne brukes sammen med slike IKT-hjelpemidler. Det kreves med andre ord *kompatibilitet*³⁰ med IKT-hjelpemidler. På bakgrunn av dette brukes ofte begrepet tilgjengelighet til IKT synonymt med at produktet eller tjenesten følger visse tekniske standarder som skal sikre kompatibilitet med slike hjelpemidler og at løsningen følger WCAG³¹ retningslinjene fra W3C WAI³². Disse retningslinjene regnes som en de-facto standard på området. En IKT-løsning kan

28. Valgordningen er mer enn selve måten man stemmer på, dvs. valghandlingen. Vi bruker ofte begrepet e-valgløsning, men e-valg dreier seg om mer enn kun e-valgløsningen

29. Også kalt kompensierende teknologi og på engelsk kalt «assistive technology» eller AT

30. Uttrykket «interoperabilitet» brukes også.

31. <http://www.w3.org/Translations/WCAG20-no-20110926/>

32. The World Wide Web Consortium's Web Accessibility Initiative, <http://www.w3.org/WAI/>

ha god kompatibilitet med hjelpemidler og følge WCAG retningslinjene, dvs. at den har det vi i denne rapporten vil kalle «*teknisk tilgjengelighet*», men den kan likevel være så vanskelig å bruke at den i praksis blir utilgjengelig, den har med andre ord for dårlig brukervennlighet for den aktuelle brukeren.

Brukervennlighet er en nødvendig forutsetning for bruk av IKT

Når man i dagligtale sier at et produkt eller en tjeneste er brukervennlig, (engelsk: usability) betyr det at vi mener det er lett å bruke. Standarden ISO 9241-11 definerer brukervennlighet³³ slik (fritt oversatt): «*i hvilken grad et produkt eller en tjeneste kan brukes av bestemte brukere for å oppnå et spesifikt mål med effektivitet og tilfredshet i en bestemt brukskontekst*»

For at et produkt eller en tjeneste skal være brukervennlig for en bestemt bruker, er det nødvendig at det også er brukervennlig sammen med eventuelle IKT-hjelpemidler som brukeren har behov for. For å finne ut om e-valgløsningen kan brukes av flest mulig, må man derfor se på om løsningen i praksis er brukervennlig for ulike brukergrupper med de IKT-hjelpemidlene som er i bruk.

Universell utforming

Begrepet universell utforming kan defineres som følger:

Med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene, herunder informasjons- og kommunikasjons-teknologi (IKT), slik at virksomhetens alminnelige funksjon kan benyttes av flest mulig.

(Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven 2008)

Det presiseres at universell utforming skal sikre at flest mulig kan bruke løsningen. Ved å ta utgangspunkt i de brukerne som har de høyeste kravene til brukervennlighet og teknisk tilgjengelighet, dvs. personer med nedsatt funksjonsevne, vil man samtidig sikre at løsningen blir enklere å bruke for alle.

I FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (FN 2006) fremheves universell utforming som en tilnærming for å sikre at produkter, omgivelser, programmer og tjenester skal kunne brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og en

33. I faglige sammenhenger foretrekkes gjerne betegnelsen brukskvalitet framfor brukervennlighet, men i denne rapporten benyttes begrepet brukervennlighet da vi tror dette begrepet er mer kjent og innarbeidet i dagligtale.

spesiell utforming. Det presiseres at universell utforming ikke skal utelukke bruk av hjelpemidler for personer med nedsatt funksjonsevne, dersom det er behov for det. Universell utforming skal med andre ord sikre brukervennlighet og tilgjengelighet for alle brukergrupper, også for de som bruker hjelpemidler.

Vi tar i denne rapporten utgangspunkt i at begrepet *universell utforming av IKT* omfatter både teknisk tilgjengelighet og brukervennlighet. I denne rapporten vil vi bruke begrepet universell utforming i tilknytning til vurderinger om e-valgløsningen er tilgjengelig for personer med nedsatt funksjonsevne. Dette for å skille disse vurderingene fra andre og mer generelle betraktninger om tilgjengelighet, slik som presentert i punktlistene ovenfor.

IKT-hjelpemidler i Norge

En person som er avhengig av IKT-hjelpemidler for å bruke IKT, kan søke NAV om støtte til dette. IKT-løsningen som tilbys skal fungere sammen med det spesifikke hjelpemiddelet en person har. Hvis dette er tilfelle, er løsningen teknisk tilgjengelig for denne brukeren.

Blinde personer bruker skjermlesere som kan konvertere tekst/informasjon som vises på skjermen til blindeskrift som deretter presenteres på en elektronisk leselist, og/eller til syntetisk tale som leses opp ved hjelp av tekst-til-tale programvare. Svaksynte bruker ofte programvare som kan endre størrelse, skrifttyper, farger og kontraster. Dette brukes ofte sammen med stor skjerm på en bevegelig arm som gjør at hele skjermen kan beveges horisontalt og vertikalt, samt syntetisk tale.

Det er mange andre grupper som også bruker IKT-hjelpemidler. Bevegelseshemmede kan for eksempel bruke spesielle typer tastaturer, mus eller øyestyring. Dyslektikere kan bruke retteprogramvare og tekst-til-tale programvare som leser opp informasjonen. Eksempler på teknologi som er mye brukt av hørselshemmede er teksttelefon, chattefunksjonalitet og SMS. Døve har også nytte av forklaringer video med tegnspråk og utnytter videotelefoni til å snakke sammen på tegnspråk.

Ifølge e-post fra e-valg-prosjektet er de vanligste IKT-hjelpemidler for PC blant blinde og svaksynte (Nygård 2011):

For PC:

- Zoomtext med talesyntese (www.nordiceye.no, www.aisquared.com)
- Jaws / Magic med talesyntese (www.bojo.no)
- Window Eyes med talesyntese (www.gwmicro.com, www.handytech.no)
- Supernova (www.tagarno.no, www.yourdolphin.com)

For mobiltelefon:

- Mobile speak / Mobile magnifier (www.codefactory.es, www.provista.no)
- Talks&Zooms (www.nuance.com, www.handytech.no)

Enkelte utnytter også tilpasningsmuligheter i Mac Operativsystem.

Blant dyslektikere brukes gjerne tekst-til-tale programvare, som Infovox eller Voxit, og/eller retteprogramvare som LingDys og Textpilot.³⁴

Man kan finne en mer fullstendig oversikt i hjelpemiddeldatabasen³⁵ til NAV. Et spørsmål i denne rapporten er hvorvidt noen informanter ikke kunne bruke e-valg fordi de hadde et av disse IKT-hjelpemidlene?

Relatert forskning

I dette avsnittet viser vi til litteratur og funn som vi anser som relevant for denne rapporten.

Det har vært hevdet at e-valg eller stemmegiving over Internett kan bidra til å styrke demokratiet, fordi e-valg vil kunne gjøre valget tilgjengelig for større deler av befolkningen og øke valgdeltakelsen (Beroggi 2008; Qadah og Taha 2007; Stiefel 1970). Samtidig vet vi at brukervennlighet (brukskvalitet) har stor betydning for brukernes evne til å bruke programvare og webløsninger. Det har også vært flere eksempler på at brukervennlighet kan ha innflytelse på velgernes evne til å stemme som de ønsker. For eksempel var problemer med løsningens brukervennlighet et sentralt tema i striden rundt det ameri-

34. http://www.dysleksiforbundet.no/no/rad_og_hjelp/datahjelpemidler/Hjelpemiddeloversikt.9UFRjQXj.ips

35. <http://www.hjelpemiddeldatabasen.no/r7x.asp?linkinfo=22>

kanske presidentvalget i 2000, hvor dårlig design av stemmeseddelen på de elektroniske stemmeautomatene førte til forvirring (Bederson, Lee, Sherman, Herrnson og Niemi 2003). Problemer med brukervennlighet førte også til at det måtte gjøres gjenvalg i noen kommuner i Finland (Felten 2009). I dette tilfellet var det en del velgere som trodde de hadde sendt stemmeseddelen uten at de hadde gjort det.

I sin avhandling undersøkte Everett (2008) i hvilken grad velgeren la merke til det at stemmeseddelen ble endret. I dette forsøket gjennomførte deltakeren et elektronisk valg. Velgeren fikk en bekreftelse vist på skjermen, men nå var stemmen endret. Det var bare 37 prosent som la merke til denne endringen. I denne amerikanske studien var det flere eldre enn yngre som ikke la merke til endringen. I tillegg til at studien viser at mange er uoppmerksomme, viser den også at det ikke er lett å presentere informasjon slik at den blir lest.

Brukervennlighet (brukskvalitet) er en svært viktig egenskap ved e-valgsystemer (Bederson et al. 2003; Conrad et al. 2009; Herrnson et al. 2006). For å gjøre folk i stand til å stemme på egenhånd og uten å være avhengig av andre, må e-valgsystemer være utformet etter prinsipper om tilgjengelighet og universell utforming. Dette er helt avgjørende for velgere med funksjonsnedsettelse, men det har uansett stor betydning for hvordan velgere flest opplever systemets brukervennlighet (Gilbert et al. 2010; Smith, Laskowski og Lowry 2009). Det eksisterer imidlertid lite forskning når det gjelder brukervennlighet, tilgjengelighet og universell utforming av valgsystemer på Internett.

Bederson et. al har gjennomgått noen studier vedrørende brukervennlighet og tilgjengelighet (e-accessibility) til e-valg (Bederson et al. 2003), men disse henviser primært til stemmegivningsmaskiner i et offentlig stemmelokale. Conrad et al. (2009) hevder at tidligere studier av Internett-valg har viet svært lite oppmerksomhet til brukervennlighet, og rapporterer deretter fra et laboratorieforsøk om elektroniske valgsystemer og brukervennlighet. Forskerne fant mange problemer med brukervennligheten, men hevder at de fleste av disse problemene lett kan løses hvis produsentene innlemmer brukervennlighet i design og testing gjennom hele utviklingsprosessen.

Smith et al. (2009) har studert hvilken effekt grafikk har på brukervennlighet og tilgjengelighet i valgsystemer. Forskerne analyserte grafiske elementer, slik som fotografier av kandidater, bruk av partilogoer, og bruk av informative ikoner som piler, varselsymboler, animasjoner eller video. Forskerne hevder i denne artikkelen at feil i stemmeavgivningen kan være forårsaket av dårlig designede stemmesedler. Slike feil kan være svært vanskelig å oppdage, men problemet kan være stort nok til å påvirke utfallet av et valg. Forskerne påpeker at bruk av grafiske elementer i valgsystemer er kontroversielt, og at det er nødvendig med mer forskning for å fastslå om grafikken faktisk vil bidra til økt brukervennlighet og universell utforming i valgløsninger. De konkluderer med at man ved å følge grunnleggende prinsipper for universell utforming

sammen med bruk av et lettfattelig språk, vil kunne unngå mange av problemene som kan oppstå for personer med kognitive utfordringer. Forbedringen vil dessuten komme alle velgere til gode.

En annen studie viser at bruk av elektronisk stemmegivning vil påvirkes av tillit, personvern og brukervennlighet, men også av andre aspekter som kontekst, type teknologi som brukes, og individuelle faktorer for hver enkelt bruker (Little, Storer, Briggs og Duncan 2008).

Når man skal utvikle teknologi som skal brukes av befolkningen, slik som e-valg, er det viktig å forstå hvilken kontekst teknologien skal brukes i (Oostveen og Van den Besselaar 2009). Ifølge Oostveen og Van den Besselaar (2009), er myndighetenes ønske om å øke valgdeltakelse gjennom e-valg ofte basert på forenklete antakelser. Forskerne peker på viktigheten av å studere sosio-teknologiske aspekter ved e-valg. Oostveen og Van den Besselaar (2009) analyserte 14 feltstudier av e-valgsystemer, og undersøkte en rekke ulike aspekter. De avdekket at mange velgere hadde problemer med å installere og forstå teknologien, og at IKT-ferdigheter hadde betydning for i hvilken grad velgerne opplevde slike problemer. De fant ikke empiriske belegg for at e-valg ville øke valgdeltakelsen. Videre hevder de at den opplagte lærdommen er at brukervennlighet bør vies mye mer oppmerksomhet ved utvikling av applikasjoner for allmennheten, og det konkluderes med at «real-life» studier bør være en standardaktivitet i teknologiutviklingsprosjekter (Oostveen og Van den Besselaar 2009).

Kommunal- og regionaldepartementet bestilte en undersøkelse av TNS Gallup om hvordan bevegelseshemmede og synshemmede velgere opplevde tilgjengeligheten i valglokalet ved valget 2011. (TNS Gallup 2011). Undersøkelsen ble gjennomført i de to ukene rett etter valget. For bevegelseshemmede ble medlemmer av TNS Gallup sitt aksesspanel intervjuet. Dette er personer som har oppgitt at de er bevegelseshemmet, og som deltar i undersøkelser når de blir spurt av TNS Gallup. Det krever mer av bevegelseshemmede som har større grad av funksjonsnedsettelse å bruke PC og IKT-hjelpemidler, og det er derfor vanskeligere å rekruttere disse til et aksesspanel. Det at valgdeltakelsen til respondentene var på hele 89 prosent indikerer at man har nådd personer som skiller seg fra bevegelseshemmede generelt, og som muligens er mer ressurssterke og aktive enn gjennomsnittet. Videre var det 3 prosent som oppgav at de fikk hjelp i selve stemmeavslukket, og 2 prosent at de ikke fikk stemt hemmelig.

De som deltok i undersøkelsen fra gruppen synshemmede var rekruttert blant medlemmer av Norges Blindforbund (NBF). Det er mange eldre blant medlemmene, noe som trekker valgdeltakelsen opp. Vi antar at medlemmer av NBF er mer engasjerte sammenliknet med de som ikke er medlemmer. Ved rekruttering fra NBF hadde man en høyere svarprosent og nådde trolig bredere enn det man vil kunne gjøre med et aksesspanel. Valgdeltakelsen for de synshemmede var 87 prosent i følge denne undersøkelsen. Dette er en indika-

sjon på at man har nådd de mer aktive. Blant de synshemmede oppgav halvparten at de hadde med seg ledsager når de stemte, og en av fire at de fikk hjelp til å finne stemmeseddel til det partiet de ønsket å stemme på. Blant blinde var det mange, hele 34 prosent, som oppgav at de ikke fikk stemt hemmelig.

For å oppsummere: brukervennlighet, og forhold som dreier seg om tilgjengelighet har betydning for velgerens mulighet til å utøve sin stemmerett. Det er derfor viktig å søke å avdekke mangler og svakheter for å gjøre forbedringer, og for å oppfylle lovgivning om universell utforming.

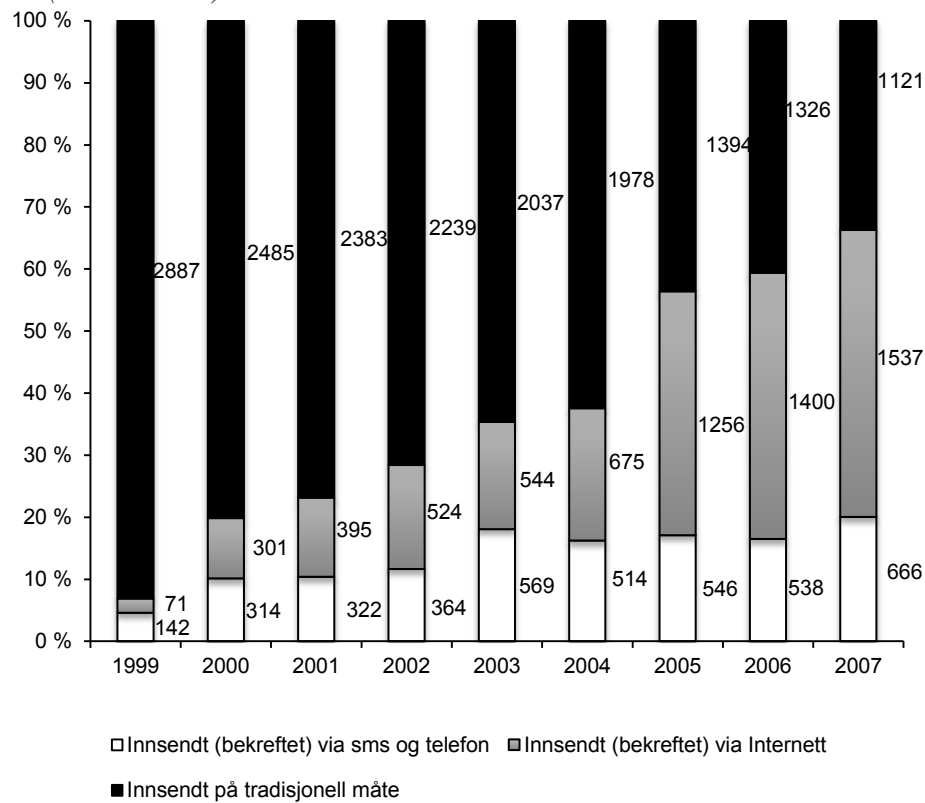
Utbredelse og bruk av MinID i den norske befolkning

Man bruker en innloggingstjeneste fordi man skal ha tilgang til en tjeneste. I Norge brukes MinID av mange, men ikke alle, selv om denne innloggingstjenesten er tenkt å være for alle. I det følgende vil vi bruke eksempelet med elektronisk innsendelse av selvangivelse til å vise at adopsjon av IKT gjerne tar tid. Det at et flertall bruker en tjeneste kan ikke tolkes som at tjenesten er tilgjengelig. Det kan være viktige hindringer og tilgjengelighetsproblemer som gjelder grupper som ikke synes når man ser på tall for befolkningen under ett.

I Norge har man de siste årene fått elektronisk selvangivelse, nettbank og e-handel. Dette er eksempler på elektroniske tjenester rettet mot befolkningen, og som det er relevant å kjenne til når man diskuterer hvem som vil komme til å bruke e-valg, og hvordan adopsjonen vil skje. Man kan for eksempel stille spørsmålet; hvor lang tid vil det ta fra muligheten til å bruke et elektronisk alternativ er der, dvs. fra den elektroniske tjenesten lanseres, til et flertall har benyttet det elektroniske alternativet? Man kan også stille spørsmålet, hvor stor andel av befolkningen må kunne bruke eller ha brukt innloggingstjenesten før man kan omtale innloggingstjenesten som allment tilgjengelig? Fra et tilgjengelighetsståsted er det viktig at terskelen er lav og at man får det til hvis man prøver, dvs. at tjenesten er universelt uformet.

I 1999 kunne man for første gang sende elektronisk bekreftelse av selvangivelsen. Frem til 2007 var det ikke anledning til å gjøre endringer på den elektroniske selvangivelsen, bare i papirutgaven. Figur 4-1 og Figur 4-2 er utarbeidet på bakgrunn av publiserte tall i årsrapportene til Skatteetaten. Den første figuren (Figur 4-1) viser at endringen (adopsjonen) kom gradvis, og ikke skjedde over natten.

Figur 4-1. Bruk av MinID, selvangivelse som eksempel. Elektronisk innsendelse av selvangivelse fra lønsmottakere og pensjonister, 1999 – 2007. (Tall i tusener)

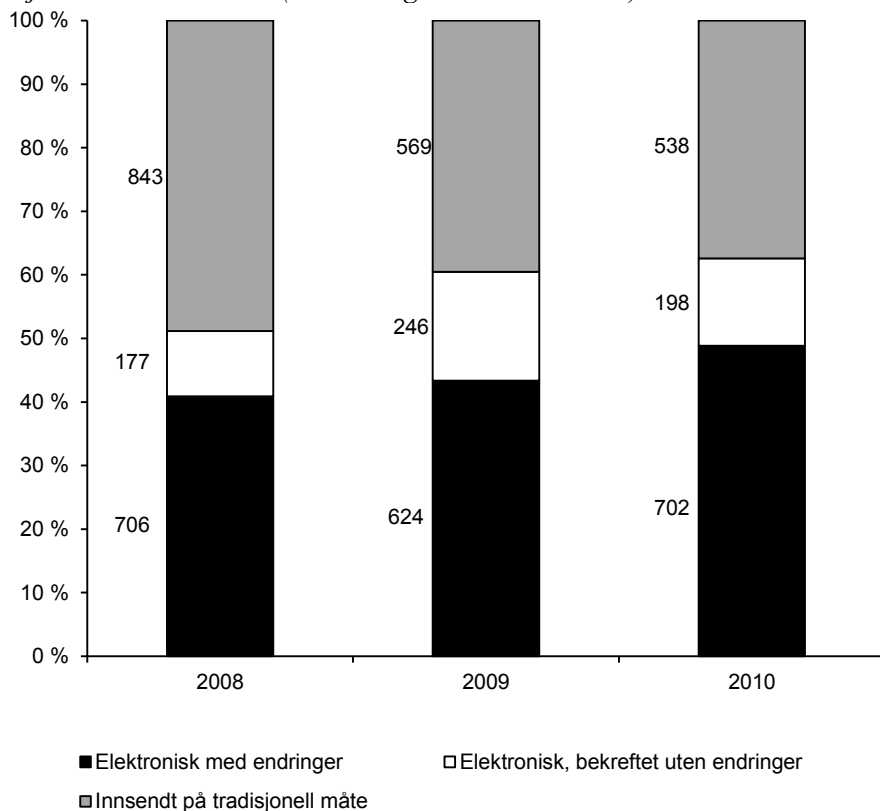

Kilde: Årsrapporter fra skatteetaten.

Tallene i figuren viser at det tok 8 år før ca. 1.5 million nordmenn hadde logget seg inn via en PC for deretter å sende inn (bekrefte) selvangivelsen. Det som er relevant i en e-valgsammenheng er at selvangivelse gjelder de fleste nordmenn.

Svært mange som har erfaring med MinID har benyttet MinID i tilknytning til innsendelse av selvangivelse. Det å bekrefte selvangivelsen er en relativt liten operasjon, men det forutsetter at brukeren klarer å logge seg inn. Vanskelighetsgraden øker noe hvis man skal gjøre endringer på selvangivelsen. Figur 4-2 viser antallet som har logget seg på, gjort endringer og deretter sender inn elektronisk.

Figur 4-2. Elektronisk innsendelse av selvangivelse fra lønnsmottakere og pensjonister 2008 – 2010. (Prosent og tall i hele tusener)

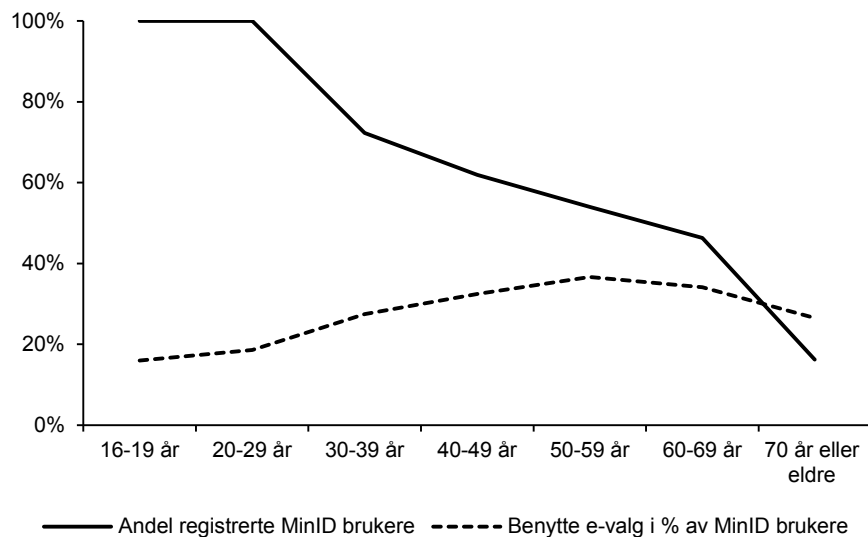

Antall med fritak (pga. ingen endringer): 2008: 1.7 millioner, 2009: 2 millioner, 2010: 2.25 millioner
Kilde: Årsrapporter fra skatteetaten.

Av de som gjør endringer, viser Figur 4-2 at det var et flertall som benyttet den tradisjonelle måten i 2008, dvs. papirversjonen, men dette endret seg de neste to årene. Tallene for 2010 viser at den elektroniske versjonen foretrekkes av flertallet. Disse to figurene gir også bakgrunnen for at det er ca. 2.4 millioner i Norge er registrerte MinID brukere.

MinID ble benyttet ved valget i 2011. Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi) har tall for hvor mange registrerte MinID brukere det er i de ulike aldersgruppene. Dette er tall for hele befolkningen. Vi antar at de 10 forsøkskommunene ikke skiller seg fra resten av landet når det gjelder bruk av MinID. Med denne forutsetningen kan vi vise hvor mange som hadde MinID og hvor stor andel som benyttet e-valg.

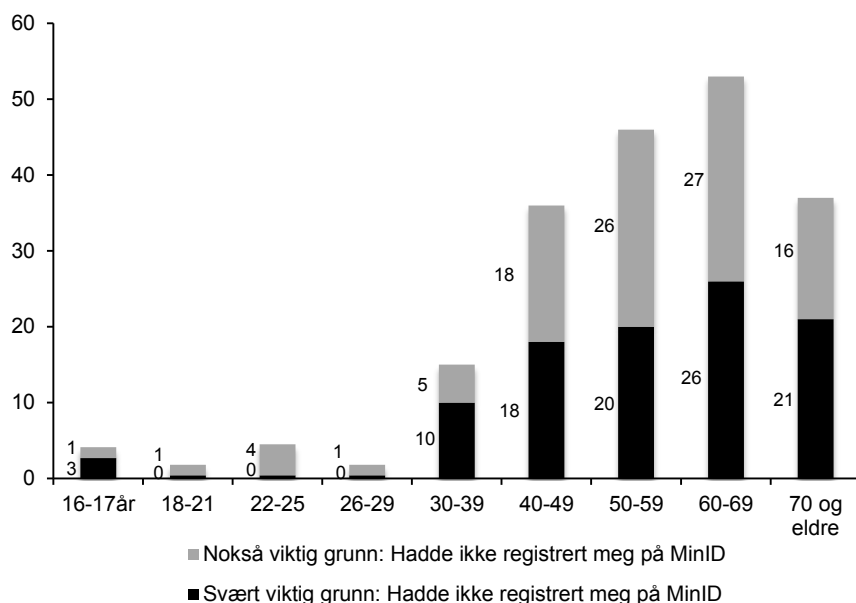
Figur 4-3. MinID og e-valg

Kilde: SSB (Valgstatistikk e-valg) og Difi (MinID-brukere i befolkningen)

Ut i fra Figur 4-3 kan vi si at i utgangspunktet er MinID benyttet av alle opp til 30 år, dvs. blant alle unge. Tallene viser registrerte brukere, personer som har vært logget inn og ikke innlogging til e-valg (med eller uten IKT-hjelpemidler). For de unge antar vi innloggingen som regel gjelder skole og utdanning. Figur 4-3 viser også at andel e-velgere stiger med alder frem til aldersgruppen 50-59 år når man tar utgangspunkt i registrerte MinID brukere og ikke alle i aldersgruppen. Fra et tilgjengelighetsståsted vil man gjerne ta med mer enn det at man er registrert bruker. Spørsmål om man opplever problemer med MinID gir tilleggsinformasjon. Dette spørsmålet ble stilt til velgere i de 10 forsøkskommunene etter valget, til de som stemte på tradisjonell måte (Figur 4-4). I lys av Figur 4-3 er disse tallene interessante. I sum sier tallene at unge er MinID-brukere, og for dem er ikke MinID en grunn til ikke å stemme elektronisk. Blant unge velgere generelt kan MinID betegnes som tilgjengelig.

Figur 4-4. Mulig grunn til ikke å stemme via Internett etter alder: MinID (Prosent)

Datakilde: E-valg-surveyen 2011. N=1888

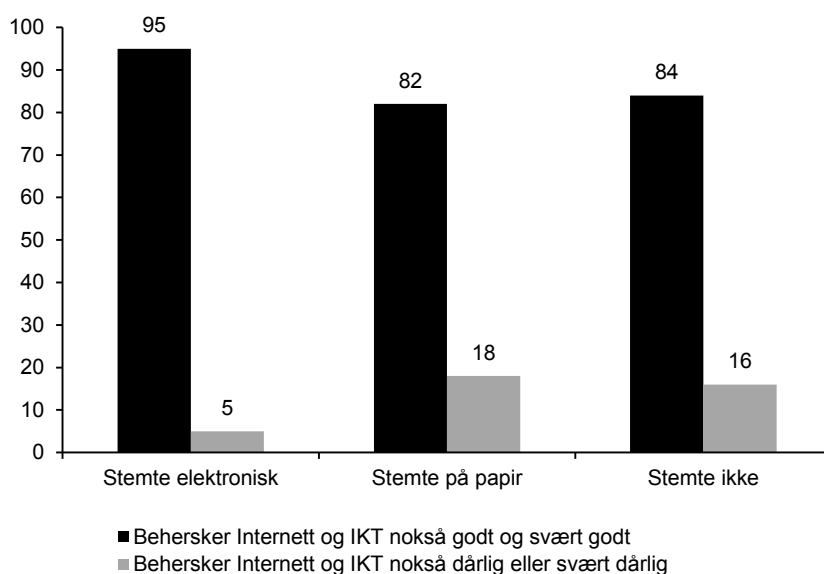
Det er fellestrekk i hvordan elektroniske tjenester adopteres. Selvangivelse og nettbank er eksempler som kan brukes til å illustrere adopsjon av IKT. Endringen, det at det elektroniske alternativet tar over og erstatter den tradisjonelle tjenesten skjer over tid, og ikke over natten. De som først tar i bruk en ny tjeneste, eller en ny teknologi, omtales gjerne som tidlige brukere. Det er ikke vanlig at disse utgjør en stor prosentandel av befolkningen. Det er derfor særlig interessant å se nærmere på erfaringer fra andre land som har innført elektronisk valg via Internett. I Estland har alle stemmeberettigede hatt anledning å bruke e-valg i forhåndsstemmeperioden siden 2005. Vi kan da stille spørsmålet hvor mange som benyttet e-valg første gang det var mulig, dvs. ved valget i Estland i 2005 og hvor mange som benyttet e-valg i 2011? Andelen e-stemmer i prosent av avgitte stemmer økte fra 1 prosent og til 24,3 prosent ifølge estonia.eu Dette er et eksempel som det er nærliggende å sammenlikne forsøket i Norge med. Vi siterer her Trechsel og Vassil (2010) som skriver følgende om adopsjon og e-valg:

...one needs to bear mind that Estonia has seen a rapid growth of overall e-voters, affecting mostly the people who vote anyway (as we have shown in preceding sections). Theoretically, e-voting could only exercise an influence on politically disengaged people after it became available for a while, because according to the theory of technological innovation the laggards (as opposed to the early adapters) are the last to adopt the new technologies. Therefore, the differences in actual and potential turnout without e-voting must be seen as rather substantial... (2010: 37)

Vi er i denne sammenhengen særlig opptatt av velgere med funksjonsnedsettelse. Det finnes «early adopters» også blant dem. I hvilken grad personer med funksjonsnedsettelse er over- eller underrepresentert blant e-velgerne kan vi ikke si noe entydig om, men noe kan sies.

Det er ikke grunn til å anta at funksjonshemmede er overrepresentert av følgende grunner. De med høye IKT-ferdigheter er overrepresentert blant e-velgerne. Sannsynligheten for at man har funksjonsnedsettelse øker når man blir eldre. De eldre, spesielt 70 år og eldre har lav andel e-velgere. Det er en indikasjon i tallene fra undersøkelsen blant velgerne i de 10 forsøkskommunene. Av de funksjonshemmede i Norge er 1 av 3 trygdet. De trygdede har lavere valgdeltakelse, og lavere andel e-velgere enn gjennomsnittet (Figur 4-6). Vi kjenner ikke til nye undersøkelser om valgdeltakelse og funksjonshemmede, men i sin hovedfagsoppgave om politisk deltakelse undersøkte og diskuterte Peterson (2001) døves valgdeltakelse. Hans funn tydet på at valgdeltakelsen var 20 prosentpoeng lavere for denne gruppen enn for befolkningen under ett. Dette var for valget i 1999. Han skriver at det er grunn til å tro at mangel på informasjon er den viktigste årsaken til den lave valgdeltakelsen. Situasjon når det gjelder informasjon er nok blitt bedre (Peterson 2012), men dette alene er trolig ikke nok til at valgdeltakelsen er kommet opp på samme nivå som for gjennomsnittet i befolkningen.

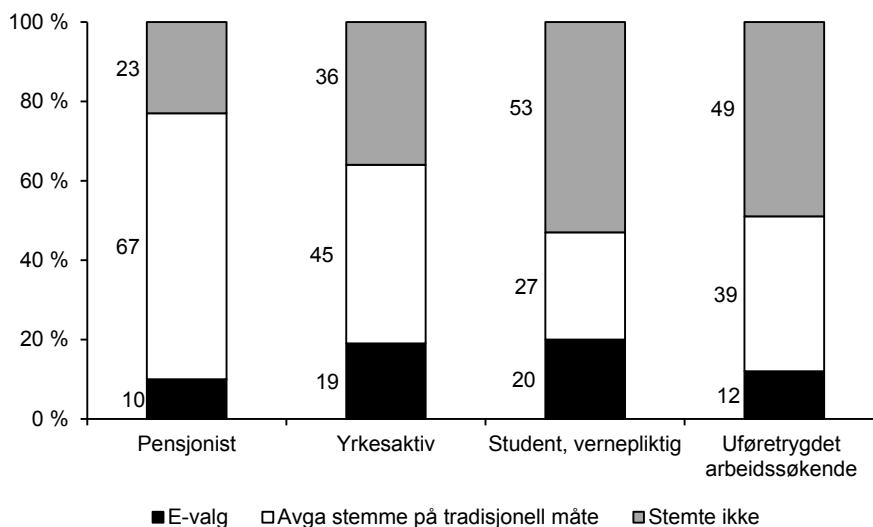
Figur 4-5. Forskjeller i IKT ferdigheter, subjektiv vurdering. (Prosent)

N: e- velgere 904, papirvelgere 1871, hjemmesittere 422. Vekt: kommunestørrelse

I velgersurveyen ble det stilt spørsmål om hvordan man selv vurderte sine egne IKT ferdigheter. Det er den subjektive vurderingen som man på denne måte får frem. Vi legger her til grunn at den subjektive vurderingen i hovedsak gir et riktig bilde av IKT-ferdighetene. Figur 4-5 viser at det er forskjeller mellom de tre gruppene, og at e-velgerne har høyest IKT-ferdighet. Det er noe ulik aldersprofil i de 3 gruppene i velgersurveyen. Gjennomsnittsalderen for de som svarte i velgersurveyen er henholdsvis 40 år for hjemmesitterne, 45 år for e-velgerne, og 51 år for papirvelgerne. Ut i fra informasjonen om alder kunne man forvente at hjemmesitterne hadde like høye IKT-ferdigheter som e-velgerne, siden det var mange unge blant hjemmesitterne. Figur 4-5 viser at det ikke er slik. E-velgerne er gruppen med høyest IKT-ferdigheter selv om gjennomsnittsalderen er noe høyere for denne gruppen. Figur 4-5 kan også leses slik at det generelt sett er gode IKT ferdigheter i den norske befolkning og at dette er et godt utgangspunkt for at e-valg «kan benyttes av flest mulig» (Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven, 2008).

Figur 4-6. Valgdeltakelse og e-stemmegivning, etter tilknytning til yrkeslivet. (Prosent)

Datakilde: E-valg-surveyen 2011. N=3197

Metode - Observasjonsundersøkelse

I dette avsnittet beskrives metodene som er benyttet til å samle inn informasjon. I prosjektet er det benyttet en kombinasjon av metoder og datakilder. Dette betyr at vi har søkt å utnytte et rikt datamateriale. Vi har lagt særlig vekt på utsagn om e-valg i forbindelse med reell bruk. Vi beskriver her hvordan data er samlet, hvordan rekruttering er gjort, og hvordan materialet er analysert.

Det er benyttet en kvalitativ metode med en kombinasjon av observasjon og intervju. Deltakerne i undersøkelsen ble observert mens de gjennomførte et tenkt valg på en kopi av e-valgløsningen, og deretter ble de intervjuet. Metoden og opplegget er mer detaljert beskrevet nedenfor. Det å kunne gå i dybden, dvs. observere og lytte til hva velgere gjør og sier i tilknytning til konkret bruk av en løsning er en egnet tilnærming når man søker å belyse i hvilken grad e-valg er eller oppleves som tilgjengelig, hvilken betydning dette har for velgere med funksjonsnedsettelse og hvilke tanker og meninger de har om det.

Observasjon av reell bruk blant personer med nedsatt funksjonsevne

Forskning viser at det er nødvendig å gjennomføre studier med reelle brukere for å kunne vurdere om en løsning er brukervennlig og tilgjengelig for ulike grupper (Billi et al. 2010; Fuglerud og Dale 2011; Fuglerud 2009; Petrie, Hamilton, King og Pavan 2006; Rømen og Svanæs 2011; Tollefsen 2011). Videre er brukertesting hvor man observerer brukere som utfører konkrete oppgaver, i dette tilfellet et valg, en svært godt egnet metode for å få fram det som kan være alvorlige og kritiske problemer med en IKT-løsning (Brajnik 2008; Dumas og Redish 1999). Ved intervju alene risikerer man å gå glipp av viktige aspekter, ganske enkelt fordi informanten selv ikke er oppmerksom eller klar over hva som kan gå galt, eller ganske enkelt ikke husker det. Eksempler på aspekter som kan være vanskelig å avdekke uten observasjon, kan være at velgeren misforstår vesentlige elementer i brukergrensesnittet og velger annerledes enn de tror, at de ikke forstår når stemmen er avlevert og tror de har levert en stemme uten at de faktisk har gjort det, etc. Jo mindre kompetanse en bruker har, jo mindre kritisk vil informanten ofte være og jo færre spørsmålstegn vil informanten sette i forhold til det som skjer, fordi de ikke vet hva de kan forvente.

Etter at deltakeren har fått prøve e-valgløsningen ble vedkommende intervjuet. Her ble det lagt vekt på å få fram informantens erfaringer, tanker og meninger både om e-valg og om den tradisjonelle valgordningen i valglokale.

Observasjon i naturlige omgivelser

Observasjon og intervju ble gjennomført i deltakernes naturlige omgivelser (hjemme, på jobb, på studiested etc.). Det er flere grunner til at vi anser dette som en egnet metode for å studere tilgjengelighet til e-valg for funksjonshemmede. For det første, som beskrevet over påvirkes den reelle tilgjengeligheten til e-valgløsningen av ulike faktorer. I tillegg til tekniske faktorer (slik som kompatibilitet med IKT-hjelpemidler og grad av standardisering etc.) har aspekter ved brukskonteksten, hvilken informasjon man har fått, hvilken erfaring man har, hvilket IKT-utstyr man har, hvor brukervennlig løsningen er (dette påvirkes av faktorer som språkbruk, symboler, struktur, sekvens og navigasjonsmuligheter, etc.), også betydning for løsningens tilgjengelighet.

For det andre finnes det svært mange forskjellige typer og versjoner av IKT-hjelpemidler, og hvert IKT-hjelpemiddel har gjerne mange innstillingsmuligheter som informanten har optimalisert for seg selv og sine behov. Det finnes for eksempel mange ulike typer skjermlesere i bruk, og tilsvarende brukes svært mange forskjellige varianter og oppsett i kombinasjon med lese-TV, mus, bryter, joystick, punktliste, talesyntese osv. Det vil som oftest være svært tidkrevende å oppnå de samme innstillingene på lånt utstyr som på eget utstyr. Ofte vet ikke informanten selv hvilke innstillinger vedkommende har da dette gjerne er gjort en tid tilbake, av eller i samarbeid med hjelpemiddel-

leverandøren, og man må prøve og feile for å oppnå tilnærmet riktige innstillinger. I noen tilfeller vil det ikke være mulig for informanten å bruke utstyret med feil innstillinger. Det å bruke lånt utstyr vil derfor kunne kreve mye tid til tilpasninger, opplæring og tilvenning. Mange brukere vil også kvie seg for å ta med seg eget utstyr til et testlaboratorium, i hvert fall de som i hovedsak bruker stasjonært utstyr. Derfor er det lettere å oppnå et bredt utvalg av brukere ved å ha muligheten for å dra til informanten. Muligheten for å få med funksjonshemmede brukere som primært vil ønske å bruke e-valgløsningen for å unngå reise er størst dersom informanten slipper å reise i forbindelse med en undersøkelse.

Rekruttering av deltakere til undersøkelsen

Blant de 10 forsøkskommunene ble det rekruttert informanter fra følgende tre kommuner; Sandnes, Ålesund og Re. Sandnes og Ålesund ble valgt fordi det er store kommuner, og dermed ville det antagelig være flere personer med nedsatt funksjonsevne å rekruttere blant i disse kommunene. Re ble valgt fordi det var kort reisevei for forskerne og en liten kommune i forhold til de to andre.

Funksjonshemmedes organisasjoner nasjonalt og lokalt ble kontaktet, og disse var behjelpelig med å sende ut forespørsler om deltakelse i utprøving av e-valg. Det viste seg at det kom svært få henvendelser på den generelle invitasjonen som ble sendt ut. Derfor ble også kommunale omsorgsboliger, døvetolker og andre med kontaktnett blant personer med nedsatt funksjonsevne kontaktet. Forskernes eget kontaktnett ble også benyttet. Dette kontaktnettet er bygget opp i tilknytning til tidligere prosjekter innen universell utforming av IKT. For å rekruttere deltakere til denne typen undersøkelser er det en stor fordel at potensielle deltakere blir kontaktet direkte av personer som vedkommende har tillit til, og kan kommunisere lett med, f.eks. en døvetolk eller personer i funksjonshemmedes interesseorganisasjoner. I invitasjonen ble det også presisert at man skulle få prøve en kopi av e-valg løsningen, dvs. at forskerne ikke skulle observere deres reelle valg. For å kunne delta måtte man ha tilgang på en datamaskin og kunne bruke e-post. Personer som sa seg villig til å være med i undersøkelsen ble deretter kontaktet av de to forskerne ved NR, for å gjøre konkrete avtaler.

Ifølge SSB sin levekårsundersøkelse og arbeidskraftsundersøkelse er 15-16 prosent av Norges befolkning funksjonshemmet. I antall betyr dette ca. 500.000 personer. Måten rekrutteringen ble gjort på gir ikke et tilfeldig utvalg av personer med nedsatt funksjonsevne. Man kan kanskje anta at denne formen for rekruttering vil gi en overvekt av personer som i utgangspunktet er interessert i og i hovedsak positive til e-valg. Man kan også tenke seg at personer som er skeptiske vil kunne melde seg til en slik undersøkelse, for å finne ut mer om hvordan det fungerer, eller for å kunne uttrykke sin skepsis.

Utvalg

Det var til sammen 30 deltakere i observasjonsundersøkelsen. Det var 28 informanter fra de 3 kommunene; Sandnes, Ålesund og Re. I tillegg deltok to personer fra Oslo-området i en pilot undersøkelse, for å prøve ut opplegg og intervjuguide. De to pilotdeltakerne var synshemmede og benyttet IKT-hjelpemidler. Det ble ikke gjort endringer i undersøkelsesopplegget etter pilotene, og erfaringene til de to deltakerne fra Oslo er derfor tatt med i undersøkelsen ettersom de brukte e-valgløsningen i forhåndsstemmeperioden. I analysen er det tatt hensyn til at de to pilotdeltakerne ikke hadde fått informasjon om e-valg gjennom sin kommune, ettersom de ikke bodde i en e-valgkommune. Nedenfor gis en oversikt over type funksjonsnedsettelse, kjønn og alder på de som deltok i observasjonsundersøkelsen.

Type funksjonsnedsettelse, kjønn og alder

Døve og personer med nedsatt hørsel:

3 kvinner og 3 menn. Deres alder var: 21, 24, 43, 54, 62 og 67

Blinde og svaksynte:

5 kvinner og 4 menn. Deres alder var: 32, 47, 49, 49, 52, 53, 56 og 56

Bevegelseshemmede:

1 kvinne og 6 menn. Deres alder var: 20, 40, 52, 59, 65, 65 og 74

Dysleksi/lese- og skrivevansker:

2 kvinner og 4 menn. Deres alder var: 18, 18, 19, 31, 52 og 59

Kognitiv funksjonsnedsettelse:

1 mann og 1 kvinne. Deres alder var: 47 og 54

Når det gjelder spørsmålet «Hvordan vil du beskrive dine ferdigheter når det gjelder IT» svarte en av informantene meget dårlig, fire svarte nokså dårlig, 12 svarte nokså gode, og 9 svarte svært gode.

Kognitive funksjonsnedsettelse kan omfatte mye. Kognisjon brukes som regel om det som har med forståelse, konsentrasjon, hukommelse og læringsevne å gjøre. Språkproblemer, lese- og skrivevansker, matematisk forståelse og visuell forståelse, samt evne til å orientere seg og å organisere seg selv nevnes også i denne sammenheng (Fuglerud 2007). I oversikten over har vi skilt mellom dysleksi og andre kognitive vansker, da de to siste ikke hadde lese- og skrivevansker. En hadde utfordringer knyttet til lærings- og problemløsnings-evne og den andre til konsentrasjon.

Blant personer i utvalget ble det brukt forskjellige typer hjelpemidler;

- Stor TV-skjerm
- Stor PC-skjerm på bevegelig arm (pga. synshemming)
- Lese-TV (til å forstørre tekst på papir og mobil/fysiske gjenstander)
- Forskjellige typer spesialmus (pga. nedsatt førlighet i hendene)
- Stort tastatur (En informant trykker en og en tast pga. nedsatt førlighet i hendene, men treffer allikevel av og til to taster)
- Stasjonær PC med stort tastatur og mus (mildere form for bevegelses-hemming)
- Rettskrivingsprogram med syntetisk tale (Lingdys, Tekstpilot)
- Skjermleser, leselist og syntetisk tale (Supernova, Jaws, Windows Eyes)
- Forstørrelse og syntetisk tale (ZoomIT, Zoomtekst og Infovox)
- Lupe til å se på mobil med

I forkant av observasjon og intervju

Etter at en informant hadde gitt sitt samtykke til å delta i utprøvingen, fikk vedkommende informasjon i en epost, se nedenfor. Denne ble sendt ca. uke før besøket. Det er to grunner til at denne eposten ble sendt ut. For det første, hvis man ikke er MinID-bruker, eller har pinkodebrevet, tar det tid å få bestilt pinkodebrev og få det i posten. Vi ønsket ikke å bruke mer tid enn nødvendig på innloggingen. For den som ønsker å benytte e-valg må man registrere seg med MinID, Buypass eller Commfides. Dette må gjøres først. Det kan innvendes at ved å gjøre det på denne måten får man se færre problemer enn man ellers ville sett, da informantene på denne måten fikk en oppskrift på hvordan innloggingen gjøres. Andre velgere måtte finne ut av dette på egenhånd.

Fra e-post til informantene:

Hva du må gjøre før utprøving av E-valg kan begynne.

Du trenger følgende;

- 1) ditt person/fødselsnummer 11 siffer
- 2) pinkoder fra MinID som står i brev fra MinID (du kan også ha mottatt dette fra NAV eller skatteetaten)
- 3) ditt eget passord, dette lager du i MinID første gang
- 4) ditt mobilnummer som du legger inn i MinID

MinID har nettsiden <http://minid.difi.no>

Vi ber deg gjøre følgende så snart som mulig:

Punkt 1: Sjekk at du har registrert ditt mobilnummer i MinID:
Gå inn på nettsiden minid.difi.no og velg «Vedlikehold brukerprofil», og sjekk at du har registrert riktig mobilnummer.

Punkt 2: For deg som ikke har brukt MinID tidligere.
Hvis du ikke har brukt MinID tidligere finner du frem brevet med pinkoder fra MinID. Gå deretter inn på nettsiden minid.difi.no, klikk på «Registrer ny bruker» velg ditt eget passord og skriv inn ditt mobilnummer.

Punkt 3: For deg som ikke har PIN-kodebrevet.
Hvis du ikke har eller kan finne PIN-kodebrevet fra MinID, går du inn minid.difi.no og velger «registrer ny bruker» på den første siden. På den neste siden skriver du ikke inn fødselsnummer, men velger i stedet lenken «Har du ikke pinkoder må du bestille nye» (til høyre i skjermbildet). På den neste siden skriver du inn fødselsnummer og trykker «Send meg PIN-kodebrev».

Når du har brukt MinID sender du en SMS til Kristin Fuglerud eller Ingvar Tjøstheim med teksten «Mitt mobiltelefonnummer er lagt inn i MinID, eller jeg har bestilt pinkoder, hilsen (ditt navn)».

Observasjon av bruk av e-valgløsningen med påfølgende intervju

Besøket hos informantene varte fra 1,5 til 2 timer og foregikk på følgende måte. Intervjuer gikk igjennom informasjon og samtykkeskjemaet, og informanten tok stilling til om vedkommende ville godta videoopptak eller ikke. Hver informant fikk et gavekort pålydende kr. 500 for å delta. Deretter svarte informanten på innledende demografi-spørsmål, spørsmål om IT-ferdigheter, og hvilket datautstyr, inklusive IKT-hjelpemidler som ble brukt.

Informanten ble forklart at vedkommende skulle få prøve å stemme på en kopi av e-valgløsningen. Dette var også forklart i invitasjonen. Denne kopien av e-valgløsningen ble kalt skyggevalget, og forutsatt at man var lagt inn i «mantallet for skyggevalget», kunne man logge seg inn med sin egen ID på samme måte som man ville gjøre i det reelle valget. Bortsett fra at det var en egen URL til skyggevalget, var altså alt likt som i det reelle valget. Intervjueren sørget for å skrive inn URLen for skyggevalget på informantens datamaskin, og skyggevalget ble logget på en egen server.

Det ble understreket at forskeren ikke ønsket å vite hvilket parti vedkommende ville stemme på ved selve valget. Derfor fikk informanten oppgitt et tilfeldig parti som vedkommende skulle stemme på. Informanten ble deretter bedt om å forsøke å stemme på dette partiet to ganger. Den første gangen ble informanten bedt om å gi en enkel partistemme i fylkestingsvalget. Den andre gangen ble informanten bedt om å stemme på det samme partiet i kommunestyrevalget, og i tillegg gi to personstemmer til valgt parti, samt to personstemmer til kandidater fra andre partier. Informanten ble oppfordret til å prøve

på egenhånd, og først spørre dersom vedkommende virkelig stod fast. Videre ble informantene oppfordret til å tenke høyt underveis, mens intervjuer tok notater.

Etter den praktiske delen ble det stilt åpne spørsmål om informantens umiddelbare reaksjoner, deretter ble det gjennomført et semi-strukturert intervju, og til sist et spørreskjema med faste svaralternativer. Det var satt en tidsgrense på to timer. For noen få informanter var ikke dette nok tid til å komme gjennom hele testopplegget. 25 informanter gjennomførte hele opplegget, mens det for de resterende enten ikke var tid eller informanten var sliten og derfor ville avslutte.

Databehandling og analyse

På de 8 første besøkene var det to forskere til stede, hvorav en observatør og en aktiv intervjuer. På de resterende 22 besøkene var det en forsker til stede. Det ble skrevet notater underveis, og 17 av informantene godtok at sesjonen ble tatt opp på video. Basert på notater og gjennomgang av videoer er det skrevet detaljerte referater fra hvert besøk. Med utgangspunkt i videoene er deler av utprøvingen transkribert. Referatene dekker både oppgaveløsningen og intervjuet, og omfatter også de to pilottestene. Datamaterialet fra observasjonsundersøkelsen består av 30 til dels svært detaljerte referater.

Datamaterialet er analysert på følgende måte. Først ble alle referatene gjennomlest for å få en oversikt. Deretter ble referatene kodet vha. av programvaren OpenCode (Umeå University 2009). Som navnet tilsier, støtter denne programvaren en åpen kodeprosess (Crang og Cook 2007:137), som brukes i mange former for kvalitativ analyse, og er typisk for de første stegene i en tilnærming basert på «grounded theory» (Birks og Mills 2011:95). Dette innebar at all tekst ble gjennomlest og markert med koder, det vil si betegnende stikkord for setninger og/eller avsnitt i referatene. Stikkordene kunne for eksempel være «innlogging», «kontrast», «personstemme», «valglokalet» etc. Det er gitt flere stikkord (koder) til samme avsnitt. Deretter ble relaterte stikkord gruppert og organisert i kategorier/temaer. Ved hjelp av OpenCode ble det produsert oversikt over materialet innen hvert tema, noe som gir et rimelig systematisk, detaljert og fullstendig bilde av datamaterialet innen det aktuelle temaet. Funnene/dokumentasjonen innen hvert tema ble deretter analysert, og resultatene av dette presenteres i kapitlet «Funn fra observasjonsundersøkelsen» nedenfor.

I arbeidet med den sammenlignende analysen av de to valgordningene er det supplert med kunnskap fra forskning som er gjort på eksisterende valgordning (Tilgjengelighet til de fysiske valglokaler, skilting, avstand, tid, aspekter rundt tilgang til ledsager, tilgjengelighet innredning og stemmesedler, valg materiell med mer). Av kvantitative data vil vi nevne loggene fra skyggevalget, og svar på spørsmål med faste svaralternativer. De kvantitative

resultatene kan tolkes i lys av de kvalitative funnene. Denne rapporten bidrar således til å peke på konkrete faktorer som velgerne selv nevner, og som derfor kan ligge til grunn for deres holdninger og deres adferd.

Godkjenning fra personvernombudet for forskning.

Observasjonsundersøkelsen, med informasjonsmateriell og opplegg ble beskrevet i en søknad til personombudet for forskning (NSD) 22. juni 2011. Det ble gitt godkjenning, og informasjon om denne godkjennelsen beskrevet i informasjonsbrevet til deltakerne i studien.

Funn fra observasjonsundersøkelsen

Informasjon om e-valg

Skal det være e-valg i min kommune?

Man kan ha som antagelse at personer som sier ja til å være med på en utprøving av e-valg vet om forsøket med e-valg i sin kommune. Slik er det nødvendigvis ikke. Det var overraskende mange av informantene som ikke var klar over at det var e-valg i sin kommune før de ble kontaktet av oss.³⁶ 14 av informantene ble først klar over at det skulle være e-valg i sin kommune gjennom rekrutteringsarbeidet i dette evalueringsprosjektet. En informant i Re kommune nevnte at det var gått ut informasjonsbrev fra kommunen, og at det også var bestilt pinkoder til alle innbyggerne i kommunen. Dette var ikke tilfellet i Sandnes og Ålesund. Men statistikken over valgdeltakelse og hvilken andel som benyttet e-valg viser at Re ikke hadde høyere oppslutning om e-valg enn de andre kommunene.

Blant de som var klar over at det skulle være e-valg i sin kommune, hadde en informant fått denne informasjonen via informasjonsbrev, noen hadde fått det med seg gjennom lokale medier, mens andre hadde fått brosjyre, eller sett det på valgkortet. 6 av informantene hevdet at de ikke hadde mottatt valgkort, mens en informant var usikker på dette.

En døv informant nevnte at det kunne være vanskelig å få med seg informasjon fra lokale medier. Vedkommende fikk naturlig nok ikke med seg informasjon over radio, og heller ikke via lokale tv-sendinger fordi de som regel ikke er teksten eller tegntolket. Denne problemstillingen kan også gjelde blin-

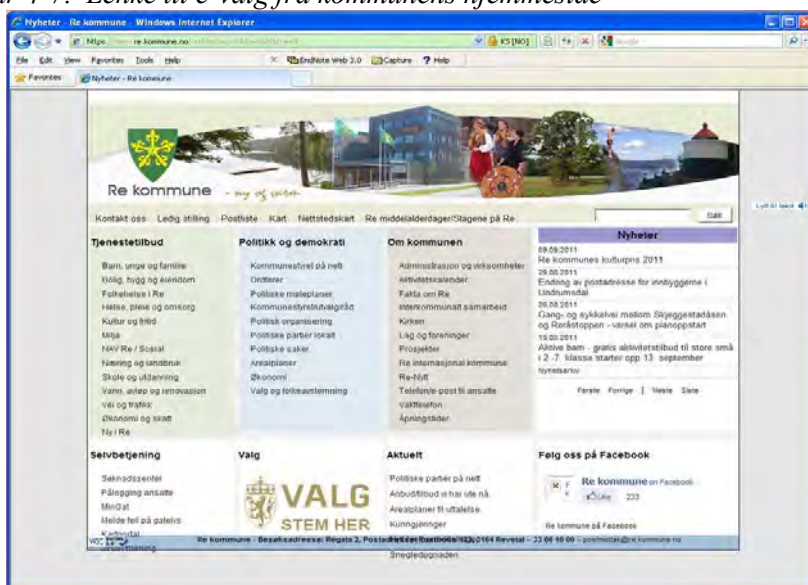
36. Noen ble kontaktet i slutten av juni, mens de fleste ble kontaktet fra første uke i august og utover.

de og svaksynte. Informasjonsmaterieil på papir, slik som brev, brosjyrer og valgkort har dårlig tilgjengelighet for dem. Lokale medier, slik som nettaviser har også ofte dårlig tilgjengelighet for synshemmede. Poenget er at det for personer med nedsatt funksjonsevne ofte er færre informasjonskanaler som er tilgjengelige, og at det derved er større sannsynlighet for å gå glipp av informasjonen dersom den ikke rettes direkte til dem.

Hvor finner jeg e-valg?

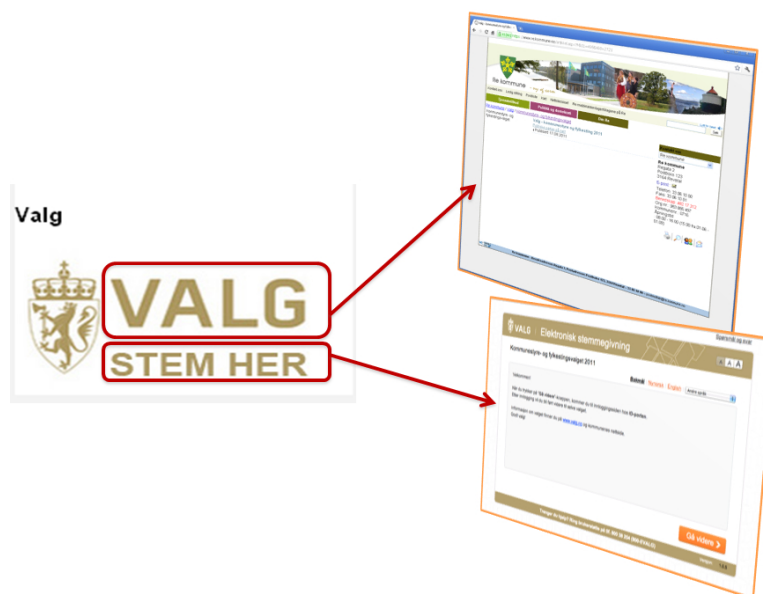
Litt underveis i feltarbeidet oppdaget vi at det ikke var opplagt hvordan man skulle finne e-valgløsningen. En informant demonstrerte hvordan hun hadde strevd for å finne e-valgløsningen. Hun hadde forståvidt funnet riktig utgangspunkt på kommunens nettsted. På valgkortets framside sto det nemlig at hun skulle gå til kommunens hjemmeside. Problemet viste seg å være at bak det som ser ut som et helhetlig valgsymbol var det to lenker; dersom man klikket på teksten «valg» kom man til en infoside om valg, og dersom man klikket på teksten «stem her» kom man til valgløsningen. Ettersom «valg»-teksten var større enn «stem her»-teksten, var det lettere å treffe «valg»-teksten, og derved større sannsynlighet for å havne på informasjonssiden, som i denne sammenheng var en blindvei. Se Figur 4-7 og Figur 4-8.

Figur 4-7. Lenke til e-valg fra kommunens hjemmeside

Den aktuelle informanten sa at hvis det ikke hadde vært for at hun skulle delta i undersøkelsen, så hadde hun gitt opp e-valg.

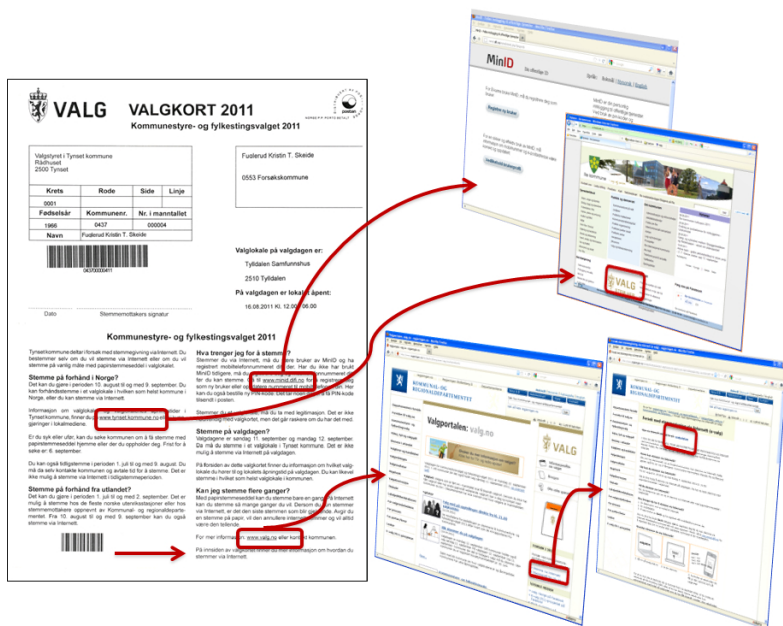
Figur 4-8. Usynlig todeling av valgsymbol

Øvrige strategier for å finne e-valg var å søke etter ordet «valg» eller «e-valg» i en søkemotor, for eksempel i Google. Da havnet man gjerne på valgportalen på regjeringen.no, hvor man måtte lete seg fram til en lenke i høyre marg for å komme til en ny side hvor man kunne finne lenke til valgløsningen, (dvs. evalg.stat.no). Noen leste på framsiden av valgkortet sitt, og forsøkte de understrekede lenkene der. Figur 4-9 illustrerer at alle de understrekede lenkene på valgkortet innebærer flere steg for å komme til valgløsningen.

Valgkortet i e-valgkommunen hadde perforering slik at man kunne rive av sidekantene og åpne det. Ikke alle informantene hadde oppdaget at det var en innside. Noen trengte også hjelp til å åpne det pga. dårlig førlighet i hendene. Helt til slutt i teksten på valgkortet framside (utside) står det at man kan finne mer informasjon på valgkortets bakside (innside), se Figur 4-10. Ytterst få sjekket inne i valgkortet før de begynte å lete etter valgløsningen. På baksiden (innsiden) av valgkortet står riktig URL (evalg.stat.no) for e-valgtjenesten, men informantene tastet ikke denne inn direkte.

Figur 4-9. Steg for å finne e-valgløsningen

Figur 4-10. Valgkortets hvite framside(utside) og gule bakside (innside)

Informasjon om at folk flest i de aktuelle kommunene kunne være med på e-valg og informasjon om hvor man kunne finne e-valgløsningen på nettet, hadde ikke nådd godt nok fram til informantene. Ved et eventuelt senere e-valg, og for så vidt også i forbindelse med andre elektroniske tjenester, er det svært viktig at informasjon om e-valget, og hvor på nettet man finner den, kommer ut til brukerne. Med hensyn til tilgjengelighet for personer med funksjonsnedsettelse må denne informasjonen komme ut i et tilgjengelig format (se også avsnittet om Informasjon på tilgjengelig form).

Det er svært viktig at velgeren finner det offisielle stedet for e-valg. Dette vedrører muligheten for at noen lager en falsk e-valgløsning og forsøker å få velgere til å benytte denne. Begrepet «phishing» dreier seg om dette. Man bør derfor legge vekt på å gi tydelig og tilstrekkelig informasjon slik at velgere kan skille mellom det offisielle nettstedet for valg, og eventuelle forsøk på å lure velgere.

Teknisk tilgjengelighet

Oppdatering av Java

Når man har funnet lenke til e-valgløsningen (eller eventuelt tastet inn den riktige URLen), kommer man til første side i e-valgløsningen. En kontroll av hvilken Javaversjon og nettleser som er tilgjengelig på velgerens maskin settes i gang automatisk.

Figur 4-11. Søker etter Java på din maskin

Omtrent halvparten av informantene (13) fikk melding om at de måtte oppdatere til en nyere Java-versjon (se Figur 4-11). Fire av disse klikket på den blå lenken og oppdaterte Java uten problemer. De øvrige 9 informantene opplevde ulike problemer knyttet til denne oppdateringen.

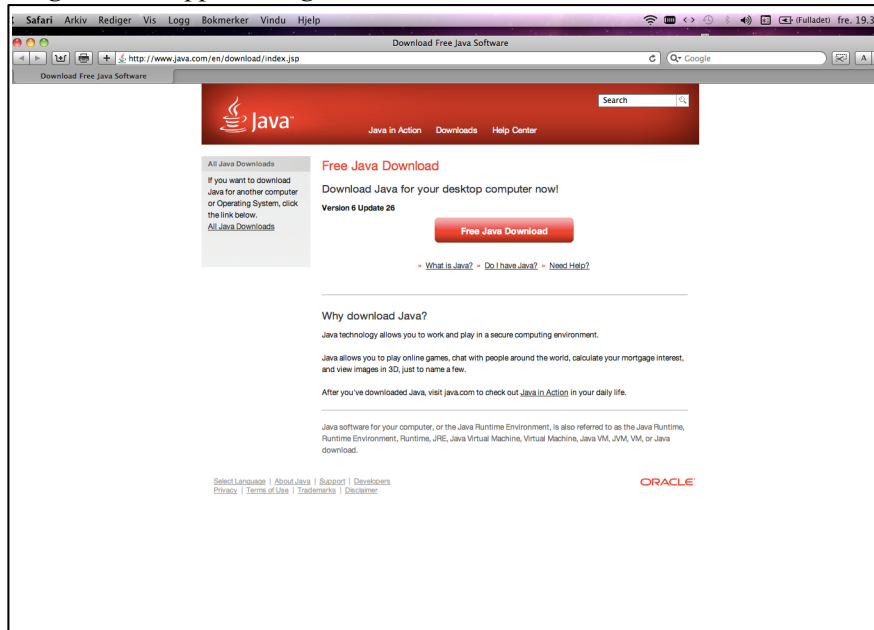
Det viste seg at det oppstod problemer med kombinasjonen Java og versjon 9 av nettleseren Internett Eksplorer (IE9). Våren 2011 gjennomførte Kommunal- og regionaldepartementet pilotforsøk med e-valgløsningen. I denne tidsperioden ble det jobbet med å utvikle e-valgløsningen, og man omtalte derfor løsningene som prepiloter. Firmaet Synovate (nå Ipsos-MMI) fikk i oppdrag å evaluere prepilotene. Deltakerne i pilotforsøkene ble spurt om hvilken nettleser de hadde på sin PC. IE9 var ikke listet opp blant svaralternativene, men det var en person som oppgav IE9 i forbindelse med «andre nettlesere». Vedkommende bodde i Re kommune. I denne kommunen ble prepiloten benyttet i mai 2011. Vedkommende skrev følgende om IE9: «På den første pc-en jeg prøvde så avsluttet den nettleseren hver gang systemet sjekket Java». I en twitter-melding fra e-valgprosjektet den 18. august står det «*vi jager en bug hvor java i IE9 av en eller annen grunn ikke oppdateres*».

En av informantene som deltok i utprøvingen, og som brukte IE9 fikk problemer med oppdatering av Java. Hun forsøkte å sjekke «spørsmål og svar om e-valg» på regjeringen.no. men fant ingen informasjon om problemet med oppdatering av Java. Hun ringte da brukerstøtte (15. august) og fortalte at hun ikke kunne logge seg inn. Personen på brukerstøtte kunne ikke svare på hvorfor, men bad om telefonnummeret til informanten/velgeren. Informanten ble oppringt ca. 10 minutter senere og fikk informasjon om at det var et problem knyttet til IE9.

På bakgrunn av dette foreslo observatørene overfor informanter som brukte IE 9.0 at vedkommende kunne prøve en annen nettleser, for eksempel Firefox eller Google Chrome. Det var ikke alltid dette løste problemet. En informant hadde ikke administratorrettigheter på sin maskin og kunne derfor ikke oppdatere på egenhånd, en annen hadde blitt oppfordret fra hjelpemiddelcentralen om ikke å installere noe på sin maskin, så vedkommende ville ikke gjøre det. En tredje fikk ikke sitt IKT-hjelpemiddel (Supernova) til å fungere med den andre nettleseren (Firefox) og måtte gi opp.

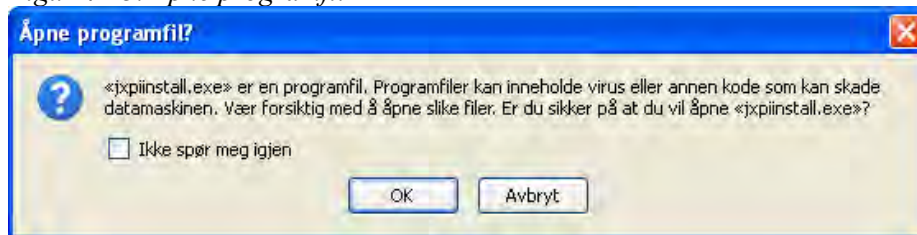
Flere informanter reagerte negativt på at de måtte inn på en engelskspråklig side for å få oppdatert til riktig Java-versjon. Noen var usikre på om det virkelig var tilfelle at man skulle havne på en engelsk oppdateringsside når man forsøkte å bruke den norske e-valgløsningen. Det er også et spørsmål om teknisk tilgjengelighet til en tredjeparts oppdateringsside. En informant opplevde at et sikkerhetsvarsel fra nettleseren ikke ble opplest av skjermleseren. Sikkerhetsvarselet gjaldt nedlasting av filer.

Figur 4-12. Oppdatering av Java

Et spørsmål som kom opp om å installere ASK toolbar sammen med Java, skapte noe usikkerhet, og videre ble noen usikre fordi de fikk varsel om at programfilen kunne inneholde virus etc. (se eksempel på dialogboks i Figur 4-13).

Figur 4-13. Åpne programfil

Ingen av informantene oppgav å ha mottatt noen form for informasjon om at det kunne være behov for oppdatering av Java, og heller ikke om prosedyren rundt dette. Et par av informantene formulerte det som følger:

Hvorfor skal jeg kunne så mye data. Dette betyr at man har behov for dataskole for at man skal kunne gjøre alle oppdateringer selv.

Kvinne, blind

Må jeg installere noe? - det er dårlige greier, men jeg bruker jo nettbanken og Java og sånt - så da krever e-valg nyere oppdateringer enn nettbanken?

Mann, svaksynt

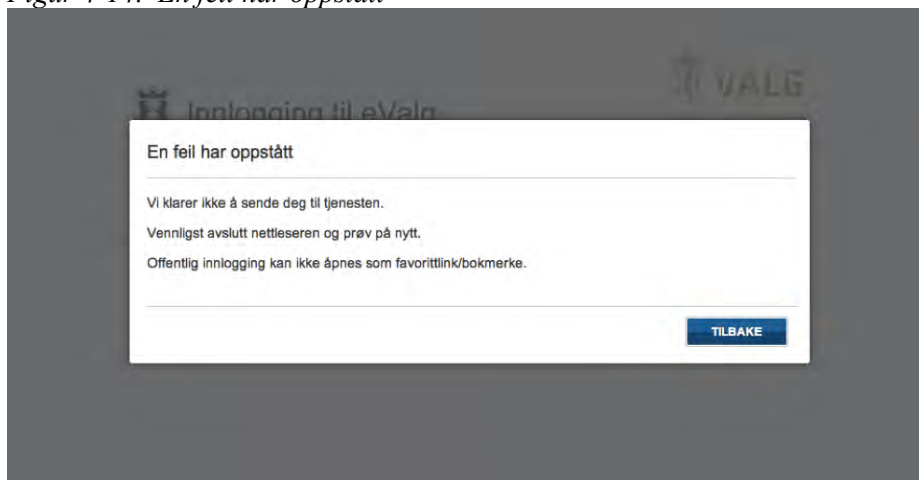
Tekniske problemer i forbindelse med oppdatering av Java, samt usikkerhet knyttet til språk og manglende informasjon rundt oppdateringsprosedyren, utgjorde altså en klar barriere for en del av informantene i denne observasjonsundersøkelsen. Dersom man søker under spørsmål og svar om stemming via internett på regjeringen.no eller valg.no, kan man finne noe informasjon om installasjon av Java,³⁷ men ingen av informantene kom med utsagn som tydet på at de kjente til denne informasjonen.

I spørreundersøkelsen til velgerne i de 10 forsøkskommunene ble de som stemte på tradisjonell måte spurt om oppdatering av Java var en mulig grunn til at man ikke stemte elektronisk. Det var ca. 5 prosent som oppgav dette som en grunn (svært viktig, nokså viktig). For noen kan det også være vanskelig å huske at det var Java-oppdatering som kom opp da de gikk inn på nettsidene til e-valg. Java er for mange et fremmedord, et teknisk begrep. Noen har trolig sett ordet i forbindelse med bruk av nettbank, men det betyr ikke at man har kunnskap om hva Java er.

Feilmeldinger

Flere informanter (til sammen 10) opplevde feilmeldinger ved bruk av e-valgløsningen. Det kom feilmeldinger ved innlogging (se også kapittel om innlogging), underveis og mens velgeren ventet på bekreftelse på at stemmen var avgitt. De to vanligste feilmeldingene var «En feil har oppstått» (fem informanter) og feil ved innsending av stemmeseddelen (fire informanter). Figur 4-14 og Figur 4-15 viser eksempler på feilmeldingene. I tillegg opplevde en informant å få melding om at åpningen av e-valget var litt forsinket på grunn av problemer med trykking av valgkort (11. august).

37. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/krd/kampanjer/valg/kommunevalg/forsok-med-stemmegivning-via-internett/sporsmal-og-svar-om-stemming-via-interne.html?id=652180#5>

Figur 4-14. En feil har oppstått*Figur 4-15. Feil ved innsending av stemmeseddelen*

Informasjon i selve e-valgløsningen om hvordan velgeren kunne gi personstemme var ikke godt plassert (se også kapittel om Personstemmer). Boksene hvor velgeren kunne sette et merke (gi personstemme) var ikke synlig på den siden hvor informasjonen om at man kunne gi personstemme ved å sette merke ble gitt. En del av informantene ble derfor forvirret, og begynte å lete fram og tilbake etter hvor man kunne gi personstemme. Det å klikke på tilbakeknappen i nettleseren i stedet for i selve valgløsningen kan ha utløst en feilmelding. Brukerne ønsket at feilmeldingen inneholder mer informasjon, og ikke bare at en feil har oppstått, prøv påny. Feilmeldinger skapte usikkerhet og førte til at valgløsningen ble opplevd som vanskelig å forstå.

De som er mer erfarne med IT har ofte større vilje og evne til å prøve på nytt eller lete etter alternative måter å gå frem på. Dette kan for eksempel gjelde det å lete etter og finne ut hvordan gi personstemme.

En informant som forsøkte å gjennomføre elektronisk stemmegiving tre ganger, og fikk melding feil ved innsending av stemmeseddelen (Figur 4-15) hver gang uttalte:

Hvis det hadde vært ordentlig nå hadde jeg sagt «kyss meg i ræva», så hadde jeg skrudd av og ikke gidde å stemme igjen...

Kvinne, svaksynt

I sum kan man si at feilmeldinger var et problem. Noen av informantene hadde utholdenhet og prøver flere ganger. Mange av disse vil derfor tilslutt få det til. Det er også noen som stanser og avslutter, og som ikke vil prøve igjen. En informant avsluttet da vedkommende fikk feilmelding for første gang. Det kan være at flere av informantene ville avsluttet der dersom det ikke hadde vært en utprøving. Flere av informantene var nok villige til å strekke seg lenger og å prøve flere ganger enn de ellers ville ha gjort. En velger reagerte på følgende måte på feilmeldinger:

Jeg vil at det skal fungere - ville ha gitt opp e-valg. Ville ikke reist ned til el-kjøp for å få hjelp til å komme videre....

Kvinne, tunghørt

I valgsystemet finnes det en logg som viser feilmeldinger. KRD laget en loggfil som inneholdt deltakerne i skyggevalget. Denne ble sendt til forfatterne av denne rapporten den 16. september 2011. Informasjon i denne loggfilen ble supplert med informasjon fra Difi. Difi hentet ut informasjon fra sin logg om tidsbruken for selve innloggingen. Loggen til e-valgprosjektet viser feilmeldinger og i ett tilfelle, den 11. august kl. 19.34, ble det tatt et bilde av skjermen til en velger som fikk en feilmelding. Denne feilmeldingen fremkommer ikke i loggen. Dette er trolig et unntakstilfelle. Det var i hovedsak samsvar mellom hendelsen i loggen, inklusiv feilmeldinger, og observasjonene ute hos velgerne, dvs. fra det man innen IT kaller klientsiden.

Kompatibilitet med IKT-hjelpemidler

Utgangspunktet er at e-valgsystemet bør være robust og ha god teknisk tilgjengelighet. I følge e-valg-prosjektets kravspesifikasjon vedrørende tilgjengelighet og brukervennlighet, skal systemet blant annet oppfylle WCAG 2.0 på AA nivå (E-vote 2011 2009). Dette innebærer også at løsningen må fungere sammen med IKT-hjelpemidler, se også WCAG 2.0 retningslinje 4.1 Kompa-

tibel (W3C WCAG 2.0 Norsk 2011) og kapittelet om IKT-hjelpemidler i Norge.

Observasjonsundersøkelsen avdekket at flere av de synshemmede informantene opplevde problemer med teknisk tilgjengelighet. For informanter som brukte skjermleseren Supernova var de tekniske problemene så store at det var umulig å gjennomføre valget. Noe informasjon ble vist i feil og helt ulogisk rekkefølge, og noe informasjon ble ikke vist i det hele tatt. Vi tok også kontakt med leverandøren av Supernova og det ble bekreftet at løsningen ikke var teknisk tilgjengelig med den versjonen av Supernova som var i bruk hos mange brukere. Denne leverandøren var ikke blitt kontaktet av e-valgprosjektet eller leverandøren av e-valgløsningen for å sikre at løsningen fungerte sammen med denne skjermleseren.

Også informanter med skjermleseren Jaws og Windows Eyes hadde problemer med teknisk tilgjengelighet. For Jaws-brukeren lå barrieren i vanskeligheter med å få opplest sikkerhetsmeldinger i forbindelse med oppdatering av Java, mens vi ikke fikk gjennomført hele opplegget med Windows Eyes-brukeren da vi fikk en feilmelding relatert til IE9, og vedkommende ikke ønsket å installere en annen nettleser da hun var blitt frarådet å installere ting av hjelpemiddelsentralen. Dessuten krever det mer av en skjermleserbruker å bytte til en annen nettleser da vedkommende ikke bare må lære funksjonaliteten i den nye nettleseren, men også kombinasjonen nettleser og skjermleser. Dessuten fungerer ikke skjermlesere nødvendigvis like godt sammen med alle nettlesere. En informant som brukte skjermleseren Zoomtext fikk ikke lest opp all tekst, men det var ikke helt avgjørende, da det var mulig å forstørre teksten, og vedkommende hadde nok syn til å få lest teksten med god forstørrelse.

Blant informantene var det også dyslektikere som brukte IKT-hjelpemidlene LingDys og Tekstpilot. Det ble ikke avdekket problemer ved bruk av disse hjelpemidlene sammen med e-valgløsningen. Blant informanter med bevegelseshemming ble det heller ikke avdekket problemer med teknisk kompatibilitet, selv om det var klare forbedringsmuligheter i designet også for denne gruppen (se avsnitt om «mulig å betjene»).

Observasjonsundersøkelsen viste at e-valgløsningen enten ikke var testet, eller i alle fall ikke var godt nok testet med IKT-hjelpemidler. Når man tilbyr e-valg, bør man sikre at løsningen fungerer sammen med de hjelpemidlene som er i vanlig bruk, herunder de som utleveres av NAV. Personer med nedsatt funksjonsevne står ikke fritt til å velge type IKT-hjelpemiddel, men bruker vanligvis det de får tildelt av NAV. Derfor er det opplagt at løsningen må støtte alle disse hjelpemidlene. For å sikre kompatibilitet med disse hjelpemidlene viser det seg at det ikke er tilstrekkelig å følge standarder og retningslinjer. Løsningen må testes ut i praksis med de aktuelle IKT-hjelpemidlene, og det anbefales at dette gjøres i samarbeid med leverandører som har avtale med NAV.

Innlogging

Den klart største utfordringen for mange informanter med bruk av e-valg var det å logge seg inn. Figur 4-16 viser et skjermbilde av innlogging til e-valg ved hjelp av MinID. Alle informantene ble bedt om å sjekke om de hadde en elektronisk ID, og dersom det ikke var tilfelle, ble de bedt om å registrere seg på MinID. Se informasjonsbrev gjengitt i avsnittet «I forkant av observasjon og intervju».

Figur 4-16. Skjermbilde av innlogging til e-valg

The screenshot shows the 'Innlogging til eValg' (Login to eValg) page. At the top right is the 'VALG' logo with a crown. The main heading is 'Innlogging til eValg'. Below it, the instruction 'Identifiser deg med MinID:' is displayed. There are three options for identification: '1 Fødselsnummer og passord', '2 Kode', and 'MinID'. The 'MinID' option is selected. Below these options are input fields for 'Fødselsnummer:' (with a note '11 siffer') and 'Passord:' (with a link 'Glemt passord?'). A yellow box contains the text: 'I neste steg vil du få tilsendt en kode på SMS, eller bli bedt om en kode fra ditt PIN-kodebrev.' At the bottom of the form are buttons for 'AVBRYT' and 'NESTE →'. On the right side, there is a description: 'MinID er en elektronisk ID for innlogging til offentlige tjenester.' and two links: 'Registrer deg som MinID-bruker' and 'Bestill PIN-koder'. At the bottom of the page, there is a footer with links for 'Hjelp til Innlogging: Kontaktskjema', 'Tlf: 800 30 300', 'Vanlige spørsmål', and 'Om bruken av elektronisk ID', followed by 'Driftet av Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi)'.

En informant gav beskjed om at vedkommende hadde Buypass. For å benytte Buypass trenger man et smartkort, en kortleser og egendefinert PIN-kode. Så sant man har kortleseren koblet til datamaskinen sin, og smartkortet sitt for hånden, er dette den klart enkleste måten å logge seg inn på. Til informasjon kan det nevnes at Buypass har sikkerhetsnivå fire, dvs. det høyeste sikkerhetsnivået, mens MinID har nivå tre.

For å registrere seg på MinID trenger man brev med pinkoder. Dette brevet på papir er ikke tilgjengelig for synshemmede, men det kreves bare den første gangen. For å gjøre innlogging med MinID trenger man eget personnummer 11 siffer, selvvalgt passord og en engangskode mottatt i en SMS. Personer

som ikke hadde registrert sitt mobiltelefonnummer, måtte også gjøre dette. En informant som hadde store problemer med førlighet i hendene hadde ikke mobiltelefon, da det ville være svært vanskelig for ham å betjene den. Han var veldig skuffet over at løsningen ikke kunne brukes med fasttelefon, og hadde ikke oppfattet at det var nødvendig med mobiltelefon ut fra informasjonen som var gitt. Det vil si, han hadde mottatt valgkort, men ikke åpnet det, og også mottatt e-post med instruksjoner om forberedelser, som beskrevet i kapittelet om metode.

Når det gjelder innlogging med MinID, så kan man anta at dette vil ta ca. 1 minutt, eller noe lenger. Dette finnes ikke eksakte tall for dette, men vi antar dette gjelder en person uten funksjonsnedsettelse og som har logget seg inn tidligere, kanskje i forbindelse med innsendelse av selvangivelse. For informantene kan vi se i loggen fra skyggevalget hvor lang tid det tok for informantene. Det var en person som brukte ca. 22 minutter, og en person som brukte ca. 1 time. Hvis vi ser bort fra disse personene som skiller seg vesentlig fra de andre er gjennomsnittstiden 182 sekunder, dvs. 3 minutter. Bruker man median, dvs. den midterste verdien, så blir tallet 179 sekunder.

Ut i fra et brukervennlighets- og tilgjengelighetsståsted, så ligger ansvaret for at det oppleves som vanskelig hos systemet, ikke hos brukeren. Når det gjelder tjenester eller IKT-løsninger som en person bruker sjeldent, så må man gjøre det svært enkelt. MinID er brukt av mange i Norge, og ca. 2.4 millioner nordmenn var registrerte MinID brukere høsten 2011. Av de ca. 28000 velgere som benyttet e-valg til kommunestyrevalget er det ifølge Difi ca. 7 prosent som logget seg inn med Buypass og de øvrige 93 prosent med MinID. Som nevnt er Buypass klart enklere å bruke enn MinID. Buypass brukes av privatpersoner, primært i forbindelse med tipping, til posten sin tjeneste for adresseendringer, og til tjenesten Mine resepter (www.mineresepter.no). Dette er tjenester som er rettet mot befolkningen generelt og som vil ha betydning for bruken av Buypass og andre nivå 4 systemer i fremtiden.

Det at det tok så lang tid for mange av våre informanter skyldtes ulike faktorer, som problemer med å få oversikt over og å forstå hele prosessen, men for noen også utilgjengelig informasjon på papir, og problemer med utydelig opplesning av koder på SMS. Figur 4-17 og Figur 4-18 viser eksempler på problemer som oppstod for en informant.

Figur 4-17. Registrer ny bruker på www.minid.difi.no

Registrer ny bruker

Fødselsnummer:

11 siffer.

Feil ved inntasting av fødselsnummer.
Fødselsnummer skal skrives med 11 siffer uten mellomrom. Prøv igjen.

Neste

Avbryt innlogging

Blind kvinne:

- Går til www.minid.difi.no for å sjekke at riktig mobilnummer er registrert
- velger «Registrer ny bruker»
- Taster fødselsdato, dvs 6 siffer istedenfor 11
- Infotekst under feltet (om antall siffer som kreves) blir ikke lest av talen
- Prøver flere ganger, skjønner til slutt at det skal være 11 siffer
- Får beskjed om at hun allerede er registrert som MiniID bruker
- Går tilbake til start

En av hovedutfordringene lå i å få oversikt over og å forstå de ulike begrepene og stegene i innloggingsprosedyren. Det er for eksempel fort gjort å blande sammen begreper som fødselsnummer (11 siffer), personnummer (5 siffer) og fødselsdato (6 siffer). Noen informanter gjorde feil på dette punktet, som vist i eksempelet, se Figur 4-17. For informanten i dette eksempelet besto noe av problemet også i at hjelpeteksten som står under feltet «11 siffer» ikke ble lest opp av IKT-hjelpemiddelet (i dette tilfellet Jaws).

Figur 4-18. Vedlikeholde brukerprofil på www.minid.difi.no

Logg inn

Fødselsnummer:
11 siffer.

Passord:
Minst 8 tegn, blanding av bokstaver og tall.

[Har du glemt passordet?](#)

Logg inn

Blind kvinne fortsetter:

- Går til vedlikeholde brukerprofil
- Skriver nå fødselsnummer 11 siffer, men det har kommet inn en blank foran, får feilmeldinger og strever....
- Kommer plutselig til glemt passord.
- Dette skjedde antagelig fordi hun trykket «enter» fra passordfeltet, etter at hun hadde skrevet passordet. Da aktiverte hun «glemt passord»-lenken istedenfor «Logg inn» knappen.
- Taster inn 5 sifret kode fra pinkodebrev
- Etter 2 forsøk får hun beskjed om å bestille nytt passord
- Vil ikke mer....

En annen utfordring for synshemmede informanter var å få tak i riktig engangskode via mobilen. Noen svaksynte bruker lupe for å lese meldinger på mobiltelefonen, men det kan være vanskelig å skjelle alle bokstaverne/tegnene, og det er fare for enkelte feil. Tilsvarende var ikke talesyntesen på mobilen alltid så veldig tydelig, noe som gjorde at det kunne være vanskelig å høre forskjell på noen bokstaver, som for eksempel h og k, eller b og p. Et par av dyslektikerne hadde også utfordringer med å få tastet inn riktig kode. En kommenterte at det hadde vært en fordel om koden i SMS'en var uthevet, og dessuten at man som dyslektiker kan ha behov for flere forsøk.

Nok et problem som oppstod flere ganger var at informanten hadde glemt at vedkommende allerede hadde registrert seg som bruker av MinID. Når man fikk melding om at man allerede var registrert, var det naturlig å forsøke å bestille nytt midlertidig passord. Noen ganger opplevde vi at det tok flere minutter før e-posten med midlertidig passord dukket opp. I mellomtiden hadde informanten kanskje begynt å lure på om han/hun virkelig fikk trykket på den rette knappen, og vedkommende trykket på knappen en gang til for sikkerhets skyld. Når så e-posten med det første midlertidige passordet kom, og informanten forsøkte å legge dette inn, var dette blitt ugyldig fordi vedkommende hadde bestilt enda et midlertidig passord. Dette skapte feilmeldinger, forvirring og mye tidsbruk. På samme måte som et PIN-kodebrev kan identifiseres

med en dato, bør det være noe i e-postmeldingen og i inntastingsfeltet (for eksempel et tidsstempel) som gjør at brukeren kan forstå hvilket engangspassord som forventes.

Ved innlegging av mobilnummer kom det opp en dialogboks om samtykke for bruk av mobilnummer. For informanter med skjermlesere oppstod det problemer med å få skjermleseren til å lese opp teksten i dialogboksen for å gi samtykke, og/eller problemer knyttet til at alternativ³⁸ teksten på godta-knappen var uklar og tvetydig: «jeg samtykker ikke markert kontrollboks». Kanskje manglet det et komma?

Totalt sett er det et klart forbedringspotensial knyttet til forklaring av påloggingsprosedyren i e-valg. De ulike passord og koder, som midlertidig passord, egendefinert passord, PIN-koder på papir og engangskoder på SMS (og i returkoder på SMS når man kombinerer med e-valg) oppleves som komplisert. Når Buypass først er anskaffet og installert, har det et fortrinn vis-a-vis MinID. Da trenger man kun å fylle inn en 4-sifret PIN-kode for å logge inn.

Flere informanter sammenlignet prosedyren med pålogging til e-valg med pålogging i sin nettbank og mente at det var lettere å bruke nettbank. En av årsakene til det er nok at de fleste bruker nettbank mye oftere enn MinID. Noen mente at påloggingsprosedyren i e-valg burde være lik som i nettbanken, og noen lurte også på hvorfor man ikke kunne bruke BankID i forbindelse med e-valg.

Det var i alt 19 informanter som logget seg inn med sin egen MinID eller med Buypass. I tillegg til de beskrevne utfordringene med å bruke MinID, var det 9 informanter som måtte bruke intervjuerens ID. Dette var til tross for at informantene hadde fått et eget informasjonsbrev med detaljert informasjon om at de måtte skaffe egen ID, og hvordan de kunne gjøre dette. Dette forsterker bildet av at innloggingen var en barriere for mange. Dette viser også svarene fra telefonundersøkelsen blant velgere i de 10 forsøkskommunene. Det var ca. 17 prosent som oppgav *det at man ikke hadde registrert seg som MiniID bruker*, som grunn til man ikke stemte elektronisk. Dette omfatter alle aldersgruppene. I aldersgruppen opp til og med 29 år er tilnærmet 100 prosent registrerte MinID brukere. Denne gruppen har derfor færre utfordringer. Der- som man ser på aldersgruppen 30 år eller eldre, blir prosentandelen som oppgir MinID som grunn for at man ikke stemte elektronisk 23 prosent.

38. Alternativ tekst er en kort og forklarende tekst av visuelle elementer, slik som knapper, symboler og bilder. Teksten legges inn i HTML koden, og kan leses med en skjermleser.

Informasjon på tilgjengelig form

Et gjennomgangstema, særlig blant de synshemmede informantene, var at både tekst og interaksjonselementer i e-valgløsningen hadde for dårlig lesbarhet. Det ble kommentert at skriftstørrelsen var for liten og at det noen steder var for dårlig kontrast både på tekst, knapper, avkryssingsbokser og nedtrekkslister. Den innebygde muligheten for å forstørre skriften (AAA i høyre hjørne) ble i liten grad benyttet, men flere benyttet forstøringsprogram eller forstørring direkte i nettleseren (for eksempel ved å trykke CTRL+). Det ble også kommentert at mottatt brosjyre hadde for liten skrift. Dyslektikernes synspunkter på dette punktet var litt avhengig om av de brukte hjelpemidler eller ikke.

Folk som har vanskeligheter kan bare stikke i øretelefoner og få ting lest opp, kan også velge om man vil ha det på nynorsk eller bokmål ettersom hva man liker. Det synes jeg er bra.

Ung mann, dyslektiker

Det er nettopp det med oss dyslektikere, vi glemmer oss bort, vi leser ikke det som står på skjermen. Andre leser kanskje mer. Det er det at jeg glemmer å lese teksten

Kvinne, dyslektiker

Baksiden av valgkortet, der hvor man kunne finne returkodene, hadde en ganske sterk gul farge (se Figur 4-10). I de tilfellene fargen ble kommentert, ble det sagt at den var for skarp og blendede, og at man ville ha foretrukket egghvit eller hvit bakgrunn.

Et par informanter fant og kikket på informasjonsvideoen om e-valg. En av dem avsluttet etter ca. 3 minutter. Det ble kommentert at den var litt lang og at stemmen i videoen refererte mye til «denne knappen», noe som er vanskelig for synshemmede. Det at man har laget en informasjonsvideo ble allikevel positivt kommentert også av en informant som valgte ikke å se på den. Hørselshemmede ville kunne ha god nytte av å se informasjonsvideo med god teksting og/eller tegnspråk.

Jeg leste ikke all informasjon. Hadde jeg fått tekst på tegnspråk ville det vært mye bedre.

Kvinne, døv

Noen informanter spurte etter informasjon om *kumuleringer*³⁹ (å kumulere er det samme som å gi personstemme) uten å finne den. Kandidater som hadde stemmetillegg ble vist med uthevet skrift, men dette var det flere informanter som overså. Flere av de synshemmede informantene hadde ingen mulighet for å få med seg det. En førstegangselger så uthevingen, og resonnererte seg til at denne kandidaten allerede var valgt. Dette medførte at han klikket på navnet for å forsøke å fjerne valget, noe som jo ikke fungerte. Det er viktig at denne typen informasjon blir formidlet på flere måter enn kun ved visuelle virkemidler, se for eksempel punkt 1.3.3 Sensoriske egenskaper i WCAG (W3C WCAG 2.0 Norsk 2011). I en elektronisk løsning har man flere muligheter enn på papir til å legge inn forklaring og lenker til kontekstbasert informasjon, det vil si informasjon som er relevant for det brukeren holder på med. Det kan bety at når brukeren holder på med personstemmer, kan man legge inn mulighet for å få fram ekstra informasjon og forklaring om dette (se også avsnitt om Personstemmer og forståelse).

Alt i alt har e-valgløsningen et klart forbedringspotensial når det gjelder formidling av informasjon på tilgjengelig form.

Personstemmer og forståelse

Når man har logget seg inn, velger man kommunevalg eller fylkestingsvalg. Deretter velger man det politiske partiet som man vil stemme på. Den neste siden lister opp kandidatene fra det partiet man ønsker å stemme på. Plasingen av informasjon om hvordan gi personstemmer var ikke god, og forvirret en del av informantene. Etter å ha valgt parti, kommer velgeren til en side hvor partilisten med alle partiets kandidater vises (se Figur 4-19). Øverst på siden står det «Du kan gi personstemme til en eller flere kandidater på listen. Det gjør du ved å sette et merke ved navnet til kandidaten». Problemet var at det ikke var mulig å sette noe merke ved navnet til kandidaten på denne siden. Dette medførte mye usikkerhet.

39. Informanten brukte ordet kumulering. Dette brukes ikke lenger som et offisielt begrep.

Figur 4-19. Informasjon om hvordan gi personstemmer

Figur 4-20. Valg for å gjøre endringer på stemmeseddelen

Det var meningen at brukeren skulle rulle/skrolle ned på siden og velge knappen «Gjør endringer på stemmeseddelen», se Figur 4-20. Først da ville man komme til en side med sjekkbokser foran kandidatene hvor det var mulig å sette merke. Se Figur 4-21.

Ca. halvparten av informantene hadde problemer med å finne ut hvordan de skulle sette kryss for å gi personstemmer, og 7 av disse hadde så store problemer at de enten ba om hjelp eller observatør valgte å hjelpe vedkommende på grunn av tidsbruk. Problemet oppstod på tvers av alder og type funksjonsnedsettelse. Noen forsøkte å klikke på kandidatnummer, navn eller fødselsår. Noen forsøkte gjentatte klikk og noen forsøkte på ulike måter å få markert navnet alene eller sammen med kandidatnummer og fødselsår. Noen gikk fram og tilbake og noen oppdaget ikke at rutene/sjekkboksene hadde dukket opp når de først hadde kommet på rett sted og forsøkte derfor ikke mer.

Figur 4-21. Side med ruter ved navnet til kandidaten

Disse 30 kandidatene stiller til valg for Senterpartiet. Du kan velge om du vil endre på stemmeseddelen eller ikke. Du kan gi personstemme til en eller flere kandidater på listen. Det gjør du ved å sette et merke i ruten ved navnet til kandidaten. Ved kommunestyrevalget kan du også gi personstemme til kandidater fra andre partier eller grupper.

☐	01. Magnus Myrvoll	f. 1958
☐	02. Eirin Horrigmoe	f. 1975
☐	03. Sverre Kulstad	f. 1949
☐	04. Kirsten Anna Emilsen	f. 1953
☐	05. John Luktvaslimo	f. 1957
☐	06. Evelyn Iren Myrvoll	f. 1976
☐	07. Reidar Storvik	f. 1964
☐	08. Grethe Aas	f. 1969
☐	09. Ernst Johan Hegdal	f. 1962

Flere dyslektikere trodde at årsaken til at de hadde utfordringer på dette punktet var at de hadde gått glipp av viktig informasjon, mens realiteten var at informanter fra alle grupper strevde med det samme problemet.

Jeg hoppet over teksten (om hvordan gi personstemme). Er det mye informasjon er min strategi (som dyslektiker) at jeg hopper over teksten.

Kvinne, dyslektiker

Jeg hadde blitt sittende hele dagen hvis jeg ikke får hjelp.... Denne teksten om rute er forvirrende.

Ung mann, dyslektiker

Løsningen er ikke mer tekst, men logisk rekkefølge og informasjon på et relevant sted. På den annen side, når informantene først forstod hvordan det fungerte, kunne de være begeistret for denne måten å gi personstemmer på:

Det jeg likte aller best, var at jeg kunne gjøre endringer på stemmeseddelen. Det har jeg aldri gjort før. Men det kunne jeg gjøre fordi det var så godt tilrettelagt. Det var liksom ingen tvil om hva jeg kunne gjøre. Jeg har lest mye om valg og hva man kunne gjøre på endringer på stemmeseddelen i mange år, men dette er første gangen jeg har forstått det, fordi jeg fikk det visuelt samtidig.

Kvinne, kognisjon

En dyslektiker sa at han ikke brukte muligheten til personstemmer på papir av frykt for å skrive feil eller gjøre noe annet feil slik at stemmen ble forkastet. Dette ble mye enklere for ham med den elektroniske løsningen hvor han slapp å skrive navnene selv, og han fikk en dobbelt kontroll på slutten. Også en informant som brukte skjermleseren Jaws kommenterte at avhukingen av personstemmer fungerte ok. Det skal også bemerkes at det at navigeringen konsekvent var nede til høyre i skjermbildet bidro positivt til forutsigbarhet, altså i tråd med retningslinje 3.2.3 konsekvent navigering i WCAG (W3C WCAG 2.0 Norsk 2011).

Når jeg først har lært meg strukturen går det veldig greit å navigere.

Kvinne, synshemmet

Allikevel har løsningen mangler i forhold til prinsippet om at brukergrensesnittet må være forståelig nettopp fordi det oppstod såpass mye forvirring i forbindelse med hvordan gi personstemmer.

Erfaring og opplæring

Som nevnt i avsnittet «*Skal det være e-valg i min kommune?*» var det mange av informantene som ikke visste om e-valg før de ble kontaktet i forbindelse med evalueringsprosjektet. Etterpå fremhevet mange betydningen av å ha fått prøve det, og fått tilbakemelding på om de gjorde det riktig eller ikke. En var også bekymret for om hun kom til huske det når det er så lenge mellom hvert valg, og ønsket seg detaljert instruksjonsmateriell. En informant var inne på at flere burde få prøve seg på en testløsning, og foreslo at man burde ha et opplæringstilbud eller en kveld hvor man får prøve seg, for eksempel i regi av interesseorganisasjonene.

Synes dette er ålreit og nå som jeg har prøvd det så kommer det til å gå veldig greit neste gang.

Kvinne, synshemmet

Jeg tror jeg ville prøve e-valg for nå har jeg jo prøvd det, og vet at jeg får det til.

Kvinne, døv

Også det å kunne stemme flere ganger var med på å gi en trygghet i forhold til å bruke e-valgløsningen, og spesielt i forhold til å prøve seg på å gi personstemmer som vi var inne på i avsnittet over.

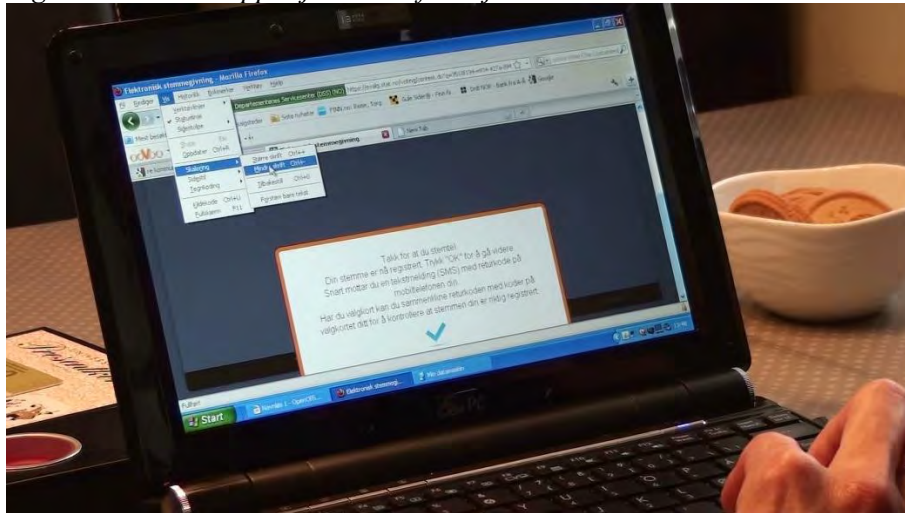
Det jeg synes er innmari fint med e-valg, det er at jeg har muligheten til å om-
bestemme meg og prøve på nytt igjen. Man kan bruke den tiden man trenger.

Kvinne, kognisjon

Forstørring, skjermstørrelse og navigering

I noen tilfeller oppstod det et problem med å komme videre etter at en meldingsboks dukket opp. Problemet bestod i at man måtte trykke på en OK-knapp i en dialogboks for å komme videre, samtidig som denne knappen befant seg nedenfor skjermbildet og det ikke lot seg gjøre å rulle/skrolle ned slik at man kunne trykke på den. Dette skjedde for informanter som hadde forstørret skjermminnholdet, men også for en informant som hadde en bærbar PC med ganske liten skjerm (Figur 4-22). Problemet lot seg løse ved å skalere ned skriftstørrelsen i nettleseren, men ikke alle forstod at man kunne komme videre på den måten, og dessuten er det veldig tungvint.

Figur 4-22. OK-knapp skjult nedenfor skjermen

Blant informanter som brukte relativt stor forstørring ble det kommentert at løsningen utnyttet skjermoppløsningen for dårlig, var for lite dynamisk, og at knappene lå for spredt slik at de havnet utenfor skjermen. For eksempel kom «bekreft og gå videre»-knappen så langt til høyre at flere informanter måtte rulle/skrolle sideveis for å komme til disse knappene. Dette førte til unødvendig mye rulling/skrolling både sideveis og opp og ned. Bevegelsehemmede informanter bruker også veldig mye tid og krefter på å bevege mus, og på rulling/skrolling. Flere bevegelsehemmede informanter hadde også problemer med å treffe interaksjonselementer som var i minste laget. Et eksempel er nedtrekkslister. Det å samle knappene mer, vil redusere behovet for store bevegelser. Ved å øke det trykkfølsomme området på knapper og interaksjonselementer, blir det mindre krav til treffsikkerhet.

E-valgløsningen har altså noen klare forbedringsmuligheter for å gjøre den mer universelt utformet. Det gjelder bedre utnyttelse av skjermen ved at skjermbildet tilpasser seg skjermstørrelse og ønsket størrelse på tekst, noe som vil redusere behovet for skrolling. Tettere plassering av knapper reduserer både behovet for skrolling på små skjermer og behovet for store bevegelser på vanlige eller store skjermer. Eksempelene over illustrerer at det å utforme løsninger slik at personer som trenger forstørring, for eksempel svaksynte og eldre, er ganske overlappende med det å utforme løsningen slik at den kan brukes med ulik skjermstørrelse og oppløsning. Videre er det sammenheng mellom det å utforme for personer med bevegelsehemming og utforming for små skjermer. Det er ikke tatt nok hensyn til noen av delene i e-valgløsningen.

Sikkerhet, returkoder og tillit

Nedenfor gis et eksempel på ordlyden i en bekreftelses-SMS:

Hei (navnet til personen). Din stemme til kommunestyrevalget ble mottatt 12/08-11 11:22:22. Du stemte på parti med kode 6244. Du ga 2 personstemmer og førte opp 1 kandidater fra andre lister. Du bør kontrollere returkoden mot valgkortet ditt. Ring tlf. 800 38 254 dersom kodene ikke stemmer overens.

Det at det kom en bekreftelse i form av en SMS ble omtalt positivt. Både det at man fikk bekreftet at man hadde stemt, det at det ble brukt en kode og at systemet bekreftet antall personstemmer ble av mange informanter fremhevet som en tillitsbyggende faktor. Seks informanter forstod umiddelbart konseptet med å sjekke koden mot valgkortet, og gjorde dette. Blant andre var det en del usikkerhet rundt hva dette innebar. I det påfølgende intervjuet ble det spurt om hva velgeren tenkte rundt det å kontrollere returkodene mot valgkortet. Mange var fornøyd med å ha fått en bekreftelse, og brydde seg ikke med å sjekke kodene nærmere. For blinde og flere svaksynte var det ikke praktisk mulig å gjøre denne kontrollen. Noen assosierte returkodene med koder i på-

loggingen og måtte ha en forklaring på hvordan det var tenkt. Andre sa at de ville ha ringt det oppgitte telefonnummeret dersom de var i tvil eller intervjuer ikke hadde vært tilstede.

Det var to som i utgangspunktet var skeptisk til e-valg, og hvorvidt e-valg er sikkert. Disse endret ikke syn selv om de nå hadde personlig erfaring med e-valg. Blant de andre informantene var det en person til som uttrykte bekymring og skepsis, men det som gikk igjen var: jeg stoler på at systemets sikkerhet er god nok, og staten sørger for at dette er sikkert. Det var også flere som sammenliknet e-valg med nettbank, det vil si en liten risiko og en risiko som man var villig til å leve med.

Er med dette som med nettbank, så mye passord og dill og dall at det bør være temmelig sikkert - skulle jeg tro. Dette er jo ikke noe de har kommet på over natta. Jeg stoler på at det er sikkert.

Mann, bevegelseshemmet

Må velge å tro på at datasikkerheten er ivaretatt når dette settes i gang.

Kvinne, hørselshemmet

Et par hadde også en oppfatning om at det ble sikrere når det ble digitalt, for eksempel ved at man fikk mer nøyaktig optelling. Dessuten var det flere av informantene som pekte på at det å stemme i stemme i valglokalet ikke nødvendigvis var helt trygt heller.

En synshemmet informant beskrev en erfaring fra et valglokale med eget stemmeavlukke for synshemmede. Vedkommende skulle stemme på Arbeiderpartiet, og oppdaget nærmest ved en tilfeldighet, da hun tok seg bryet med å forsøke å tyde partinavnet for å kontrollere en ekstra gang, at hun hadde fått tak i lista til «noe høyreekstremt». De to partinavnene var ganske likelydende i starten: «Det norske...». Hun mente at noen hadde puttet feil partiliste i hylla til Arbeiderpartiet. Hun var bekymret for at valgfunksjonærene ikke er nøye nok med å sjekke at det ligger riktige lister i hver hylle etter hver person som har stemt. Også en annen synshemmet informant var bekymret for dette. Ikke alle oppfattet at returkoden skulle/kunne sjekkes mot stemmeseddelen.

To informanter var skeptiske til sikkerheten i e-valg og to oppgav at de heller ikke brukte nettbank. Muligheten for spionprogramvare ble også nevnt.

Det går an å spionere på hva du gjør på PC'en.... Et virus kan gi ip-adressen til en annen pc, så det er andre som kan se hva du gjør. Men da bør man laste ned antispy etc. Hvis man ikke har skikkelig brannmur, kan man risikere at noen ser. Det ville ikke hindre meg fra å stemme elektronisk.

Ung mann, dyslektiker

Hemmelig og uten utilbørlig påvirkning?

Informantene i observasjonsundersøkelsen var i hovedsak lite bekymret for utilbørlig påvirkning i tilknytning til e-valg. Den generelle holdningen var at det vanligvis ikke er noe problem om familien får vite hva man stemmer på da familien vanligvis uansett vet dette.

Noen få kom inn på muligheten for utilbørlig påvirkning for eldre, uføre og fremmedkulturelle. Samtidig ble det bemerket det at man kan gå i stemmelokalet på valgdagen likevel gir god sikkerhet på dette punktet. Dessuten kunne man bare vente til det ikke var noen til stede, og i verste fall stemme om natta. En mente også at faren for familiestemming i andre kulturer var et lite problem som ville bli mindre og mindre, fordi barn av fremmedkulturelle blir mer og mer selvstendige.

Noen få koblet det å kunne stemme flere ganger med muligheten for å sikre hemmelig valg. En informant fremhevet at e-valg gir muligheter for å snike seg unna for å stemme.

Jeg vet hva det vil si å bli tvunget. Da snakker vi psykologi. La oss si du lever sammen med en person med sterk personlighet, sånne ting blir bare halt ut av deg. Har ikke så mye å si om det er stemmelokale eller ikke. Synes e-valg over så lang tid gir muligheter til å snike seg til å stemme. E-valg ville løst mye for den type personer (personer i denne situasjonen)....Synes det var en opplevelse å få velge helt fritt.

Kvinne, kognisjon

Vi vil også peke på opplevelsen denne informanten hadde av å *få velge helt fritt* ved e-valg. Dette henger nok også sammen med at vedkommende hadde en veldig positiv opplevelse av endelig å forstå og gjøre personstemmer på en tilrettelagt og oversiktlig måte (se også avsnitt om Personstemmer).

I forbindelse med spørsmålet om hemmeligholdelse var det også flere som kom med erfaringer og synspunkter fra det å stemme i valglokalet. Et par informanter med bevegelseshemming trakk fram at hemmelig valg var bedre sikret ved e-valg enn ved valg i valglokalet. Argumentene deres var knyttet til at de hadde behov for hjelp i valglokalet, men kunne stemme ved e-valg på egenhånd:

Valget blir jo ikke så veldig hemmelig i og med at valgfunksjonæren må hjelpe med alt.

Mann, bevegelseshemmet (ID110)

Når man stemmer hjemme føler man at sikkerheten og tryggheten er betydelig bedre enn å stemme i valglokale. For i valglokalet kan det være korruperte politikere. ... Jeg ville prioritert å stemme hjemmefra. Ikke bare av praktiske årsaker men også pga. hemmeligheten rundt det. Dess flere personer man engasjerer dess større sjanse for at det blir lekkasje.

Mann, bevegelseshemmet

En synshemmet informant uttalte følgende:

Har opplevd det å gå og velge som krenkende. Jeg ville ha med faren min, men fikk ikke lov fordi det skulle være hemmelig valg, men valgfunksjonæren som jeg ikke kjente - hun kunne være med!

Kvinne, synshemmet

En annen synshemmet informant fremholdt også at hun heller ønsket å ha med seg et familiemedlem i stemmeavsluttet framfor en valgfunksjonær, men at hun stort sett stolte på at valgfunksjonærene overholder sin taushetsplikt. Hun pekte på at dette er et mindre problem jo større forholdene er. En relatert problemstilling ble beskrevet i en e-post fra en synshemmet person:

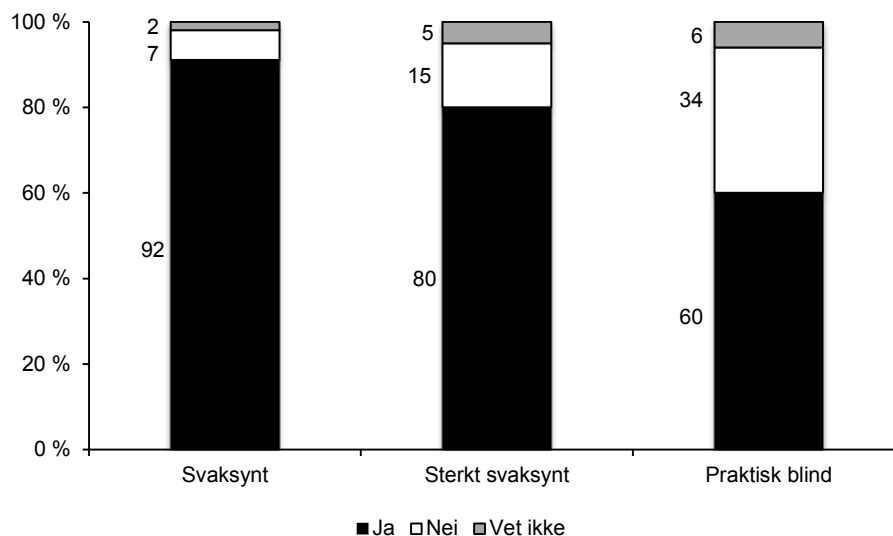
Jeg er praktisk blind. Jeg stemte i valglokalet som er i skolekretsen der jeg bor. Den funksjonæren som kom bort til meg i valglokalet var førstekandidaten på en av listene. Jeg hadde planer om å gi en slenger til en som sto rett bak henne på lista. Førstekandidaten har en sønn som min sønn har gått i klasse med. Det ble derfor vanskelig å skulle gi slengeren jeg hadde tenkt da jeg fikk hjelp av henne ved avstemningen. Uansett er det vanskelig å skulle be de i valglokale om hjelp så lenge du kjenner mange der du bor godt enten gjennom egne barn eller på andre måter.

Mann, synshemmet (e-post).

Det at det kan være utfordringer for synshemmede med hemmelig valg i valglokalet er en kjent problemstilling. Fra synshemmede og deres organisasjon er det kommet kritikk av valglokaler, og det å avgi stemme i valglokalet. Kommunal- og regionaldepartementet gjennomførte en undersøkelse blant medlemmer i Norges Blindeforbund rett etter valget for å spørre om blinde og svaksyntes opplevelser i valglokalet, og særskilt om andre kunne se hva man stemte⁴⁰ Blant blindeforbundets medlemmer var det hhv. 7 prosent av de svaksynte, 15 prosent av de sterkt svaksynte og 34 prosent av de som var praktisk blinde som svarte at de ikke kunne stemme hemmelig (Figur 4-23).

40.http://www.regjeringen.no/upload/KRD/Vedlegg/KOMM/Rapporter/tilgjengelighet_ved_lokalvalget_2011.pdf

Figur 4-23. Tilrettelagt for hemmelig valg i valglokalet? «Var valglokalet tilrettelagt slik at du kunne stemme på det partiet du ønsket, uten at noen andre trengte å vite hvilket parti det var?»

Datakilde: E-valg-surveyen 2011. N=505

Gjennomgående mente informantene at fordelene med e-valg var større enn ulempene med hensyn til utfordringer med hemmeligholdelse, og at dette i grunnen ble godt nok ivaretatt med hhv. muligheten for å gå i valglokalet på valgdagen eller å stemme elektronisk flere ganger. Noen få informanter la merke til påminnelsen i valgløsningen: «Pass på at ingen ser hva du stemmer».

Generelt sett var informantene svært lite bekymret for kjøp av stemmer, og mente at det var like liten sjanse for det ved e-valg som ved valg i stemmelokalet. En informant nevnte muligheten for å kontrollere at ett og samme mobilnummer kun blir knyttet til og benyttet av en person. Dette kom opp som en problemstilling fordi enkelte informanter (som av ulike grunner ikke kunne benytte egen id) fikk benytte observatørens/forskerens test-id. I de tilfellene endret forskeren det innlagte mobiltelefonnummeret til informantens mobiltelefonnummer for at informanten skulle få oppleve bekreftelses-SMS'en på sin egen mobil. Byttes mobilnummeret, sendes en bekreftelse om dette fra MinID. Er man logget inn, kan man fritt legge inn et mobiltelefon-nummer. Dette trenger ikke være mobilnummeret til den påloggede personen.

Kontroll, selvstendighet og verdighet

Informantene gav noen kommentarer mens de brukte valgløsningen. Dette var i hovedsak kommentarer til hva man gjorde der og da. Etterpå ble velgeren bedt om å si sin mening om e-valg. I det følgende gjengir vi noen uttalelser om hvorvidt e-valg gav velgeren en opplevelse av kontroll. For dem som opplevde mangel på teknisk tilgjengelighet eller lav grad av tilgjengelighet på andre områder kunne man forvente ingen eller lav opplevelse av kontroll. Vi anser spørsmålet om i hvilken grad velgeren opplever kontroll i valgsituasjonen som viktig både fordi informantene hadde funksjonsnedsettelse, men også fordi dette er en faktor av betydning for at «velgerens vilje fritt kan komme til uttrykk» (formuleringen om valg i traktaten om politiske rettigheter fra 1966).

Jeg følte jeg hadde full kontroll og det at valgene kom opp før jeg bekreftet. Det er mindre kontroll i valglokalet, for der står jeg og myser i halvmørket, og begynner å lure på det som egentlig sto på stemmeseddelen. Dette var helt optimalt.

Mann, synshemmet

Personer med kognitive funksjonsnedsettelser er en svært sammensatt gruppe som kan omfatte personer med lese- og skrivevansker, konsentrasjons- og lærevansker, utviklingshemmede og demente. Mange av rådene om hva som er god design for personer med kognitive funksjonsnedsettelser vil ofte også være nyttige for svært mange brukere uten funksjonsnedsettelser i ulike situasjoner (Fuglerud 2007). I tillegg til flere personer med dysleksi deltok to personer med andre kognitive funksjonsnedsettelser i denne undersøkelsen. På bakgrunn av observasjon og intervju med disse, og tidligere forskning (Fuglerud 2007), kan vi peke på noen faktorer som kan være viktige for denne gruppen, men også for mange andre. For noen kan situasjoner med ukjente personer rundt seg oppleves overveldende og stressende. For dem kan det å stemme i vante omgivelser være viktig for å ha nok ro rundt det å avgi stemme. Noen har lavere problemløsningsevne, og da kan problemer med brukervenlighet, slik som vanskelighetene med personstemmer kunne gjøre at det stopper helt opp på tross av at man har IKT-erfaring, noe vi observerte. Også for dem som har lave IKT-ferdigheter, kan det å bruke e-valg oppleves overveldende, og det blir ekstra viktig å få gode og entydige instruksjoner på rett sted.

Det er litt mye informasjon på en gang, jeg klarer ikke å oppfatte så mye.

Kvinne, dyslektiker

Det å ha god tid og ro i stemmesituasjonen ble trukket fram som viktig av flere informanter. Noen trenger mer tid til å lese og forstå, andre trenger mer tid på grunn av fysiske forhold, andre igjen trenger assistanse, og synes det er

stressende å måtte planlegge og koordinere med andre. Flere pekte på at de opplevde stress og tidspress i forhold til at det står folk i kø bak seg.

Det er greiere å gjøre det her, for da kan man bestemme farta sjøl, føler ikke at de står og trækker bak deg.

Mann, bevegelseshemmet

For meg er det er stress knyttet til det å finne og dra til stemmelokale, og jeg trenger en hjelper. Jeg har tidligere foretrukket å dra til lokalet for forhåndsstemming, det er mindre travelt der, de kan hjelpe. Jeg ønsker å kunne bruke e-valg, bedre å kunne sitte hjemme i fred og ro, fortrekker det.

Kvinne, blind

Alt i alt kan fravær av tidspress og stress derfor være en viktig årsak til at man foretrekker e-valg.

Flere var inne på at det å kunne stemme flere ganger ga en trygghet i forhold til å prøve e-valgløsningen. Personer med kognitive funksjonsnedsettelser kan ofte ha behov for flere repetisjoner for å lære og for å føle seg trygge på at de kan det og får det til. E-valg gir god mulighet til dette. For andre er det svært viktig å få bekreftelser på at man har gjort ting riktig. Derfor kan også muligheten man får i e-valg til å gjøre ting om igjen dersom man er usikker, til å kontrollere stemmeseddelen før innsending, sammen med bekreftelsene man får i form av en SMS, gi en økt følelse av trygghet og kontroll.

For øvrig var kommentarene rundt det å stemme flere ganger ofte knyttet til om det var en fordel eller ulempe å kunne ombestemme seg. Noen mente at det ikke burde være behov for det, mens de fleste syntes det var en fordel.

Synes det er en bra løsning at man kan ombestemme seg. Hvis man sitter foran tv og de diskuterer det du er mest opptatt av. Da kan man gå inn og stemme - veldig bra.

Mann, dyslektiker

For mange informanter var det å være uavhengig av andre et viktig aspekt. For personer som trenger ledsager og transport er det ting som må planlegges og koordineres, og det kan også ha et økonomisk eller ressursmessig aspekt ved at man må bruke av de tildelte rammene med hjelp og transport til dette framfor andre ting:

Det hadde vært fint hvis det var enkelt å bruke, for da ville du slippe å bruke penger på taxi eller assistent... Får en viss sum penger å ta drosje for. Hvis tt-kortet skal holde, så rekker det kun til ca. 1 drosje tur-retur i måneden. Ellers må jeg få tak i sjåfør og bruke egen bil eller bruke egne penger til taxi. (opplyste at han hadde ca. 30 timer sjåfør i måneden).

Mann, bevegelseshemmet

Har gått i stemmelokalet uten tolk.. følt meg usikker, jeg har sett på folk - hva andre gjør, så det har vært litt tippekonkurranse... de siste årene har jeg ikke stemt, men rett og slett gitt blaffen i det.

Kvinne, døv

Et annet aspekt som kom opp ved flere anledninger var at det lett kunne bli litt vel mye oppstyr når ivrige valgfunksjonærer strømmet til for å hjelpe. Det kunne føre til ubehagelige eller pinlige episoder som for noen kan oppleves uverdige. For eksempel var det en bevegelseshemmet som beskrev en episode hvor flere funksjonærer kom løpende med stol fordi stemmesedlene hang for høyt. En annen fortalte om hvordan det kunne oppleves å måtte sitte ute på parkeringsplassen fordi valglokalet ikke var tilgjengelig, og valgfunksjonærene kom løpende ut i øs pøs regnvær med stemmesedler, valgurne og det hele. En tredje beskrev hvor trangt det kunne bli med alle hjelperne, og at de nesten holdt på å velte hele stemmeavlukket. Dette holdt også på å skje med en synshemmet person som forsøkte å komme tettere innpå teksten. En velger kan også kvie seg for å måtte spørre om det finnes tilrettelagt stemmeavlukke. Det er ikke alle valgfunksjonærer som vet hva et tilrettelagt stemmeavlukke er, og så må man begynne å forklare og vedkommende må kanskje spørre en annen osv. Det var også informanter som opplevde det å stemme i valglokale som uproblematisk, men dette var gjennomgående de med mindre grad av funksjonsnedsettelse.

For å oppsummere kan man si at opplevelse av kontroll ved bruk av e-valg kan dreie seg både om at velgeren er i førersetet og gjennomfører valget på en måte som oppleves som tilrettelagt (se også kapitlet om personstemmer), og at man opplever en større trygghet på at man har gjort det riktig, dvs. har fått stemt som man ønsker. Faktorer som kan bidra til dette er at man kan stemme om igjen hvis man er usikker, man får oppsummering før innsending og bekreftelse etter innsending, i form av SMS. Det kan også dreie seg også om fravær av å bli kontrollert av andre, og av å kunne gjennomføre valget uavhengig av andre, og dermed hemmelig. Fravær av tidspress og stress er også en viktig faktor. Det å kunne stemme med verdighet, ved å slippe å skape oppstyr og å slippe å be andre om hjelp, kan også være en faktor.

Verdien av å gå i valglokalet

Vi har pekt på en rekke problemer. Mange av sitatene viser at negative opplevelser. Flertallet av informantene var likevel svært positive til e-valg og flere uttrykte et eksplisitt ønske om at de ville ha e-valg i Norge. På bakgrunn av diskusjonen om kontroll, selvstendighet og verdighet i forrige avsnitt er vi ikke overrasket over dette. Noen av informantene syntes e-valg var for komplisert, men sier samtidig at de nok ville bruke e-valg hvis de hadde fått det til. Tre informanter var negative til e-valg, og en av dem begrunnet dette med for dårlig sikkerhet på Internett. Flere informanter var inne på at det å gå i et valglokale har en verdi i seg selv. Det ble sagt at det å stemme i et valglokale er mer høytidelig og alvorlig, mer sosialt, at det gir en egen stemning, og at det er koselig å se folkevandringen til valglokalet og treffe naboene på veien. En synshemmet informant sa at hun ville benytte e-valg, men ville savne det å gå i valglokalet ettersom hun var vokst opp med at hele familien gikk dit sammen. To unge førstegangselgere oppga at de både ville stemme elektronisk og stemme i valglokalet. Dette var fordi de var nysgjerrige på hvordan det var å gå i valglokalet og stemningen rundt det. Disse to hadde dysleksi, og derfor ingen spesielle utfordringer knyttet til det å komme seg til valglokalet.

Svar på spørsmål med faste svaralternativer

Utsagn om e-valg og hva informantene svarte

Besøket hos velgeren ble avsluttet med noen spørsmål med faste svarte svaralternativer. Det var 25 av 30 informantene som svarte på spørsmål disse spørsmålene

- 25 av 25 svarte «prinsippet om hemmelig valg er viktig» (helt enig/nokså enig)
- 21 av 25 svarte at «dagens teknologi er sikker nok til at man kan stole på e-valg.» (helt enig/nokså enig)
- 9 av 25 svarte at «ved e-valg er det en risiko for at uvedkommende får vite hva jeg stemte.» (helt enig/nokså enig)
- 6 av 25 svarte at «ved valg i stemmelokalet er det en risiko for at uvedkommende får vite hva jeg stemte.» (helt enig/nokså enig)
- 22 av 25 svarte «at å delta ved valg er en borgerplikt» (helt enig/nokså enig)
- 23 av 25 svarte «at det bør være mulig å stemme via Internett ved valg i Norge» En svarte «vet ikke» og en svarte «verken enig eller uenig»
- 18 av 25 svarte at «det å stemme i valglokalet har en verdi i seg selv» (helt enig/nokså enig)

- På spørsmålet «Hva foretrekker du hvis du må velge mellom valg i stemmelokale, eller valg fra PC koblet til Internett?» svarte 7 i valglokalet og 18 e-valg
- På spørsmålet hvordan har du tenkt å stemme ved valget 2011 svarte 4 at de planla å stemme både elektronisk og på valgdagen, 14 kun elektronisk, og 7 i et valglokale

Disse svarene kan oppsummeres slik. Alle (de som ble intervjuet om dette) mener at prinsippet om hemmelig valg er viktig, og stort sett mente informantene at dette er statens ansvar. Det at en person som man har tillit til er til stede i samme rom oppleves ikke som et problem eller til å være i konflikt med prinsippene for hemmelig valg. Videre svarte de fleste av informantene at de ønsker at det skal være e-valg i Norge. Dette svarte også velgere som opplevde problemer og som sa at for valget 2011 kommer jeg nok til å stemme på vanlig måte.

Seks av informantene var under 24 år. En av disse stemte kun på valgdagen i et valglokale på tross av at vedkommende var bevegelseshemmet og brukte rullestol. De fem andre valgte alle e-valg, men to av disse gikk likevel til valglokalet og stemte på valgdagen. Disse to hadde ingen fysisk funksjonsnedsettelse. De var førstegangselgere og derfor nysgjerrige på hvordan det var å gå i valglokalet.

Tilslutt i dette avsnittet vil vi kommentere temaet tillit. Informantene som var funksjonshemmet hadde i hovedsak tillit til e-valg. Av 25 informanter som det ble gjennomført intervju med etter utprøvingen svarte 21 at dagens teknologi er sikker nok til at man kan stole på e-valg. (helt enig/nokså enig.) En person svarte verken enig eller uenig, en person «vet ikke», og to hadde en negativ holdning. Flere sa at dette er statens ansvar at e-valg er sikkert og kan stoles på. 2 informanter var skeptiske. Disse to hadde et negativt syn også etter at de hadde forsøkt e-valg. Det er også viktig å nevne at 25 av 25 svarer «prinsippet om hemmelig valg er viktig» (helt enig/nokså enig). Samtidig viser uttalelser fra informanter at hva man legger i begrepet «hemmelig» varierer. Noen tenker også på det som skjer på Internett. Er informasjonen synlig for andre når den er sendt, kan andre komme seg inn på min PC? Andre mente at det er hemmelig selv om andre er til stede i rommet når man avgir sin stemme. «Jeg anser ikke dette som et problem, og hvis jeg vil kan jeg finne et tidspunkt når jeg er alene, logge meg på, og stemme» uttaler en av informantene.

Opplevelse av kontroll

Tre av spørsmålene dreiet seg om opplevelse av kontroll. Her gjengir vi svarene.

1. Sammenliknet med å stemme i et valglokale og e-valg. Ved e-valg har jeg bedre kontroll fordi jeg kan se hva jeg gjør:

- 17 helt enig/delvis enig,
- 3 hverken enig eller uenig, og
- 5 delvis uenig eller helt uenig

2. Sammenliknet med å stemme i et valglokale og e-valg. Ved e-valg har jeg bedre kontroll fordi jeg kan bruke så lang tid som jeg selv ønsker.

- 19 helt enig/delvis enig,
- 3 hverken enig eller uenig, og
- 3 delvis uenig eller helt uenig

3. Sammenliknet med å stemme i et valglokale og e-valg. Ved e-valg er jeg sikrere på at jeg får stemme slik jeg har bestemt meg for fordi jeg steg for steg kan følge med når jeg avgir min stemme

- 17 helt enig/delvis enig,
- 3 hverken enig eller uenig, og
- 5 delvis uenig eller helt uenig

Det er mulig å gi ulike kommentarer til disse svarene. Det ene er at langt flere var enige i disse utsagnene enn uenige. Tallene kan ikke regnes om til andeler i en populasjon, men de er interessante fordi de angår begrunnelsen for, og et viktig aspekt ved en valgordning. Funksjonshemmede har andre utfordringer, og er i en noe annen situasjon sammenliknet med en person uten funksjonsnedsettelse som skal stemme i et valglokale. På denne bakgrunn er e-valg foreslått som et alternativ. Da er det viktig å se etter grunner eller argumenter for og imot e-valg blant funksjonshemmede. E-valg kan beskrives som et alternativ for alle velgere. For mange av dem fungerer valglokalet etter sin hensikt – de avgir sin stemme og «deres vilje får fritt komme til uttrykk». E-valg kan også vurderes ut i fra om det er et alternativ som oppleves som bedre enn valglokalet. Opplevelse av kontroll kan være en slik faktor.

Analyse av faktorene innlogging i sammen med opplevelse av kontroll

Det finnes flere måter å presentere resultater på og analysere data. Data som kan kodes kan analyseres med statistikkverktøy. Informantene fikk spørsmål med faste svaralternativer, og vi har kvantitative data om innloggingen. Her følger en kort analyse som viser samsvar med uttalelser fra informanter om at innlogging var et problem, og stanset noen fra å fortsette, og videre tre spørs-

mål om opplevelse av kontroll. Disse spørsmålene ble laget på bakgrunn av en undersøkelse gjennomført i samarbeid med Norges Blindforbund (NBF).

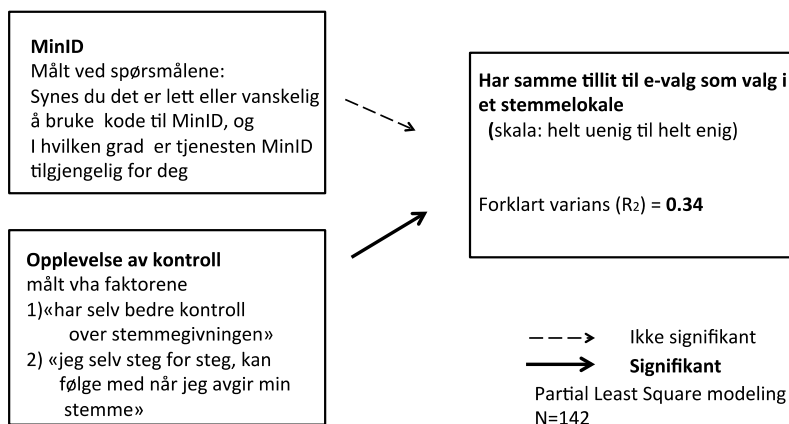
Det ble gjennomført en representativ telefonundersøkelse blant medlemmer av Norges Blindforbund desember 2010 om hverdagsteknologi (Tjøstheim 2011). Dette var ca. 9 måneder før valget høsten 2011. Forskere ved NR var ansvarlige for denne undersøkelsen. E-valg ble her beskrevet som et alternativ til valg i valglokale, og to av spørsmålene dreiet seg om opplevelse av kontroll, og to andre spørsmål om MinID. Forklart varians er et teknisk begrep som sier noe om i hvilken grad en faktor i prosent samvarierer en annen faktor. Man ønsker gjerne et prosenttall høyere enn 20 prosent før man kan si at den modellen sier noe om forholdet mellom variablene i modellen. Verktøyet som er benyttet her heter Partial Least Square Modeling (SmartPLS) og det er laget for å analysere en eller flere faktorer evne til å predikere en annen faktor (Henseler 2009), og det brukes gjerne med små datasett. Denne måten å analysere funn på kan også benyttes der hvor man har samlet inn data med ulike metoder, for eksempel kvalitative og kvantitative data i samme studie (Wang og Benbasat 2008). Det er en mulighet for at man har funnet et mønster som egentlig ikke er der. Dette kalles en type 1 feil, dvs. man mener å kunne påvise et mønster, men det er egentlig ikke et slikt mønster. Ved små datasett må mønstrene være mer tydelige enn for større datasett for at de skal synes.

Figur 4-24. Modell tillit til e-valg

Undersøkelse blant medlemmer i Norges Blindforbund, desember 2010

Holdning til e-valg

Utsagn: Jeg har samme tillit til valg fra hjemme-PC som til valg med oppmøte i et stemmelokale

De som deltok i denne undersøkelsen uttalte seg basert på hukommelse med hensyn på MinID, og en beskrivelse av e-valg. Ved innlogging med MinID har det ikke vært krav om å bruke mobiltelefon. Det må man ved innloggingen til e-valg når man bruker MinID. Det er derfor noe mer komplisert å benytte valgløsningen i sammen med MinID.

Analysen viser at det er faktoren opplevelse av kontroll som predikerer holdningen til e-valg (Figur 4-24). Som ventet er det de som mener at høy opplevelse av kontroll som samvarierer med en positiv holdning til e-valg. Det er her en holdning som kommer til uttrykk. Noen kan ha bodd i en kommune som deltok i forsøkene med pre-piloter, men dette gjelder uansett et fåtall av respondentene. Vi kan derimot anta at en del av deltakerne i undersøkelsen i desember 2010 hadde hørt om e-valg, og at e-valg skulle prøves høsten 2011. Holdningen til e-valg er ikke basert på faktisk bruk slik den stort sett var for informantene i observasjonsundersøkelsen.

Dette resultatet var en av grunnene til at informantene i observasjonsundersøkelsen ble spurt om opplevelse av kontroll. Det er en svakhet i modellen fordi opplevelse av kontroll og en positiv holdning til e-valg innholdsmessig kan beskrives som for like. Det er likheter, men det er også mulig å mene at e-valg gir kontroll uten at man må ha en positiv holdning til e-valg totalt sett.

Statistiske verktøy er egnet til å finne mønstre i datasett. Som leser kan vi se svarene på et og et spørsmål og danne oss opp en mening basert på dette, men det er vanskelig å se at spørsmål A kan ha noe med spørsmål B å gjøre. Informantene fikk selv prøve valgløsningen. Basert på denne utprøvingen svarte de på spørsmål, blant annet om hva de nå synes om e-valg og hvilken måte de planla å stemme på. Ut i fra de utfordringene og problemene som vi observerte var ikke svarene på disse spørsmålene helt opplagte. Noen ville på tross av utfordringene stemme elektronisk, andre ville først prøve før man konkluderte. Det var to som hadde en skeptisk eller negativ holdning til e-valg før utprøvingen, og som ikke endret syn.

Innloggingen er en faktor som tar opp i seg flere av tilgjengelighetsproblemerne, også teknisk tilgjengelighet. Som intervjuere hjalp vi noen av velgerne med innlogging, men først etter at velgeren selv hadde sagt at vedkommende ikke ønsket å prøve mer. Dette hadde for noen med teknisk tilgjengelighet og manglende kompatibilitet å gjøre. Vi hadde logg på tidsbruken, og disse to faktorene er ikke identiske, men de kan brukes til å belyse hva velgerne planla å gjøre, og hvilken preferanse de gav uttrykk for. Mønsteret i dataene er ikke slik at alle som opplevde problemer med e-valg svarte «jeg vil benytte stemmelokalet», eller motsatt. Det er heller ikke slik at alle som svarte «e-valg gir kontroll» planla å stemme elektronisk. Men selv med et lite datasett, i dette tilfelle 25 personer som svarte alle spørsmålene, er det mulig å avdekke mønstre med statistiske verktøy.

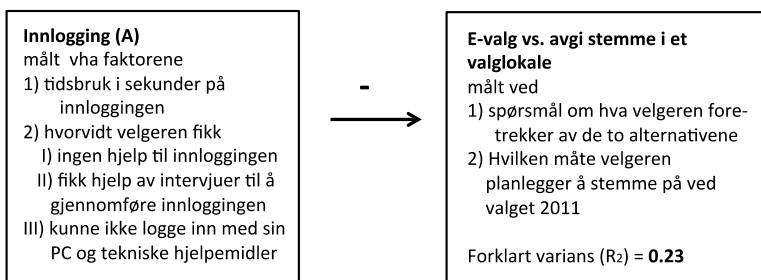
De neste tre figurene viser et mønster i dataene (Figur 4-25, Figur 4-26 og Figur 4-27). Hvorvidt man mener det er årsakssammenhenger, er noe man

gjør ut i fra en teori eller andre publiserte forskningsresultater. Statistikken sier ikke at det er en årsakssammenheng, men den viser mønstre i dataene. Sagt på en annen måte, de som brukte lang tid på innloggingen eller måtte ha hjelp, har en tendens til å svare «jeg planlegger å bruke stemmelokalet». Når man vil studere to eller flere faktorer samtidig, og særskilt hvis det kan dreie seg om en interaksjon mellom dem, en såkalt moderator-effekt, er det vanskelig å se mønstre uten å benytte statistikkverktøy.

Her viser vi dette med to faktorer og bruk av verktøyet Partial Least Square Modeling (SmartPLS) som er laget for å analysere en eller flere faktorer evne til å predikere en annen faktor (Henseler 2009).

Figur 4-25. Modell innlogging

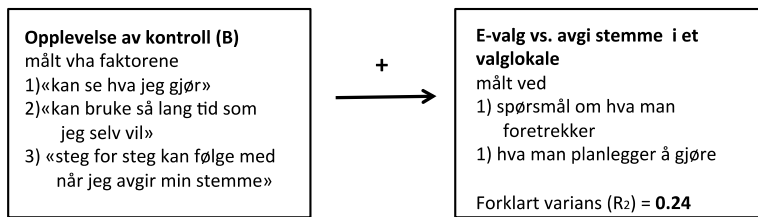
Innlogging og prediksjon av hva velgerne som deltok i utprøving foretrekker, og planlegger å benytte ved valget 2011; e-valg eller avgi stemme i et valglokale

- (minustegn) betyr at tidsbruk, (kunne ikke logge seg inn faktoren) har et høyt tall så er mønsteret at den andre faktoren har et lavt tall (et lavt tall for den andre faktoren = «tradisjonelt valg»)
- Partial Least Square modeling, N=25

Figur 4-26. Modell opplevelse av kontroll

Opplevelse av kontroll og prediksjon av hvilken måte velgerne som deltok i utprøving foretrekker, og planlegger å benytte ved valget 2011; e-valg eller avgi stemme i et valglokale

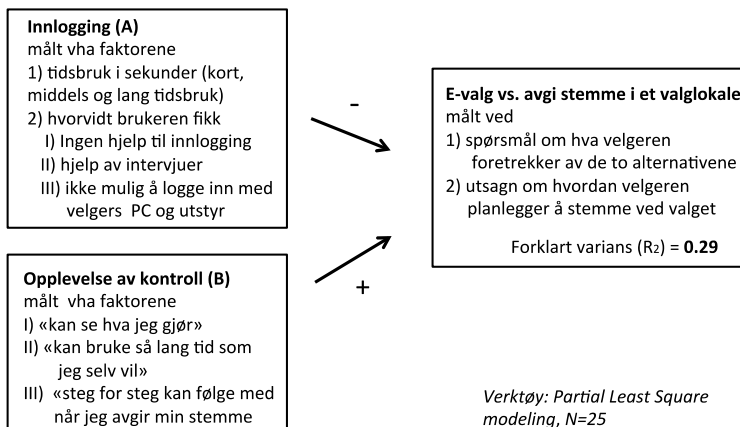
+ Et høyt tall (enig) på den første faktor samsvarer med et høyt tall på den andre faktoren (= evalg)

Partial Least Square modeling, N=25

Figur 4-27. Modell innlogging og opplevelse av kontroll

Opplevelse av kontroll i sammen med innloggingsfaktoren.

Hvordan disse to faktorene i sum predikerer hvilken måte velgerne som deltok i utprøving foretrekker og planlegger å benytte ved valget 2011

Verktøy: Partial Least Square modeling, N=25

Forklart varians øker noe når begge faktorene tas med (Figur 4-26). Sagt på en annen måte, de to faktorene i sammen forklarer mer, de gir en bedre prediksjon enn det faktorene gjør en og en. I seg selv er begge interessante. Utsagn fra informantene er i samsvar med dette resultatet. Legger man til grunn tilgjengelighetsaspektet vil innlogging, men også problemstillinger knyttet til IKT-hjelpemidler, kompatibilitet, og problemer med brukergrensesnittet være viktige. Disse kan beskrives som nødvendige for at man skal kunne gjennomføre valget uten hindring. En modell med flere faktorer kunne vist dette. Når det gjelder e-valg og opplevelse av kontroll vil noen ha valglokalet som referanse med de utfordringer det innebærer. De vil kanskje svare at de har en opplevelse av selvstendighet og kontroll selv om de har problemer med for eksempel med brukergrensesnittet og innloggingen.

Det er mulig å ta med flere aspekter i opplevelse av kontroll og det å være selvhjulpen. Det å bruke ekstra tid på å få til e-valg kan for noen veies opp mot ulemper ved å reise til valglokalet. Det kan være utfordringer knyttet til det å koordinere transport, å få transport eller måtte bruke av faste rammer for transport. Av andre ulemper kan nevnes innsyn fra hjelpere i valglokalet, tidspress fordi det er kø bak en, å måtte be om hjelp i valglokalet og mulige ubehagelige episoder knyttet til det.

Modellen viser at disse to faktorene er interessante og har betydning, men samtidig er det andre faktorer som vil kunne være viktige.

Diskusjon og konklusjon

Diskusjon

Etter at informantene hadde prøvd e-valgløsningen, ble det stilt et helt åpent spørsmål om hva informanten tenkte om e-valg. De umiddelbare kommentarene gikk stort sett på bruken av selve e-valgløsningen. Det er ikke overraskende at informanten har lett for å snakke om det konkrete, selve valgløsningen rett etter at vedkommende har brukt denne.

Det var vanskelig og ressurskrevende å rekruttere funksjonshemmede til studien. Vi vil understreke at man bør være varsom med å vektlegge antallet informanter som mente det ene eller andre. Det viktige er at erfaringene fra valglokale og med e-valg, synspunkter, begrunnelser og de ulike oppfatningene som kom frem, er reelle for informantene. Dette kom frem i en relevant sammenheng, dvs. når det å stemme er aktuelt. Det at besøket varte ca. 1,5-2 timer, og at ulike typer informasjon og data kan samles inn, gjør at mange temaer kan belyses.

Oppdatering av Java, innlogging og feilmeldinger skapte en god del problemer. E-valgløsningen har flere mangler når det gjelder universell utforming, blant annet for dårlige kontraster og problemer ved bruk av forstørring eller liten skjerm. Det er viktig med innsikt i hvordan personer med fysiske

funksjonsnedsettelse bruker IKT for å oppnå universell utforming. Manglende kompatibilitet med noen IKT-hjelpemidler utestengte enkelte, og var svært skuffende for dem det gjaldt. For disse var det ikke mulig å bruke løsningen. Det var ikke gjort tilstrekkelig kvalitetssikring til at løsningen skulle fungere med de hjelpemidlene som er i bruk i Norge.

Det å gi personstemmer, det vil si å gjøre endringer på stemmeseddelen var vanskelig av flere grunner. For det første er det mange som ikke har gjort dette tidligere, ved valg på tradisjonell måte, og de har derfor begrenset kunnskap om hvordan det gjøres. For det andre var instruksjonen om hvordan det gjøres i e-valgløsningen uheldig plassert. På tross av dette ble det å gi personstemmer trukket fram som noe man likte ekstra godt når man først hadde fått det til.

På grunn av manglende universell utforming vil løsningen i mange tilfeller kreve både ekstra IKT-ferdigheter og/eller problemløsningsevner. For de unge gikk det stort sett greiere enn for de eldre. I tillegg til at mange unge generelt sett er mer fortrolig med IKT, hang dette også sammen med at de unge allerede var registrert og fortrolig med MinID. Flere av de unge informantene hadde nylig benyttet MinID i forbindelse med søknad om studieplass.

På den ene siden var det mange utfordringer ved løsningen, og på den andre siden var mange villige til å bruke tid for å få det til. Dette handler om muligheten til å stemme uten hjelp fra andre og alene, noe som også innebærer at informantene opplevde valget som hemmelig. Det handler også om at man får en kontroll ved å lese oppsummeringen på skjermen før innsending av stemmen samt returneringen på SMS, og at man har mulighet til å stemme på nytt dersom man ble usikker eller det ble feil.

Etter at informanten hadde prøvd e-valgløsningen, ble det stilt et helt åpent spørsmål om hva informanten tenkte om e-valg. De umiddelbare kommentarene gikk stort sett på bruken av selve e-valgløsningen, og fordelene ved å kunne sitte i ro og mak uten stress og tidspress. Ulike erfaringer rundt manglende hemmeligholdelse, behov for transport, slippe å bruke av tildelte rammer for transport, behov for hjelp og andre mer eller mindre ubehagelige episoder fra tradisjonelt valg i valglokale ble trukket fram, men også verdien av å stemme i et valglokale.

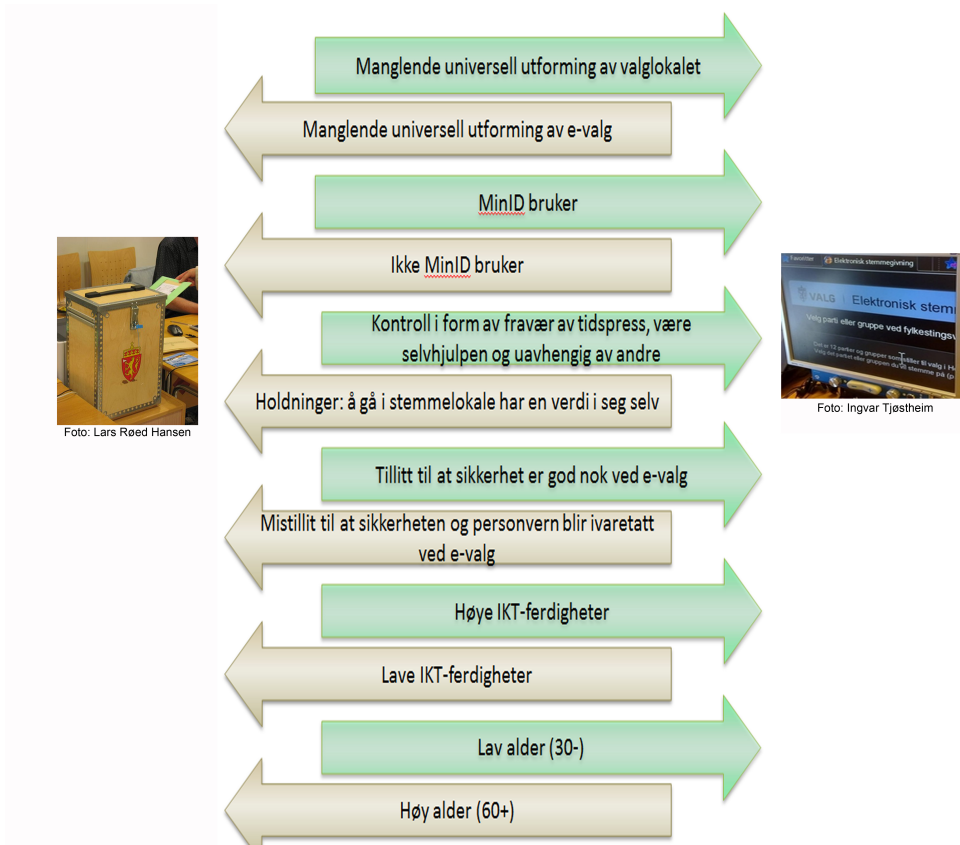
Informantene snakket ikke så mye om sikkerhet og utilbørlig påvirkning. Det gjennomgående synet var at man valgte å stole på at myndighetene ivaretar sikkerheten godt nok og at det med utilbørlig påvirkning ikke er noe stort problem. Et par tok opp temaet selv, da var synspunktet at Internett ikke var sikkert nok for e-valg.

Flertallet av informantene var positive til e-valg og ca. 1/3 uttrykte et eksplisitt ønske om at de ville ha e-valg. Blant de fire informantene som ikke ville bruke e-valg, var begrunnelsene for en person at det var for dårlig sikkerhet på Internett, mens de andre mente at det var for komplisert og for vanskelig. To av disse ville kanskje brukt det hvis de hadde fått det til. Det var

også noen andre som ikke fikk det til men som ønsket e-valg og sa at de ville ha brukt det dersom de hadde fått det til. At såpass mange av informantene uttrykte et eksplisitt ønske om e-valg i Norge mener vi at også henger sammen med opplevelser fra det å gå i valglokalet, og at man tenker at e-valg kan gi en øket opplevelse av kontroll, selvstendighet og verdighet.

Figur 4-28 oppsummerer noen av faktorene av betydning for om personer med nedsatt funksjonsevne velger, eller ønsker å benytte henholdsvis e-valg eller tradisjonelt valg i stemmelokale. For eksempel vil de som opplever manglende tilgjengelighet/universell utforming av valglokalet være tilbøyelige til å ville prøve e-valg, mens de som har problemer med å bruke MinID vil være mer tilbøyelig til å gå i valglokalet. For den enkelte vil det være summen av flere faktorer som er avgjørende for hva vedkommende foretrekker.

Figur 4-28. Faktorer av betydning for om velgere med nedsatt funksjonsevne vil stemme i et valglokale versus e-valg

Konklusjon

De fire problemstillingene vi har forsøkt å besvare gjennom denne delrapporten er som følger:

1. Undersøke i hvilken grad e-valgløsningen er tilgjengelig for personer med nedsatt funksjonsevne, dvs. om løsningen er universelt utformet.
2. Undersøke om velgere med nedsatt funksjonsevne i hovedsak opplever elektronisk stemmegiving som enkelt og uten hindringer.
3. Belyse om velgere med nedsatt funksjonsevne opplever at e-valg bidrar til at de på en bedre måte kan utøve sine demokratiske rettigheter.
4. Få fram tanker og meninger blant personer med nedsatt funksjonsevne om e-valg og om tradisjonelt valg i valglokalet.

Nedenfor forsøker vi å svare kort på disse:

1. Løsningen hadde klare mangler med hensyn til universell utforming, og derved ikke fullt ut tilgjengelig for personer med nedsatt funksjonsevne. For noen var den helt utilgjengelig.
2. Mange av informantene opplevde ikke løsningen som enkel og uten hindringer. De viktigste barrierene var innlogging, manglende kompatibilitet med enkelte IKT-hjelpemidler, feilmeldinger, for dårlige kontraster, at personer som brukte forstørring eller liten skjerm hadde problemer med å komme videre, og at informasjonsteksten om personstemmer var for dårlig plassert.
3. På tross av problemene nevnt over, ønsket mange av informantene e-valg. Vi mener dette henger sammen med muligheten for å stemme uavhengig av andre og derved oppleves som mer hemmelig, og at løsningen kan gi en opplevelse av bedre kontroll. Med andre ord vil mange personer med nedsatt funksjonsevne oppleve at e-valg bidrar til at de bedre kan utøve sine demokratiske rettigheter.
4. Gitt at løsningen fungerer og er mulig for dem å bruke, kom informantene med mange positive uttalelser om e-valg. De fleste stolte på at sikkerheten var godt nok ivaretatt og de var ikke særlig bekymret for utilbørlig påvirkning. Ulike erfaringer rundt manglende hemmeligholdelse og andre episoder fra tradisjonelt valg ble trukket fram, men også verdien av å stemme i et valglokale.

E-valg, slik det var i forsøket 2011, kan altså ikke betegnes som universelt utformet og følgelig ikke fullt ut tilgjengelig. Som påpekt fungerte ikke løsningen sammen med enkelte IKT-hjelpemidler. Personer som har disse hjelpemidlene kan ikke bruke løsningen. Mange av informantene opplevde ulike problemer med e-valg. På tross av mangler med hensyn til universell utforming vil mange velgere med nedsatt funksjonsevne klare å bruke e-valg, særlig hvis de kun ønsker å gi partistemme. Gitt at dette fungerer, og at man får til å logge seg inn, er det også mange andre positive aspekter ved det å få mu-

ligheten til å stemme elektronisk. Dette er aspekter som å kunne gjøre det på egenhånd, uavhengig av andre, hemmelig og i fred og ro. Dette er aspekter som kan gi en øket opplevelse av å kunne stemme helt fritt. Mange av informantene gav uttrykk for at de ønsker e-valg, også en del av dem som ikke fikk det til helt på egenhånd i dette forsøket.

Målet er, ifølge FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, at velgerens vilje fritt skal komme til uttrykk. For personer med funksjonsnedsettelse vil e-valg kunne være et skritt mot dette målet. Erfaringene fra utprøvingen i de 10 forsøkskommunene er viktige. De gir et grunnlag til å tenke både praktisk og prinsipielt om hvorvidt dagens valgordning er tilgjengelig for alle velgere.

Oppsummering av viktige funn

- E-valgløsningen har ikke god nok teknisk tilgjengelighet (kompatibilitet) med IKT-hjelpemidler
- For valg generelt og e-valg spesielt er det et klart forbedringspotensial når det gjelder formidling av informasjon og informasjonsmaterieell på tilgjengelig form, spesielt for synshemmede og døve
- Innloggingen var for mange en barriere, spesielt dersom man ikke var MinID bruker fra før. Selv om innloggingen skapte problemer, og tok mye tid, var eksempelet med Buypass illustrerende. Det viser at innlogging kan være enkelt, og skje på en, sammenliknet med alternativet, sikker måte
- E-valgløsningen er ikke godt nok utformet for personer som trenger forstørrelse, for eksempel svaksynte, eldre og bevegelseshemmede, og heller ikke for dem som har datamaskin med liten skjerm
- Informasjonstekst om hvordan gi personstemmer var uheldig plassert og førte til problemer på tvers av alle brukergrupper
- Det at kandidater har stemmetillegg ble kun formidlet visuelt, vha. tekstlig utheving. Dette strider mot et prinsipp i universell utforming om at viktig informasjon ikke kun kan formidles med visuelle virkemidler
- Tilbakemelding i form av SMS virket betryggende, men en del informanter kontrollerte ikke kodene
- Informantene var opptatt av det rent praktiske, dvs. at teknologi skal være enkelt å bruke og fungere
- For personer som trenger hjelp for å stemme i valglokalet, blir valget ofte ikke hemmelig
- E-valg kan gi velgere med funksjonsnedsettelse mulighet for å avgi partistemme og ikke minst personstemme uten at utenforstående er tilstede og uavhengig av andre

- Informanter pekte på at det er en fare for juks i stemmeavlukker for synshemmede, og at det er viktig med kontroll av at stemmesedlene er plassert i riktige hyller etter hver velger
- Det å måtte be om og motta hjelp for å stemme i valglokalet kan være belastende og føre til ubehagelige episoder
- Gitt at e-valgløsningen er tilgjengelig for den enkelte, vil en del aspekter ved e-valg kunne gi en øket opplevelse av kontroll i stemmesituasjon. Dette kan være aspekter som muligheten for å stemme uavhengig av andre, og dermed hemmelig, at man kan stemme om igjen dersom man er usikker, at man får en oppsummering før innsending, at man får bekreftelse på SMS, samt fravær av tidspress og stress

Litteratur

- Bederson, B. B., Lee, B., Sherman, R. M., Herrnson, P. S. og Niemi, R. G. (2003), *Electronic voting system usability issues*. Paper presentert på Proceedings of the SIGCHI conference on Human factors in computing systems, Ft. Lauderdale, Florida, USA.
- Beroggi, G. E. G. (2008), Secure and Easy Internet Voting. *Computer*, 41(2): 52-56.
- Billi, M., Burzagli, L., Catarci, T., Santucci, G., Bertini, E., Gabbanini, F. et al. (2010). A unified methodology for the evaluation of accessibility and usability of mobile applications. *Universal Access in the Information Society*, 1-20.
- Birks, M. og Mills, J. (2011), *Grounded Theory: A Practical Guide*. Los Angeles: SAGE Publications.
- Brajnik, G. (2008), *Beyond Conformance: The Role of Accessibility Evaluation Methods*. Paper presentert på Proceedings of the 2008 international workshops on Web Information Systems Engineering, Auckland, New Zealand. Tilgjengelig online: http://dx.doi.org/10.1007/978-3-540-85200-1_9 (lesedato: 18.05.2012).
- Conrad, F. G., Bederson, B. B., Lewis, B., Peytcheva, E., Traugott, M. W., Hanmer, M. J. et al. (2009), Electronic voting eliminates hanging chads but introduces new usability challenges. *International Journal of Human-Computer Studies*, 67(1). 111-124. doi:10.1016/j.ijhcs.2008.09.010
- Crang, M. og Cook, I. (2007), *Doing Ethnographies*. Los Angeles - London - New Delhi - Singapore: Sage Publications Ltd.
- Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (2008), *Lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne*. Lovdata.
- Dumas, J. S. og Redish, J. C. (1999), *A practical guide to usability testing*. (Revidert utgave). Oregon, USA: Intellect Books.
- E-vote 2011 (2009). *Accessibility and Usability Requirements: Project: E-vote 2011. System specification document*. Kommunal- og regionaldepartementet. Tilgjengelig online: http://www.regjeringen.no/upload/KRD/Kampanjer/valgportal/e-valg/Anskaffelse/Accessibility_and_Usability_Requirements.pdf (lesedato 18.05.2012).
- Everett, S. P., Greene, K. K., Byrne, M. D., Wallach, D. S., Derr, K., Sandler, D. et al. (2008), *Electronic voting machines versus traditional methods: improved prefer-*

- ence, similar performance. Paper presentert på Proceeding of the twenty-sixth annual SIGCHI conference on Human factors in computing systems, Florence, Italy. Tilgjengelig online: doi: <http://doi.acm.org/10.1145/1357054.1357195> (lesedato 18.05.2012).
- Felten, E. (2009), *Finnish Court Orders Re-Vote After E-Voting Snafu. Freedom to Tinker*. Tilgjengelig online: <http://www.freedom-to-tinker.com/blog/felten/finnish-court-orders-re-vote-after-e-voting-snafu> (lesedato: juli 2009).
- FN (2006), *Convention on the rights of persons with disabilities*. Tilgjengelig online: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml> (lesedato: 16.12.2011).
- Fuglerud, K. og Dale, O. (2011), «Secure and Inclusive Authentication with a Talking Mobile One-Time-Password Client». *Security og Privacy*, IEEE, 9(2): 27-34. doi:10.1109/MSP.2010.204
- Fuglerud, K. S. (2007), *Hvordan utforme IKT for personer med kognitive funksjonsnedsettelse – en litteraturgjennomgang*. Oslo: Norsk Regnesentral. Tilgjengelig online: http://www.nr.no/pages/dart/project_flyer_unimod (lesedato: 18.05.2012).
- Fuglerud, K. S. (2009). «Universal design in ICT services». I: T. Vavik (red.), *Inclusive Buildings, products og services: Challenges in universal design*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Gilbert, J., McMillian, Y., Rouse, K., Williams, P., Rogers, G., McClendon, J. et al. (2010), «Universal access in e-voting for the blind». *Universal Access in the Information Society*. 9: 357-365, DOI: 10.1007/s10209-009-0181-0.
- Guldvik, I., Johansen, V. og Askheim, O. P. (2008), *Tilgjengelighet ved valg: en evaluering av kommunenes erfaringer med veilederen «Tilgjengelighet til valg» og kartlegging av tilgjengeligheten ved kommune- og fylkestingsvalget 2007* (bind nr 134/2008). Lillehammer: Høgskolen.
- Henseler, J., Ringle, C.M., Sinkovics, R.R., (2009), The use of partial least squares path modeling in international marketing. *Advances in International Marketing* 20: 277–320.
- Herrnson, P. S., Niemi, R. G., Hanmer, M. J., Bederson, B. B., Conrad, F. G. og Traugott, M. (2006), *The importance of usability testing of voting systems*. Paper presentert på Proceedings of the USENIX/Accurate Electronic Voting Technology Workshop 2006 on Electronic Voting Technology Workshop, Vancouver, B.C., Canada.
- Kenski, K. (2005), «To I-Vote or Not to I-Vote?» *Social Science Computer Review*, 23(3): 293-303. doi:<http://dx.doi.org/10.1177/0894439305275851>.
- Little, L., Storer, T., Briggs, P. og Duncan, I. (2008), «E-Voting in an Ubicomp World». *Social Science Computer Review*, 26(1): 44-59. doi:10.1177/0894439307307683.
- NOU 2001: 22. «Fra bruker til borger. En strategi for nedbygging av funksjonshemmende barrierer». I S. Manneråk, E. Brandsnes, M. Brattstrøm, G. Buvik, S. Grasli, A. Kjellevold, H. M. Pettersen, S. Stenberg, A.-M. Sæbønes, J. Tøssebro, B. Vegheim og V. Ytterland (red.), *NOU 2001: 22* (bind). Sosial- og helsedepartementet.
- Nygård, B. (2011, 14.09.2011), [VS: Blinde og svaksynte - tilpasninger for databruk].

- Qadah, G. Z. og Taha, R. (2007), «Electronic voting systems: Requirements, design, and implementation». *Computer Standards og Interfaces*, 29(3): 376-386. doi:10.1016/j.csi.2006.06.001
- Peterson, A.-M. og Van den Besselaar, P. (2009), «Users' Experiences with E-Voting: A Comparative Case Study». *Journal of Electronic Governance*, 2(4).
- Paal Richard (2012), Personlig kommunikasjon med I. Tjøstheim, epost datert 8. mai 2012.
- Peterson, Paal Richard (2001), *Døv identitet og politisk deltakelse: Taus minoritet eller arbeid i det stille?* Oslo: UiO.
- Peterson, Petrie, H., Hamilton, F., King, N. og Pavan, P. (2006), *Remote usability evaluations With disabled people*. Paper presentert på Proceedings of the SIGCHI conference on Human Factors in computing systems, Montréa, Québec, Canada. <http://doi.acm.org/10.1145/1124772.1124942> doi:<http://doi.acm.org/10.1145/1124772.1124942>.
- Rømen, D. og Svanæs, D. (2011), «Validating WCAG versions 1.0 and 2.0 through usability testing with disabled users». *Universal Access in the Information Society*, 1-11. doi:10.1007/s10209-011-0259-3.
- Smith, A. D. (2008), «Acceptability of internet voting and CRM principles among the internet savvy». *International Journal of Business Information Systems*, 3(5): 498-528. doi:<http://dx.doi.org/10.1504/IJBIS.2008.018601>.
- Smith, B., Laskowski, S. og Lowry, S. (2009), *Implications of Graphics on Usability and Accessibility for the Voter E-Voting and Identity* (s. 54-74). Hentet fra http://dx.doi.org/10.1007/978-3-642-04135-8_4.
- Stiefel, R. C. (1970), «Electronic voting system». *Socio-Economic Planning Sciences*, 4(1): 33-39. doi:10.1016/0038-0121(70)90027-3.
- Tollefsen, M. (2011, 6th January 2011), *Universell utforming som prosess, virkemiddel og mål i utvikling av ny programvare*. Tilgjengelig online: <http://www.medialt.no/universell-utforming-som-prosess-virkemiddel-og-maal-i-utvikling-av-ny-programvare/1016.aspx> (lesedato 23.01.2011).
- Trechsel, A. H. og Vassil, K. (2010), *Report for the Council of Europe. Internet Voting in Estonia A Comparative Analysis of Four Elections since 2005*. Tilgjengelig online: http://www.vvk.ee/public/dok/Report_-_E-voting_in_Estonia_2005-2009.pdf (lesedato: 18.05.2012).
- Tjøstheim, I (2010), *The use of and challenges with everyday technology among visually impaired in Norway 2010*. NR note 6 2011. Oslo: Norsk Regnesentral.
- Umeå University (2009), *ICT Services and System Development and Division of Epidemiology and Global Health, OpenCode 3.6* (bind). Umeå: Department of Public Health and Clinical Medicine, Umeå University.
- Wang, W., og Benbasat, I. (2008), «Attributions of trust in decision support technologies: A study of recommendation agents for e-commerce». *Journal of Management Information Systems*, 24, 4 (Spring 2008): 249-273.
- W3C WCAG 2.0 Norsk. (2011, Publisert 12. April 2011), *Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0: Forslag til norsk autorisert oversettelse (CAT) av WCAG 2.0*. Tilgjengelig online: <http://www.bufetat.no/Documents/Bufetat.no/Bufdir/Deltasenteret/WCAG20-no/WCAG20-no.html> (lesedato: 18.05.2012).

DEL A2

TILLIT

Tillit til valggjennomføringen

Johannes Bergh, Institutt for samfunnsforskning

Sammendrag

Norske velgere har svært høy tillit til måten valgene i Norge blir gjennomført på. Dette kapitlet spør om en innføring av internettstemmegivning kan rokke ved velgernes generelt høye tillit til valggjennomføring. Vi starter med å se på velgernes holdninger til internettstemmegivning, og finner svært positive synspunkter. Norske velgere generelt, og særlig de som er bosatt i kommunene som gjennomførte forsøk med internettstemmegivning, er sterke tilhengere av stemmegivning på Internett. Gitt denne positive holdningen til internettvalg, kunne man forvente at en innføring av stemmegivning på Internett ikke skulle påvirke generelle holdninger til valggjennomføring. Likevel finner vi at tilliten til valggjennomføring er noe lavere i forsøkskommunene enn i landet for øvrig. Analysene viser at det noe lavere tillitsnivået ikke kan knyttes til en kritikk av internettstemmegivning som sådan. Vi argumenterer for at forsøket har bidratt til en økt oppmerksomhet rundt temaet valggjennomføring, som vekker en kritisk sans hos velgerne, som igjen kan bidra til en nedjustering av tillitsnivået.

Summary

Voter confidence in the electoral process in Norway is extremely high. This chapter asks if the introduction of internet-voting can affect these high trust-levels. We start by looking at attitudes toward internet-voting, and find overwhelmingly positive views. Norwegian voters in general, and especially those in the municipalities where internet-voting has been tried, are very favorable toward online voting. Given this favorable attitude, one would expect confidence in the electoral process to be unaffected by the introduction of online voting. However, trust in the electoral process is somewhat lower in the municipalities where the internet voting trial was held, than in the rest of the country. The lower trust levels are not the result of negative attitudes toward internet voting. We argue that the unusual attention given to the electoral process in connection with the internet voting trial promotes some critical thinking on the issue, which in turn can explain a small reduction in overall trust levels.

Innledning

Norske borgere blir, i mange komparative studier, fremstilt som tillitsfulle. Enten det gjelder tilliten til demokratiet som styreform, tilfredsheten med hvordan demokratiet fungerer i eget land, tilliten til de som styrer landet, tilliten til institusjoner som Stortinget og regjeringen, og ikke minst den mellommenneskelige tilliten til hverandre, så uttrykker nordmenn et tillitsnivå som ligger blant de høyeste i verden (Dalton 1999; Klingemann 1999; Listhaug og Aardal 2011; Wollebæk 2011).

Vi ser også et høyt tillitsnivå i Norge når det gjelder tilliten til gjennomføringen av valg. I forbindelse med stortingsvalget i 1997 ble et representativt utvalg av velgerne spurt:

I noen land mener folk at valgene går riktig for seg. I andre land mener folk at valgene ikke går riktig for seg. Hvis du tenker på det siste valget i Norge, hvor vil du plassere din oppfatning på skalaen fra 1 til 5 der 1 betyr at siste valg gikk riktig for seg og 5 betyr at siste valg ikke gikk riktig for seg?

Spørsmålet er altså generelt og handler om valget som sådan; vi vet ikke hvilke elementer i valggjennomføringsprosessen respondentene tenker på når de svarer på spørsmålet. 82 prosent av respondentene svarte 1, at valget gikk riktig for seg, og ytterligere 11 prosent valgte alternativ 2. Tilliten til gjennomføringen av valg⁴¹ i Norge har altså vært svært høy. I denne delen ser vi nærmere på tilliten til valggjennomføring i kommunene som gjennomførte forsøk med stemmegivning via Internett. Spørsmålet vi stiller er: Rokker internettvalg ved det høye tillitsnivået til valggjennomføring i Norge?

For å svare på spørsmålet ser vi først på tilliten til internettstemmegivning som sådan. Vi er blant annet interessert i hvilke tiltak som er iverksatt for å ivareta tilliten til valggjennomføring i e-valgløsningen. Så undersøker vi hvilke holdninger velgerne i forsøkskommunene og i landet for øvrig har til internettvalg. Hvis holdningene er overveiende positive forventer vi at tilliten til

41. Siden surveysspørsmålet ikke spør direkte om folks tillit til valggjennomføring, men heller ber respondentene vurdere om forrige valg gikk riktig for seg, kan man diskutere om «tillit» er den rette benevnelsen på svarene som velgerne oppgir. Kanskje er det heller en form for «evaluering» av valggjennomføringen? Spørsmålsformuleringen refererer både til en form for generell tillit («I noen land mener folk at valgene går riktig for seg»), og en spesifikk evaluering av ett valg («Hvis du tenker på det siste valget i Norge»). Vi vil likevel omtale respondentenes holdninger på dette området som «tillit». De færreste velgere har kunnskap om valggjennomføring som gjør det naturlig å omtale deres holdninger som en «evaluering» av gjennomføringen av valget. Vi oppfatter velgernes svar som et uttrykk for mer generell «tillit». Denne tilliten er sammenliknbar med folks tillit til andre institusjoner i samfunnet (se f.eks. Dalton 1999), som gjerne er en kombinasjon av en generell holdning og en evaluering av «output» fra den aktuelle institusjonen (Easton 1965; Gamson 1968).

valggjennomføring ikke påvirkes av en innføring av e-valg. Motsatt, forventer vi at negative holdninger til e-valg kan smitte over på den generelle tilliten til valggjennomføring.

Etter en kartlegging av holdninger til internettvalg ser vi nærmere på tilliten til valggjennomføring. Vi sammenlikner holdninger i forsøkskommunene i 2011, med landet som helhet det samme året, og med resultatene fra 1997. Vi er særlig interessert i de som uttrykker lav tillit. Er disse velgerne negative til e-valg?

Datagrunnlaget i kapitlet er spørreundersøkelsen til velgerne i forsøkskommunene, samt Lokaldemokratiundersøkelsen 2011. Se kapittel 1 for en beskrivelse av data.

Tillit til e-valg – tillitsskapende tiltak

Stemmegivning via Internett har ikke tidligere vært utprøvd ved ordinære valg i Norge. Det er derfor tenkelig at velgerne vil møte en slik ny stemmegivningsmetode med skepsis og lavere tillit enn tradisjonell papirstemmegivning. Gitt valgets essensielle funksjon i ethvert demokratisk samfunn, vil en skepsis eller mistro til valggjennomføringen kunne være en trussel mot demokratiets legitimitet (Alvarez mfl. 2008).

E-valgløsningen som ble brukt i forsøkskommunene i 2011 har flere elementer som er ment å være tillitsskapende. Disse elementene kan sees på som svar til de demokratiske utfordringene som stemmegivning over Internett representerer. Det gjelder, for det første, at valget foregår i «ukontrollerte omgivelser» hvor myndighetene ikke lenger kan garantere at valghandlingen er hemmelig (se Saglies kapittel 8 om hemmelig valg). For det andre kan det være en utfordring knyttet til at datamaskiner inneholder datavirus som kan påvirke stemmehandlingen. Og, for det tredje, kan man mistenke at valget ikke er hemmelig ovenfor myndighetene, og at det er en mulighet for at folks stemmegivning kan overvåkes. Det er grunn til å påpeke at velgerne også kan være usikre på om papirvalg blir overvåket av myndighetene, så det er ikke sikkert at internettvalg representerer et større problem på dette punktet (se Gerber m.fl., kommer; Saglies kapittel 8).

Den første utfordringen, knyttet til at valghandlingen foregår i omgivelser hvor det er mulig at andre kan observere stemmegivningen, er forsøkt besvart på flere måter (se også kapittel 1 for en beskrivelse av disse tiltakene). For det første er det mulig å stemme over Internett flere ganger. Det er alltid den siste stemmegivningen som blir telt. Videre har velgerne en mulighet til å stemme på papir, enten som en forhåndsstemme eller på valgdagen. Det er alltid papirstemmen som blir telt, uavhengig av om velgeren også har stemt på Internett. En velger har for eksempel mulighet til å forhåndsstemme på papir, avgi stemme på Internett både før og etter papirstemmegivningen, og likevel vil bare papirstemmen bli talt opp. Personer som blir observert under stemmegiv-

ningen, og eventuelt utsatt for press fra den som observerer, har derfor flere muligheter til å unngå at det er den observerte stemmegivningen som blir talt.

Den andre utfordringen er at en velgers PC kan ha en programvare (virus) som påvirker stemmegivningen uten at velgeren selv oppdager det. Problemet er i hovedsak forsøkt løst ved hjelp av tilbakemeldingen på SMS. Velgerne fikk en tilbakemelding på SMS om at han/hun har avgitt en stemme, med en returkode som indikerte hvilken liste man hadde stemt på,⁴² samt antall avgitte personstemmer. Dermed kunne velgerne forsikre seg om at den stemmen man hadde ment å gi, faktisk ble registrert av e-valg-systemet. Hvis et virus på datamaskinen hadde sørget for at man stemte på et annet parti enn det som var intensjonen, ville velgerne på denne måten ha en mulighet til å oppdage feilen.

Den siste utfordringen, muligheten for at myndighetene kan overvåke stemmegivningen, har en datateknisk løsning. E-valg-systemet er konstruert på en slik måte at det er teknisk umulig for myndighetene å knytte de avlagte stemmene til enkeltpersoner. For de aller fleste velgere vil det ikke være mulig (eller ønskelig) å sette seg inn i denne løsningen. KRD har derfor offentliggjort kildekoden til dataprogrammet som gjør denne operasjonen. Tanken er at uavhengige eksperter kan undersøke hvordan løsningen er konstruert, og om den er sikker.

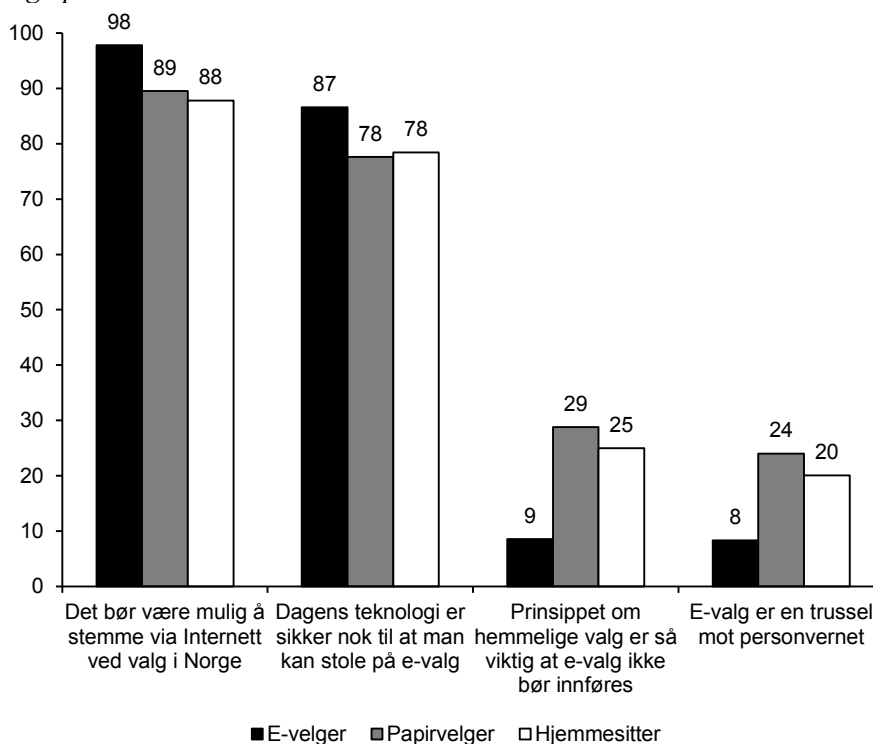
Tillit til e-valg – velgernes holdninger

Har de tillitsskapende tiltakene hatt en effekt på velgernes syn på e-valg og på valggjennomføring mer generelt? Vi begynner med å se på velgernes holdninger til stemmegivning via Internett.

Spørreundersøkelsen i forsøkskommunene inneholder flere spørsmål om folks syn på internettvalg. Figur 5-1 viser synspunktene på fire påstander. To av påstandene er positive, mens to av påstandene er negative til e-valg. Siden det er grunn til å forvente at velgere som har stemt på Internett er mest positive, og kanskje at papirvelgerne er mest negative, skiller vi svarene etter om man har stemt på Internett, på papir eller er hjemmesitter.

42. Returkodene for hvert parti var unike for hver velger og trykt på valgkortet. Systemet fungerte ikke helt som planlagt. I noen kommuner, særlig i Sandnes i Rogaland, var det trykt feil returkoder på noen av valgkortene.

Figur 5-1. Holdninger til e-valg. Prosentandeler som er «helt» eller «delvis» enig i påstanden.

N: E-velger – 871; Papirvelger – 1908; hjemmesitter – 418.

Den første påstanden er «det bør være mulig å stemme via Internett ved valg i Norge». De aller fleste velgerne er enige i det. Hele 98 prosent av internettvelgerne uttrykker enighet, mens i underkant av 90 prosent av de to andre gruppene sier seg enig. Det er svært sterk oppslutning om internettvalg i forsøkskommunene. I neste påstand sies det at «dagens teknologi er sikker nok til at man kan stole på e-valg». Igjen er internettvelgerne mest enige, men over tre fjerdedeler av de andre respondentene sier seg også enige.

Oppslutningen om de to kritiske synspunktene er betydelig mindre. Påstandene «Prinsippet om hemmelige valg er så viktig at e-valg ikke bør innføres» og «E-valg er en trussel mot personvernet» finner støtte hos mellom 20 og 30 prosent av hjemmesitterne og papirvelgerne. Internettvelgerne er, ikke overraskende, lite tilbøyelige til å være enige i disse påstandene.

Selv om vi altså finner noe variasjon mellom internettvelgere og andre, og selv om de kritiske påstandene finner noe støtte i befolkningen i forsøkskommunene, er hovedinntrykket at det er en utbredt oppslutning om internettvalg.

Både internettvelgere, de som stemte på papir og de som ikke deltok i valget er positive til stemmegivning på Internett.

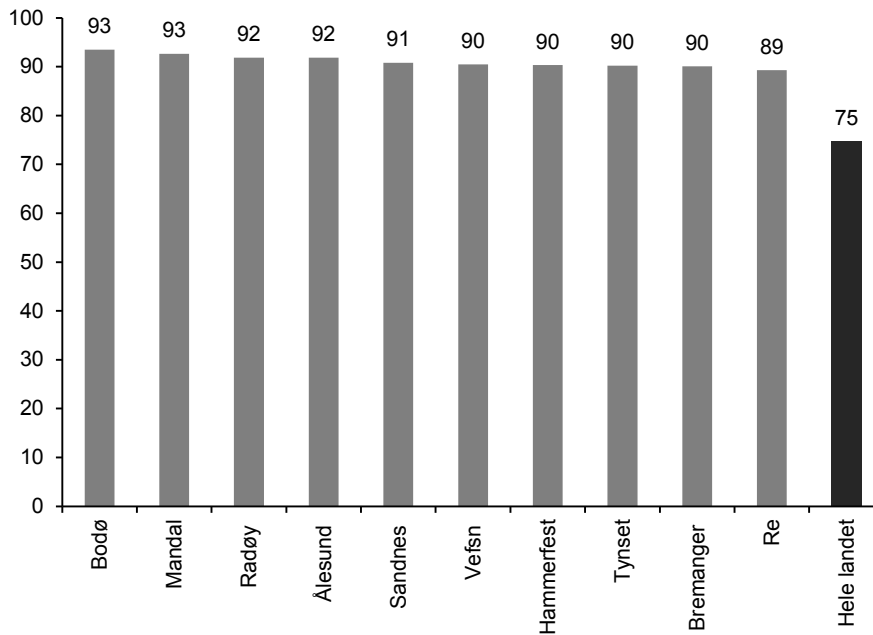
Inntrykket blir bekreftet i et surveyspørsmål som hva respondentene «synes som at det ble gjennomført et forsøk med e-valg». 92 prosent svarer at de er «svært» eller «nokså» positiv til at det ble gjennomført et slikt forsøk. Bare 8 prosent er negative.

Sistnevnte spørsmål, samt påstanden «det bør være mulig å stemme via Internett ved valg i Norge», ble også stilt til et utvalg av alle norske stemmeberettigede i Lokaldemokratiundersøkelsen 2011. Figur 5-2 og Figur 5-3 sammenlikner holdningene i forsøkskommunene med landet for øvrig. Resultatene for hver enkelt forsøkskommune er tatt med, for å sammenlikne variasjonen innen gruppen av forsøkskommuner med forskjellene mellom forsøkskommunene på den ene siden og med landet som helhet på den andre.

Figur 5-2 og Figur 5-3⁴³ viser overveldende positive holdninger til e-valg generelt og til forsøket spesielt i forsøkskommunene. Det er lite variasjon mellom forsøkskommunene. Lite tyder på at det har vært spesielle hendelser i enkeltkommuner som har påvirket folks syn på internettvalg.

43. Tallene i Figur 5-3 avviker noe fra tilsvarende resultater som fremgår i kapittel 6. Det skyldes bruk av vekter som kontrollerer for valgdeltakelse og bruk av internettstemmegivning i analysene i kapittel 6. For å muliggjøre sammenlikning med resultater fra landet som helhet er resultatene i Figur 5-3 (og Figur 5-2) ikke vektet på denne måten.

Figur 5-2. Prosentandeler som er «helt» eller «delvis» enig i at det «bør vær mulig å stemme via Internett i Norge», i hver av forsøkskommunene og landet som helhet.

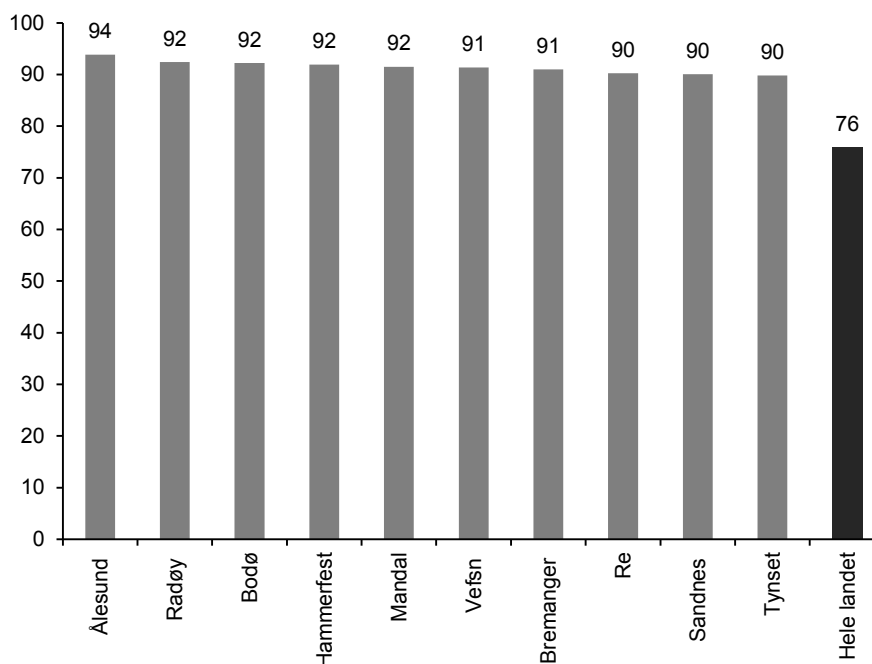

N: Bodø – 301; Mandal – 351; Radøy – 302; Ålesund – 351; Sandnes – 301; Vefsn 301; Hammerfest – 336; Tynset – 300; Bremanger – 300; Re – 354; Hele landet – 1773.

Støtten til e-valg, både generelt og til forsøket i 2011, er noe mindre i landet som helhet. Vi kjenner ikke oppslutningen om e-valg i forsøkskommunene forut for forsøket. Det er tenkelig at holdningene allerede før forsøket var mer positive enn i landet som helhet. Det fremstår likevel som sannsynlig at det å ha erfaring med e-valg har påvirket folks holdninger til elektronisk stemmegivning i en positiv retning.

I landet som helhet svarer så mange som tre av fire velgere at de mener internettvalg bør innføres og at de er positive til forsøket. Også utenfor forsøkskommunene er det betydelig støtte til e-valg.

Figur 5-3. Prosentandeler som er «svært» eller «nokså positive til «at det ble gjennomført et forsøk med e-valg», i hver av forsøkskommunene og landet som helhet.

N: Bodø – 301; Mandal – 351; Radøy – 302; Ålesund – 351; Sandnes – 301; Vefsn 301; Hammerfest – 336; Tynset – 300; Bremanger – 300; Re – 354; Hele landet – 1773.

Disse resultatene skulle indikere at e-valg ikke vil rokke ved tilliten til valg gjennomføring generelt. Hvis velgerne i overveiende grad er positive til stemmegivning på Internett, kan man forvente at en innføring av slik stemmegivning ikke vil påvirke tilliten til hele valggjennomføringsprosessen. I de resterende delene av kapitlet undersøker vi om det er tilfelle, og ser nærmere på tilliten til valggjennomføring i forsøkskommunene.

Tillit til valggjennomføring

For å få et bilde av tilliten til valggjennomføring i forsøkskommunene i forbindelse med valget i 2011 er det nødvendig med et sammenlikningsgrunnlag. Vi har som nevnt data fra stortingsvalget i 1997, men det er jo tenkelig at tillitsnivået i landet som helhet har endret seg siden da. Det er også tenkelig at velgerne uttrykker et annet tillitsnivå hvis de blir spurt i forbindelse med et lokalvalg, enn ved et stortingsvalg.

Vi har derfor spurt velgerne i landet som helhet, i Lokaldemokratiundersøkelsen 2011, det samme spørsmålet om tillit til valggjennomføringen. Spørsmålet er også stilt til velgerne i e-valgkommunene. Fordelingen av svaralternativene og gjennomsnittlige verdier på skalaen i e-valgkommunene, i landet som helhet og i 1997 er i Tabell 5-1.

Tabell 5-1. Tillit til valggjennomføring i e-valgkommunene i 2011, sammenliknet med hele landet i 2011 og 1997. Prosent og gjennomsnitt*

	E-valg-kommuner	Hele landet	
		2011	1997
1 Riktig for seg	76	86	82
2	12	6	11
3	7	5	4
4	3	1	2
5 Ikke riktig for seg	3	2	1
Sum	101	100	100
Gjennomsnitt	1,44	1,26	1,29
N	3123	1737	2047

*Spørsmål: I noen land mener folk at valgene går riktig for seg. I andre land mener folk at valgene ikke går riktig for seg. Hvis du tenker på det siste valget i Norge, hvor vil du plassere din oppfatning på skalaen fra 1 til 5 der 1 betyr at siste valg gikk riktig for seg og 5 betyr at siste valg ikke gikk riktig for seg?

Det første spørsmålet man kan stille seg er om tillitsnivået i landet som helhet har endret seg i de 14 årene fra 1997 til 2011. Tallene indikerer en svak økning i tillitsnivået. Andelen som oppgir svaralternativ 1 har gått noe opp fra 2011 til 1997, mens noen færre oppgir alternativ 2. Slår man sammen de to alternativene finner man at omtrent like stor andel velger disse uttrykkene for høy tillit: 93 og 92 prosent i henholdsvis 1997 og 2011. Denne forskjellen er ikke statistisk signifikant. Den lille forskjellen i gjennomsnitt er heller ikke statistisk signifikant. Tillitsnivået er altså omtrent likt i 2011 som i 1997, og vi kan slå fast at det i hvert fall ikke har vært en nedgang i tilliten til valggjennomføring i denne perioden.

Hvordan ser resultatene for e-valgkommunene ut, sammenliknet med landet for øvrig? Det er signifikant færre som svarer alternativ 1 i forsøkskommunene, sammenliknet med landet som helhet. Det er noen flere som svarer alternativ 2 i forsøkskommunene enn i landet for øvrig. Men slår man sammen de to svaralternativene finner man likevel at tillitsnivået i forsøkskommunene er signifikant lavere enn i landet som helhet: 88 prosent i forsøkskommunene; 92 prosent i hele landet.

Vi ser videre at det er flere som oppgir de mer «kritiske» svaralternativene (3,4 og 5) i e-valgkommunene enn i hele landet. Dette gir seg utslag i et gjennomsnitt i forsøkskommunene som er statistisk signifikant høyere enn i landet som helhet (høyt nivå på skalaen indikerer lav tillit). Velgerne i forsøkskommunene har altså noe lavere tillit til valggjennomføringen enn i landet forøvrig.

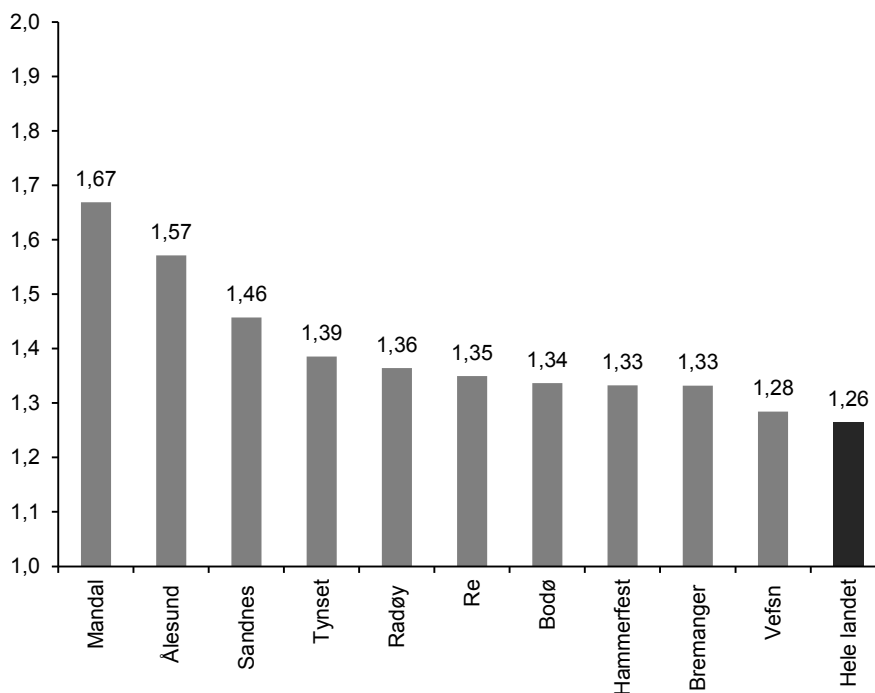
Vi vet ikke hva tillitsnivået i forsøkskommunene hadde vært hvis man ikke gjennomførte forsøk med e-valg. Vi kan ikke utelukke at tillitsnivået i disse kommunene var lavere i utgangspunktet; forut for forsøket. Det er videre grunn til å understreke at forsøkskommunene ikke avviker radikalt fra landet for øvrig; tilliten til valggjennomføring er høy også i forsøkskommunene. Likevel, disse tallene er en indikasjon på at e-valgforsøket har ført til en nedjustering av tilliten til valggjennomføring. Tilliten til gjennomføringen av valget er lavere der hvor man kan stemme på Internett.

En mulig forklaring på avviket kan være at noen kommuner har opplevd uheldige episoder i forbindelse med valgoppgjøret, som så påvirker utfallet for disse kommunene som helhet. Slike eventuelle uheldige episoder ser ikke ut til å ha påvirket folks holdninger til e-valg, siden disse holdningene i liten grad varierer mellom kommuner (se Figur 5-2 og Figur 5-3).

I Figur 5-4 viser vi gjennomsnittet på skalaen som indikerer tillit til valggjennomføring i forsøkskommunene, og sammenliknet med landet som helhet. Figuren viser betydelig variasjon mellom kommunene. Mandal og Ålesund ligger klart over snittet på denne skalaen, hvor høy verdi indikerer lav tillit. Bodø, Hammerfest, Bremanger og Vefsn har verdier som ikke er signifikant forskjellige fra landet som helhet.

Valgopptellingen i Mandal og Ålesund ble forsinket ved valget i 2011, og i Ålesund ble det på et tidspunkt presentert feil valgresultater. Kanskje er det forklaringene på det relativt lave tillitsnivået i de to kommunene? Sandnes ligger også noe over snittet på denne skalaen, noe som kanskje kan forklares av problemene med trykking av feil returkoder på velgernes valgkort, som særlig var utbredt i Sandnes kommune.

Figur 5-4. Tillit til valggjennomføring i hver av e-valgkommunene, sammenliknet med landet som helhet i 2011. Gjennomsnitt

N: Mandal – 338; Ålesund – 345; Sandnes – 293; Tynset – 296; Radøy – 291; Re – 349; Bodø – 294; Hammerfest – 334; Bremanger – 292; Vefsn – 292; Hele landet – 1737.

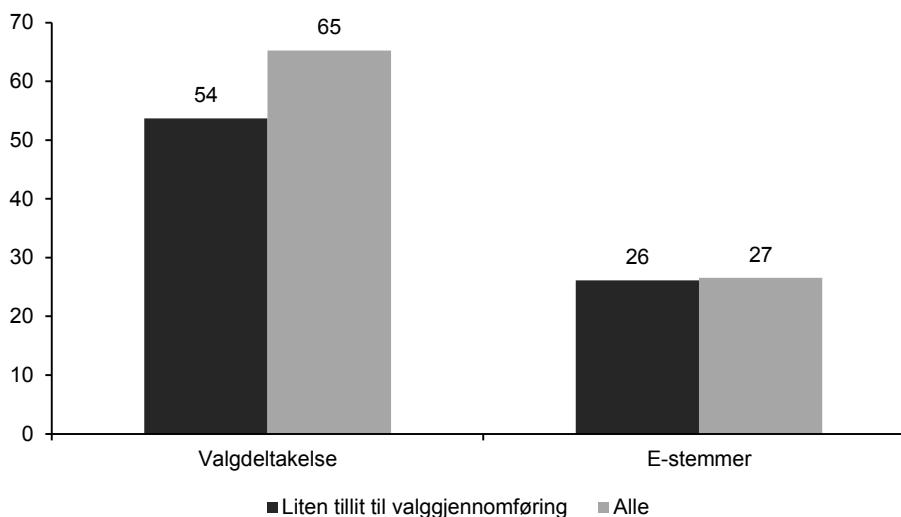
Det generelle bildet i Figur 5-4 er likevel at forsøkskommunene har et høyere nivå på denne skalaen enn landet som helhet. I seks av kommunene er verdien på skalaen signifikant høyere, og tillitsnivået dermed signifikant lavere enn i landet for øvrig. Ingen av forsøkskommunene har det samme eller et lavere nivå på skalaen enn hele landet. Figur 5-4 bekrefter derfor inntrykket av at det har skjedd en nedjustering av tillitsnivået i kommunene som gjennomførte forsøk med internettstemmegivning, selv om vi jo må ta et forbehold om at vi ikke kjenner tillitsnivået i kommunene forut for forsøket.

I de resterende delene av kapitlet ser vi nærmere på dette resultatet. Det er særlig interessant å se nærmere på de som uttrykker relativt lav tillit i kommunene som gjennomførte forsøket med stemmegivning via internett. Uttrykker disse velgerne lav tillit på grunn av en skepsis til e-valg?

Hvem har lav tillit?

En naturlig forklaring på forskjellen i tillit til valggjennomføring mellom e-valgkommunene og landet for øvrig er at noen velgere er skeptiske til stemmegivning via Internett og det elektroniske valgoppjøret. I så fall vil vi forvente at de som uttrykker lav tillit til gjennomføringen av valget også er skeptiske til e-valg, og er selv lite tilbøyelige til å benytte stemmegivning via Internett. Man kan også lure på om de som uttrykker lav tillit, har lav IKT-kompetanse og i liten grad bruker Internett.

Figur 5-5. Valgdeltakelse og stemmegivning over internett blant de med liten tillit til valggjennomføring og alle. Prosent

N Valgdeltakelse: Liten tillit til valggjennomføringen – 352; Alle – 3124.

N E-stemmer: Liten tillit til valggjennomføringen – 284; Alle – 2750.

Vi ser nærmere på disse spørsmålene ved å sammenlikne de som svarer 3, 4 eller 5 på skalaen over tillit til valggjennomføring med elektoratet for øvrig i forsøkskommunene. Figur 5-5 viser valgdeltakelse og bruk av stemmegivning via Internett (blant de som stemmer) i disse to gruppene.

Stemmeberettigede med lav tillit til valggjennomføringen er mindre tilbøyelige til å stemme enn andre velgere. Det er ikke et overraskende funn; velgere med lav generell tillit er mindre tilbøyelige til å stemme enn andre (se kapittel 2 om valgdeltakelse). Ser man på de velgerne som faktisk avgir stemme, så er de med lav tillit til valggjennomføringen akkurat like tilbøyelige til å avgi en stemme på Internett som velgere generelt. Tillitsnivå ser altså ikke ut til å påvirke ens bruk av internettstemmegivning. Det kan indikere at

det ikke er spesielt stor motstand mot internettvalg i gruppen av velgere med lav tillit til valggjennomføringen.

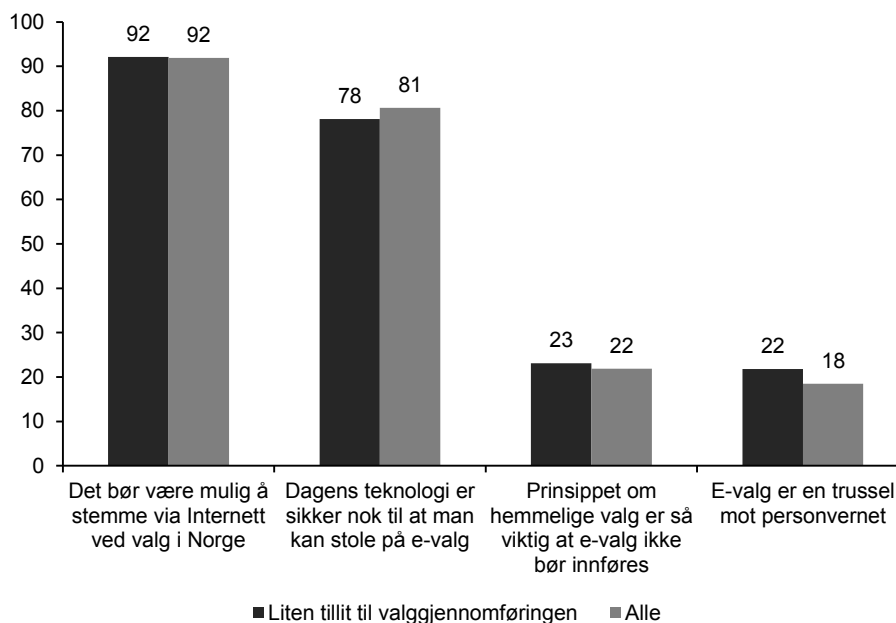
For å undersøke dette nærmere ser vi på de fire påstandene om e-valg som velgerne har sagt seg enige eller uenige i. To av påstandene er som nevnt positive til e-valg og to av dem er negative. Vi så i Figur 5-1 at velgere i forsøkskommunene generelt gir stor støtte til de positive påstandene, og i liten grad slutter opp om de negative. Likevel kan vi forvente at det mindretallet av velgere som er negative til e-valg er å finne blant dem som har lav tillit til valggjennomføringen.

Figur 5-6 viser oppslutningen om de fire påstandene blant dem som har lav tillit til gjennomføringen av valget, sammenliknet med alle stemmeberettigede i forsøkskommunene.

Det er påfallende små forskjeller mellom gruppene i Figur 5-6. Hele 92 prosent av de som uttrykker lav tillit til valggjennomføring mener at det «bør være mulig å stemme via Internett ved valg i Norge». Det er det samme nivået som hos velgere flest. Det er heller ikke statistisk signifikante forskjeller når det gjelder påstanden «dagens teknologi er sikker nok til at man kan stole på e-valg».

Når det gjelder de to påstandene som er kritiske til e-valg så er det nesten ingen forskjell i synspunktet på om «prinsippet om hemmelige valg er så viktig at e-valg ikke bør innføres». Det er en litt større andel av velgere med lav tillit til valggjennomføring som sier at «e-valg er en trussel mot personvernet». Denne forskjellen mellom de med lav tillit og velgere generelt er likevel ikke statistisk signifikant.

Figur 5-6. Holdning til e-valg blant de med liten tillit til valggjennomføring, og alle. Prosentandeler som er «helt» eller «delvis» enige i påstanden

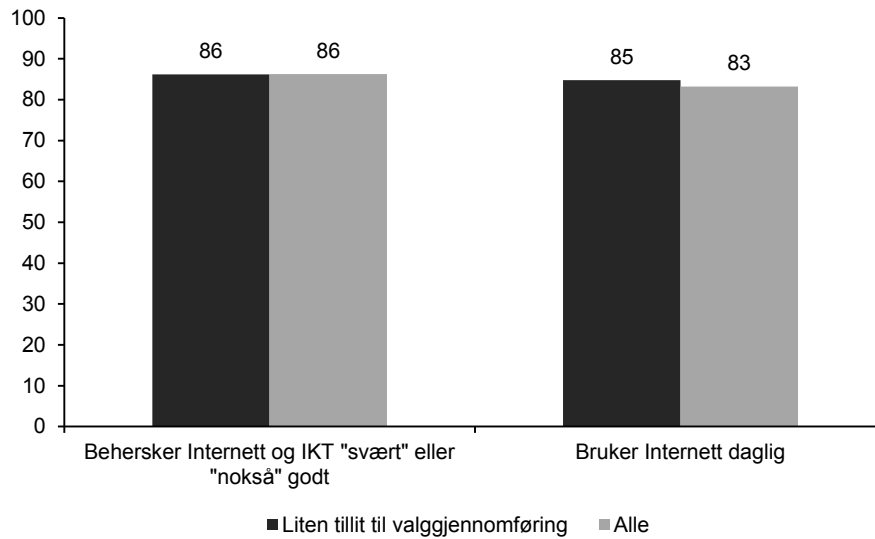
N: Liten tillit til valggjennomføringen – 352; Alle – 3124.

Alt i alt uttrykker velgere med lav tillit til valggjennomføring de samme holdningene til e-valg som andre i forsøkskommunene. Det er en sterk støtte til internettstemmegivning og forholdsvis liten oppslutning om mulige kritiske innvendinger mot denne stemmegivningsmetoden. Lite tyder derfor på at den lavere tilliten til valggjennomføring i forsøkskommunene skyldes skepsis til e-valg. Likevel undersøker vi dette på en ytterligere måte: ved å se på IKT-kompetansen og bruk av Internett blant de med lav tillit.

En mulig forklaring på det noe lavere tillitsnivået i forsøkskommunene er at personer med lav IKT-kompetanse som i liten grad bruker Internett blir kritiske til valggjennomføringen ved innføring av e-valg.

Figur 5-7 er en test av den hypotesen, og viser IKT-kompetanse og bruk av Internett blant de med lav tillit til gjennomføringen av valget sammenlignet med alle.

Figur 5-7. IKT-kompetanse blant de med lav tillit til valggjennomføring, og alle. Prosent

N: Liten tillit til valggjennomføringen – 352; Alle – 3124.

Figuren viser igjen små forskjeller mellom de som har lav tillit til valggjennomføring og befolkningen for øvrig. Det store flertallet av begge gruppene, 86 prosent, mener at de behersker Internett og IKT «svært» eller «nokså» godt. En omtrent like stor andel sier at de bruker Internett daglig, både blant de med lav tillit til valggjennomføring og blant befolkningen som helhet.

Det er altså ingenting som tyder på at den lave tilliten til valggjennomføring hos enkelte velgere i forsøkskommunene skyldes at disse har liten erfaring med bruk av IKT og Internett.

Diskusjon

Analysen av tillit til valggjennomføring har vist at tillitsnivået i Norge er svært høyt og at det har vært stabilt i en lengre periode. I kommunene som gjennomførte forsøk med stemmegivning over Internett er tilliten til valggjennomføring noe lavere enn i landet for øvrig. Vi har undersøkt om dette skyldes en skepsis til e-valg, negative erfaringer med e-valg eller manglende IKT-kompetanse hos enkelte velgere. Alle disse hypotesene har blitt avvist. Det er ikke noe som tyder på at den noe lavere tilliten til valggjennomføring i forsøkskommunene kan knyttes direkte til internetvalg som sådan. Tvert imot er velgerne i forsøkskommunene mer positive til e-valg enn velgerne i landet for øvrig.

Hva er da årsaken til at velgere i forsøkskommunene har lavere tillit til valggjennomføring sammenliknet med resten av landet? Vi vil foreslå en forklaring som tar utgangspunkt i det faktum at tillitsnivået generelt er svært høyt i Norge.

Norske velgere bruker ikke mye av sin tid til å tenke på valggjennomføring. Velgerne har trolig begrensede kunnskaper om gjennomføringen av valget og valgoppgjøret. De har erfaring med å avlegge stemme og med at resultatene blir presentert forholdsvis kort tid etterpå. Det høye tillitsnivået indikerer at velgerne oppfatter at dette skjer på en tilfredsstillende måte.

I forsøkskommunene har det vært en del oppmerksomhet om forsøket i media og i offentlig debatt (se kapittel 6 av Winsvold og Sandkjær Hanssen). Dermed har temaet valggjennomføring fått større oppmerksomhet enn hva som vanligvis er tilfelle ved norske valg. Gitt at tillitsnivået i utgangspunktet er svært høyt kan slik oppmerksomhet bidra til en senkning av tillitsnivået.

Når velgerne får mer informasjon om valggjennomføring vil det hos noen vekke noen kritiske tanker, som så bidrar til et lavere tillitsnivå. Det er dermed ikke internetvalg som sådan, men oppmerksomheten rundt temaet valggjennomføring som gjør at man ser en justering av tillitsnivået.

Grunnen til at man får en slik justering er trolig at tilliten i utgangspunktet er høy. Hvis man alternativt tenker seg en innføring av e-valg i et land hvor tilliten i utgangspunktet var lav, tyder tidligere forskning på at det kan medføre en oppjustering av tillitsnivået (Alvarez 2009).

Konklusjon

I dette kapitlet har vi sett på tilliten til valggjennomføring i kommunene som gjennomførte forsøk med e-valg. Vi finner:

- Tilliten til stemmegivning over Internett er høy. De tillitsskapende tiltakene som ble iverksatt i forbindelse med forsøket ser ut til å ha fungert. Velgerne i forsøkskommunene uttrykker svært positive holdninger

til e-valg, og slutter i liten grad opp om kritiske innvendinger mot denne formen for stemmegivning. Oppslutningen om internettvalg er høy i landet som helhet, men er svært høy – nesten universell – i forsøkskommunene.

- Til tross for den store oppslutningen om e-valg i forsøkskommunene, er den generelle tilliten til valggjennomføring lavere i disse kommunene enn i landet for øvrig. Den moderate nedjusteringen av tillitsnivået er ikke et resultat av kritiske holdninger til Internettvalg. Trolig skyldes det en økt offentlig oppmerksomhet om valggjennomføring, noe som kan vekke en kritisk sans hos velgere som ellers ikke er opptatt av dette temaet.

Litteratur

- Alvarez, R.M., T.E. Hall og M.H. Llewellyn (2008), «Are Americans Confident Their Ballots Are Counted?». *The Journal of Politics*, vol. 70: 754-766.
- Alvarez, R.M., G. Katz, R. Llamasa og H.E. Martinez (2009); «Assessing Voters' Attitudes towards Electronic Voting in Latin America: Evidence from Colombia's 2007 E-Voting Pilot». I: P.Y.A. Ryan og B. Schoenmakers (red.), *Vote-ID*. Berlin: Springer-Verlag.
- Dalton, Russel L. (1999), «Political Support in Advanced Industrial Societies». I: P. Norris (red.), *Critical Citizens – Global Support for Democratic Governance*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Easton, David (1965), *A Systems Analysis of Political Life*. New York, NY: John Wiley and Sons.
- Gamson, William A. (1968), *Power and Discontent*. Homewood IL: Dorsey Press.
- Gerber, Alan S., Huber, Gregory A., Doherty, David og Dowling, Conor M. (kommer), «Is there a Secret Ballot? Ballot Secrecy Perceptions and Their Implications for Voting Behaviour». *British Journal of Political Science*. Tilgjengelig online: <http://orion.luc.edu/~ddoherty/documents/SecretBallot.pdf> (lesedato 21.3.2012).
- Klingemann, Hans-Dieter (1999), «Mapping Political Support in the 1990s: a Global Analysis». I: P. Norris (red.), *Critical Citizens – Global Support for Democratic Governance*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Listhaug, Ola og Bernt Aardal (2011), «Politisk tillit – Et mål på demokratiets helse-tilstand?»: I: B. Aardal (red.), *Det Politiske Landskap*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Wollebæk, Dag (2011), «Norges sosiale kapital i nordisk og europeisk kontekst». I: D. Wollebæk og S.B. Seggaard (red.), *Sosial kapital i Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Den lokale mediedekningen av e-valgforsøket. Lokale medier som opinionsdannende aktører

Marte Winsvold og Gro Sandkjær Hanssen, NIBR

Sammendrag

Dette delprosjektet har undersøkt lokalmedienes dekning av e-valg-forsøket i de ulike forsøkskommunene og om det har vært samsvar mellom mediedekningen og folks syn på e-valg. Det har blitt gjennomført en innholdsanalyse av alle e-valgsoppslag i de mest leste lokalmediene i en periode på omtrent to måneder før og etter valget, og resultatene fra innholdsanalysen er blitt sammenholdt med målinger av holdning og tillit til e-valg-forsøket slik de fremkommer gjennom e-valg-surveyen blant befolkningen i de ti forsøkskommunene. Videre har journalister og redaktører fra disse mediene blitt intervjuet om deknningen. De lokale medienes dekning av e-valg-forsøket har variert noe mellom forsøkskommunene, men har generelt ikke vært særlig omfattende. Oppslagene har stort sett vært positivt eller nøytralt vinklet. En del oppslag har også vært balanserte, det vil si at de inneholder argumenter både for og imot e-valg. Svært få oppslag har vært negativt vinklet. De fleste negativt vinklede oppslagene kom i etterkant av selve valget og handlet om at e-valgforsøket ikke innfridde forventningen til økt valgdeltakelse. E-valg har i lokalmediene spesielt blitt knyttet til temaet valgdeltakelse og til valgdeltakelse blant ungdom og har blitt omtalt som en løsning på problemet med lav valgdeltakelse. Ingen klar sammenheng kan spores mellom lokalmedienes dekning av e-valg-forsøket og folks holdning til forsøket eller tillit til valggjennomføringen. Den manglende sammenhengen kan skyldes at deknningen har vært nokså liten i omfang og at vinklingen har vært moderat positiv. En annen mulig årsak til svak eller manglende sammenheng kan være at e-valg ikke engasjerer folk nok til at de har latt seg bevege av hvordan pressen har omtaler saken.

Summary

In this project we have studied how the local media has covered the e-vote trial in the ten trial municipalities and whether there is any correlation between the media coverage and people's attitude towards the arrangement. We have conducted a content analysis of all media postings in the most frequently read newspapers in the trial municipalities, for a period of two months. The results from the content analysis have been compared to people's attitudes towards and confidence of the e-vote trial, measured in a representative population survey in the trial municipalities, the e-vote survey. Moreover, we have interviewed journalists and editors from these same newspapers. The content analysis shows that the coverage of the e-vote trial has not been very extensive, although it has somewhat varied between municipalities. The majority of postings have had a positive or neutral angle, but a substantial part of postings have been balanced, in the sense that they have contained both positive and negative arguments about the e-vote trial. Few postings, however, have had a negative angle, and the bulk of these appeared after the election and discussed why the e-vote trial had not contributed to increased voter turnout, as was expected. In many articles, the e-vote trial has been related to voter turnout, especially among young people, and it has been described as a solution to the problem with low turnout. There is no clear connection between local media's coverage of the e-vote trial and people's attitudes towards the arrangement. A reason for the lacking correlation may be that the coverage has been moderate. Another reason may be that people do not feel strongly enough about the e-vote trial for the media coverage to have an effect upon their attitudes.

Innledning

Lokalavisene i de ti forsøkskommunene har rapportert om e-valg-forsøket fra dets spede begynnelse og frem til alle stemmer var talt opp og mandatfordelingen klar. Det har vært skrevet nyhetsartikler, ledere, debattinnlegg og leserbrev; valgfunksjonærer, dataingeniører og ungdom er blitt intervjuet og bilder av stolte ordførere foran dataskjermen er blitt trykket. I dette delkapitlet vil vi undersøke hvordan lokalavisenes dekning av e-valg-forsøket har vært i de ulike kommunene, og hva denne mediedekningen betyr for folks syn på e-valg.

Norge er det landet i verden med flest lokalaviser per innbygger, og vi vet fra tidligere studier at lokalavisene regnes som svært viktige kilder til lokalpolitisk informasjon (Myrvold et al. 2004, Skogerbø og Winsvold 2011). Hvordan lokalavisene dekker en sak kan derfor være svært viktig for hvilken informasjon innbyggerne i en kommune bygger på når de skal gjøre seg opp en mening om saken. Spesielt når det gjelder saker folk ikke har en holdning til på forhånd, har intensiteten i eksponeringen for temaet, hvor sentral plassering temaet får i mediene og opinionsleders holdninger vist seg å være viktige for hvilke holdninger som skapes i befolkningen (Iyengar og Kinder 1987). Fordi ordningen med e-valg er ny, er det grunn til å tro at mange velgere ikke vil ha dannet seg en mening om den og så godt som ingen vil ha personlig erfaring med bruk av ordningen. I dette holdningsvakuemet vil medier lett kunne få en viktig opinionsdannende rolle, både gjennom sin rolle som formidler av holdninger og offentlig debatt og fordi mediene selv effektivt vil kunne formidle egne holdninger til befolkningen (Gulbrandsen 2010). Hvordan lokale medier, betraktet som opinionsdannende aktører, har dekket forsøket med e-valg i de ulike forsøkskommunene, kan derfor si noe om forutsetningen for å gjennomføre e-valg.

Målet med dette delprosjektet er å få økt innsikt i medienes betydning for folks holdninger til e-valg. Hvor stor oppmerksomhet får forsøket med elektronisk stemmegivning i lokalmediene? Er oppmerksomheten positiv eller negativ? Hvordan beskrives ordningen? Hvilke argumenter legges vekt på? Hvilke aktører deltar i den offentlige debatten? Disse aspektene ved formidlingen og omtalen av ordningen kan tenkes å påvirke hvordan den tas imot i velgermassen og hvilken holdning folk danner seg til ordningen, og det overordnede spørsmålet for denne delstudien er:

- Hvordan er e-valg-forsøket dekket i lokale medier, og i hvilken grad avspeiler befolkningens holdning til e-valg synspunktene som fremkommer i de lokale mediene?

Kapitlet er disponert som følger: Først gir vi en kort oversikt over teorier om mediers effekt på holdninger. Videre beskriver vi hvilke data vi baserer studien på og hvilke metoder vi har brukt for å analysere data. Dernest analyseres

mediedekningen med henblikk på omfang, vinkling og innramming. Til sist undersøker vi sammenhengen mellom mediedekningen på den ene siden og folks holdninger til e-valg på den andre.

Teori og kunnskapsstatus

Hvorvidt og hvordan mediene påvirker folks holdninger har vært et studieobjekt i snart hundre år. Mens man i en tidlig fase antok at mediene hadde en massiv og direkte effekt på folks holdninger (for eksempel Cooley 1909; Lippmann 1922), svingte pendelen etter hvert mot en tro på at media bare hadde begrenset effekt på publikum. Studier viste at publikum ikke var passive mottakere av medienes budskap, men at de aktivt valgte medieinnhold som samsvarte med de holdningene de hadde i utgangspunktet. Det ble også vist at mediene forsterket heller enn endret eksisterende holdninger og ikke minst at mellommenneskelig kommunikasjon, ofte formidlet gjennom opinionsledere, hadde en sentral rolle i spredningen av mediebudskap (Klapper 1960; Tsfaty 2011). På 70- og 80-tallet svingte pendelen tilbake igjen til en fornyet tro på at media, under visse betingelser, kunne ha innflytelse på folks holdninger. Medias effekt ble for eksempel vist å være betinget av hvorvidt publikum hadde gjort seg opp en mening om en sak på forhånd og grad av politisk bevissthet (Iyengar og Simon 2000, Huber og Arceneaux 2007). Fokuset har i de senere år vært mindre på hvorvidt medieeffekter er massive eller direkte og mer på å identifisere under hvilke betingelser medieeffekter er sterke eller svake og hvilke mekanismer som ligger imellom medieeksponeringen og en eventuell effekt.

I dette prosjektet ser vi spesielt på tre aspekter ved mediedekningen som vi antar vil kunne ha betydning for hvilken holdning folk danner seg om e-valgforsøket: dekningens omfang, vinkling og innramming. I det videre vil vi kort skissere teori og tidligere forskning knyttet til disse tre aspektene.

1. Dekningens omfang

Flere studier har vist at det er et høyt samsvar mellom medienes dagsorden, hvilke saker folk er opptatt av og hva de oppfatter som viktig (for eksempel McCombs og Shaw 1972). Spissformulert kan en altså si at selv om media ikke alltid klarer å diktere hva folk skal mene, har de nokså stor makt til å bestemme hva folk skal mene noe om. Gitt at teorien om agendasetting stemmer, vil omfanget av mediedekningen påvirke hvorvidt folk synes e-valg er en viktig sak. Det vil derfor være interessant å undersøke hvilket omfang mediedekningen av e-valgforsøket har. Dekningsomfang kan måles både ved å se på antall oppslag og på oppslagenes karakter. En lang og illustrert nyhetsartikkel vil for eksempel kunne antas å gi en mer massiv eksponering enn en kort notis.

2. Dekningens vinkling

Selv om medieeffekter som nevnt sjelden er direkte eller massive, viser flere studier at medienes vinkling av en sak kan påvirke måten folk fortolker saken på - spesielt hvis folk ikke har gjort seg opp en mening på forhånd (Huber og Arceneaux 2007), hvis folk er avhengig av media for å få informasjon om et bestemt tema (DeFleur og Ball-Rokeach 1989), og hvis folk har høy tillit til media (Tsfati 2003). Det er også vist at bruk av fortellinger, eller såkalte «narrativer» øker medias overbevisningskraft (Moyer-Gusé og Nabi 2010). Medieeksponering er dessuten vist å forsterke meninger publikum allerede har (Jamieson og Cappella 2008). Vi har ikke mulighet for å undersøke om disse betingelsene er til stede når det gjelder e-valg-forsøket, men det virker som nevnt rimelig å anta at en del mennesker ikke har gjort seg opp en mening om e-valgsordningen på forhånd, i og med at det er en ny ordning. Videre virker det rimelig å anta at folk i noen grad er avhengig av media for å få informasjon om e-valg. Kommunene har sendt ut noe informasjon om ordningen til husstandene, men den er mer av teknisk og praktisk karakter.

Flere studier viser imidlertid at medierende mekanismer begrenser medienes effekt. Teorien om *selektiv eksponering*, først formulert av Lazarsfeld og kolleger (1948), sier for eksempel at folk velger medieinnhold som samsvarer med deres egne holdninger. Beslektede mekanismer er *selektiv oppfatning*, hvilket betyr at folk bare oppfatter de elementene i en medietekst som er i samsvar med deres egne holdninger (for eksempel Vidmar og Rokeach 1974) og *selektiv hukommelse*, som betyr at de i etterkant best husker de argumentene i en tekst som samsvarer med deres egne standpunkter (for eksempel Bothwell og Brigham 1983). Argumentet om selektiv eksponering har blitt enda mer aktuelt ettersom medielandskapet er blitt mer differensiert og fragmentert som følge av Internett og som følge av et større mediemangfold i TV og radio. Mens folk tidligere var henvist til lokalavisen for å få informasjon om det som rørte seg i lokalsamfunnet har de i dag flere kanaler å velge mellom. Gjennom en spørreundersøkelse gjennomført blant befolkningen i de ti forsøkskommunene, e-valg-surveyen, har vi indirekte undersøkt befolkningens eksponering og dermed også selektive eksponering ved å be dem vurdere deknningen av e-valg i avisene. Dersom folk ikke kan gi en vurdering av mediedekningen av e-valg-forsøket til tross for at de har lest avisen, kan dette tolkes som et utslag av selektiv eksponering.

En interessant mekanisme i denne sammenheng, som er antatt å begrense medienes direkte effekt, er opinionsledermekanismen. Den såkalte *tostegshypotesen* fremholder at medieeffekter ikke er direkte, men formidles og fortolkes gjennom opinionsledere (Katz og Lazarsfeld 1955). Opinionsledere er personer eller aktører som nyter en spesiell tillit og respekt i en gitt sosial gruppe eller et gitt samfunn. I lokalsamfunn vil slike opinionsledere gjerne komme til orde i pressen, men pressen i seg selv vil også kunne fungere som opinionsleder mellom for eksempel nasjonale medier eller nasjonale politikere

og lokalbefolkningen. Lokale medier er vist å nyte den store tilliten som er en forutsetning for å kunne fungere som opinionsleder, og vil dermed kunne fungere som fortolkere av meninger «der ute fra».

3. Dekningens innramming

Hva som presenteres som relevant og viktig for en gitt sak, vil alltid være et selektert utvalg av alle de elementer ved et saksforhold man kunne valgt å legge vekt på. Utvalget av elementer som vektlegges rammer inn saken på en bestemt måte. Teorier om tolkningsrammer («framing»), sier at hvilke rammer mediestoff presenteres innenfor har betydning for hvordan publikum tolker stoffet og derigjennom for folks holdning til nyheten eller saken. Tolkningsrammer kan være snevre eller brede, og bredden på tolkningsrammene vil variere og således påvirke tolkningsrommet.

Hovedpåstanden i teorien om mediernes tolkningsrammer er at entydige tolkningsrammer gir et uforberedt publikum lite rom for refleksjon eller motforestillinger (Aalberg og Brekken 2007:178). Spesielt to modifikasjoner av denne enkle påstanden må tilføyes. For det første vil tolkningsrommet variere med personlige egenskaper og erfaring. Flere, blant annet Zaller (1992) har for eksempel vist at folks aksept for nye budskap varierer med deres politiske oppmerksomhet («political awareness») og tidligere etablerte holdninger (Aalberg og Brekken 2007, Zaller 1992). For det andre vil tolkning av medieinnhold kunne påvirkes av den spesifikke konteksten eller situasjonen som tolkingen foregår i og av kultur (Aalberg og Brekken 2007). For det tredje blir folk gjerne utsatt for medieinnhold med forskjellig innramming, og dette vil kunne utlikne effekten av en bestemt innramming. Sniderman og Theriault (2004) viser i sin eksperimentelle studie at effekten av innramming er større når mottakeren ikke utsettes for konkurrerende innramminger. Edy og Meirick (2007) viser i sin studie at folk blander elementer fra ulike rammer i sin fortolkning av et bestemt problem.

Når det gjelder kontekst, går et hovedskille mellom tematiske og episodiske tolkningsrammer (Iyengar 1994). Tematiske tolkningsrammer vektlegger allmenne og abstrakte aspekter ved saken, mens episodiske rammer legger vekt på spesifikke hendelser. I følge Iyengar (1994) vil pressen prioritere saker som lar seg konkretisere, personifisere og bildelegge, altså som oppfyller de såkalte nyhetskriteriene (Mencher 1994, Østlyngen og Øvrebø 1998). Det må ofte en spesifikk episode til før mediene tar opp en sak. Et spørsmål blir derfor om e-valg presenteres som en tematisk eller episodisk nyhetssak. Der som det er vanskelig å gi den et episodisk preg, skulle man ut fra teorien anta at ordningen vil bli mindre dekket.

I følge Entman (1993) er tolkningsrammer med på å definere og avgrense et problem, identifisere årsaken til problemet, gi grunnlag for moralske vurderinger og antyde løsninger og tiltak. I dette prosjektet gjennomfører vi ikke en

fullstendig analyse av tolkningsrammene som e-valg presenteres innenfor, men spør: Hva presenteres e-valg å handle om? Hva er presentert som årsaken til at man innfører e-valg? Hvilket problem presenteres e-valg å være et svar på?

Analysen av mediedekningens omfang, vinkling og innramming vil bli sammenholdt med befolkningens holdninger til e-valg, slik de fremkommer i den representative e-valg-surveyen. Det er imidlertid problematisk å si noe presist om hvorvidt mediedekningen påvirker befolkningens holdninger. Ut fra den analysen av mediernes dekning av e-valg som vi har gjort i denne undersøkelsen, kan vi si noe om mediedekningens innhold, men vi kan ikke si noe om hvordan publikum fortolker dette innholdet. Vi kan altså ikke si noe om hvordan folk faktisk fortolker stoffet de presenteres for og derfor heller ikke si noe presist om hvilken effekt mediedekningens omfang, vinkling og innramming av e-valgforsøket har for folks holdninger til e-valg. Vi kan antyde noen mulige konsekvenser av ulike typer dekning, og vi kan sammenholde dekningen med holdningen til forsøket i den enkelte kommune, men den eksakte årsakskjeden har vi ikke hatt forutsetninger for å studere. Dersom holdningen er mer positiv i kommuner med positiv medieomtale enn i kommuner med negativ, kan dette skyldes medieomtalen, men det kan også skyldes andre ting. Kanskje var for eksempel holdningen både blant folk og journalister positiv i denne kommunen i utgangspunktet.

Data og metode

Analysen av mediedekningens omfang, vinkling og innramming og analysen av forholdet mellom mediedekningen og folks holdning til e-valg er basert på tre ulike datakilder: en innholdsanalyse av medieoppslag i lokale medier i forsøkskommunene i perioden fra 1. august til 3. november 2011; intervju med et utvalg journalister og redaktører i lokalavisene i de ti forsøkskommunene og en spørreundersøkelse til et representativt utvalg av befolkningen i de ti kommunene (e-valg-surveyen). De tre datakildene, samt analysemetoder, vil bli beskrevet i det følgende.

Innholdsanalyse

For å undersøke mediedekningens omfang, vinkling og innramming, ble det gjort en innholdsanalyse av alle oppslag om e-valg i de viktigste lokal- og regionalavisene (heretter omtalt som lokalaviser) og på nettstedene til NRKs distriktssendinger i de ti forsøkskommunene for perioden fra 1. august til 3. november. Artiklene ble gjort tilgjengelige gjennom Kommunal- og regionaldepartementets abonnement i medieovervåkningsbyrået *Opoint*. De avisene som hadde en vesentlig dekningsgrad ble valgt ut til undersøkelsen. Definisjonen av «vesentlig» varierer litt mellom kommunene. I utgangspunktet had-

de vi bestemt oss for å analysere aviser med en dekningsgrad på over 40 prosent. I noen kommuner har vi likevel analysert aviser med lavere dekningsgrad enn dette, fordi avisene har blitt pekt ut som viktige av journalister i de konkurrerende avisene med høyere dekningsgrad. Nettstedene til NRKs distriktssendinger ble også analysert til tross for at disse ikke har like stor dekningsgrad. Årsaken er at nyhetene som presenteres her i noen grad overlapper med nyheter som presenteres på radio og i TV, og at vi derfor indirekte i hvert fall delvis fikk undersøkt dekningsgraden også i disse mediene. Dessuten har NRK som institusjon høy troverdighet, og vi anså det derfor som sannsynlig at disse artiklene ville kunne være viktige for folks syn på e-valg. Tabell 6-1 viser en oversikt over avisene og nettstedene det ble gjort søk i og hvilke kommuner de dekker. Vi har bare opplagstall for papiravisene, men det ble gjort søk i alle papiravisenes nettutgaver også. Det ble registrert hvorvidt oppslag forekom i papir- eller nettutgaven eller i begge utgaver. Tallene for spredning/husstandsdekning viser hvor mange husstander som abonnerer på papiravisen. Fordi det gjerne bor flere personer i samme husstand er lesertallene høyere enn husstandsdekningen.

Tabell 6-1. Aviser det ble gjort søk i.

Kommuner	Fylke	Innbyggertall.	Aviser. Spredning/ husstandsdekning i parentes.
Bodø	Nordland	47000	Avisa Nordland (58%) *NRK Nordland
Bremanger	Sogn og Fjordane	4000	Firdaposten (53%) Fjordenes tidende (37%) NRK Sogn og Fjordane
Hammerfest	Finnmark	9500	Finnmark Dagblad (55%) NRK Troms og Finnmark
Mandal	Vest Agder	15000	Lindesnes avis (63%) Fædrelandsvennen (29%) NRK Sørlandet
Radøy	Hordaland	4800	Nordhordland (42%) Bergens Tidende (32%) NRK Hordaland
Re	Vestfold	9000	Tønsbergs Blad (49%) NRK Østafjells
Sandnes	Rogaland	66000	Stavanger Aftenblad (46%) Sandnesposten (14%) NRK Rogaland
Tynset	Hedemark	5500	Arbeidets Rett (57%) Østlendingen (55%) NRK Hedemark og Oppland
Vefsn	Nordland	13500	Helgeland Arbeiderblad (71%) *NRK Nordland
Ålesund	Møre og Romsdal	41000	Sunnmørsposten (56%) NRK Møre og Romsdal

*NRK Nordland dekker både Bodø og Vefsn.

Kilder: ssb.no 2011 og Aviskatalogen.no

Begrunnelsen for å starte analyseperioden den første august var et ønske om å få med seg eventuelle artikler som omtalte ordningen før den offisielt ble åpnet. På grunn av hendelsene 22. juli var det lite omtale av ordningen før første august. Vi strakte analyseperioden til 3. november, som var sluttdato for spørreundersøkelsen i forsøkskommunene. Dette for å fange opp eventuell mediepåvirkning også i den perioden undersøkelsen pågikk, og som i så fall ville komme til syne i resultatene fra spørreundersøkelsen. Det siste oppslaget om e-valg i de utvalgte mediene var imidlertid 19. oktober, så i praksis strakte analyseperioden seg til denne datoen.

Opint tilrettela en søkeprofil for oss, basert på ord og ordkombinasjoner vi antok ville fange opp alle oppslag om temæt e-valg, og de avgrenset også søket til de medier vi hadde bedt om. Søket omfattet artikler som inneholdt følgende ord og ordkombinasjoner, på henholdsvis bokmål og nynorsk:

1. e-valg – e-val
2. elektronisk valg – elektronisk val
3. elektronisk stemmegivning – elektronisk stemmegiving – elektronisk stemmegjeving – elektronisk røystgjeving – elektronisk røysting
4. stemme elektronisk – røyste elektronisk
5. stemme via Internett – røyste via Internett
6. stemme via nett – røyste via nett
7. stemme på Internett – røyste på Internett
8. stemme på nett – røyste på nett
9. stemme over Internett – røyste over Internett
10. stemme over nett – røyste over nett
11. digitalt valg – digitalt val
12. digital stemmegivning – digital stemmegiving – digital stemmegjeving – digital røystgjeving - digital røysting
13. stemme online – røyste online
14. online stemmegivning – online stemmegiving – online stemmegjeving – online røystgjeving – online røysting
15. virtuelt valg – virtuelt val
16. virtuell stemmegivning – virtuell stemmegiving – virtuell stemmegjeving – virtuell røystgjeving – virtuell røysting
17. nettstemme – nettrøyst

Ordene ble registrert i alle former, for eksempel registrertes «stemme på nettet», og «stemmer på nett», selv om søkeordet egentlig var «stemme på nett».

Til sammen 255 oppslag ble publisert i perioden. Alle innlegg ble lest og kodet for et sett med variabler som er ment å måle type oppslag, vinkling, innramming og forekomsten av et sett spesifikke argumenter. Det er også kodet for et sett ulike aktørgrupper, fordi vi ønsket å undersøke hvem som kom til orde: politikere, kommuneansatte, eksperter, generell befolkning og ungdom. En gruppe anses å komme til orde dersom en representant fra gruppen enten skriver i avisen, blir intervjuet eller blir referert til.

Vinkling er kodet for verdiene positiv, negativ, balansert og nøytral. De positive artiklene inneholder bare argumenter for forsøket og/eller er veldig begeistret i tonen. De negative artiklene inneholder bare argumenter mot ordningen og/eller er veldig negative i tonen. De balanserte artiklene inneholder både for- og motargumenter, og de nøytrale artiklene inneholder ingen argumenter, men er rent beskrivende artikler.

Et utvalg spesifikke argumenter er også kodet. Disse er dels valgt ut fordi de inngår i påstander i befolkningsundersøkelsen, dels fordi de representerer viktige argumenter i den nasjonale offentlige debatten og dels er de blitt identifisert gjennom en test-koding av 20 artikler. Det fullstendige kodeskjemaet er gjengitt i Tabell 6-2.

Innramming (eller «framing»), er først og fremst sporet gjennom en kvalitativ lesning av oppslagene, men det er også kodet for innramming i form av hvilke temaer som knyttes til e-valg. Artikkene er kodet for de temaene som de hyppigst knyttes til: Valgdeltakelse, ungdom, valg for 16-åringer, referanser til det moderne og noe vi har kalt «kommuneskryt». Det er artikler der e-valg blir brukt for å skryte av kommunen.

Tabell 6-2. Kodeskjema for koding av oppslag i artikkelutvalget.

Tema	Variabler	Verdier
Generelt	Mediekanal	Avisnavn
	Utgave	Papir, nett
	Forfatterkategori	Journalist, Leder, NTB, Befolkning, ukjent
	E-valg som hovedtema eller bi-tema	0,1
	Dubletter	Dubletter knyttes til hverandre ved unike koder
	Illustrasjon/bilde	0,1
	Om noen er intervjuet	0,1
Sjanger	Nyhetsartikkel/oppslag	0,1
	Notis	0,1
	Narrativ	0,1
	Debatt/Mening	0,1
	Leserbrev/nettdebattinnlegg	0,1
Vinkling	Vinkling	Positiv (1), negativ (2), balansert (3), nøytral (4)
Stemme (hvem som kommer til orde)	Politiker	0,1
	Kommune	0,1
	Ekspert	0,1
	Befolkning voksen/blandet	0,1
	Ungdom	0,1
Spesifikke argumenter	Hemmelig valg	0,1
	Sikkerhet	0,1
	Juks	0,1
	Utidig Påvirkning	0,1
	Kjøp og salg av stemmer	0,1
	Lettvint (også alle sofab kommentarer)	0,1
	Tilgjengelighet	0,1
	Tradisjon å stemme i valglokalet	0,1
Høytidelig å stemme i valglokalet	0,1	
Innramming	Ungdom, generelt	0,1
	Ungdom, 16-årsvalg	0,1
	Valgdeltakelse	0,1
	Kommuneskryt	0,1
	Dette er fremtiden	0,1

En del artikler trykkes i flere aviser. Dette gjelder særlig artikler med opphav i NTB. Disse artiklene er like, men de når forskjellig publikum gjennom de lokalavisene de trykkes i og blir derfor registrert flere ganger. De blir imidlertid kodet som dubletter, slik at dette kan legges til grunn i analysene. En annen form for dublett forekommer når en artikkel trykkes både i avisens papir- og nettutgave. Det er en avveining om man skal registrere disse en eller to ganger. Vi har valgt å registrere dem to ganger, men markert at de er dubletter. Begrunnelsen for dette valget er at samme artikkel trykkes to ganger i ulike kanaler bidrar til å høyne omfanget av mediedekningen, og det bidrar til at de argumentene som fremkommer i artikkelen spres til en større leserkrets. Det kan imidlertid innvendes at avisenes papir- og nettutgaver har mange av de samme leserne, og at de dermed ikke bidrar til å øke dekningsomfanget like mye som to ulike artikler ville gjort fordi det er liten grunn til å tro at den som først har lest artikkelen for eksempel i papiravisen vil lese den om igjen på nett.

Selv om kategoriene er forsøkt gjort så entydige som mulig, er kodingen basert på koderen sitt skjønn. For å bedre datas reliabilitet er litt mer enn 10 prosent av oppslagene kodet av to personer. Vi valgte å kode de artiklene som ble trykket i flere utgaver, såkalte dubletter. Artiklene som er dobbeltkodet representerer derfor ca. 30 prosent av alle oppslagene. Samsvaret mellom kodingen til de to koderne, den såkalte interkoder-reliabiliteten var på mellom 80 og 100 prosent for de ulike variablene det var kodet for.

En mulig skjevhet i analysen av mediedekningen kommer av valget vi har gjort om å analysere lokale og ikke nasjonale medier. Uten å ha analysert den nasjonale debatten systematisk, har vi inntrykk av at tonen i denne har vært flere hakk mer kritisk enn tonen i den lokale debatten om e-valg har vært. Mange toneangivende aktører, både eksperter og politikere, har hatt praktiske og prinsipielle innvendinger mot elektronisk stemmegivning, og noen har vært svært krasse. Kritikken har vært enda krassere i en del fagtidsskrifter. Når vi velger å undersøke den lokale mediedekningen av e-valg, er det derfor sannsynlig at bildet vi får av den medieeksponeringen befolkningen i forsøkskommunene har vært utsatt for, er mer positivt enn det i virkeligheten har vært. Folk eksponeres for både nasjonale og lokale medier. Når vi likevel velger å fokusere på den lokale debatten, er det av flere grunner. For det første er e-valg et lokalt forsøk, og det angår lokaldemokratiet. Vi antar at folk har større tillit til lokale medier i lokale saker. Lokale opinionsdannere, som for eksempel lokalpolitikere, kommer dessuten til orde i lokalmediene. Vi antar at lokale opinionsdannere er viktigere i lokale saker, enn nasjonale opinionsdannere. For det andre har lokalpressen en større leserkrets, en større dekningsgrad, enn den nasjonale pressen har, i disse ti forsøkskommunene. Det er altså faktisk flere som blir eksponert for det lokale medieinnholdet enn som blir eksponert for det nasjonale. For det tredje blir befolkningen i forsøkskommunene (nokså) likt eksponert for den nasjonale debatten, men ulikt eksponert

gjennom sine lokale medier. En kan dermed tenke seg at en eventuell effekt av medieeksponering best vil kunne spores ved å sammenlikne den ulike eksponeringen befolkningen blir utsatt for gjennom de lokale mediene.

Intervjuer

Det er gjennomført 18 intervjuer med journalister og redaktører i 14 av de analyserte avisene. I Mandal, Radøy, Sandnes og Tynset ble det gjennomført intervjuer i to aviser, mens det i de seks andre kommunene bare ble gjennomført intervjuer i den avisen som hadde størst dekningsgrad. Intervjuene ble gjort på telefon i måneden etter valget. Den eller en av de journalistene som hadde ansvar for dekning av e-valg i kommunen, ble valgt ut for intervju. I noen tilfeller var det mest aktuelt å intervju avisens redaktør eller å intervju redaktøren i tillegg til en journalist. Intervjuobjektene ble delvis identifisert av redaktørene i de respektive avisene per telefon, og delvis gjennom søk på journalistnavn i artikkeloppslagene om e-valg. Vi hadde på forhånd planlagt å kontakte intervjuobjektene per brev i forkant av intervjuet. Det viste seg imidlertid at det var nødvendig å ta en telefon til redaksjonen for å identifisere de rette intervjuobjektene, og når vi først hadde fått redaktører og journalister på tråden, endte vi med å intervju dem med det samme. Intervjuene tok i gjennomsnitt 15 minutter. Det ble tatt notater underveis, og intervjuene ble transkribert umiddelbart etter at intervjuet var avsluttet.

Hensikten med intervjuene var å få innsikt i hvordan e-valgforsøkene var blitt dekket i de lokale mediene, og hvorfor de var blitt dekket på den måten de var blitt dekket. Videre ønsket vi å få journalistenes oppfatning av engasjementet rundt og synet på e-valg i lokalsamfunnet og hvilke aktører som spesielt var opptatt av forsøket. Vi ønsket også å undersøke hvilke holdninger avisredaksjonene hadde til ordningen og hvilke holdninger de selv opplevde å ha formidlet til leserne. Intervjuene var semistrukturerte, altså med forhåndsdefinerte spørsmål, men uten faste svarkategorier. Det ble tatt utgangspunkt i en intervjuguide med slike forhåndsformulerte spørsmål, men oppfølgingsspørsmålene var i stor grad betinget av hva informantene svarte, og det ble åpnet for at informanten selv kunne bringe nye temaer på banen. For å hindre at mediedekningen ble påvirket av forskerintervjuene, ble intervjuene gjennomført i etterkant av valget, i perioden fra 28. september til 28. oktober. Av anonymitetshensyn er journalistene ikke navngitt i rapporten, og der de siteres vises det heller ikke til hvilken avis de tilhører, fordi de da lett vil kunne identifiseres.

Spørreundersøkelse

Det ble gjennomført en spørreundersøkelse i et representativt utvalg av befolkningen i de ti forsøkskommunene (E-valg-surveyen er nærmere beskrevet i rapportens innledningskapittel). Totalt antall respondenter var 3197, utvalget var trukket fra Folkeregisteret, og undersøkelsen ble gjennomført på telefon av Respons Analyse AS. E-valg-surveyen er beskrevet mer i detalj i introduksjonen til rapporten. I denne undersøkelsen ble det blant annet stilt spørsmål om holdning til e-valg-forsøket, opplevelse av hvorvidt valget gikk riktig for seg, samt spørsmål om lokalavislesning og om vurdering av mediedekningen av e-valg i henholdsvis lokale og nasjonale aviser. Disse spørsmålene vil bli brukt til å vurdere om det er noen sammenheng mellom mediedekningen slik den fremkommer i innholdsanalysen og folks holdninger til e-valg. Sammenhengen vil i beste fall vise en tendens, og ikke gi hele bildet av mediernes påvirkning. Dette fordi vi ikke kan si noe presist om årsakssammenhengen og fordi vi bare har analysert medieinnholdet i et utvalg aviser. Vi vet ikke noe om dem som kun bruker etermedier, for eksempel. Spørreundersøkelsen viser imidlertid at lokalavislesningen er relativt høy i de ti forsøkskommunene.

For å kunne få resultater med en akseptabel feilmargin i den enkelte kommune, også i kommunene med lavt befolkningstall, er respondenter fra de små kommunene overrepresentert i utvalget. Når vi ser på resultater fra hele utvalget samlet, vil respondenter fra de små kommunene dermed bidra mer til resultatet enn deres relative størrelse i forsøksbefolkningen (altså befolkningen i alle forsøkskommunene samlet sett) skulle tilsi. For å gi et mer korrekt bilde av hva forsøksbefolkningen mener, ble det laget en vekt som veier resultatene for kommunestørrelse. Denne vekten gjør at respondentenes relative representasjon i utvalget blir lik deres relative representasjon i forsøksbefolkningen. Videre er de som stemmer og de som har stemt elektronisk overrepresentert i befolkningssurveyen i forhold til hjemmesitterne. Det ble derfor også laget en vekt som korrigerer for dette. Når vi i analysen av resultatene ser på frekvensfordelinger for hele utvalget samlet, er en kombinasjon av disse to vektene brukt. Når vi ser på enkeltkommuner er bare vekten som veier opp hjemmesittere i forhold til de som stemmer på papir eller elektronisk, brukt.

Mediedekningen

Hvordan ble e-valg-forsøket dekket i de ti forsøkskommunene? I dette delkapitlet vil vi først se på dekningens omfang – hvor mye ble skrevet og i hvilke perioder, hvilke type artikler ble skrevet, hvem kom til orde, og hvordan vurderte journalistene selv mediedekningen. Dernest vil vi undersøke hvordan e-valg-saken ble vinklet i de ulike mediene, hvilke spesifikke argumenter som ble lagt vekt på og hvorfor journalistene valgte å vinkle saken slik de gjorde. Til sist vil vi vurdere hvordan saken ble rammet inn – altså hva den ble presentert som å handle om og hvilket problem den ble presentert som å være en løsning på.

Omfang

I løpet av drøye to måneder ble det publisert til sammen 255 artikler i de 25 mediene det ble gjort søk for. Antallet oppslag i hver mediekanal er gjengitt i Tabell 6-3. I gjennomsnitt ble det publisert i overkant av 25 artikler i hver av forsøkskommunene, men som vi ser av Tabell 6-3 varierer antall oppslag betydelig mellom kommunene. Samtlige lokalaviser har både papir- og netttutgave, men vi skiller ikke her mellom de to ulike utgavene, annet enn at vi har registrert hvorvidt oppslaget er publisert på nett eller papir. Alle NRK-oppslagene er hentet fra distriktskontorenes hjemmesider og er altså nettoppslag.

Tabell 6-3. Antall oppslag om e-valg i de utvalgte mediene i perioden 1. august til 3. november 2011.

Kommune	Avis	Antall oppslag i avis	Antall oppslag i kommunen
Bodø	Avisa Nordland	21	26
	NRK Nordland	5*	
Bremanger	Firdaposten	8	17
	Fjordenes tidende	7	
	NRK Sogn og Fjordane	2	
Hammerfest*	Finnmark Dagblad	16	16
	NRK Troms og Finnmark	0	
Mandal*	Lindesnes avis	16	31
	Fædrelandsvennen	14	
	NRK Sørlandet	1	
Radøy	Nordhordland	9	14
	Bergens Tidende	4	
	NRK Hordaland	1	
Re*	Tønsbergs Blad	11	11
	NRK Østafjells	0	
Sandnes	Stavanger Aftenblad	25	44
	Sandnesposten	15	
	NRK Rogaland	4	
Tynset	Arbeidets Rett	14	31
	Østlendingen	17	
	NRK Hedmark og Oppland	0	
Vefsn	Helgeland Arbeiderblad	20	25
	NRK Nordland	5**	
Ålesund*	Sunnmørsposten	37	45
	NRK Møre og Romsdal	8	

*Deltok i forsøket med nedsatt stemmerettsalder

**NRK Nordland dekker to av forsøkskommunene og fremkommer derfor to ganger i tabellen.

Det er store forskjeller mellom kommunene når det gjelder hvor bred dekningen av forsøket med e-valg har vært. Den mest omfattende dekningen har folk i Ålesund (45 oppslag) og Sandnes (44 oppslag) blitt utsatt for, mens det i lokalmediene som dekker Re kommune bare ble publisert elleve oppslag i perioden.

I to tredjedeler av artiklene (66 prosent) var e-valg hovedtema, mens e-valg i en tredjedel av artiklene kun var et sekundært tema som ble omtalt i forbindelse med et annet tema – for eksempel stemmegivning blant unge eller valgdeltakelse. Hvilke temaer som ble omtalt sammen med e-valg kommer vi nærmere inn i på i avsnittet om innramming.

Til sammen 136 av oppslagene (53 prosent) ble publisert på nett, i henholdsvis NRKs distriktsnyheter og i avisenes nettutgaver, mens 119 (47 prosent) var trykket i avisenes papirutgaver. 145 av oppslagene var unike, mens

110 oppslag fantes i flere versjoner – enten var de trykket i forskjellige aviser, eller så var ett og samme oppslag trykket både i avisens papir- og nettutgave. Totalt 26 oppslag fantes i mer enn én utgave. Til sammen var det derfor $145 + 26 = 171$ unike artikler i perioden.

Oppslagene var av ulik lengde og karakter. Tabell 6-4 viser fordelingen av ulike typer oppslag.

Tabell 6-4. Type oppslag.

Type oppslag	Antall	Prosent
Journalistiske nyhetsartikler	172	68
Notis	63	25
Mening/ debatt	7	3
Leserbrev og klipp fra nettdebatt	4 (2+2)	2
Leder	9	4
Totalt	255	102*

*Prosentene summerer seg opp til 102 fordi de enkelte prosentene er rundet av til nærmeste hele tall.

Som vi ser av Tabell 6-4 var de langt fleste oppslagene tradisjonelle journalistiske nyhetsartikler, mens den nest største kategorien var notiser. En journalistisk nyhetsartikkel er en artikkel av en viss lengde og der en journalist eller et nyhetsbyrå står som avsender. Notiser skiller seg fra nyhetsartikler først og fremst ved at de er kortere og i de aller fleste tilfeller uten navnet avsender. Begge disse typene oppslag skal ideelt sett, i følge journalistiske etiske standarder (se for eksempel Hovden 2001), være nøytrale eller balanserte i form. De tre andre kategoriene (meningsartikler, leserbrev og ledere) er oppslagstyper en ikke forventer skal være balanserte eller nøytrale. Det er langt færre av disse oppslagstypene. I alt ble det trykket 16 meningsartikler eller ledere og bare fire leserbrev, hvilket indikerer at det har vært et lavt engasjement i befolkningen når det gjelder denne saken. Bare elleve oppslag (4%) kan kalles rene narrativer, altså oppslag hvor e-valg-forsøket personifiseres eller dramatiseres og det lages en fortelling rundt saken. Det er likevel innslag av personifisering og dramatisering også i andre artikler, og særlig i de artiklene der befolkningen kommer til orde.

Tabell 6-5 viser hvilke grupper som kommer til orde i oppslagene. De som kommer til orde gjør det stort sett gjennom å bli intervjuet, men noen ganger kommer de også til orde ved at de blir referert til. Da er de gjerne intervjuet av andre medier, eller har sendt ut en pressemelding. I 65 prosent av alle oppslagene (168 oppslag), ble noen intervjuet.

Tabell 6-5. Oppslag hvor ulike grupper kommer til orde.

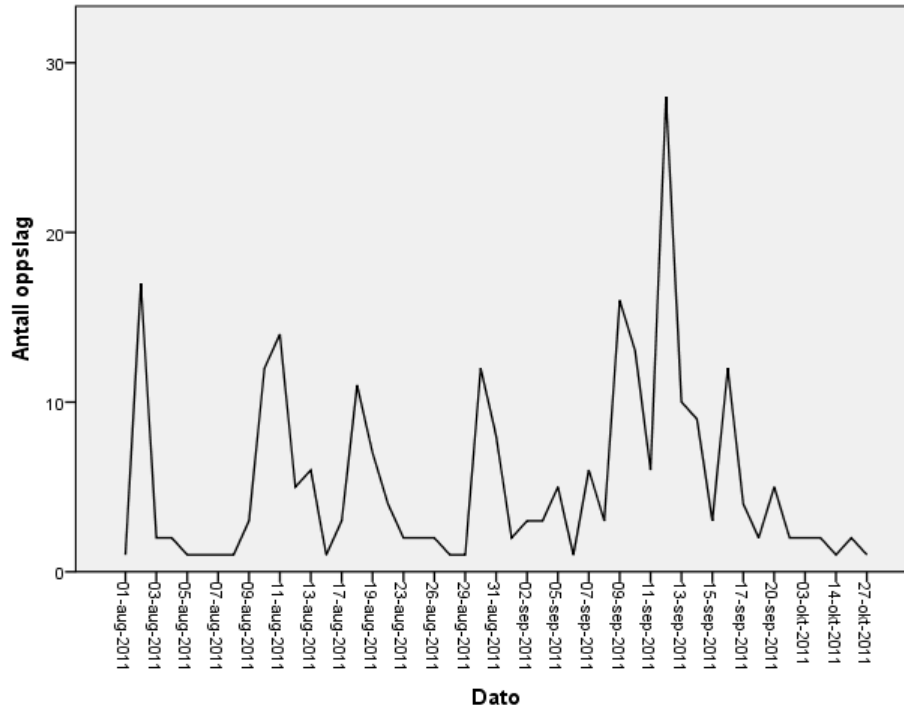
	Antall	Prosent
Voksen befolkning	17	7
Ungdom	23	9
Lokalpolitikere	96	37
Kommunen	85	33
Ekspertene	44	17

Som vi ser av Tabell 6-5 kommer befolkningen sjeldnere til orde i oppslagene enn gruppene som i denne sammenheng må betraktes som «profesjonelle»: politikere, folk fra kommunen og eksperter. Ekspertene er folk som blir intervjuet eller på eget initiativ uttaler seg fordi de har en kompetanse (gjerne teknisk eller juridisk) som er relevant i forhold til e-valg.

I alt 79 artikler stammet fra NTB, og disse NTB-artiklene sto for 67 prosent av dublettene. Dublettene fra NTB var også de eneste som hadde mer enn to kopier. Den NTB-artikkelen med flest dubletter ble trykket i 12 forskjellige lokalmedier. Bruken av NTB-artikler varierte veldig mellom avisene. I Firda-posten, for eksempel, var samtlige 8 artikler i perioden hentet fra NTB, og i Nordhordland var 8 av 9 artikler derfra, mens andre aviser hadde få eller ingen NTB-oppslag. Høy bruk av NTB-artikler er et tegn på at saken er lavt prioritert i redaksjonen, fordi avisen da velger å ikke sette en egen journalist på saken.

Antall artikler varierte gjennom perioden, og NTB-artiklene ga oppslags-topper, når man ser alle kommunene under ett. Generelt var det oppslagstopper ved hver milepæl – når e-valget åpnet, når det ble avsluttet, og når valgtallene kom. I Figur 6-1 ser vi en oversikt over antall oppslag om e-valg fra begynnelsen av august til 19. oktober 2011.

Figur 6-1. Antall oppslag om e-valg i perioden 1. august til 19. oktober 2011.

Tematisk forandrer dekningen seg i løpet av perioden. Frem til valgåpning er det mest omtaleartikler med beskrivelse av hvilke kommuner som er med i forsøket og faktabokser om hvordan man skal gå frem for å stemme elektronisk. Disse omtaleartiklene er i hovedsak nøytrale, noen er optimistiske i tonen. Både journalister og intervjuede politikere og kommuneansatte uttrykker forhåpninger om at e-valg vil føre til høyere valgdeltakelse ved kommunevalget i deres kommune. I denne perioden er det også en del kommuneskryt om kommuner som er aktive og fremadrettede og har vunnet over andre kommuner i konkurransen om å få være med i forsøket. Det er også noen få tilløp til kritiske innvendinger, spesielt med referanser til valgforsker Frank Aarebrot, som har gått kritisk ut mot ordningen. I denne perioden kommer innvendingene først og fremst i NRKs distriktssendinger, men det er ikke mange av dem. Det er også mange intervjuer med folk i kommuneadministrasjonen som forbereder valget.

Åpningen dekkes bredt, og oppslagene om åpningen har stort sett en positiv og optimistisk vinkling. Mange stolte ordførere blir intervjuet. I denne perioden er det også en del oppslag om at det er en feil på valgkortene, men dette berører ikke e-valg direkte, og velgerne forsikres om at de trykt kan

stemme på nett. Valgkortfeilen brukes som et argument for å stemme elektronisk, for det er ikke noe feil på e-stemmingen.

Så kommer en periode med oppdateringer av stemmetall og gledelig overraskelse over hvor mange som stemmer på nett, mye flere enn forventet. Deretter kommer en periode med litt mer debatt, for og imot, ulike argumenter knyttet til e-valg. Så kommer en rekke oppslag om de endelige elektroniske stemmetallene for de forskjellige kommunene. Under opptellingen på valgdagen er det flere artikler utover natten om at alle e-valg-kommunene er forsinket fordi nettstemmer må vaskes mot de andre stemmene. Etter at valgtallene er klare handler artiklene om at e-valg ikke bidro til høyere valgdeltakelse slik mange hadde forventet.

Sett under ett er deknningen altså mest omfattende hver gang noe skjer, og den er overveiende positiv før valget og mer negativ når valget er over.

Alt i alt må deknningen av e-valg kunne beskrives som nokså mager, selv om den varierer en god del mellom kommunene. Ifølge agendasettingsteori skulle den sparsomme deknningen kunne føre til at e-valg som tema ikke ble oppfattet som spesielt viktig av befolkningen. Ifølge intervjuer med journalister og redaktører går årsakspilen i motsatt retning: E-valg ble lite dekket fordi det var et tema som ikke ble oppfattet som spesielt viktig verken av befolkningen eller av politikerne. Det har vært få eller ingen leserbrev i forbindelse med forsøket, og redaksjonene har fått få eller ingen tips fra lesere. I følge journalistene kan dette forklares med at folk er opptatt av substans og ikke prosedyre. *«Hvis en kan dokumentere at e-valg gir et annet valgutfall kan det bli spennende. Det er utfallet som til syvende og sist er det interessante»*, sier for eksempel en av de intervjuede journalistene. Ifølge journalistene er folk opptatt av hvem som vinner valget og hva valgvingerne vil gjøre med skoler og eldreomsorg, ikke hvordan man skal gå frem for å stemme. En annen journalist uttrykker det slik: *«Jeg tror innvendingene er av mer teoretisk og litt hypotetisk karakter som folk ikke bryr seg så mye om, de ser mer på det praktiske ved det»*.

En annen årsak til at det er lite oppstuss og lite debatt om denne saken, er ifølge journalistene at folk er vant til å gjøre ting på nett. Folk går i banken og leverer selvangivelsen på nett, og da blir det å stemme på nett bare en naturlig forlengelse av disse andre handlingene man allerede er vant til å foreta seg digitalt. Journalistene opplever at det er lite engasjement rundt saken og lite uenighet. Sånn sett er ikke betingelsene for å skape debatt til stede. I en av avisene forsøkte de å skape debatt uten å klare det. De intervjuet blant annet valgforsker Frank Aarebrot, men, som journalisten sier *«selv om han kalte kommunepolitikere for torskuehuer, gjorde de ikke annet enn å trekke på smilebåndet»*. Dette ser han som et tegn på at saken ikke vekker sterke følelser, nesten uansett. Ikke alle journalister er imidlertid enig i dette, og noen mener de ville kunne klart å skape debatt hvis de hadde lagt breidsiden til. Når de har valgt ikke å gjøre det er det fordi de opplever at det ville være kunstig å skape

en debatt de føler ikke er der «naturlig». Folk har vært positive og fornøyde og likegyldige:

Jeg vil tro at når en ikke hører noe så må en ta det på et tegn enten på at folk er fornøyd eller at de er litt likegyldig. Jeg har ikke hørt e-valg vært diskutert på butikken. Men det hadde vært en mye bedre sak hvis det kom ti stykker til oss og sa at dette funker ikke. Men det funka, og det er dagligdags. Først når det går galt blir det en sak.

Flere journalister trekker også frem som årsak til mager dekning det at saken er vanskelig å billedlegge. I nesten alle avisene er oppslagene illustrert enten med en ensom datamaskin eller med en velger eller en politiker foran en data-skjerm, men mange journalister mener at det er grenser for hvor mange ganger man kan trykke bilder av dataskjermer før folk mister interessen.

I de fire kommunene som også har forsøk med nedsatt stemmerettsalder, mener journalistene at 16-åringsforsøket har overskygget og tatt den journalistiske oppmerksomheten fra e-valg-forsøket. 16-åringsforsøket oppleves som lettere å dekke: det er mer kontroversielt, folk er mer engasjert i det, og ungdom gjør seg bedre på bilder enn datamaskiner. Dessuten er valgdeltakelse blant unge en sak både mange politikere og journalister brenner for, og i flere av redaksjonene har de satt seg fore å bidra til økt valgoppslutning blant de unge. De driver altså nesten en form for kampanjejournalistikk rundt denne saken, mens e-valg oppleves som en ren teknikalitet. Når vi ser på antall artikler om e-valg i de fire kommunene som også hadde forsøk med valg for 16-åringer, ser vi imidlertid at deknningen av e-valg ikke har vært lavere i disse kommunene enn i andre kommuner. Det kan derfor være at e-valg fremstår for journalistene som stemoderlig behandlet i sammenlikning med 16-åringsforsøket, men at det i realiteten ikke ble dårligere dekket enn det ville blitt ellers.

Selv om journalistene har mange forklaringer på hvorfor e-valg-forsøket ikke er blitt bredere dekket, så har de tross alt dekket det, men da i følge dem selv først og fremst fordi de har et informasjonsansvar overfor befolkningen, en plikt til å drive folkeopplysning. Slik sier en journalist det: *«Jeg som journalist tenner på ideen i en saklig forstand, det er viktig å få med at det er et tilbud. Vi er pliktig å formidle den endringen».*

E-valg oppleves altså som en sak avisene plikter å informere om, men skårer ellers lavt på andre viktige nyhetskriterier som aktualitet, vesentlighet, sensasjon, konflikt og dramatikk, og journalistene bruker dette som forklaring på hvorfor deknningen ikke har vært bredere.

Vinkling

For å få et bilde av hvordan mediene formidlet e-valg-forsøket til befolkningen i de ti forsøkskommunene, gjorde vi en systematisk registrering av hvordan e-valg-saken ble vinklet i de ulike oppslagene. Oppslagene ble kodet etter hvorvidt de i hovedsak var positive til e-valg, i hovedsak negative, ga en balansert fremstilling med både for- og motargumenter eller var nøytralt beskrivende. Tabell 6-6 viser fordelingen av oppslag med ulik vinkling.

Tabell 6-6. Oppslagenes vinkling. Prosent.

Vinkling	Frekvens	Prosent
Positiv	99	39
Nøytral	76	30
Balansert	58	23
Negativ	22	9
Totalt	255	101

Som vi ser er det flest av de positivt vinklede oppslagene, fulgt av nøytrale og balanserte oppslag, mens det er relativt sett få negative oppslag i perioden. I tid kommer de fleste negative oppslagene etter at valget er over. Mellom 1. august og 11. september trykkes det bare 5 negative artikler, mens det trykkes 17 negative artikler i måneden etter valget – de aller fleste av dem i uken etter. Disse artiklene handler i stor grad om at forventningene til økt valgdeltakelse, som både lesere, politikere og kommuneansatte hadde gitt uttrykk for før valget, ikke ble innfridd.

Det er nokså store forskjeller mellom avisene når det gjelder andelen oppslag med ulik vinkling, men fordi antall oppslag for mange aviser er svært lavt, er forskjellene til dels vanskelige og kanskje også meningsløse, å fortolke. I Bergens Tidende er det for eksempel tilsynelatende en høy andel av negative artikler, men i praksis representerer de 25 prosent negative artiklene bare én enkelt av totalt fire artikler om e-valg i avisen. Det gir litt mer mening å analysere vinkling på kommunenivå, og Tabell 6-7 viser fordelingen av artikler med ulik vinkling i de ti forsøkskommunene.

Tabell 6-7. Oppslagenes vinkling fordelt på kommune. Prosent.

	Vinkling				Total N
	Positiv	Nøytral	Balansert	Negativ	
Bodø	46	23	23	8	26
Bremanger	29	41	29	0	17
Hammerfest	38	38	19	6	16
Mandal	29	45	19	7	31
Rødøy	36	14	43	7	14
Re	46	18	27	9	11
Sandnes	43	25	23	9	44
Tynset	48	26	23	3	31
Vefsn	36	40	24	0	25
Ålesund	38	22	18	22	45
Total N	99	76	58	22	255*

*Summen av antall oppslag angitt for hver kommune er høyere enn den oppgitte kolonnesummen. Det er fordi oppslag fra NRK Nordland er talt med både for Bodø og Vefsn. Totalt antall oppslag er uansett 255.

Som vi ser varierer andelen positive oppslag mellom 48 prosent i Tynset og 29 prosent i Mandal og Bremanger, mens andelen negative oppslag varierer mellom 22 prosent i Ålesund og ingen i Vefsn og Bremanger. Kodingen er gjennomført strengt i forhold til forekomsten av positive og negative argumenter, og de artiklene som inneholder argumenter både for og imot e-valg er derfor kodet som «balansert». En del av de «balanserte» oppslagene fungerer nok imidlertid som positive oppslag, fordi motargumenter gjerne er tatt med bare for å tilbakevises. Et typisk eksempel er hentet fra Østlendingen, 02.08.2011:

Opprinnelig skulle Oslo og Drammen også delta i prosjektet, men de valgte å trekke seg. Blant årsakene var frykt for at velgere som stemmer hjemme fra letere kan bli påvirket av folk rundt seg, at velgere vil avgi stemme i alkoholpåvirket tilstand og at e-valget ville gjøre det vanskelig å opprettholde hemmelig valg. Men ifølge Eline Bjerke, kommunikasjonsrådgiver i Kommunal- og regionaldepartementet, blir hemmelig valg og selvstendig og fri stemmegivning ivaretatt ved at e-valget gir velgerne mulighet til å ombestemme seg og forhåndsstemme flere ganger, og det er alltid kun den siste stemmen som er gyldig.

I en del oppslag som er kodet som nøytrale, er også tonen positiv, selv om det ikke direkte forekommer argumenter for ordningen, slik som i eksemplet under: «*Vi er med på begge prøveordningene. Så det blir spennende å se hvordan dette blir, smiler valgfunksjonæren*» (Finnmark Dagblad 11.08.12)

Alt i alt finner vi at vinklingen av e-valgsoppslagene i de lokale mediene fremstår som mer positiv enn negativ. Fordi tonen i noen grad er positiv også i de oppslagene som er kodet som balanserte og nøytrale er hovedinntrykket dessuten noe mer positivt enn en streng koding av artiklene viser.

Tabell 6-6 og Tabell 6-7 gir et bilde av den relative andelen oppslag som var positivt og negativt vinklet. Det opptellingen ikke fanger er imidlertid intensiteten i vinklingen. En mer kvalitativ lesning av oppslagene sett under ett, viser at selv om oppslagene gjerne er vinklet i den ene eller den andre retningen, så er de ofte ikke veldig vinklet. De positive artiklene er ikke overbegeistret, og de negative artiklene er ikke veldig krasse. Det er som vi ser også et høyt antall nøytrale artikler. Mange av disse er rene informasjonsartikler. Alt i alt bærer dekningen preg av en viss grad av likegyldighet og mangel på engasjement fra journalistenes side. Dette er ikke et tema avisene har prioritert, det er få leserbrev, politikerne er behersket positive, men det er ikke en hjertesak for noen av dem. Det største engasjementet for e-valg, finner vi hos enkelte av de ansvarlige blant administrasjonen i kommunene, og det sterkeste engasjementet mot e-valg, finner vi i debatt- og meningsinnlegg, men det er ikke mer enn en håndfull av dem.

I tillegg til å vurdere den generelle vinklingen ønsket vi å se om det var bestemte argumenter som forekom ofte i oppslagene, og som derfor kunne tenkes å være viktige for folks forståelse og fortolkning av ordningen. Vi forventet at noen argumenter typisk ville bli brukt for å argumentere for e-valg, mens andre typisk ville bli brukt for å argumentere imot. Det viste seg imidlertid ikke å stemme. Mange av argumentene ble brukt både for og imot ordningen. E-valg ble for eksempel beskrevet som positivt fordi det gjorde det lett å stemme, men det ble også beskrevet som negativt, fordi det var blitt for lett å stemme, slik at verdien av selve valghandlingen ble utvannet. Argumenter for eller imot e-valg, ble også trukket frem, for så retorisk å bli tilbakevist, slik som i dette eksempelet:

Valgforsker Frank Aarebrot har tidligere vært kritisk til e-valg, fordi det er mindre hemmelig enn tradisjonell valgform. Ole Vikse i Sandnes kommune tviler på at påvirkning fra andre, eller kjøp og salg av stemmer, blir et problem. - Hvis du kjøper stemmen min for 50 kroner, kan jeg fortsatt dra ned til valglokalet og stemme noe helt annet på valgdagen. Papirstemmen overstyrer den elektroniske, sier Vikse (Sandnesposten 01.08.2011).

Eller for- og motargumenter blir veid mot hverandre, uten at noen av dem direkte tilbakevises, slik som her: «*Om man snakker om valgdeltagelse, jeg vil ikke ofre demokratiets grunnprinsipp om hemmelig valg for å få noen flere*

opp av sofaen. Da får de heller hentes.» (NRK Møre og Romsdal, 130911, kommentarfeltet)

Tabell 6-8 viser forekomsten av ulike argumenter. Disse argumentene er i all hovedsak de samme som Connolley beskriver i kapitlet om argumenter i nettaviser. En generell tendens er at de artiklene der hvor argumenter fremkommer overhodet, gjerne er balanserte – altså at de inneholder både for- og motargumenter. Det rimer jo med det journalistiske prinsippet om balansert dekning. Noen argumenter ble imidlertid først og fremst fremmet i artikler med enten positiv eller negativ vinkling. Andelen av de respektive argumentene som fremmes i henholdsvis negativt og positivt vinklede artikler er angitt i kolonnen helt til høyre i Tabell 6-8.

Tabell 6-8. Forekomst av ulike typer argumenter.

Argumenter	Frekvens	Prosent	Prosent negativ (prosent positiv)
Sikkerhet	48	19	10 (31)
Tilgjengelighet	44	17	0 (64)
Lettvint	39	15	15 (46)
Hemmelig valg	38	15	24 (8)
Juks	18	7	22 (6)
Egenverdi	18	7	17 (0)
Påvirkning	17	7	12 (0)
Høytidelig	11	4	9 (27)
Kjøp	7	3	43 (0)
Tradisjon	5	2	0 (80)

Argumenter knyttet til hvor sikkert e-valg er, er de som forekommer oftest, men som vi ser forekommer sikkerhetsargumenter oftere i positive enn i negative oppslag, altså som forsikring om at e-valg er sikkert. Argumenter knyttet til tilgjengelighet forekommer som vi ser hovedsakelig i positivt vinklede artikler, mens argumenter knyttet til hemmelig valg, juks og kjøp og salg av stemmer i all hovedsak forekommer i negativt vinklede artikler. Noe overraskende er argumenter knyttet til det tradisjonelle ved å avgi stemme i valglokalet kun til stede i positivt vinklede artikler. Det hevdes for eksempel at tradisjonen må endres i takt med utviklingen i samfunnet for øvrig.

En mer kvalitativ lesning av artiklene viser at de kritiske innvendingene gjerne blir overfladisk behandlet. Et typisk eksempel er argumentet om sikkerhet, som er knyttet til andre underliggende argumenter som hemmelighet og mulighet for juks. Sikkerhet er ved siden av argumentet om tilgjengelighet det argumentet som forekommer i flest artikler, og svært mange av disse artik-

lene er balanserte. Artikkelen hvor sikkerhet tas opp som et tema, forløper gjerne slik: Journalisten intervjuer den e-valgsansvarlige i kommunen eller i departementet og spør om sikkerheten er god nok. Vedkommende svarer at jo, sikkerheten er god nok, og så er artikkelen over. Ofte inneholder svarene litt vage, men betryggende henvisninger til sikkerhetssystemene, og disse blir sjelden gått etter i sømmene, slik som i dette eksempelet:

Mye har blitt gjort for å sikre e-valgssystemet mot hacking, forteller kommunikasjonsrådgiver Bjerke. Ifølge henne har departementet tatt i bruk det beste av tilgjengelige sikkerhetsmekanismer, og i tillegg latt nasjonale og internasjonale eksperter på området teste og vurdere om de er gode nok (Østlendingen 02.08.2012).

Hvorfor denne slappe deknningen av kritiske innvendinger? Intervjuer med journalister gir et hint om årsaken: Journalistene prøver å innfri den journalistiske standarden om balansert vinkling, men de har egentlig selv stor tillit til og er positive til ordningen. Journalistene er altså påtatt kritiske, men har ingen egen motivasjon eller «drive» til å forfølge saken nærmere.

Journalistenes forklaringer på hvorfor få saker er negativt vinklet og mange saker ikke er vinklet i det hele tatt, er ellers delvis de samme som forklaringene på hvorfor deknningen har vært relativt dårlig: Saken er ikke viktig nok for folk, engasjementet er ikke stort nok, og folk er stort sett positive til ordningen. En journalist sier det slik:

Det hadde kanskje blitt mer vinkling hvis det hadde vært mer oppstandelse rundt det. Det er vanskelig å skrive vinklet om noe alle er enige om. Det er mulig at hvis vi i redaksjonen hadde skrevet en flengende artikkel om at dette er horribelt, så hadde det skapt debatt, men vårt kommentatorkorps har ikke ment det heller, så det ville bli å lage en debatt som ikke er der. Vi har ikke fanget opp at noen har vært imot det.

Generelt motsetter journalistene seg ideen om at de velger vinkling. Deres oppgave er å rapportere objektivt og balansert om det som rører seg i samfunnet, og i den grad artikler blir vinklet, så er det fordi saken «ber» om det. Det er saken selv som dikterer vinklingen, og det er ikke journalistenes ansvar å vurdere hvilke konsekvenser en bestemt type vinkling får. Utsagnet fra denne journalisten er typisk: «Vi velger vinkling ut fra hva som er nyheten i saken, vi kan jo ikke sitte og vurdere om dette vil få negative konsekvenser for kommunaldepartementet».

Den balanserte artikkelen er et ideal, men journalistene i de lokale avisene er også opptatt av å fremme et positivt bilde av kommunen: «Som en lokalavis føler vi jo på at vi må være positive. Vi må trekke fram det som kommunen gjør som er bra. Du skal bli glad av å lese lokalavisen».

Denne holdningen er ikke i samme grad representert blant de ansatte i regionalavisene. De er mye mer opptatt av å være kritiske til makta, som er et annet oppdrag journalistene opplever å ha: de skal være et talerør for folk flest og i særdeleshet for dem som blir utsatt for overgrep fra myndighetenes side – de skal være kritiske til maktutøvelse. Det mener de det er lite rom for å utøve en slik maktkritisk rolle i denne saken.

Tilliten til myndighetene er ekstremt høy i Norge sammenliknet med andre land, og e-valgsoppslagene ble skrevet i en situasjon der tilliten til myndighetene var enda høyere enn vanlig, antakelig som en følge av hendelsene 22. juli (Wollebæk et al. 2012). Den høye tilliten i befolkningen gjelder antakelig også for pressen. Dette kan også bidra til å forklare hvorfor vinklingen av e-valgforsøket ikke var mer kritisk.

Oppsummert kan vi si at vi i journalistenes begrunnelser for vinkling kan skjelve det Melin-Higgins (1996), beskriver som en av flere journalistiske idealtyper: *håndverkeren*. Ifølge dette idealet skal journalisten være en mest mulig nøytral observatør og reflektere folkemeningen. Andre idealtyper som *pedagogen*, som ønsker å stimulere publikum og løfte frem nye tanker og ideer, *talspersonen*, som ønsker å tale på vegne av «folk flest» og *blodhunden*, som vil avsløre eliter og kritikkverdige forhold i samfunnet (Melin-Higgins 1996, Hovden 2001), blir i liten grad aktivert i denne saken. Dersom blodhunden hadde fått ferten av noe eller talspersonen hadde følt seg kallet ville artiklene, ifølge journalistene selv, vært mer vinklet.

Innramming

Hva handler e-valg om, ifølge lokalavisene? Etter å ha lest 255 artikler sitter en igjen med et inntrykk av at e-valg handler om valgdeltakelse, om ungdom og om fremtiden. Den syntetiserte historien om e-valg, lest på tvers av avisene, går omtrent slik:

Vi har et problem med lav valgdeltakelse. Det skyldes delvis at funksjonshemmede og eldre ikke kommer seg til valglokalet, delvis at folk er late og ikke kommer seg opp av sofaen og delvis at unge mennesker synes det er gammeldags å stemme på papir. Dessuten er det så få parkeringsplasser utenfor valglokalene at mange snur i døra. Løsningen er elektronisk stemmegivning. Det er en teknologisk, lettvinnt og moderne måte å stemme på. De unge vil begynne å stemme fordi de føler seg hjemme på nettet, de late vil stemme fordi de slipper å reise seg fra sofaen, og de handikappede vil endelig få anledning til å stemme. Dette er fremtiden. Vi betaler allerede regningene våre på nett, hvorfor skulle vi ikke stemme på nett også?

Mer systematisk undersøkte vi oppslagenes innramming ved å registrere hvilke andre temaer e-valg ble knyttet til. Tabell 6-9 viser de temaene som e-valg oftest ble knyttet til i oppslagene.

Tabell 6-9. Temaer e-valg ble knyttet til.

	Antall oppslag
Valgdeltakelse	155
Ungdom generelt	68
Valg blant 16-åring	45
Kommuneskryt	36
Fremtiden	35

Som vi ser ble e-valg først og fremst presentert som en løsning på problemet lav valgdeltakelse: E-valg skulle få valgdeltakelsen opp fordi det å stemme ville bli mer lettvent og selve valghandlingen ville bli mer tilgjengelig. Implisitt ligger en antakelse om at grunnen til at folk ikke stemmer er at det er for strevsomt, eller at valglokalet av ulike grunner ikke er tilgjengelig for dem. Spesielt ble e-valg fremmet som en løsning på problemet med lav valgdeltakelse blant ungdom. I de kommunene som også hadde forsøk med valg blant 16-åring, ble e-valg ofte koblet til nettopp dette forsøket. E-valg ble både eksplisitt og implisitt knyttet til valgdeltakelse blant ungdom – eksplisitt ved at valgdeltakelse blant unge ble nevnt som et tema i oppslagene om e-valg, og implisitt ved at ungdom gjerne ble valgt ut som intervjuobjekter i reportasjene om e-valg. Overraskende ofte sa de intervjuede ungdommene at de ikke kom til å stemme på nett, slik som denne ungdommen som ble intervjuet på valgdagen:

For meg er det jo første gangen. Jeg stemmer her [i valglokalet] og ikke via Internett fordi det føles mer virkelig å stemme med ark. Jeg er jo så ofte på nettet fra før av, så da vil jeg heller prøve dette, smiler hun (NRK Hordaland 110911).

At unge er vant til å bruke nettet, men at mange likevel foretrekker å stemme på papir, er i tråd med det Ødegård finner i delprosjektet om e-valg og unge. Den relative andelen som stemmer elektronisk er da også, slik Bergh og Christensen viser i delprosjektet om valgdeltakelse, lavere blant 16- og 17-åring enn den er blant dem mellom 18 og 60 år.

Utsagnene fra ungdom om at de ønsker å stemme i valglokalet endrer imidlertid ikke journalistenes insisterende fokus på at e-valg er ungdommens måte, og samtlige intervjuede journalister trakk frem ungdom som hovedmålgruppen for ordningen. Samtlige journalister hadde også stor tro på at ungdom rent faktisk ville velge å stemme på nett.

En annen gjennomgående innramming var at e-valg var fremtiden. Det betydde implisitt at e-valg var uunngåelig – fremtiden kommer uansett – og det vises blant annet i de mange sammenlikningene mellom det å bruke nett-

bank, som vi nå ser på som helt naturlig, og det å stemme på nett. Det ble også formulert mer eksplisitt, som i sitatet under:

Trugsmålet om manipulering må ikkje hindre ei naturleg utvikling [...]Det er verdt å merke seg at store delar av dette grasrotoppøret i Midtausten, starta og spreidde seg digitalt, gjennom mellom anna sosiale media. Den digitale revolusjonen let seg ikkje stanse. Og demokratiet må vere der folket er. Og folk flest, har vorte digitalisert. Når folk ikkje gidd å røyste fordi det er for tungvint, må ein gjere noko med det (Debattinnlegg. Sunnmørsposten, 06.08.11).

Skepsis til e-valg ble sett på som bakstreversk og gammeldags. De som ikke stemmer elektronisk må unnskyldte det, slik som denne ordførerkandidaten:

Jeg er nok litt gammeldags. Det er noe spesielt med det å kunne stemme i valglokalet på valgdagen. Litt høytid. Dessuten skal jeg jo være til stede i valglokalet uansett. Dette betyr imidlertid ikke at jeg dermed er skeptisk til e-valg, sier Wirak (Sandnesposten 11.08.11)

Generelt var oppslagene preget av en fremtidsrettet og teknologioptimistisk ramme, og det var få motstemmer. Journalistene vi intervjuet var mer oppmerksomme på og mer kritiske til denne innrammingen enn til innrammingen av e-valg som ungdommenes måte. Selv om flere journalister mente at e-valg var en naturlig utvikling og ikke noe å lage oppstyr om, var det også flere som påpekte at det opplevdes som vanskelig å være kritisk til teknologiske løsninger, og at en da ble sett på som bakstreversk og umoderne.

Gjerne knyttet til innrammingen som moderne og fremtidsrettet, ble e-valg fremmet som å handle om forsøkskommunenes fortreffelighet. E-valg ble brukt i det vi har valgt å kalle «kommuneskryt» - som et eksempel på at kommunen var bra, moderne, opptatt av valgdeltakelse, foretrukket blant mange søkere i en nasjonal konkurranse om å være med i dette prosjektet, gode til å implementere. Flere journalister trakk frem kommuneskryt som en naturlig innramming på dette temaet. Kommunene var entusiastiske over å ha blitt plukket ut som prøvekommune. Journalistene delte og bygde delvis oppunder denne entusiasmen, og som en journalist sa: «*Det er viktig å trekke frem alt det som er bra og alt det vi får til.*»

Som vi ser er ikke innrammingen av e-valg som sak entydig. E-valg presenteres som å handle om flere ting. De ulike innrammingene konkurrerer imidlertid i liten grad med hverandre, de snarere understøtter hverandre, og selv om tilstedeværelsen av flere typer innramming bidrar til å gi et mer nyanisert bilde av hva e-valg handler om, så er bildet alt overveiende positivt. Skulle en identifisere én dominerende tolkningsramme, så måtte det være at e-valg, slik det presenteres i avisen, handler om valgdeltakelse og er en løsning på problemet med lav valgdeltakelse. Det var nok også derfor skuffelsen i

mediene var relativt stor da det viste seg at valgdeltakelsen ikke hadde gått opp i e-valg-kommunene.

Velgernes vurdering av mediedekningen

Vi har nå presentert hva en innholdsanalyse av medieoppslagene i perioden rundt valget sier om hvordan lokalmediene har dekket e-valg-forsøket, men hvordan opplever befolkningen i forsøkskommunene at e-valg-forsøket er blitt dekket? En sammenlikning av den faktiske dekningen (i den grad vi har klart å måle den gjennom vårt kodingsopplegg) med befolkningens vurdering av dekningen, kan si noe om hva folk leser og hva de får med seg, hvilket igjen sier noe om potensialet for at mediene skal kunne ha en effekt på folks holdninger. En forutsetning for å kunne vurdere mediedekningen av e-valg-forsøket er at folk leser avisen. I befolkningsundersøkelsen ble det stilt spørsmål om hvor ofte folk leste en lokalavis fra området der de hadde stemmerett. Lesertallene for hver kommune er gjengitt i Tabell 6-10.

Tabell 6-10. Hvor ofte leser du lokalavisen i den kommunen du har stemmerett? Prosent.

Kommune	Avislesing			N
	Ofte	Av og til	Sjelden eller aldri	
Bodø	76	17	7	297
Bremanger	77	19	4	293
Hammerfest	72	20	8	329
Mandal	74	18	8	348
Radøy	63	23	14	302
Re	69	20	11	354
Sandnes	69	22	9	297
Tynset	81	14	5	300
Vefsn	82	13	5	301
Ålesund	75	17	8	349
Totalt	74	18	8	3170

I gjennomsnitt oppgir tre av fire at de leser lokalavisen ofte. Forutsetningen for å kunne vurdere mediedekningen av e-valg-forsøket er altså til stede for i hvert fall tre av fire innbyggere. Andelen som leser avisen ofte varierer imidlertid som vi ser mellom 63 prosent i Radøy og 82 prosent i Vefsn.

Velgernes vurdering av mediedekningen slik den er målt i e-valg-surveyen gir omtrent det samme bildet av dekningen som kommer frem gjennom innholdsanalysen. Velgerne ble stilt spørsmålet: *Synes du mediedekningen av dette forsøket i overveiende grad har vært positiv eller negativ når det gjelder a) lokale medier i ditt område og b) nasjonale medier?* Som Tabell 6-11 viser, opplevde majoriteten at mediedekningen var positiv, mens ganske mange ikke hadde noen mening.

Tabell 6-11. Opplevelse av mediedekningen i lokale og nasjonale medier. Prosent.

	Lokale medier	Nasjonale medier
Positiv	54	35
Negativ	7	7
Verken positiv eller negativ	17	22
Har ingen oppfatning	22	35
Totalt	100	99
N	3197	3197

Blant dem som oppgir å lese lokalavisen ofte, er det 15 prosent som ikke har en oppfatning av dekningen, mens andelen er 39 prosent blant dem som av og til, sjelden eller aldri leser avisen. Det er vanskelig å si om de som svarer at de opplever dekningen som verken positiv eller negativ, faktisk opplever dekningen som balansert eller nøytral eller om egentlig ikke har noen bestemt oppfatning.

Dekningen i de lokale mediene oppleves som mer positiv enn dekningen i de nasjonale mediene, men det er såpass mange som ikke har en oppfatning av dekningen i noen av de to mediene at tallene vanskelig kan sammenliknes. Dersom vi ser på holdningen til mediedekning i henholdsvis lokale og nasjonale medier kun blant dem som oppgir at de har en oppfatning, så holder tendensen seg til at folk opplever den lokale dekningen som mer positiv, selv om differansen mellom lokale og nasjonale medier minker til omtrent det halve (Tabell 6-12).

Tabell 6-12. Opplevelse av mediedekningen. Prosent av dem som hadde en oppfatning av begge mediene.

	Lokale medier	Nasjonale medier	Differanse
Positiv	67	55	12
Negativ	9	11	-2
Verken positiv eller negativ	24	34	-10
Totalt	100	100	
N	1917	1917	

Det at folk oppfatter de lokale mediene som mer positive enn de nasjonale, samsvarer med det inntrykket vi har fått av dekningen.

Det er små forskjeller mellom kommunene når det gjelder hvordan folk har opplevd den lokale mediedekningen av e-valg-forsøket. Tabell 6-13 viser fordelingen mellom kommunene.

Tabell 6-13. Oppfatning av mediedekningen av e-valg-forsøket i lokale medier i bostedskommunen.

	Positiv	Negativ	Verken positiv eller negativ	Har ingen oppfatning	N
Tynset	69	4	14	13	300
Re	54	7	16	23	353
Mandal	52	8	18	22	351
Sandnes	58	5	17	21	301
Radøy	53	9	19	19	303
Bremanger	53	6	17	25	301
Ålesund	53	12	19	16	351
Bodø	50	4	17	29	300
Vefsn	59	7	12	23	301
Hammerfest	50	7	23	21	336
Totalt	55	7	17	21	100
N	1756	225	543	673	3197

Tynset skiller seg ut ved at det er relativt flere her som har opplevd dekningen som positiv, mens Ålesund skiller seg ut ved at relativt sett flere har opplevd dekningen som negativ. Analysen av vinklingen av medieoppslagene (Tabell 6-7) viste at det var flest positive oppslag i Tynset og flest negative i Ålesund, og sånn sett samsvarer folks opplevelse av dekningen med dekningen slik den blir vist å være gjennom innholdsanalysen. Det at det ser ut til å være en sammenheng mellom mediedekningen og folks opplevelse av den, er kanskje ikke så overraskende, men det indikerer at mange ikke bare leser avisen, men også at de leser det som skrives om e-valg i avisen.

Uansett er det få som opplever at dekningen har vært negativ, og denne gruppen er litt interessant, for innholdsanalysen av oppslagene viser at dekningen i liten grad var negativ. Når dekningen likevel har blitt opplevd som negativ av et segment av befolkningen, hva kan dette skyldes? Er dette folk med en svært positiv holdning som synes dekningen burde vært utelukkende positiv, eller er det folk som har en negativ holdning til e-valg og som har selektert bort alle oppslag som ikke støtter deres egen holdning?

Tabell 6-14 viser at det er en nokså tydelig sammenheng mellom hva folk synes om e-valg-forsøket og hvordan de vurderer mediedekningen. Blant de som er mest positive til forsøket er det flest som vurderer dekningen som positiv, mens andelen som vurderer dekningen som positiv er mye lavere blant dem som er negative til forsøket.

Tabell 6-14. Vurdering av mediedekning blant dem med positivt og negativt syn på e-valg-forsøket. Prosent.

Vurdering av mediedekning	Syn på e-valg-forsøket		
	Positivt	Negativt	Totalt
Positiv	57	34	55
Negativ	6	14	7
Verken positiv eller negativ	17	21	17
Har ingen oppfatning	20	31	21
Totalt	100	100	100
N	2757	303	3060

Vi ser at andelen som opplever mediedekningen som positiv er lavere blant folk som er negative til gjennomføringen av e-valg-forsøket. Andelen som opplever dekningen som negativ stiger noe, hvilket kan understøtte teorien om selektiv lesning: flere av de som har en negativ holdning legger merke til de negativt vinklede artiklene. Den tydeligste tendensen er imidlertid at det blant dem med negativt syn på e-valg-forsøket er flere som ikke har noen oppfat-

ning av mediedekningen overhodet. Dette kan være en indikasjon på selektiv persepsjon eller selektivt minne: De som er negative tolker ikke nødvendigvis deknningen som negativ, men de legger ikke merke til eller husker ikke artiklene som strider mot deres egen holdning.

Ved å presentere med utgangspunkt i holdning til e-valg-forsøket forutsetter vi at det er den holdningen man opprinnelig har som påvirker hvordan man oppfatter mediedekningen. Det kan selvfølgelig være omvendt, nemlig slik at opplevelse av mediedekning er et uttrykk for hva en reelt sett er blitt eksponert for, og at det en reelt sett er blitt eksponert for påvirker hvilken holdning en har til e-valg. Dersom en forutsetter at vurdering av mediedekning er et reelt uttrykk for hva en har blitt eksponert for i avisen, vil en slik sammenheng kunne si noe om mediernes påvirkning på folks holdninger i denne saken. La oss prøve. Tabell 6-15 viser hvordan holdningen til e-valg varierer mellom grupper med ulik opplevelse av mediedekningen. Legg merke til at presenteringen nå går vannrett.

Tabell 6-15. Vurdering av e-valg-forsøket blant grupper med ulikt syn på mediedekningen av e-valg-forsøket. Prosent.

Vurdering av mediedekning	Syn på e-valg-forsøket			
	Positivt	Negativt	Totalt	N
Positiv	94	6	100	1684
Negativ	81	19	100	218
Verken positiv eller negativ	88	12	100	521
Har ingen oppfatning	85	15	100	637
Totalt	90	10		3060

Dersom en forutsetter at opplevd eksponering er et uttrykk for reell eksponering, viser sammenhengen mellom vurdering av mediedekning og syn på e-valg-forsøket at de som synes mediedekningen var positiv er signifikant mer positive til e-valg-forsøket enn de som opplevde deknningen som negativ. Likeens er de som vurderer mediedekningen som negativ signifikant mer negative til e-valg-forsøket enn de som vurderte mediedekningen som positiv. Denne analysen indikerer dermed at mediernes dekning kan ha en effekt på folks holdninger til e-valg-forsøket.

Hvordan forholdet mellom opplevd medieinvolvement av e-valget og holdning til e-valg-forsøket skal fortolkes avhenger altså av hva man mener påvirker hva. Dersom en antar at forutinntatt holdning påvirker vurdering av medieeksponering, kan en se indikasjoner på selektiv persepsjon: de som er negative til e-valg-forsøket lar være å lese eller husker ikke å ha lest positive artikler.

Dersom en antar at vurderingen av medieeksponeringen er et uttrykk for den faktiske eksponeringen og at denne påvirker ens holdning til e-valg, kan sammenhengen leses som at medieeksponeringen faktisk har en effekt på folks oppfatning av e-valg. Dette vil da være én måte å undersøke om medienes dekning har påvirket folks holdninger til e-valg. En annen måte å vurdere medienes eventuelle effekt på, er å sammenholde dekningen slik den fremkommer i innholdsanalysen og folks oppfatning av medienes vinkling. Det skal vi gjøre i neste avsnitt.

Sammenheng mellom dekning og holdning

Som nevnt kan mediedekningens omfang, vinkling og innramming under visse betingelser påvirke folks holdning til en sak. Som nevnt er det vist at medienes vinkling spesielt kan være viktig hvis folk er avhengig av mediene for å få informasjon om temaet som dekkes, altså at det ikke finnes alternative informasjonskilder. Storkonsumenter av medieinnhold er også mer utsatt for å bli påvirket enn dem som i mindre grad lar seg eksponere. Det er imidlertid også blitt vist at selektiv eksponering, altså at man først og fremst leser og tar til seg innhold som er i tråd med egne oppfatninger, svekker mediebudskaps påvirkning. Vi var interessert i å finne ut om medienes vinkling av e-valgforsøket kunne spores i folks holdninger til forsøket. Betingelsen om at folk var avhengig av mediene for å få informasjon om forsøket var bare i noen grad til stede. De fleste hadde blitt informert direkte av kommunen om muligheten for å stemme elektronisk og om hvordan de skulle gå frem for å gjøre det rent praktisk. Denne informasjonen var imidlertid begrenset til de mer tekniske aspektene ved selve valghandlingen, og til en viss grad kan en derfor si at publikum var avhengig av mediene for å få plassert e-valg-forsøket i en forståelig kontekst, få det fortolket for seg. Betingelsen om konsum kunne vi undersøke, fordi det var spurt om mediebruk i spørreundersøkelsen til befolkningen i de ti forsøkskommunene. Denne viste som vi så i Tabell 6-10 at flertallet av befolkningen kan betegnes som storkonsumenter av lokalpressestoff.

Som vist i avsnittet om vinkling, har lokalmedienes dekning av e-valgforsøket i all hovedsak vært positiv. Gitt at folk ikke hadde en holdning til e-valg i utgangspunktet og/eller at denne lar seg påvirke av hvordan pressen dekker forsøket, skulle en dermed forvente at de som leser lokalaviser, og særlig de gjør det ofte, skulle være mer positive til e-valg-forsøket enn de som sjelden eller aldri leste lokalaviser. For å undersøke om det var noen sammenheng mellom avislesing og holdning til e-valg, gjennomførte vi en multivariat analyse med *holdning til e-valg* som avhengig variabel og *lokalavislesning* som uavhengig variabel (se Tabell 6-16). Vi kontrollerte også for effekten av alder, kjønn, utdanning og IKT-kompetanse. Modellen som helhet forklarer 9 prosent av variasjonen i holdning til e-valg, altså ikke særlig mye. Vi ser likevel at alle de inkluderte variablene har signifikante effekter på 5 prosent sik-

kerhetsnivå. Den absolutte størrelsen på koeffisientene kan sammenliknes på den måten at koeffisienten med høyest verdi har størst effekt.

Tabell 6-16. Lineær regresjon med holdning til e-valg-forsøket som avhengig variabel. Standardiserte Betakoeffisienter.

	Holdning til e-valg-forsøk N=3004 Justert R ² =0,086	Signifikans
Avislesning	0,44	0,017
Alder	-0,168	0,000
Utdanning	-0,091	0,000
Kjønn	-0,075	0,000
IKT-kompetanse	0,149	0,000

Kontrollert for alder, kjønn og utdanning er det en svak signifikant sammenheng mellom avislesing og holdning til e-valg-forsøket på den måten at sannsynligheten for å være negativt innstilt til e-valg minsker noe med økende avislesing. De andre betakoeffisientene i tabellen viser at høy alder, lav utdanning, lav IKT-kompetanse og det å være mann øker sjansen for å ha en negativ holdning til e-valg-forsøket. Tatt i betraktning av dekningen av e-valg i hovedsak har vært positivt vinklet, kan denne sammenhengen være en indikasjon på at mediernes positive vinkling har påvirket leserne. Sammenhengen er imidlertid svært svak, og tidligere studier viser dessuten at storkonsumenter av medieinnhold ofte er mer positive og har høyere tillit til en rekke fenomener (Skogerbø og Winsvold 2011). Den økte forekomsten av lesere med positiv innstilling til e-valg-forsøket kan dermed skyldes en bakenforliggende variabel vi ikke har kontrollert for og som påvirker både avislesing og holdning.

For å undersøke om tilliten til valggjennomføringen varierte med mediedekningen av e-valg-forsøket gjennomførte vi en multivariat analyse av opplevelse av hvorvidt dagens teknologi er sikker nok til at man kan stole på e-valg og opplevelse av hvorvidt valget gikk riktig for seg. Forklaringskraften for disse modellene er svært lav, henholdsvis på 1,7 prosent og 2,7 prosent. Avislesing viser seg likevel å ha signifikant positiv effekt på opplevelse av hvorvidt teknologien er til å stole på, men ingen effekt på opplevelse av hvorvidt valget gikk riktig for seg. Standardiserte Betakoeffisienter er vist i Tabell 6-17. De signifikante koeffisientene er markert med stjerne, og størrelsen på dem kan sammenliknes innbyrdes i hver modell, på den måten at koeffisientene som er størst i absolutte tall har størst effekt. Koeffisientene kan ikke sammenliknes på tvers av modellene.

Tabell 6-17. To lineær regresjonsanalyser med tillit til teknologi og valggjennomføring som avhengige variabler. Standardiserte Betakoeffisienter.

	Teknologien er sikker nok N=2829 R ² =0,017	Valget gikk riktig for seg N=3009 R ² =0,027
Avislesing	0,068*	0,004
Alder	0,022	0,128*
Utdanning	-0,022	-0,104*
Kjønn	0,027	0,038*
IKT-kompetanse	0,115*	0,009

De som oppgir å lese avisen ofte har også signifikant høyere tillit til at teknologien er sikker nok til at man kan stole på e-valg, kontrollert for bakgrunnsvariabler som alder, kjønn, inntekt, utdanning, IT-kompetanse og generell tillit. Dette kan være en effekt av å bli eksponert for positive argumenter for e-valg gjennom mediene, men det kan også være at det å være bedre informert generelt fører til høyere tillit. Den variabelen som har størst effekt på tillit til at teknologien er sikker nok er imidlertid hvordan man vurderer sin egen IKT-kompetanse. Høy IKT-kompetanse fører altså til økt tillit til teknologien.

De som oppgir å lese avisen ofte er også signifikant mer fornøyd med informasjonen de har fått om e-valg, kontrollert for de samme variablene. Det kan tyde på at avisen har vært en viktig kilde til informasjon om ordningen.

Sammenhengen mellom en hovedsakelig positiv eksponering gjennom avislesing og positiv holdning til e-valg-forsøket og sammenhengen mellom medieeksponering og opplevelse av at teknologien er sikker nok, gjelder for alle forsøkskommunene sett under ett. Vinklingen har imidlertid vært forskjellig fra kommune til kommune, og i dette avsnittet vil vi se om vi kan spore noen variasjon i holdningen mellom kommunene, som kan ha sammenheng med mediedekningen i den enkelte kommune. Som vi så i avsnittet om vinkling, er om lag 9 prosent av alle oppslag negativt vinklet, mens de resterende er positivt, nøytralt eller balansert vinklet. Andelen i befolkningen som var negative til e-valg-forsøket var på om lag 9 prosent, men som vi ser av Tabell 6-18 var den ikke høyere i kommuner med stor andel negative medieoppslag. Målt på denne måten kan vi altså ikke spore noen sammenheng mellom lokalmedienes vinkling på e-valg-forsøket og folks holdninger til forsøket.

Tabell 6-18. Prosentandel som er negativ til e-valgforsøket og prosentandel negativt vinklede oppslag i kommunene.⁴⁴

	Andel negative til e-valg (N=3170)	Andel negativt vinklede oppslag (N=255)
Bodø	10	8
Bremanger	10	0
Hammerfest	9	6
Mandal	9	7
Radøy	10	7
Re	10	9
Sandnes	12	9
Tynset	12	3
Vefsn	9	0
Ålesund	5	22
Totalt	9	9

Dersom man overhodet skal kunne snakke om en effekt, går den motsatt vei: I Ålesund, som er den kommunen med flest negativt vinklede medieoppslag, er det også færrest som er negative til e-valg. Vi finner imidlertid ikke en slik sammenheng for de andre kommunene, og ut fra denne analysen er det dermed ingen indikasjoner på at andelen som er negative til e-valg har noe med mediedekningen å gjøre.

Hvordan kan vi så tolke den manglende, eller i beste fall svært svake sammenhengen mellom mediedekning og holdning når det gjelder e-valgforsøket, som analysene viser?

For det første kan det tenkes at teoretikerne som påpeker mediernes begrensede effekt har rett: kanskje mediene ikke er så viktige når det gjelder å påvirke folks holdninger til ulike tema.

For det andre kan en tenke seg at mediene har spesielt liten betydning for folks holdninger i akkurat denne typen saker. Ifølge de intervjuede journalistene er det slik at mediedekning betyr lite i saker folk ikke er så opptatt av – de er ikke engasjert nok i saken til å gidde å bevege seg noe særlig i den ene eller den andre retningen. En kombinasjon av lavt engasjement for ordningen i befolkningen og slapp dekning kan dermed minske sannsynligheten for at folk

44. Tallene for andel som er negative til e-valg i hver enkelt kommune avviker noe fra tallene som er oppgitt i Figur 5-3. Dette skyldes at de er vektet forskjellig. I Tabell 6-18 er tallene vektet for valgdeltakelse og elektronisk stemmegivning, mens tallene i Figur 5-3 ikke er vektet, slik at de skal kunne sammenliknes med tall fra lokaldemokratiundersøkelsen.

lar seg påvirke av hvordan mediene omtaler saken. Folk lar seg ikke bevege av det som skrives på grunn av lav holdningsintensitet, og mediene vinkler i liten grad sakene fordi de verken har et eget engasjement i saken eller fanger opp et slikt engasjement blant folk. En alternativ hypotese kan dermed være at preferanseintensitet eller opplevd viktighet påvirker mediernes påvirkningspotensial. En visst grad av engasjement er kanskje en betingelse for at folk skal kunne la seg påvirke.

For det tredje er dekningens omfang, vinkling og innramming ganske lik på tvers av kommunene, og det er urimelig å tro at små variasjoner i dekningen skal føre til store variasjoner i holdning.

En kan også tenke seg metodiske forklaringer på at vi ikke finner noen sammenheng mellom mediedekning og holdning når det gjelder e-valg. For det første er analysen muligvis for grovmasket. Som nevnt blir innbyggerne også eksponert for medieinnhold fra andre kanaler enn de lokale mediene, og denne eksponeringen, som vi ikke kjenner omfanget eller vinklingen til, kan ha hatt betydning.

For det andre er det grunnleggende problematisk, uansett, å si noe om medias effekt på holdninger når man ikke vet om mediedekningen eller holdningen kommer først i tid. Vi kan altså si noe om hvorvidt det er samsvar mellom holdninger fremkommet i media og holdningen i befolkningen, men vi vet ikke hvilken vei årsakspilen går. Er det slik at mediene påvirker folks holdninger, eller er det slik at mediene fanger opp og avspeiler folks holdninger? Forskning har vist at medieeksponering *kan* bety noe for folks holdninger, men det er vanskelig å fange om de faktisk gjør det i et gitt tilfelle. Mange av journalistene motsetter seg hele problemstillingen. For dem går årsakspilen fra befolkningen til media: deres oppgave er å fange opp hva som rører seg i befolkningen, hva folk bryr seg om og mener og gi en balansert fremstilling av dette. I følge journalistene er e-valg en sak folk ikke er spesielt opptatt av, og mediedekningen avspeiler nivået på engasjementet i befolkningen. De journalistene som ikke avviser hele problemstillingen er imidlertid litt uenige når det gjelder spørsmålet om i hvilken grad de kan påvirke folks holdninger gjennom måten de dekker en sak på. Mange mener at de kan påvirke, men at det er vanskelig å påvirke i en sak som e-valg, fordi den ikke er omstridt og fordi den ikke er viktig for folk. «*Når det gjelder e-valg så tror jeg folk er ganske likegyldig, og derfor er det vanskelig å påvirke*», sier for eksempel én journalist.

Konklusjon

Vi har i dette delprosjektet undersøkt hvordan lokalavisenes dekning av e-valg-forsøket har vært i de ulike kommunene, og om det har vært samsvar mellom denne mediedekningen og folks syn på e-valg. Vi finner at dekningen har vært nokså tynn, men at det som har vært skrevet i all hovedsak har hatt en positiv vinkling. Videre finner vi at e-valg omtales som en løsning på problemet med lav valgdeltakelse.

Hovedårsaken til den moderate dekningen av e-valg-forsøket later til å være at den oppfattes som å ha lav nyhetsverdi. Journalistene er opptatt av å skrive om saker som folk synes er interessante og viktige, og hvis de ikke tror en sak fenger eller er viktig for folk skriver de ikke om den. Journalistene sier at de ikke har fanget opp noe engasjement blant folk eller politikere omkring e-valg-forsøket, og det bruker de som argument for ikke å dekke saken i særlig grad. De ser altså ikke på det å sette en sak på dagsorden som sin rolle dersom det ikke finnes et slags naturgitt engasjement for saken i utgangspunktet.

E-valg oppfattes som en demokratiprosedyre, og demokratiprosedyrer fenger ikke. Flere av journalistene mener også selv at demokratiprosedyrer ikke er viktige, det er resultatet av valget og det som kommuner ut av politikken, som teller. Flere journalister beskriver også e-valget som en «teoretisk» og «akademisk» sak, en meta-sak, av typen Iyngear (1994) beskriver som tematisk, og som har en tendens til å bli oversett i media. Den overordnede holdningen er at e-valg først og fremst er et teknisk spørsmål og at ingenting vesentlig egentlig har endret seg.

Som Bergh viser i kapitlet om tillit, er tilliten til valggjennomføringen lavere i e-valg-kommuner enn i landet forøvrig. Det kan, slik Bergh påpeker, skyldes økt oppmerksomhet rundt valgordningen som sådan. En økt oppmerksomhet er ikke nødvendigvis negativt, fordi det kan indikere at en interesse for og en oppmerksomhet om demokratisk prosedyre er blitt vekket. En kan tenke seg at tilliten til valggjennomføringen er sovende høy inntil den av en eller annen grunn blir tematisert og folk begynner å vurdere kritisk om det er grunnlag for å opprettholde tilliten.

Den lokale dekningen av e-valg-forsøket er imidlertid (moderat) positivt vinklet, og det later til at lokalpressens ønske om å fokusere på det positive, filtrerer bort det negative fokuset på e-valg-forsøket som i større grad er kommet til uttrykk i den nasjonale pressen og i debatten i Stortinget. I dette henseendet fungerer avisene som fortolkere og potensielle opinionsledere mellom den nasjonale debatten og lokalbefolkningen. De fungerer altså selv i rollen som opinionsledere, eller de gir opinionsledere ordet. Et typisk eksempel er journalister som konfronterer for eksempel valgansvarlige i kommunen med argumenter om dårlig sikkerhet og hemmelighold, hentet fra eksperter i hovedstaden eller fra rikspolitikere. Valgansvarlige eller ordførere (her som

opinionsledere) beroliger journalisten og befolkningen med at sikkerheten er høy og hemmelighold ivaretatt.

Lokalavisjournalistene viser i intervjuene et litt splittet syn på sin egen rolle. På den ene siden ser de på det som sin rolle å være et korrektiv til «makta». Dersom makta begår overgrep og folk lider urett, vil journalistene bruke sin makt til å påvirke politiske beslutninger, de står på folkets side. De er klar over sin makt til å påvirke myndighetene, og ønsker å bruke denne påvirkningskraften aktivt for å tale folks, og særlig de umælendes, sak. I denne sammenhengen ser de på seg selv som aktive samfunnsaktører. De forholder seg i mye mindre grad til sin egen makt til å påvirke folks holdninger, altså til sin rolle som opinionsdannere. Denne rollen later ikke til å være del av journalistenes selvbylde, den inngår ikke i profesjonsnormene. De mener dessuten at de ikke påvirker folks holdninger og meninger, fordi de ser på seg selv som kritiske og balanserte: de dekker saker nyansert og edruelig og lar begge eller alle parter komme til orde. I denne sammenheng omtaler de seg selv som en arena for meningsutveksling og meningsreferering og ikke som aktiv påvirker eller samfunnsaktør. Journalister later til å balansere mellom rollen som folkemeningens speil (de skal ta opp det som rører seg blant folk) og rollen som urettens påpeker. Når de utøver den sistnevnte rollen følger de ikke prinsippet om hva som rører seg i befolkningen, da er ikke det lenger noe nyhetskriterium. Tvert imot aksepterer de da rollen som skaper av holdninger der kanskje ingen holdning fantes. De liker å se på seg selv som opinionspåvirkere, men liker ikke å bli sett på som å ha til hensikt å påvirke. Det gjør de bare av ren nødvendighet, dersom urett har skjedd. Problemet er at e-valg ikke appellerer verken til rollen som maktas korrektiv eller til rollen folkemeningens speil: I følge journalistene er ingen urett blitt begått og ingenting rører seg i befolkningen når det gjelder e-valg. Da står de igjen med rollen som folkeopplyser – derav alle de nøytralt vinklede artiklene. Rollen som folkeopplyser er viktig, men en nøytral dekning evner antakelig ikke å skape engasjement i befolkningen.

Det ligger en potensiell demokratisk gevinst i en problematiserende presedekning. En kritisk dekning av e-valg-forsøket kunne bidratt til å høye folks engasjement og bevissthet om hva demokratiske prosedyrer betyr for muligheten til medvirkning. Den kunne bidratt til en større bevissthet om hva slags demokrati vi ønsker, på hvilke måter vi ønsker å delta og hva eventuelle implikasjoner av ulike former for deltakelse kan være. Et lavt engasjement hos journalistene på den ene siden og hos folk på den andre siden, fører til at ordningen med e-valg blir lite debattert. Faren ved dette er at slike ordninger, som kan ha viktige demokratiske implikasjoner, går under radaren - de oppfattes som lite viktige, får liten oppmerksomhet og liten dekning og blir innført uten noen særlig form for debatt.

Hovedfunnene kan oppsummeres på følgende måte:

- De lokale medienes dekning av e-valg-forsøket har variert mellom forsøkskommunene, men har generelt ikke vært særlig omfattende
- Flertallet av oppslag er positivt eller nøytralt vinklet. En del oppslag er også balanserte, det vil si at de inneholder argumenter både for og imot e-valg. Svært få oppslag har vært negativt vinklet. De fleste negativt vinklede oppslagene kom etter valget og handlet om at e-valg-forsøket ikke innfridde forventningen til økt valgdeltakelse
- E-valg har i lokalmediene spesielt blitt knyttet til temaet valgdeltakelse og til valgdeltakelse blant ungdom.
- Folks oppfatning av de lokale medienes dekning samsvarer i stor grad med den faktiske dekningen
- Ingen klar sammenheng kan spores mellom lokalmedienes dekning av e-valg-forsøket og folks holdning til forsøket eller tillit til valggjennomføringen. Den manglende sammenhengen kan skyldes at dekningen har vært nokså liten i omfang og at vinklingen har vært moderat. En annen mulig årsak til svak eller manglende sammenheng kan være at e-valg ikke engasjerer folk nok til at de lar seg bevege av hvordan pressen omtaler saken.

Litteratur

- Aalberg, Toril og Tove Brekken (2007), «Når spill og enkeltpersoner blir viktigst». I: Todal Jenssen, Anders og Toril Aalberg (red.) *Den medialiserte politikken*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bothwell, Robert K. og John C. Brigham (1983), «Selective evaluation and recall during the 1980 Reagan-Carter debate». *Journal of Applied Social Psychology*, 13:427–442.
- Cooley, H. Charles (1909), *Social organization: A study of the larger mind*. New York: Scribner.
- DeFleur, Melvin L og Sandra Ball-Rokeach (1989), *Theories of mass communication*. 5.utgave. New York: Longman.
- Edy, Jill A. og Patrick Meirick (2007), «Wanted, dead or alive: Media frames, frame adoption, and support for the war in Afghanistan». *Journal of Communication*, 57:119–141.
- Entman, Robert, M (1993), «Framing: Towards a clarification of a structured paradigm». *Journal of Communication*, 43.4: 51–58.
- Gulbrandsen, Trygve (2010), «Political versus Media Elites in Norway». I: H. Best and J. Higley (red.) *Democratic Elitism: New Theoretical and Comparative Perspectives*. Leiden/Boston: Brill.
- Hovden, Jan Fredrik (2001), «Etter alle journalistikkens regler». I: Martin Eide (red.) *Til Dagsorden! Journalistikk, makt og demokrati*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Huber, Gregory og Kevin Arceneaux (2007). «Identifying the persuasive effects of presidential advertising». *American Journal of Political Science*, 51(4): 957–977.
- Iyengar, Shanto og Donald R. Kinder (1987), *News that matters: television and American opinion*. Chicago: University of Chicago Press.
- Iyengar, Shanto (1994), *Is anyone responsible? How television frames political issues*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Iyengar, Shanto og Adam Simon (2000), «New perspectives and evidence on political communication and campaign effects». *Annual Review of Psychology*, 51:149–169.
- Jamieson, Kathleen Hall og Joseph N. Cappella (2008), *Echo chamber: Rush Limbaugh and the conservative media establishment*. New York: Oxford Univ. Press.
- Katz, Elihu og Paul F. Lazarsfeld (1955), *Personal influence: The part played by people in the flow of mass communications*. New York: Free Press.
- Klapper, Joseph T. (1960), *The effects of mass communication*. Glencoe, IL: Free Press.
- Lazarsfeld, Paul Felix, Bernard Berelson og Hazel Gaudet. (1948), *The people's choice: How the voter makes up his mind in a presidential campaign*. 2.utgave. New York: Columbia Univ. Press.
- Lippmann, Walter (1922), *Public opinion*. New York: Harcourt, Brace.
- McCombs, Maxwell E. og Donald L. Shaw (1972), The agenda-setting function of the mass media. *Public Opinion Quarterly*, 36:176–187.
- Melin-Higgins, Margareta (1996), Bloodhounds or Bloodbitches. Female Ideals and Catch 22 i *Kjønn i Media*. Sekretariatet for kvinneforskning nr 2/96.
- Mencher, Melvin (1994), *News Reporting and Writing (6.utgave)*. Brown og Benchmark, Madison.

- Moyer-Gusé, Emily og Robin Nabi. (2010), «Explaining the effects of narrative in an entertainment television program: Overcoming resistance to persuasion». *Human Communication Research*, 36 (1): 26-52.
- Myrvold, Trine, Sigrid Skålnes og Marte Winsvold (2004), *Et offentlig rom for lokal-demokratiet*. NIBR-rapport 2004:9. Oslo: NIBR
- Skogerbø, Eli og Marte Winsvold (2011), «Audiences on the move? Use and assessment of local print and online newspapers». *European Journal of Communication*, 26 (3): 214 - 229.
- Sniderman, Paul M. og Sean M. Theriault (2004), «The structure of political argument and the logic of issue framing». I: W.E. Saris og P.M. Sniderman (red.) *Studies in public opinion*. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press.
- Tsfati, Yariv (2003), «Does audience skepticism of media matter in agenda setting?». *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 47.2: 157-176.
- Tsfati, Yariv (2011), *Media Effects*. Oxford Bibliographies Online (OBO). Tilgjengelig online: www.oxfordbibliographiesonline.com (lesedato: 18.05.2012).
- Vidmar, Neil og Milton Rokeach (1974), «Archie Bunker's bigotry: A study in selective perception and exposure». *Journal of Communication*, 24.1: 35-47.
- Waldahl, Ragnar (1992), *Mediepåvirkning*. Oslo: Gyldendal.
- Wollebæk, Dag, Bernard Enjolras, Kari-Steen Johnsen og Guro Ødegård (2012), «After Utøya: How a High-Trust Society Reacts to Terror – Trust and Civic Engagement in the Aftermath of July 22». *Political Science and Politics*, 45(1): 32-37.
- Zaller, John R. (1992), *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge University Press.
- Østlyngen, Trine og Turid Øvrebø (1998), *Journalistikk. Metode og fag*. Oslo: Notam Gyldendal.

Arguments for and against the e-vote experiment in the local online newspapers

Steven Connolley, Høgskolen i Lillehammer

Sammendrag

Dette kapitlet oppsummerer de hyppigste argumentene som er påtruffet i lokale nettaviser i de ti kommunene som deltok i prøveordningen med e-valg. Denne studien undersøkte 85 artikler, stort sett fra 1. august til 20. september 2011. Det var flere argumenter for e-valget enn det var mot. De hyppigst nevnte positive argumentene var at e-valget vil 1) øke deltakelsen (som ikke korrespondert med KRDs uttalte mål), 2) modernisere Norges demokrati og 3) ha sikkerhetstiltak for at valget fortsatt skal være hemmelig. De negative argumentene var at dette alternativet vil 1) være en fare for at valget ikke blir hemmelig 2) være sårbar for hacking eller virusangrep og 3) gjøre valget i et demokrati mindre høytidelig. Det var bemerkelsesverdig at intensiteten manglet i lokale nettavisene, i forhold til debatten i Stortinget. Dette tyder på at den politiske tilliten til myndighetene og dermed valgsystemet er stor i Norge.

Summary

This chapter summarizes the most frequent arguments mentioned in the local online newspapers in the municipalities that participated in the e-vote experiment. In total, this study examined 85 articles, roughly from August 1-September 20, 2011. There were more arguments in favour of the e-vote than there were against. The most frequent positive arguments were that the e-vote would 1) increase participation (which did not correspond with the KRD's stated aims), 2) modernize Norway's democracy, and 3) have safeguards to uphold the secret ballot. The negative arguments were that this alternative would 1) jeopardize the secret ballot, 2) be vulnerable to hacking and viruses, and 3) detract from the solemnity of voting. Especially notable was the lack of intensity in the local online newspapers compared to the debate in the Storting. This omission in the online newspapers is suggestive of a high level of political trust and therewith trust in the electoral system in Norway.

Introduction

This report falls under the sub-project on how leaders of local opinion viewed the e-vote pilot and how these actors' statements are reflected in the populace's views and trust in the e-vote. Specifically, this report is a content analysis of the arguments for and against online voting that appeared in the local online newspapers of the ten municipalities that participated in the e-vote experiment for the municipal and county elections of September 2011.

The Ministry of Local Government and Regional Development (Kommunal- og regionaldepartementet, KRD) had decided that a pilot programme for e-voting would take place during the local elections of 2011. The online voting would be for advanced voting only. In all, out of roughly 50 applicants, ten municipalities were chosen to participate in the pilot programme: Bodø, Bremanger, Hammerfest, Mandal, Radøy, Re, Sandnes, Tynset, Vefsn, and Ålesund. The locations of these communities are dispersed rather evenly across the country. Furthermore, they do not have very large communities of foreign-speaking inhabitants. This is an important point because concerns had been raised about the higher potential for vote-buying and family voting among non-western immigrant groups. The online voting took place from August 10 to September 9.

On Norwegian local newspapers

This study focused on the local online newspapers in their role as leaders of local opinion. The most salient characteristic of local newspapers in Norway is that they are an important part of the media. Two reasons for this are geographic and demographic. The Norwegian populace is to a great extent decentralized and many towns are distributed across this vast littoral country, and these factors reinforce the important role of local newspapers in this country. Even so, the popularity of local newspapers in Norway is growing, which has not been the case for the national newspapers. This fact underscores the point that local newspapers are by no means marginal media in this country (Mathisen 2010). Moreover, local newspapers in Norway do much more than report the latest events in their respective areas; they are active promoters of local identity and local civic pride (Mathisen 2010, esp. pp. 30-32). It was important, then, to choose newspapers with a sufficiently large readership, since it would indicate their role as local leaders of opinion. This study, therefore, chose to examine the newspapers that had significant contribution-margin ratio, at least 40 per cent, which ensures that the newspaper has a significant following in the community.

Methodology

This study employed the methodology of a framing analysis. We can concisely describe the aim of framing analyses, which have their origins in the works of Erving Goffmann, through the oft-quoted definition formulated by Robert Entman.

Framing essentially involves *selection* and *salience*. To frame is to *select some aspects of a perceived reality and make them more salient in a communicating text, in such a way as to promote a particular problem definition, causal interpretation, moral evaluation, and/or treatment recommendation* for the item described. (Entman 1993:52; italics in original).

For our purposes, we must identify which problem the e-vote was meant to address, why the problem was perceived as a problem (a moral evaluation), and how the e-vote solution could contribute to a solution. The KRD's view on the problems to be solved can be seen in their list of «Why E-voting» (Norwegian Ministry for Local Government and Regional Development 2011:5):

1. Increased availability to voters, in particular voters who are today somehow impeded in their voting (eg. the functionally impaired, expatriates etc.)
2. New generations of voters expect electronic solutions
3. To provide a quicker and more precise result
4. To reduce costs in the long term
5. To enable low cost direct democracy (referendums)

From this list of aims, we can deduce that the e-vote was meant to address these problems, respectively: the barriers that certain voters face, the technological expectations of future generations, the need for a more efficient way to calculate results, the need eventually to reduce costs, and the facilitation of referenda.

With these perceived problems and solutions in mind, the objective of this study was to identify the arguments given for and against the e-vote as they appeared in the local online newspapers. This study coded the arguments as being either positive or negative, respectively. There were also several articles that contained statements that were neutral, usually reporting the number of voters who had so far voted online at a particular date.

This study, moreover, does not make any judgement on the quality of the arguments put forward. The aim is merely to describe the kinds of arguments expressed and their frequency. Of course, the arguments are mentioned quite briefly and often implicitly, and they often take the form of an inductive inference, where the speaker draws a conclusion on the basis on some evidence.

The data

There were in total 16 local online newspapers that had a sufficiently large readership: *Avisa Nordland* (Bodø); *Firdaposten* and *Fjordenes tidende* (Bremanger); *Finnmark Dagblad* (Hammerfest); *Lindesnes avis* and *Fædrelandsvennen* (Mandal); *Nordhordland* and *Bergens Tidende* (Radøy); *Tønsbergs Blad* (Re); *Stavanger Aftenblad* and *Sandnesposten* (Sandnes); *Arbeidets Rett* and *Østlendingen* (Tynset); *Helgeland Arbeiderblad* (Vefsn); and *Sunnmørsposten* (Ålesund). Following thorough searches with different expressions, I found these search words (including the New Norwegian equivalent) to be the most fruitful: *e-valg* (*e-val*), *elektronisk valg* (*elektronisk val*), and *elektronisk stemmegivning*. The final number of web pages that this study analysed was 85. The sample extends up to two weeks before the August 10 and up to two weeks after September 11. However, owing to the flexibility of this medium, I have included certain articles that were published well before this sampling period because the reader could easily access them, such as in the case of Tynset's *Østlendingen*. Finally, this study did not analyse readers' comments below the articles, simply because there were none. As we shall see below, the response to the e-vote pilot in most of the newspapers was on the whole rather faint, and the total absence of comments supports this impression.

Some of the web pages only provided a link to the KRD's flash presentation of the e-vote pilot, but the fact that there was a link at all was also important to this analysis because the presence of links indicated how some local newspapers were quite eager to promote the e-vote. It is also worthwhile mentioning the prevalence of the articles from the Norwegian News Agency (Norsk telegrambyrå, NTB). The local papers used these articles extensively, and they make up a substantial proportion of the material. Despite the uniformity of these nationally based articles, they do offer an indication of local interest in the issue. Further, the way they were presented sometimes differed across the newspapers. In Tynset's *Østlendingen*, there were links to rather negative-sounding articles («En trussel mot demokratiet», «A threat against democracy») near the top of the web page (NTB 2011c); in contrast, Ålesund's *Sunnmørsposten* extended the same article by providing further commentary by the KRD Minister, Liv Signe Navarsete, that served to emphasize a deeper sense of historical continuity, even harking back to the roots of democracy in ancient Greece (NTB 2011d).

Key arguments and propositions

Although the analysis uncovered numerous arguments, both for and against the e-vote, this study summarizes only the most numerous arguments. As Table 7-1 shows, there were far more positive arguments than there were negative ones. This generally positive reception to the pilot seems to reflect a certain local civic pride in the municipalities taking part in the experiment. We shall begin with the arguments that supported the e-vote pilot.

Table 7-1. The most frequent positive and negative arguments relating to the e-vote, with the number of occurrences and the persons cited.

	Argument	f	Persons cited
Positive arguments			
1	Online voting will increase participation.	15	Not specified
1a	Increased participation: Accessibility, for both the disabled and those abroad.	14	Minister Navarsete (Centre); Ole Vikse (local electoral official), Sandnes; Tone Bergfall (local electoral official), Tynset
1b	Increased participation: E-voting will increase participation (engagement) by the young and immigrants.	6	Kirsten Hasvoll (Socialist Left) vice-mayor, Bodø; Trine Merete Vasby (local electoral official), Mandal; Thorvald Hillestad (Centre), Mayor of Re; Bersvend Salbu (Socialist Left), mayor of Tynset
1c	Increased participation: Convenience for sofa-voters, as well as others who are busy or live in remote areas.	4	Norunn Østråt Koksvik (Conservative), mayor of Sandnes
2a	Progress (modernization) with historical continuity.	6	Minister Navarsete (Centre); Bjørn Tømmerdal (Conservative), mayor of Ålesund;
2b	E-voting is the future.	5	Stanley Wirak, (Labour), mayoral candidate, Sandnes; Minister Rigmor Aasrud (Labour); Norunn Østråt Koksvik, mayor of Sandnes (Conservative)
3	The secret and free vote is secured by the chance to vote several times, with only the last one counting, and the system only records that you have voted, not whom you voted for.	4	Eline Bjerke (communications advisor, KRD); Ole Vikse (local electoral official), Sandnes; Editorial, <i>Sandnesposten</i>
Negative arguments			
1	Threat against secret ballot (free and independent elections): Voting from a place other than the traditional polling station opens the possibility of undue influence by others.	23	Frank Aarebrot (professor, University of Bergen); Gunnar Gundersen (MP, Conservative); Eivind Smith (professor, University of Oslo)
2	E-voting is vulnerable to hacking and viruses	8	Not specified
3	E-voting detracts from the solemnity of voting in a democratic country.	8	Eivind Smith (professor, University of Oslo)

Positive argument 1: E-voting will help to increase voter participation

By far the most frequent argument put forth was that the e-vote could increase participation and thereby strengthen Norwegian democracy. The conclusion that increased participation leads to a stronger democracy was seldom mentioned, however. Most often the aim of increased participation was mentioned as the government's reason for testing out e-voting. More detailed statements of this notion comprise three varieties, which are not necessarily mutually exclusive. First and most frequently, there was the argument that online voting could help to make voting more accessible both for the disabled and for those who were living away and could not physically attend the polling station. A second variation of this argument was that e-voting would likely increase participation because this medium would appeal better to the young and immigrants and this would in turn get these groups more involved in the political process. Thirdly, there was the notion that this alternative would increase participation because it would make voting more convenient for those whose lives are simply too busy or those who could reach the polling station but it would take a significant effort to do so.

We should also note that this reason for introducing remote online voting is actually incongruous with the KRD's stated reasons for testing out e-voting (Norwegian Ministry for Local Government and Regional Development 2011:5). It was typical to come across the statement that the e-vote pilot was a response to concerns over declining voter participation, as an editorial in the *Sandnesposten* stated (*Sandnesposten* 2011b), or, even more plainly, an article from the NTB that simply stated that «The goal is to increase participation» (e.g., NTB 2011c). In fact, the unmistakable impression given by another article from the NTB shortly after the election was that the Minister was concerned with the results of pilot because «it did not look like the possibility to vote via the computer has increased participation significantly» (e.g., NTB 2011a). Thus there was a discrepancy between what the KRD actually stated and what the local online newspapers stated of the problem to be solved, namely, that the central problem was the perceived lack of democratic engagement, at least in respect of voter participation.

Positive argument 2: It is important to modernize democracy

The next most common argument in support of the e-vote was that it can play an important role in modernizing democracy. There were two versions of this theme. One is that e-voting would help to ensure that the voting system in Norway is progressive and up to date and yet still express historical continuity with the Norwegian democratic tradition. Bjørn Tømmerdal (Conservative), mayor of Ålesund, went as far as to portray the e-vote experiment as being a major milestone in the Norwegian democratic journey, as something of a similar magnitude as 1814 (Sandvik 2011). The other version of this modernizing theme was rather simpler, and it was the claim that e-voting is the future. This proposition was sometimes related closely to the view that this alternative can make it more convenient for voters, of whom many have little time to spare.

Positive argument 3: The secret ballot is reasonably secured

In anticipation to the criticism that online voting presented a threat to the secret ballot and therewith the individual voter's freedom to choose, a number of statements appeared that downplayed this view. On four occasions, a representative of the KRD emphasized that secret and free vote is secured in the e-vote by the chance to vote repeatedly, with only the last one counting (e.g., NTB 2011e). In addition, one local electoral official pointed out that the system only records that you have cast a vote, not whom you have voted for (Olsen 2011). The implication was that these measures to a sufficiently reasonable degree protected the voter from undue influence.

Negative argument 1: Online voting threatens the secret ballot

By far the most frequent objection to the e-vote experiment mentioned in the online newspapers was that this alternative constituted a threat against free and independent elections. Frank Aarebrot, a political scientist at the University of Bergen, was the most outspoken in this respect (e.g., Ådnøy 2011), insisting that anything other than the traditional polling station would make it easier for those who wish to buy votes or to pressure others to vote in a certain way. What was implicit in these texts was the concern over family voting, where a head of family, of non-western origin, would be more able to ensure and enforce that the rest of the family will vote according to his wishes in the private setting of the home. The corollary to this conclusion was that traditional polling stations protect far more effectively the secret ballot. We should note also that this argument was the main thrust of Eivind Smith's (2010) objections in his report on the development towards an implementation of the e-vote in Norway.

There were, in fact, only a few statements on actual cases of buying and selling of votes. In *Østlendingen*, Henrik Nore, the project leader of the e-vote pilot, mentioned in March 2010 that Drammen had withdrawn from the pilot. Nore noted the instances of buying and selling of votes in this municipality and related it to its high proportion of foreign-speaking inhabitants (Røe 2010). Otherwise, only two other statements mentioned the withdrawal of both Oslo and Drammen from the pilot, obliquely referring to the worry that those who vote from home could be more easily influenced by those around them (Rønningbak 2011; NTBc 2011), which we may infer to be the concerns over family voting.

Negative argument 2: Online voting is vulnerable to hacking/viruses

A common argument against the project was that the technology was vulnerable to hacking and viruses. The articles that mentioned the issue of technological security only did so obliquely, without citing anyone directly and attributing the argument to «sceptics» or the like (e.g., NTB 2011b). This is an objection that is found widely in the international literature. There are numerous articles of a technical nature that discuss the vulnerabilities of remote online voting and propose a variety of solutions (e.g., Joaquim, Ribeiro og Ferreira 2010). Further, Estonia, the country that has made the most extensive use of online voting, has not been free of security concerns. The report by the OSCE/ODIHR on the elections in March also expressed concerns over security (2011:12-13).

Negative argument 3: Online voting detracts from the solemnity of voting

An argument that appeared as many times as the previous one was a criticism expressed by Eivind Smith, a professor of law at the University of Oslo (e.g., NTB 2011b). Smith's objection was that online voting reduces the value of showing up at the polling station, which is an important ritual that emphasizes the importance of the vote in a democratic country. His view was that online voting lessens seriousness of exercising one's right to cast a vote in elections, and reduces it to little more than the equivalent of voting for a television competition, like *Pop Idol*. (It is uncertain where this quotation comes from. In his report, Smith (2010:323) says that voting should mean more «than just buying underwear on the Internet».) This is an argument that has been expressed quite often for some time now. Nockleby has often been quoted for his argument that that online voting does not encourage deliberation, but that «voting in this fashion readily lends itself to uninformed, nondeliberative decisionmaking — i.e., impulsive voting» (2001:1030).

Three noteworthy cases

Whereas most of the local online newspapers were relatively muted in their tone, there were three that were especially notable for their responses to the pilot: *Sandnesposten* (Sandnes), *Østlendingen* (Tynset), and *Sunnmørsposten* (Ålesund). While they were not representative of the general tone found throughout the sample, the views expressed in these newspapers reveal an investment into the success of the pilot.

Sandnesposten

Sandnes's *Sandnesposten* was undoubtedly the most positive advocate of the e-vote before and throughout the electoral period. There were two editorials that lauded the pilot and rejected Aarebrot's negative comments (Sandnesposten 2011a, 2011b). This local newspaper published several articles on the subject online, and they emphasized that the people of this municipality wished to have the chance to vote online. On Sept. 27, well after Navarsete's comments about the lack of impact from the e-vote and the need for a thorough evaluation, *Sandnesposten* published an editorial that vigorously defended the e-vote (Sandnesposten 2011a).

Østlendingen

Tynset's *Østlendingen* began with the inclusion of an article by NTB on how the counting of the e-votes would be safe and secure, and it followed with several arguments for why the e-vote was worth trying out. What was striking, however, were the links prominently placed at the top, including one with the text «A threat to democracy» (Rønningsbakk 2011). This web page, originally from 2010 but updated on Aug. 2, 2011, discusses at length the grave concerns about e-voting expressed by a Conservative representative in the Storting, Gunnar Gundersen, on the grounds that it threatens the secret ballot (Dahl 2010, 2011). Another link leads to a page from 2010 that outlines several objections to voting online (Røe 2010). This web page even reports the mayor's equivocation over the pilot at the time. This page also contained the only mention of the problem of non-western, foreign-speaking immigrants being involved with the buying and selling of votes. For the rest of the period examined, however, *Østlendingen*'s outlook on online voting was quite positive.

Sunnmørsposten

Ålesund's *Sunnmørsposten* was certainly the most mercurial of all. This was the case probably due to their poor record of voter turnout. The mood of optimism over the e-voting pilot was unmistakable, right up to the end of the period for advanced voting. As mentioned above, the mayor even made a bold parallel with 1814 (Sandvik 2011). *Sunnmørsposten* also provided numerous links to the KRD flash program. The newspaper even extended the NTB article on the security of the counting process with a section ('Greek system') that seemingly was there to ensure readers that the e-vote was really a modern expression of an ancient and venerable democratic practice (NTB 2011e). However, on September 12 an article (smp.no 2011) based on one from E24 (Koren 2011) appeared, and it declared the entire pilot had been a colossal waste of money. Then, on September 14-15 the article «The flood of voters did not happen: Ålesund is among the ten worst in the country» was published, and it included the mayor's statements that the e-vote did not work as it should have and it had been «catastrophic» (Hovik 2011). Here again, we can see the supposed aim of increasing voter participation overshadowing the stated aims of the pilot, which chiefly emphasized the greater accessibility for those voters who might have trouble showing up at the polling station.

Discussion

On the whole, the reception in the local online newspapers towards the e-vote project was more positive than it was negative. A mere glance at the numbers tells us that this is the case. It is apparent that general mood in the municipalities was positive, with the experiment being reported as a happy or «feel-good» story, or in Norwegian, *en gladsak*. There were a number of photographs of apparently excited politicians and electoral officials that reinforced this sense of local civic pride.

We should also note that the opinions for and against the e-vote experiment did not follow along party lines during the pilot. Well before the electoral period, there were divisions along party lines with regard to the e-vote pilot. The Conservatives were especially vocal in their opposition to the pilot. Yet these party divisions appeared to have dwindled as the electoral period approached. We may look to Sandnes' Conservative mayor as a good example of this development: Norunn Østråt Koksvik's enthusiasm for the project was manifest. No doubt, one reason for this was that several municipalities had applied to partake in the pilot, and so local civic pride in being one of the first to use this alternative seemed to have outweighed party-based views on the matter.

What is most noteworthy, however, was what was left unsaid. The intensity of the debate in the Storting over the e-vote pilot (debate on private member's motion (Dok. 8-forslag), November 19, 2010) was lacking in the local

online newspapers. In particular, Per-Kristian Foss (Conservative) had suggested that the pilot perhaps rested on shaky constitutional ground. Minister Navarsete assured the members of the Storting that a thorough legal assessment had confirmed the KRD's legal authority to conduct the pilot (Stortinget 2010:753-754). This response was more than sufficient, and it settled that issue. This point is important because it seems characteristic of the high level of political trust that Norwegian society exhibits. In an international perspective, Norwegians have higher levels of trust in their political institutions and politicians (cf. Newton 2008:247-248). In a more mistrustful political atmosphere, the slightest hint that a proposal might not be constitutional would likely arouse attention in the media and suspicions of legal legerdemain would abound. But the point was not newsworthy, and nothing about it was said in the online media. We may consider how in a more suspicious political culture how the Minister's assurances would be received and how the concerns would have been publicized, regardless of whether the objections were groundless or not. Moreover, there were no formal complaints launched against the pilot.

This omission seems to corroborate the evidence that Norwegians do have a high level of trust in their government. Indeed, in the month following the events of July 22, 2011, research suggests that Norwegians expressed even higher levels of trust in their government (Wollebæk, Enjolras, Steen-Johnsen og Ødegård 2011:15-16; 2012:35). Whatever the lasting consequences of July 22 may turn out to be, it appears that in the short term the attacks have increased Norwegians' trust in their government and politicians.

As I mentioned above, the readers did not offer any comments. This could be interpreted as a kind of apathy, but it is perhaps better said that it is indicative of the high levels of political trust Norwegians have. Accordingly, the pilot was controversial neither to the local online newspapers nor to their readers. In short, as one editorial put it, it was «worth a try». More generally, it is perhaps worth considering whether this factor of trust facilitates the experimentation and introduction of online voting. Conversely, in a country where the citizenry is more suspicious of its government, it could be more challenging to convince the public that e-voting is a trustworthy endeavour.

Conclusion

We may summarize the findings as follows:

- There were more arguments in favour of the e-vote than there were against
- The most frequent positive arguments were that the e-vote would 1) increase participation (which did not correspond with the KRD's stated aims), 2) modernize Norway's democracy, and 3) have safeguards to uphold the secret ballot
- The negative arguments were that this alternative would 1) jeopardize the secret ballot, 2) be vulnerable to hacking and viruses, and 3) detract from the solemnity of voting
- Especially notable was the lack of intensity in the local online newspapers compared to the debate in the Storting. This omission in the online newspapers is suggestive of a high level of political trust and therewith trust in the electoral system in Norway

Literature

- Dahl, K. B. (2010, 2011, January 22, 2010; August 2, 2011), En trussel mot demokratiet [A threat against democracy], *Østlendingen*. Online: <http://www.ostlendingen.no/nyheter/en-trussel-mot-demokratiet-1.3994131>
- Entman, R. M. (1993), «Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm». *Journal of Communication*, 43 (4), 51-58.
- Hovik, H. (2011, September 14,15), Velgerflommen uteble: Ålesund blant de ti dårligste i landet på valgdeltakelse [The flood of voters did not happen: Ålesund among the ten worst for voter participation in the country], *Sunnmørsposten*. Online: <http://www.smp.no/nyheter/article377717.ece?service=mobile>
- Joaquim, R., Ribeiro, C. og Ferreira, P. (2010), «Improving Remote Voting Security with Code Voting». In: D. Chaum, M. Jakobsson, R. Rivest, P. Ryan, J. Benaloh, M. Kutylowski og B. Adida (ed.), *Towards Trustworthy Election Systems: New Directions in Electronic Voting*. Berlin Heidelberg: IAVOSS/Springer-Verlag. s. 310-329
- Koren, M. A. (2011, September 12), Millioner kastet bort på e-valg [Millions wasted on the e-vote], *E24.no*. Online: <http://e24.no/makro-og-politikk/millioner-kastet-bort-paa-e-valg/20097597>
- Mathisen, B. R. (2010), «Verdensmestre i lokalaviser [World champions in local newspapers]». In: B. R. Mathisen (ed.), *Lokaljournalistikk: Blind patriotisme eller kritisk korrektiv? [Local journalism: blind patriotism or a critical corrective?]*. Kristiansand, Norway: IJ-forlaget.
- Newton, K. (2008), «Trust and Politics». IN: D. Castiglione, J. W. v. Deth og G. Wolleb (eds.), *The Handbook of Social Capital*. Oxford: Oxford University Press.
- Nockleby, J. T. (2001), «Why Internet voting?» *Loyola of Los Angeles Law Review*, 34(3), 1023-1031.
- Norwegian Ministry for Local Government and Regional Development (2011), *Project mandate: e-vote 2011-project*. Oslo.
- NTB (2011a, September 16), Grundig gjennomgang av e-valg [Thorough evaluation of e-vote], *Fædrelandsvennen*. Online: <http://www.fvn.no/nyheter/innenriks/article904262.ece>
- NTB (2011b, September 16), Grundig vurdering av e-valg [Thorough evaluation of e-vote], *Firdaposten*. Online: <http://www.firdaposten.no/Innenriks/Politikk/article5739598.ece>
- NTB (2011c, August 18), Mange stemmer via internett [Many vote through the Internet], *Østlendingen*. Online: <http://www.ostlendingen.no/nyheter/nord-%C3%B8sterdal/mange-stemmer-via-internett-1.6426264>
- NTB (2011d, August 2), Skal sikre riktig opptelling av e-valg [Will ensure a correct counting of e-votes], *Firdaposten*. Online: <http://www.firdaposten.no/Innenriks/article5689189.ece>
- NTB (2011e, August 2), Ti kodenøkler skal sikre hemmelig e-valg [Ten encoded keys will secure secret e-vote], *Fædrelandsvennen*. Online: <http://www.fvn.no/nyheter/innenriks/article889023.ece>
- NTB (2011f, August 2, 12), Ti kodenøkler skal sikre hemmelig e-valg [Ten encoded keys will secure secret e-vote], *Sunnmørsposten*. Online: <http://www.smp.no/nyheter/article364469.ece>

- Olsen, T. E. (2011, August 8), Alt klart for e-valg [Everything is ready for the e-vote], *Sandnesposten*. Online:
http://sandnesposten.no/index.php?page=vis_nyhet&NyhetID=5104&sok=1
- OSCE/ODIHR (2011), *Estonia Parliamentary Elections, 6 March 2011: OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Final Report*. Warsaw: Office for Democratic Institutions and Human Rights/Office for Democratic Institutions and Human Rights
- Røe, M. H. (2010, April 23, 24), Går for e-valg [Going for the e-vote], *Østlendingen*. Online: <http://www.ostlendingen.no/nyheter/nord-%C3%B8sterdal/gar-for-e-valg-1.5196032>
- Rønningsbakk, I. (2011, August 2), Ti kodenøkler skal sikre riktig opptelling av e-valg [Ten encoded keys will secure the correct counting of e-votes], *Østlendingen*. Online: <http://www.ostlendingen.no/nyheter/ti-kodenokler-skal-sikre-riktig-opptelling-av-e-valg-1.6398657>
- Sandnesposten. (2011a, September 27), E-valg suksess? [An E-vote success?], *Sandnesposten*. Online:
http://sandnesposten.no/index.php?page=vis_nyhet&NyhetID=5239&sok=1
- Sandnesposten. (2011b, July 14), Verdt et forsøk [Worth a try], Editorial, *Sandnesposten*. Online:
http://sandnesposten.no/index.php?page=vis_nyhet&NyhetID=5048&sok=1
- Sandvik, P. (2011, April 27), Tror E-valg er framtida [(Politicians) Believe E-voting is the Future], *Sunnmørsposten*. Hentet fra
<http://www.smp.no/nyheter/article333226.ece>
- Smith, E. (2010), «Hemmelige elektroniske valg?» [A secret electronic vote?] *Lov og rett*, 49: 307-323.
- smp.no (2011, September 12), Har kastet bort millioner på e-valg [Millions have been wasted on the e-vote], *Sunnmørsposten*. Online:
<http://www.smp.no/tema/valg2011/article377066.ece>
- Stortinget (2010), Møte fredag den 19. november 2010 kl. 10 – Representantforslag fra repr. Solberg, Tetzschner og Trond Helleland om å stanse forsøk med å avgi elektronisk stemme utenfor valglokale [Meeting, Friday, Nov. 19, 2010, 10:00 - Private member's motion by Solberg, Tetzschner, and Trond Helleland to stop the piloting of electronic remote voting]. Online: <http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/2010-2011/101119/2/>.
- Wollebæk, D., Enjolras, B., Steen-Johnsen, K. og Ødegård, G. (2011), *Hva gjør terroren med oss som sivilsamfunn? [What does terror do to us in civil society?]*. Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Wollebæk, D., Enjolras, B., Steen-Johnsen, K. og Ødegård, G. (2012), «After Utøya: How a High-Trust Society Reacts to Terror - Trust and Civic Engagement in the Aftermath of July 22». [Spotlight]. *PS: Political Science & Politics*, 45, 32-37.
- Ådnøy, Å. (2011, August 1, 3), Snart åpner stemmelokalet på nett [The polling station will soon open on the Internet], *Stavanger Aftenblad*. Online:
<http://www.aftenbladet.no/lokalt/sandnes/Snart-pner-stemmelokalet-p-nett-2845047.html>

DEL A3
HEMMELIG VALG

Hemmelig valg

Jo Saglie, Institutt for samfunnsforskning

Sammendrag

Første del av kapitlet tar opp noen prinsipielle spørsmål rundt prinsippet om hemmelige valg, som bakgrunn for de påfølgende empiriske analysene. Forsøket med e-valg reiser flere spørsmål: i hvilken grad er internettvalg og hemmelige valg forenlig, og i hvilken grad bør hemmelig valg forstås som en plikt – og ikke bare en rettighet? Deretter analyseres velgernes forhold til hemmelig valg, slik det kommer til uttrykk både i handlinger og i holdninger. Å kartlegge omfanget av kjøp/salg av stemmer og utilbørlig påvirkning er metodisk vanskelig: begge deler forekommer nok, men i svært begrenset omfang. En norm om at man skal være alene i rommet når man stemmer via Internett ser imidlertid ikke ut til å ha fått noe sterkt feste i befolkningen, verken i holdninger eller handling. Det er stor oppslutning om internettvalg blant innbyggerne i forsøkskommunene, også blant dem som ikke stemte via Internett. Oppslutningen synker noe når prinsippet om hemmelig valg legges inn som et motargument, men fremdeles med et betydelig flertall for internettvalg. Samtidig er det et stort flertall som mener at det er staten, og ikke den enkelte velgeren, som skal sikre at valget er hemmelig. Det er noen forskjeller mellom grupper i befolkningen i holdninger til internettvalg og hemmelig valg. Siden disse spørsmålene i liten grad er politisert, er holdningsmønstrene ikke partipolitisk forankret.

Summary

In the first part of the chapter, the principle of the secret ballot is discussed as a background for the following empirical analyses: to what extent are internet voting and the secret ballot compatible, and to what extent should the secret ballot be considered a duty – and not only a right? The following sections deal with the voters' behaviour and attitudes to the secret ballot. It is difficult to estimate the extent of buying/selling votes and undue influence. Both problems do apparently exist, but to a very limited degree. The norm prescribing that internet voting shall take place in a private room does not seem to have taken strong roots among Norwegian voters, neither in attitudes nor in behaviour. There is widespread support for internet voting among the citizens of the trial municipalities, also among

those who did not vote via the Internet. This support declines somewhat when the principle of the secret ballot is presented as a counter-argument, but there is still a large majority in favour of internet voting. There is, however, also a large majority that agrees that the state, not the individual voter, should secure the secrecy of the vote. There are some differences between social and demographic groups regarding internet voting, but the issue is not politicized along party lines at the voter level.

Innledning

Kravet om hemmelige valg regnes som en sentral demokratisk rettighet. En innvending mot internettvalg har vært at et viktig prinsipp brytes: når stemmer avgis utenfor valglokalet – i såkalt ukontrollerte omgivelser – har vi ingen sikkerhet for full anonymitet i valgøyeblikket. Dette argumentet har stått sentralt i den norske debatten om forsøket, og var en viktig begrunnelse da Drammen kommune trakk seg fra forsøket. Hemmelig valg sto også sentralt da Høyres representanter Erna Solberg, Michael Tetzschner og Trond Helleland satte fram forslag i Stortinget om å stanse forsøket med elektronisk valg utenfor valglokalet.⁴⁵ To forhold har blitt trukket fram som særlig problematiske: kjøp av stemmer og utilbørlig påvirkning.

I dette kapitlet skal forsøket med e-valg vurderes med hemmelig valg som utgangspunkt. Jeg skal ikke vurdere de juridiske sidene ved spørsmålet, men i stedet undersøke det fra velgernes perspektiv ved hjelp av velgerundersøkelsen som ble gjennomført i forsøkskommunene (se nærmere omtale av E-valg-surveyen i rapportens innledningskapittel). Her er både velgernes faktiske atferd og deres holdninger til hemmelig valg kartlagt.

Før analysen av velgernes holdninger og handlinger kan begynne, kan en diskusjon av de prinsipielle problemstillingene som forsøket reiser være nyttig – siden velgernes holdninger og handlinger bør sees i lys av disse problemstillingene. Første del av kapitlet tar derfor opp noen spørsmål rundt forholdet mellom hemmelige valg og internettvalg, og om hemmelig valg som rett og plikt. Deretter følger en diskusjon av de metodiske problemene med å kartlegge brudd på regelen om hemmelige valg. Resultatene fra undersøkelsen presenteres i tre hoveddeler. Først ser vi på spørsmålet om e-velgerne var alene i rommet da de stemte på Internett, og om noen i så fall prøve å påvirke dem. Deretter presenteres funnene om kjøp og salg av stemmer. Analysen av velgernes holdninger til prinsippet om hemmelige valg kommer til slutt: mener folk at internettvalg bør vike for prinsippet om hemmelig valg, og mener de at e-velgerne bør være alene i rommet når de stemmer?

45. Dokument 8:128 S (2009–2010).

Prinsippet om hemmelig valg

I tidligere tider har prinsippet om hemmelig valg vært omstridt, og det føres fremdeles en filosofisk debatt om verdien av det.⁴⁶ Brennan og Pettit (1990) argumenterer for at valghandlingen bør være offentlig. De hevder at en stemmegivning som er synlig for offentligheten gjør velgeren ansvarlig for sitt valg. Velgeren vil i større grad opptre på en måte som han eller hun kan stå inne for og forsvare i offentlig debatt. Slik fremmes allmenninteressen, mens hemmelig valg gjør det enklere å stemme ut fra ren egeninteresse. Brennan og Pettit innrømmer likevel at faren for bestikkelser, utpressing og trusler svekker argumentet deres.

I dag er dette utelukkende en teoretisk debatt. Hemmelig valg ble innført i Norge i 1884, blant annet for å hindre at personer i maktposisjoner kunne påvirke underordnede og avhengiges stemmegivning (Danielsen 1964:57). Videre er hemmelig valg grunnfestet som en menneskerettighet, bl.a. i Den europeiske menneskerettighetskonvensjon og Den internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (se f.eks. Smith 2010; Watt 2003). Da internettvalg ble debattert i forkant av forsøket var Stortingets kontroll- og konstitusjonskomite ikke i tvil om prinsippet: «Komiteen vil streke under at frie og hemmelege val er ein av grunnsteinane i folkestyret vårt».⁴⁷ Jeg skal derfor ikke gå nærmere inn på spørsmålet om verdien av hemmelig valg, men i stedet diskutere hvordan prinsippet kan utfordres – både generelt og av stemmegivning på Internett spesielt.

Når er valget hemmelig?

Hovedregelen for norske valg er at de gjennomføres i såkalt kontrollerte omgivelser – altså at myndighetene kontrollerer at ingen utenforstående kan få innsyn i stemmegivningen. Et spørsmål som sjelden blir reist i Norge er om myndighetene på noen måte kan skaffe seg innsyn i stemmegivningen – eller om velgerne *tror* de kan det.

I en undersøkelse fra USA (Gerber m.fl., kommer) er respondentene imidlertid blitt spurt om de tror at noen (som politikere, fagforeninger eller arbeidsgivere) kan finne ut hva man stemmer på. Det viser seg at mellom 25 og 40 prosent av velgerne (avhengig av spørsmålsformuleringen) trodde at noen kunne finne ut hvordan de hadde stemt. Tilsvarende spørsmål er ikke stilt i Norge, og jeg kjenner heller ikke til tilsvarende undersøkelser fra andre land.

46. Se også diskusjonen av dette emnet i delrapport A6 av Barrat i Esteve, Chevalier, Goldsmith og Turner (2012).

47. Innst. 69 S (2010–2011).

Det er derfor vanskelig å si noe om i hvilken grad tallene fra USA er overførbare til andre land. Men den generelle skepsisen til valggjennomføringen er trolig større i USA enn i Norge (bl.a. som følge av problemer som ble avdekket f.eks. ved valget i Florida i 2000), og det kan være grunn til å tro at dette også kan «smitte over på» tillit til hemmeligholdelse.

Et poeng som er verd å ta med seg fra den amerikanske undersøkelsen, er likevel at det er velgernes *oppfatning* av om valget er hemmelig som styrer deres atferd, ikke hvordan systemet faktisk fungerer. Men som det går fram av Berghs kapittel om tillit, har norske velgere generelt stor tiltro til at valget gjennomføres på en ordentlig måte.

For én gruppe velgere er det imidlertid en realitet at det er vanskelig å stemme uten at valgfunksjonærer eller andre får vite hva man stemte på. Funksjonshemmede som av ulike grunner er avhengig av assistanse for å stemme, er i praksis utestengt fra retten til hemmelig valg.

Birch og Watt (Watt 2003:199–200; Birch og Watt 2004:62–64) diskuterer denne problemstillingen knyttet til funksjonshemmede i forbindelse med en avgjørelse i Irlands høyesterett. Retten (og Birch og Watt) mente at selv om det var nødvendig å fravike prinsippet om hemmelig valg for at noen grupper overhodet skulle få stemme, er ikke dette noe argument for å fravike prinsippet på andre områder. Et dilemma som ikke ble tatt opp her, er likevel spørsmålet om internettvalg – som kan utfordre prinsippet om hemmelig valg men samtidig også gi enkelte funksjonshemmede en ny mulighet for hemmelig valg (se Fuglerud og Tjøstheims kapittel 4).

Valg utenfor valglokalet: internettvalg og brevstemmegivning

Valg utenfor valglokalet vil kunne bryte med prinsippet om hemmelig valg, i langt større skala enn det som er diskutert ovenfor. Dilemmaet er kort sagt at en ordning som skal sikre økt politisk likhet (ved å gi enklere tilgang til å stemme) også kan skade den samme likheten (ved å gi én person innflytelse over mer enn én stemme).

Også i dagens norske system er det et innslag av stemmegivning i såkalt ukontrollerte omgivelser, som utfordrer prinsippet om hemmelig valg. Dette gjelder brevstemmegivning, som imidlertid er begrenset til velgere som oppholder seg i utlandet og ikke kan oppsøke en stemmemottaker (f.eks. ved en norsk utenriksstasjon).⁴⁸

48. Valglovens § 8-4 (4): «Dersom en velger som oppholder seg utenfor riket ikke har mulighet til å oppsøke en stemmemottaker, kan vedkommende avgi stemme ved brevpost uten at en stemmemottaker er til stede ved stemmegivningen.»

Selve de tekniske løsningene ved internetvalg kan tenkes å utfordre prinsippet om hemmelig valg, dersom uvedkommende eller myndigheter kan tenkes å spore den enkeltes stemmegivning. Selv om det var lagt inn mekanismer i e-valgforsøket som skulle sikre mot innsyn, er sikkerheten i slike løsninger vanskelig å overskue for folk flest. Slike teknologiske farer har også blitt trukket inn i diskusjonen om internetvalg i Norge, men det er likevel andre problemer som har stått mer sentralt i argumentasjonen (se kapitlene til Connolly og Winsvold og Hanssen). To forhold har vært særlig omdiskutert.⁴⁹

For det første vil internetvalg gjøre kjøp og salg av stemmer enklere. Så lenge stemmekjøperen ikke kan kontrollere hvordan «selgeren» stemmer, vil problemet være relativt begrenset.⁵⁰ Men når stemmegivningen foregår utenfor valglokalet, kan kjøperen være vitne til at stemmen blir avgitt og forsikre seg om at selgeren stemmer slik det er avtalt.

For det andre blir det i prinsippet vanskeligere for velgerne å skjerme seg mot utilbørlig påvirkning når stemmen skal avlegges. Det kan være snakk om press fra familie og andre. Som Birch og Watt (2004: 66–69) trekker fram, er familien en sosial arena som kan være preget av en skjev maktfordeling og av andre sett av normer enn de som forbindes med demokratisk medborgerskap. Grensene mellom tilbørlig og utilbørlig påvirkning er ikke alltid så lette å trekke. Fra et demokratisk perspektiv er det utmerket om familiemedlemmer bruker tid på å diskutere politikk. Å forsøke å overbevise andre er en naturlig del av en valgkamp. Men grensene er overtrådt hvis et familiemedlem følger med på hvordan ektefelle og stemmeberettigede barn stemmer, for å forsikre seg om at de stemmer på «riktig» parti eller listekandidat.

De samme innvendingene gjelder brevstemmegivning, som er brukt f.eks. i Storbritannia (der ordningen ikke har vært så avgrenset til spesielle grupper som i Norge). I den britiske debatten er det likevel hevdet at det er en gradforskjell mellom brevstemmegivning og internetvalg: Hvis man er presset av f.eks. familiemedlemmer til å stemme på en bestemt måte, er det enklere å finne et ubevoktet øyeblikk når man skal fylle ut en papirstemmeseddel enn om man må logge seg på familiens PC (Pratchett og Wingfield 2004:180).

49. Se også mindretallets merknader i Innst. 69 S (2010–2011) (Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om representantforslag fra stortingsrepresentantene Erna Solberg, Michael Tetzschner og Trond Helleland om å stanse forsøk med å avgi elektronisk stemme utenfor valglokale), og Stortingets debatt om saken 19.11.2010. Tilgjengelig på <http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Saker/Sak/?p=46616> (lesedato 1.3.2012)

50. Mobiltelefoner med kamera kan skape problemer for hemmelig valg også i valglokalet. Selgeren kan ta bilde av stemmeseddelen inne i avlukket. Men på den annen side vil selgeren kunne legge en annen stemmeseddel i valgurnen enn den som ble fotografert.

Watt (2003:202) argumenterer for at en papirstemmeseddel via brev er noe som brukes av en enkelt person, mens en PC gjerne er familiens felleseie. Denne forskjellen mellom brev og Internett er likevel ikke alltid så tydelig. Gerber og medforfattere (kommer: 22) nevner at det ved brevstemmegivning i USA forekommer «voting parties»; sosiale sammenkomster der velgere møtes og fyller ut stemmesedlene sammen. Videre nevner Birch og Watt (2004:70) at brevstemmegivningens private karakter kan gjøre den mindre utsatt for utilbørlig påvirkning fra familien, men mer utsatt for kjøp og salg av stemmer.

Forsøksordningen inneholder mekanismer som er ment å sikre at også internettvalget blir hemmelig. Det er bare adgang til å forhåndsstemme på Internett, ikke på valgdagen. Det er også mulig å stemme på nytt, og det er den sist avgitte stemmen som teller. Hvis noen har blitt presset til å stemme på en bestemt måte, vil det være mulig å stemme på nytt på Internett, forhåndsstemme på papir eller gå til valglokalet på valgdagen.

Det er imidlertid reist spørsmål om disse mekanismene vil være tilstrekkelige (se f.eks. Smith 2010:322–323). En velger som har solgt sin stemme, eller er blitt presset til å stemme på et annet parti enn det man foretrekker, vil i prinsippet ha gode muligheter for å omgjøre stemmegivningen. Det kan imidlertid være grunn til å tenke gjennom den sosiale sammenhengen der sikringsmekanismene skal praktiseres. Hvis noen påvirker familiemedlemmers stemme gjennom sosial kontroll, er det for det første ikke sikkert at den som er utsatt for press alltid har gode muligheter til å stemme på nytt. For en innvandrerkvinn som er hjemmeværende husmor, som kanskje ikke behersker norsk så godt, som aldri har forsøkt å logge seg inn med MinID, og som ikke nødvendigvis kan gå til valglokalet på valgdagen uten at dette blir oppdaget, er det kanskje i praksis ikke så enkelt å stemme alene. For det andre krever det et visst engasjement å ta bryet med å stemme på nytt. En velger som har solgt sin stemme, vil ikke nødvendigvis ta seg tid til å stemme på nytt selv om anledningen finnes. Det samme gjelder velgere som er utsatt for utilbørlig press: hvis det politiske engasjementet ikke er så sterkt i utgangspunktet, er det mindre sannsynlig at man vil ta det ekstra bryet som kreves for å få stemt hemmelig.

Hemmelig valg – rett eller plikt?

I dagens politiske debatt synes det å være enighet om at den enkelte velger har en *rett* til å stemme på en måte som ikke kan identifiseres, verken av valgfunksjonærer, av familie, eller av andre utenforstående. I prinsippet har også velgeren en *plikt* til å skjule sin stemme, men i praksis blir spørsmålet hvor langt valgmyndighetene skal gå for å kontrollere at velgeren virkelig gjør dette. Fra statens synsvinkel ser avveiningen slik ut: Staten har utvilsomt plikt til å tilrettelegge for hemmelig valg. Men skal staten nøye seg med å gi alle som

ønsker det *mulighet* til å stemme hemmelig, eller skal staten sikre hemmelig stemmegivning for *alle* – uansett om de selv ønsker det eller ikke?

Denne avveiningen mellom hemmelig valg som plikt (i betydningen «ufravikelig krav») og rett gjenspeiles også i den norske debatten om elektronisk valg. For eksempel skrev statssekretær i KRD, Dag Henrik Sandbakken (2011):

Nå er det delte oppfatninger om hvor langt myndighetenes forpliktelser strekker seg. Skal myndighetene garantere hemmelig valg? Noen mener vi har plikt til å garantere hemmelighold, andre at det er tilstrekkelig at vi påser at velgeres rett til å stemme hemmelig blir ivaretatt.

Internettvalg innebærer en dreining i retning av det sistnevnte standpunktet – at hemmelig valg blir en rett, mer enn en plikt. I den internasjonale fagdebatten er det reist spørsmål om konsekvensene for prinsippet om hemmelig valg. Buchstein (2004:52) sier det slik:

the universal introduction of voting from home PCs or cellphones puts modern democracy at a crossroad. The mandatory secret vote is slowly turning into an optional secret vote [...].

Det kan hevdes at staten må ha tillit til innbyggerne selv vet best hvordan de vil avgi sin stemme, og ikke gripe inn mer enn høyst nødvendig i deres beslutninger. Slike argumenter er blant annet brukt ved innføringen av internettvalg i Estland (Drechsler og Madise 2004:102).

Buchstein (2004:50–53) argumenterer mot dette synet, og for at hemmelig valg bør være en plikt. Det som taler for plikt-standpunktet vil være hensynet til dem som kan bli utsatt for utilbørlig påvirkning, samt målet om å hindre stemmekjøp. Når alle avgir sin stemme i et stemmeavlukke, vil det ikke lenger være mulig for velgeren å bevise hvordan han eller hun stemte. Slik kan man unnslippe trusler og press, mens et marked for kjøp av stemmer vanskelig kan opprettholdes.

De juridiske sidene av spørsmålet skal ikke diskuteres her. Realiteten i saken synes uansett å være at internettvalg skyver ansvaret for å sikre hemmelig valg fra staten over på den enkelte velger. Dette kommer også til uttrykk i forskriften om forsøk med elektronisk stemmegivning, § 16 (1): «Velgeren

skal selv påse at stemmegivningen foregår i enerom og usett».⁵¹ Et spørsmål som skal belyses i dette kapitlet er derfor hvordan velgerne stiller seg til dette ansvaret.

Hvordan kan brudd på prinsippet om hemmelig valg kartlegges?

Store utfordringer er forbundet med å kartlegge atferd som bryter med prinsippet om hemmelig valg. Som nevnt dreier det seg i hovedsak om to ulike typer brudd: at man tvinges eller presses til å stemme på et bestemt parti (eller kandidat på partilista), eller at man blir gitt penger eller andre fordeler i bytte mot en bestemt stemmegivning. Det ligger i sakens natur at evalueringen vanskelig kan gi nøyaktige svar på hvor utbredt slike forhold er. Dette er handlinger som verken er lovlige (jf. straffelovens kapittel 10) eller sosialt akseptert. Selv i en anonym telefonundersøkelse er det ikke sikkert at respondentene vil innrømme at de har vært med på noe slikt.

Andre metoder er imidlertid også problematiske. Uærlige svar vil kunne være minst like utbredt i samtaler ansikt til ansikt, ikke minst i fokusgrupper der respondentene må innrømme lov- eller normbrudd i samtale med andre innbyggere i lokalsamfunnet. Det er også et spørsmål om hvordan man skal plukke ut deltakerne i fokusgrupper eller kvalitative intervjuer, siden dette må antas å være marginale fenomener. Ødegårds kapittel om ungdom supplerer imidlertid resultatene i dette kapitlet, siden hennes fokusgruppeintervjuer med ungdom også omfatter spørsmålet om hemmelig valg.

I evalueringsprosjektet har vi derfor valgt å bruke den representative velgerundersøkelsen fra forsøkskommunene til å kartlegge hvordan prinsippet om hemmelige valg etterleves. Vi har forsøkt å sirkle inn problemet via ulike typer surveyspørsmål. Nærmere bestemt har vi både spurt direkte om utilbørlig påvirkning og kjøp/salg av stemmer, og om man var alene i rommet da man stemte. Det sistnevnte vil gi et bilde av *potensialet* for slike typer normbrudd, og er knyttet til den nevnte forskriften.

51. Forskrift av 31.3.2011 om forsøk med elektronisk stemmegivning under forhåndsstemmegivningen, elektronisk avkryssing i manntallet på valgtinget og bruk av ny stemmeseddel ved kommunestyre- og fylkestingsvalget i 2011 i utvalgte kommuner, Bodø, Bremanger, Hammerfest, Mandal, Radøy, Re, Sandnes, Tynset, Vefsn og Ålesund, fylkeskommunene Møre og Romsdal, Hedmark, Vestfold, Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, Nordland og Finnmark.

Hentet fra <http://www.lovdatab.no/cgi-wift/ldles?doc=/lf/1f/1f-20110331-0355.html> (lesedato 20.1.2012).

Jeg vil understreke at det ikke vil være mulig å gi noe nøyaktig anslag over forekomsten av utilbørlig påvirkning og kjøp/salg av stemmer, ut fra dette datamaterialet. Det er ikke forsvarlig å bruke tallene fra surveyundersøkelsen til å forsøke å beregne hvor mange som f.eks. har kjøpt eller solgt stemmer i hele befolkningen. Som vi skal se, er det snakk om små tall, der små feil (som en feilregistrering av svar i telefonintervju) kan få betydelige utslag.

I tillegg til å utforske omfanget av brudd på prinsippet om hemmelig valg, vil det være sentralt å kartlegge velgernes holdninger til prinsippet om hemmelig valg. Slike spørsmål kan være vanskelige å utforme, fordi de berører abstrakte prinsipper som har liten relevans for folks dagligliv. Derfor har velgerne ikke nødvendigvis klare og gjennomtenkte standpunkter. Dette betyr at spørsmålsordlyden vil kunne påvirke svarene betydelig. Vi vil derfor ikke se på svarene for enkelte spørsmål løsrevet, men vurdere svarene på flere spørsmål under ett.

I enerom og usett?

I analysen av materialet fra surveyundersøkelsen i forsøkskommunene skal vi begynne med spørsmålet om e-stemmeleverne var alene i rommet da de avga stemme. Som nevnt sier forskriften om forsøk med e-valg at «velgeren skal selv påse at stemmegivningen foregår i enerom og usett». Det er derfor grunn til å undersøke om velgerne følger opp denne bestemmelsen i praksis. Nå skal ordet «enerom» ikke nødvendigvis tolkes bokstavelig.⁵² Ordlyden «i enerom og usett» er hentet fra valglovens § 9-5 om stemmegivning i valglokalet. Der må det forstås slik at velgeren skal være alene i stemmeavlukket – ikke alene i valglokalet. Hjemme i velgernes stue er det imidlertid flere gråsoner: man kan nok være skjermet for innsyn, men ikke nødvendigvis så skjermet som i et stemmeavlukke. I dagligtalen vil uansett «i enerom» forstås som «alene i rommet». Det er derfor interessant å se om velgerne opptrer slik en leser uten juridisk spesialkunnskap vil forstå forskriften – altså om de var alene i rommet da de stemte.

De metodiske problemene som er diskutert ovenfor vil neppe gjelde dette spørsmålet i særlig grad. Det er liten grunn til å tro at velgerne vil mene at et mulig brudd på denne forskriften er så alvorlig at de vil holde det skjult for intervjueren – hvis de da overhodet kjenner til denne bestemmelsen.

52. KRDs (2011:7) veileder til valgforskriften sier følgende: «Uttrykket 'enerom og usett', betyr ikke nødvendigvis at velgeren må være alene i rommet. Med uttrykket menes at det skal være et område rundt velgeren, som gjør at ikke andre enn velgeren selv kan se hva han eller hun stemmer.»

I Tabell 8-1 ser vi for det første at 27 prosent av dem som stemte via Internett, oppga at de *ikke* var alene i rommet. Et oppfølgingsspørsmål handlet om hvem som i så fall var til stede, og tabellen viser at dette stort sett var ektefelle eller samboer. Åtte av ti som var sammen med andre, oppga dette svaralternativet.

Tabell 8-1. Andel som ikke var alene i rommet da de stemte via Internett (prosent av e-velgere), hvem som var til stede og hva de gjorde (prosent av dem som ikke var alene).

	Prosent av e-velgere	Prosent av dem som ikke var alene	N
Ikke alene i rommet	27		874
Tilstedeværende:			
Ektefelle eller samboer		79	229
En venn/bekjent		9	229
Eget/egne barn		7	229
Foreldre eller foresatte		3	229
Personer som jeg ikke kjenner		2	229
Hjemmesykepleier eller lignende (ikke familie)		1	229
Andre		7	229
Fikk hjelp av de/den som var til stede		27	229

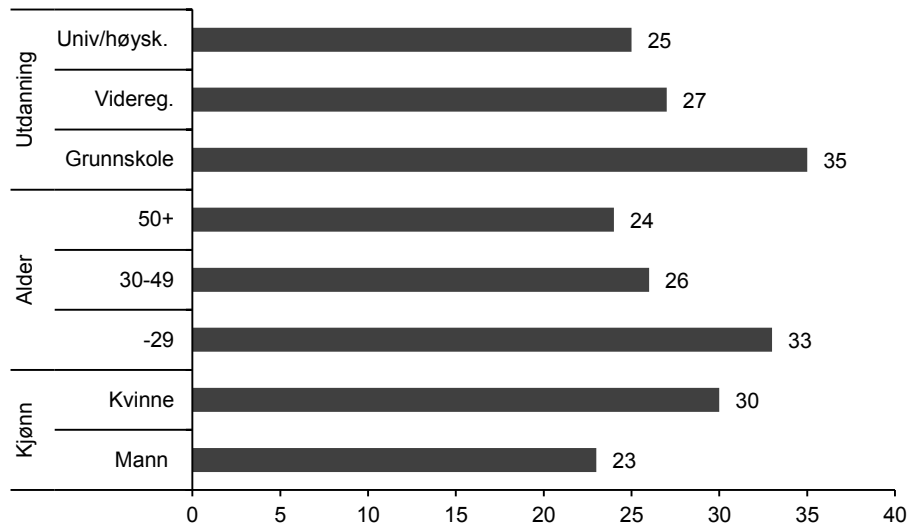
Spørsmål (til dem som stemte på Internett) «Var du alene da du stemte via Internett?» Hvis nei: «Hvem var til stede da du avga din stemme via Internett?» (Det var mulig å oppgi flere alternativer); «Fikk du hjelp av denne personen/de personene som var til stede da du skulle stemme?» Usikker/ubesvart er utelatt fra beregningene. Veide tall (unntatt N), vekt_kommune.

Videre viser tabellen at 27 prosent av dem som var sammen med andre, også fikk hjelp av dem som var til stede. Samlet var altså rundt åtte prosent av e-velgerne både sammen med andre, og fikk hjelp av dem. På den ene siden understreker dette at potensialet for påvirkning er til stede. På den andre siden kan innloggingsprosedyren med MinID være tungvint, slik det går fram av Fuglerud og Tjøstheims kapittel. Mange vil kunne behøve teknisk hjelp fra familiemedlemmer. Dette innebærer på ingen måte at noen nødvendigvis har forsøkt å påvirke stemmegivningen.

At en fjerdedel av velgerne ikke var alene i rommet, kan betraktes som problematisk – siden det indikerer et potensial for påvirkning. Men det kan stilles spørsmål ved om dette er et særlig realistisk krav til velgerne. Hvis man bor med familie i en liten leilighet, er det ikke alltid like lett å være alene. Mange vil nok oppfatte det som litt merkelig (eller et uttrykk for mistillit), hvis man skal be ektefellen gå ut på soverommet eller badet fordi man selv

skal avgi stemme. Hvis den leses bokstavelig, kan forskriften med andre ord oppfattes som lite praktisk.

Figur 8-1. Andel som ikke var alene i rommet da de stemte via Internett (prosentandel av e-velgere), etter utdanning, alder og kjønn. Prosent

Spørsmål, se Signifikans: Utdanning 0,10; alder 0,07, kjønn 0,02.

N: Univ/høysk. 433; videregående 348; grunnskole 93; 50+ 378; 30-49 330; -29 166; kvinne 416; mann 458.

Veide tall (unntatt N), vekt_kommune.

Hvem var så sammen med andre da de stemte? Figur 8-1 viser andel som ikke var alene i rommet, etter bakgrunnsforhold som utdanningsnivå, alder og kjønn. Figuren tyder på at lavt utdannede, unge og kvinner oftere var i samme rom som andre da de avga stemme, men bare forskjellen mellom menn og kvinner er statistisk signifikant på 5 prosents nivå, og ingen av forskjellene er signifikante på 1 prosents nivå.

Utløst påvirkning?

At andre har vært til stede når man avgir stemme, er en forutsetning for at uvedkommende kan ha påvirket stemmehandlingen. Samtidig er det selvsagt fullt mulig at noen er til stede uten at de gjør noen form for forsøk på påvirkning. Utløst påvirkning er vanskeligere å måle, men vi stilte et oppfølgingsspørsmål til dem som oppga at de var sammen med andre da de stemte: «Opplevde du at denne personen/de personene som var til stede forsøkte å

påvirke din stemmegivning? Én prosent (av de 27 prosentene som var sammen med andre) svarte ja.

Vi forsøkte også en annen framgangsmåte: De som svarte at de stemte flere ganger, fikk et oppfølgingsspørsmål om grunnen til dette. Her kunne respondentene velge mellom flere svaralternativer, som at man gjorde feil eller ombestemte seg. I tillegg fantes imidlertid svaralternativet «Jeg ble utsatt for uønsket påvirkning ved tidligere stemmegivning». I vårt utvalg var det ingen som valgte dette alternativet. Også her er det metodiske problemer: hvis man først er blitt presset til å stemme på en bestemt måte, er det svært lett (og mindre stigmatiserende) å velge et annet svaralternativ.

Likevel tegner disse to spørsmålene til sammen et bilde av omfanget med utilbørlig påvirkning: det er umulig å anslå nøyaktig hvor utbredt problemet er, men det later til å være et marginalt problem. Nå skal det tilføyes at bekymringen for utilbørlig påvirkning har vært størst i en del av storbyene, der patriarkalske tradisjoner i enkelte innvandrer miljøer har vært trukket fram som en kilde til utilbørlig påvirkning. Siden Drammen og Oslo trakk seg fra forsøket, er imidlertid ingen kommuner med en stor innvandrerbefolkning med i forsøket – og dermed heller ikke i vårt utvalg. I de undersøkelsene som er gjort innenfor rammene av denne evalueringen, er det dermed ikke mulig å analysere innvandrerbefolkningen separat.

Stemmer til salg?

På samme måte som utilbørlig påvirkning, er kjøp og salg av stemmer et forhold som vanskelig kan måles nøyaktig. I spørreundersøkelsen stilte vi et direkte spørsmål om noen hadde forsøkt å kjøpe ens stemme. Å spørre om *forsøk* i stedet for faktisk kjøp/salg vil trolig være mindre sensitivt, siden man da ikke innrømmer å ha gjort noe galt. Videre spurte vi om man kjente til noe slikt forsøk på stemmekjøp, noe som burde være enda mindre sensitivt. Tabell 8-2 viser at to prosent av utvalget svarte ja på det førstnevnte spørsmålet, og tre prosent på det sistnevnte.

Tabell 8-2. Andel som oppgir at noen forsøkte å kjøpe egen eller andres stemme, blant e-velgere, papirvelgere og hjemmesittere. Prosent.

	E-velgere	Papirvelgere	Hjemmesittere	Samlet	Signifikans
Opplevde at noen forsøkte å kjøpe ens stemme	2	1	3	2	0,08
Kjenner til at noen forsøkte å kjøpe andres stemme	2	3	2	3	0,12
N	871/869	1905/1902	416/414	3192/3185	

Spørsmål: «Opplevde du at noen forsøkte å få kjøpe din stemme, dvs å tilby en motytelse for en stemme til et parti eller kandidat?; Kjenner du til at noen forsøkte å kjøpe *andres* stemme?»
Ikke sikker/ubesvart er utelatt fra beregningene. Veide tall (unntatt N), vekt_kommune for de tre kategoriene og vekt_kombinert for de samlede tallene.

Igjen vil jeg advare mot å tolke dette som et nøyaktig uttrykk for problemets omfang. Også her er tallene såpass små at vi må kunne si at stemmekjøp er et marginalt problem – selv om det selvsagt er alvorlig i den grad det forekommer. Tabell 8-2 tyder likevel ikke på at dette problemet er spesielt forbundet med internettvalg. Det er ingen statistisk signifikante forskjeller mellom våre tre typer velgere: e-velgere, papirvelgere og hjemmesittere.

Holdninger til hemmelig valg

Å stille spørsmål om holdninger til hemmelig valg kan også være problematisk. Noen av spørsmålene i undersøkelsen handler om problemstillinger som kan være prinsipielt viktige, men som folk ikke går rundt og tenker på til daglig. Spørsmålene kan dreie seg om avveininger som ikke er framme i bevisstheten hos repondentene på forhånd, slik at svarene kan bli mindre gjennomtenkte. Dette bør vi ha i bakhodet når tallene skal tolkes. Av denne grunn vil jeg også holde meg til enkle, bivariate analyser av holdningsspørsmålene.

Er hemmelig valg og e-valg forenlig?

Hva synes så innbyggerne i forsøkskommunene om internettvalg og hemmelig valg? Et første svar finner vi i Tabell 8-3, som viser svarfordelingene på to holdningsspørsmål utformet som påstander.

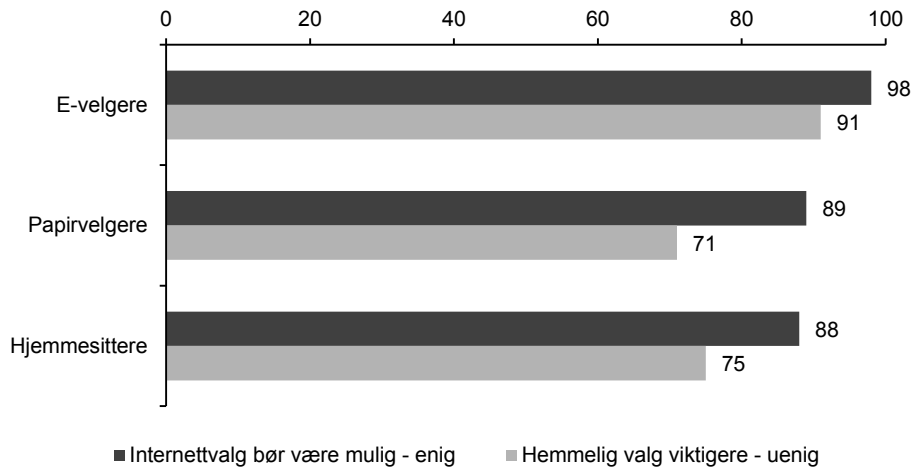
Tabell 8-3. Holdninger til internettvalg og hemmelig valg. Prosent

	Helt enig	Nokså enig	Nokså uenig	Helt uenig	N
Det bør være mulig å stemme via Internett ved valg i Norge	78	13	3	7	3123
Prinsippet om hemmelige valg er så viktig at e-valg ikke bør innføres	13	11	20	56	2992

Ikke sikker/ubesvart er utelatt fra beregningene. Veide tall (unntatt N), vekt_kombinert.

I likhet med Berghs analyser i kapitlet om tillit, uttrykker tallene i tabellen en betydelig oppslutning om internettvalg. De aller fleste sier seg enig i at det bør være mulig å stemme via Internett ved valg i Norge. 78 prosent sier seg helt enig, og 13 prosent nokså enig. I den andre påstanden er hensynet til hemmelige valg lagt inn som en motforestilling. Da blir oppslutningen om internettvalg noe lavere, men fremdeles med et klart flertall for denne ordningen. 76 prosent sier seg helt eller delvis uenig i at prinsippet om hemmelige valg er så viktig at e-valg ikke bør innføres.

Figur 8-2. Holdninger til internettvalg og hemmelig valg, blant e-velgere, papirvelgere og hjemmesittere. Prosent

Spørsmål, se Tabell 8-3. Signifikans: 0,00 for begge spørsmål.

N: Internettvalg mulig: E-velgere 870; papirvelgere 1847; hjemmesittere 406. Hemmelig valg viktigere: E-velgere 854; papirvelgere 1763; hjemmesittere 375.

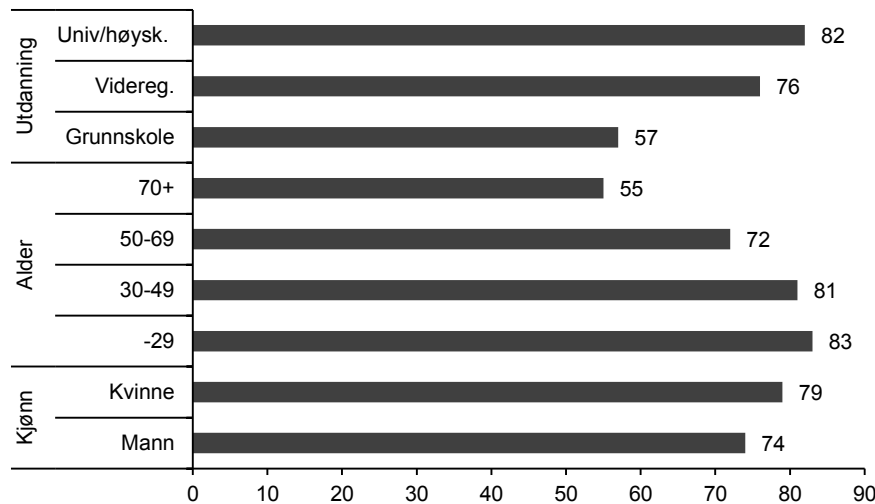
Ikke sikker/ubesvart er utelatt fra beregningene. Veide tall (unntatt N), vekt_kommune.

I Figur 8-2 ser vi hvordan holdningene ser ut blant dem som stemte via Internett, med papirstemmeseddel, og blant dem som ikke stemte. Ikke uventet er oppslutningen om internettvalg nærmest enstemmig blant dem som faktisk valgte å stemme på nettet. Blant papirvelgere og hjemmesittere er oppslutningen lavere, uansett hvilken av de to spørsmålsformuleringene vi ser på. I alle grupper er det likevel et stort flertall som er uenig i at internettvalg må vike for prinsippet om hemmelig valg.

Figur 8-3 viser hvordan holdninger til internettvalg henger sammen med noen utvalgte bakgrunnsegenskaper: kjønn, alder og utdanning. Her begrenser vi oss til ett av de to spørsmålene; påstanden som avveier internettvalg opp mot hemmelig valg.

Oppslutningen om hemmelig valg – eller motstanden mot e-valg – er klart sterkest i to (dels overlappende) kategorier: de eldste (70 år og eldre) og de lavest utdannede (grunnskoleutdanning). Ut fra litteraturen om digitale skiller (se f.eks. Saglie og Vabo 2009) er dette ikke så overraskende. Det er neppe bare holdninger til selve prinsippet om hemmelig valg som ligger bak mønstrene i figuren. De som bruker IKT til daglig i arbeid og fritid vil lettere kunne slutte opp om mulighetene for å stemme på Internett. Blant dem som har et fjernere forhold til teknologien – noe som gjelder mange i de eldste aldersgruppene – vil internettvalg framstå som mindre attraktivt.

Figur 8-3. Andel som er uenig i at prinsippet om hemmelig valg er så viktig at e-valg ikke bør innføres, etter utdanning, alder og kjønn. Prosent.

Spørsmål, se Tabell 8-3. Signifikans 0,00 for alle tre inndelinger.

N: Univ/høysk. 1324; videregående 1278; grunnskole 390; 70+ 269; 50-69 1122; 30-49 1081; -29 520; kvinne 1412; mann 1580.

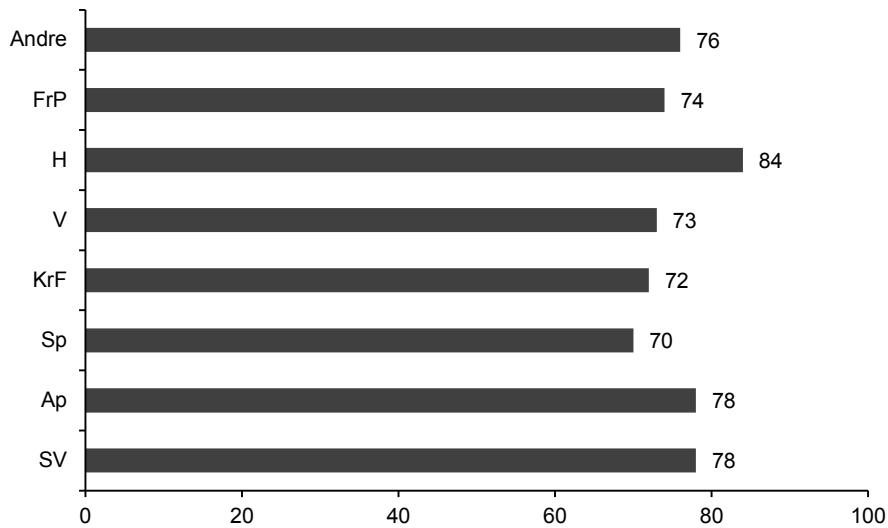
Ikke sikker/ubesvart er utelatt fra beregningene. Veide tall (unntatt N), vekt_kombinert.

I et slikt perspektiv kunne man likevel ventet å finne noe større oppslutning om internettvalg blant menn enn blant kvinner. Slik er det ikke: forskjellen mellom kjønnene er liten, men går i motsatt retning av det forventede og er statistisk signifikant.

Internettvalg har vært gjenstand for partipolitisk strid. Som nevnt satte stortingsrepresentanter fra Høyre fram et forslag om å stanse forsøket med e-valg. Da saken ble behandlet i Stortinget i november 2010 gikk Høyre, Fremskrittspartiet og Venstre inn for å stoppe forsøket. Det ble imidlertid uttrykt skepsis også fra representanter fra andre partier, slik at de partipolitiske frontene ikke var helt entydige.⁵³ Hvordan ser så de ulike partienes velgere på spørsmålet?

53. <http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/2010-2011/101119/2/> (lesedato 1.3.2012)

Figur 8-4. Andel uenig i at prinsippet om hemmelig valg er så viktig at e-valg ikke bør innføres, etter stemmegivning. Prosent.

Spørsmål, se Tabell 8-3. Signifikans: 0,00

N: Andre 97; FrP 253; H 498; V 118; KrF 166; Sp 306; Ap 700; SV 144.

Ikke sikker/ubesvart er utelatt fra beregningene. Veide tall (unntatt N), vekt_kombinert.

Figur 8-4 viser at partiforskjellene er statistisk signifikante, men substansielt ganske ubetydelige. Partiskillene i stortingsvoteringen finnes ikke igjen på velgerplanet. I den grad noen forskjeller kan leses ut av figuren, er det faktisk Høyre-velgerne som i størst grad nedprioriterer prinsippet om hemmelige valg – til fordel for e-valg. Dette kan imidlertid være en effekt av Høyre-velgernes sosiodemografiske sammensetning.

Hvorfor er partiforskjellene så små? Dels var de rikspolitiske partifrontene som nevnt ikke så tydelige. Videre har saken neppe vært politisert i den forstand at den har dannet grunnlag for velgernes partivalg, eller vært tydelig forbundet med noe partis ideologiske grunnlag.

Ikke minst må det understrekes at dette er en undersøkelse fra de ti forsøkskommunene. Kommunene har vært styrt av ulike partier, men alle har hatt en politisk ledelse som har gått inn for forsøket. Også partier som har gått mot forsøket i Stortinget, har altså hatt ordførere som har deltatt i forsøket. Som det går fram av Connollys kapittel, har også Høyre-ordførere i forsøkskommunene sluttet entusiastisk opp om e-valg. Med andre ord har partiens signaler fra lokalt og sentralt nivå ikke vært samstemte.

Alene i rommet – en norm?

Undersøkelsen inneholder også to holdningsspørsmål som dreier seg om ansvaret for å holde valghandlingen hemmelig. Svarfordelingene for disse spørsmålene er presentert i Tabell 8-4. Den første av de to påstandene utforsker normen om hemmelig stemmegivning. Vi har spurt velgerne i forsøkskommunene om de er enig i at det ikke bør være andre personer i rommet når man stemmer via internett. Vi har altså forsøkt å måle oppslutning om forskriftens bestemmelse om å stemme i enerom og usett, slik den framstår ved en bokstavelig lesning.

Her deler velgerne seg på midten: litt over halvparten sier seg enig, litt under halvparten uenig. Med andre ord har vi fått enda et tegn på at normen om internettstemmegivning uten andre i rommet ikke har fått noe bredt gjennomslag.

Tabell 8-4. Holdninger til ansvar for hemmelig valg. Prosentfordeling

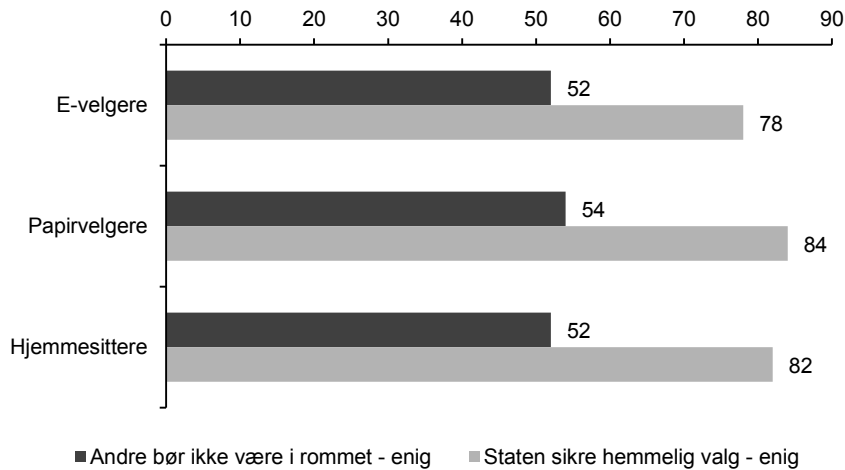
	Helt enig	Nokså enig	Nokså uenig	Helt uenig	N
Når man stemmer via Internett bør det ikke være andre personer i rommet	32	21	20	27	2930
Det er ikke den enkelte velgeren, men staten som må sikre at valget er hemmelig	59	23	9	9	2950

Ikke sikker/ubesvart er utelatt fra beregningene. Veide tall (unntatt N), vekt_kombinert.

Den andre påstanden i Tabell 8-4 dreier seg om et spørsmål som ble diskutert innledningsvis i dette kapitlet: at internettvalg skyver ansvaret for å sikre hemmelig valg fra staten over på den enkelte velger. Velgerne ble derfor bedt om å ta stilling til en påstand om at det ikke er den enkelte velgeren, men staten, som må sikre at valget er hemmelig. Et klart flertall, 82 prosent, sa seg enig i dette.

Som vi så i Tabell 8-3, var det også et stort flertall som sluttet opp om internettvalg – selv når hensynet til hemmelig valg ble satt opp som motargument. Nærmere analyser av materialet viser at 61 prosent av hele utvalget *både* har svart at staten – ikke velgeren – må sikre hemmelig valg, og at prinsippet om hemmelig valg ikke er viktig nok til å stoppe innføringen av e-valg. Fra et prinsipielt standpunkt kan dette synes lite konsekvent, da internettvalg nettopp gir velgeren selv en del av ansvaret for å sikre hemmelig valg. Men de fleste innbyggerne i forsøkskommunene ser åpenbart ikke slik på saken. I Norge er vi vant til å tenke at sikring av valgprosedyrer er statens ansvar. At velgeren selv har et ansvar for å sikre hemmelig valg utenfor valglokalets kontrollerte omgivelser, kan være en fremmed tenkemåte for mange (se også Fuglerud og Tjøstheims kapittel 4).

Figur 8-5. Holdninger til ansvar for hemmelig valg, blant e-velgere, papirvelgere og hjemmesittere. Prosent

Spørsmål, se Tabell 8-4. Signifikans: 0,00 for begge spørsmål.

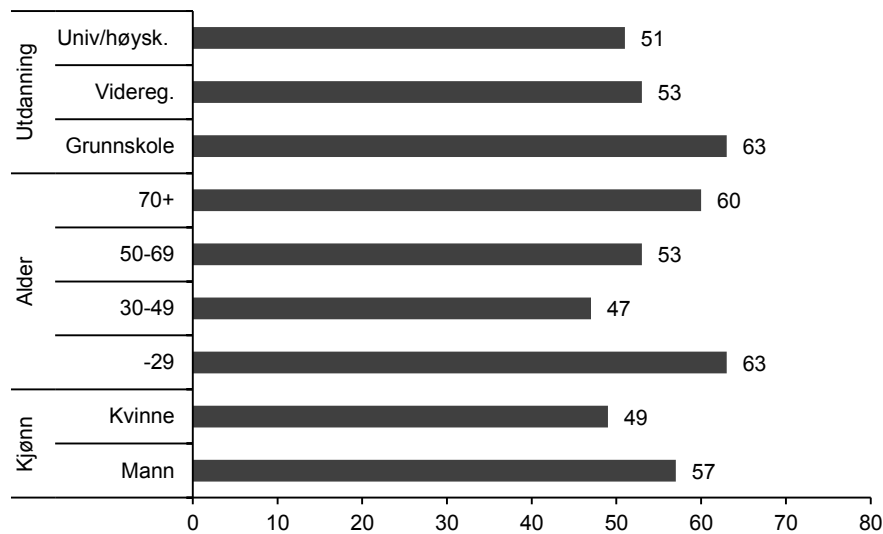
N: Andre i rommet: E-velgere 831; papirvelgere 1710; hjemmesittere 389. Staten sikre hemmelig valg: E-velgere 822; papirvelgere 1754; hjemmesittere 374.

Ikke sikker/ubesvart er utelatt fra beregningene. Veide tall (unntatt N), vekt_kommune.

Figur 8-5 viser hvordan holdningene til disse to påstandene – om andre kan være i rommet og om staten eller velgeren skal sikre hemmelig valg – fordeler seg blant internett- og papirvelgere samt hjemmesittere. I figuren finner vi små eller ingen forskjeller. Forskjellene mellom de tre velgergruppene er likevel statistisk signifikante for begge spørsmål. Det skyldes at det er brukt en mer fingradert skala i signifikanstesten enn i figuren, der «helt» og «nokså» enig er slått sammen. Bakgrunns materialet viser at e-velgerne er mer tilbøyelige til å si seg «nokså enig» i begge påstander, og i mindre grad velge «helt enig», sammenlignet med både papirvelgere og hjemmesittere. Balansen mellom enige og uenige er altså den samme i alle grupper, men e-velgerne er noe mer reserverte i sin støtte til normene om å stemme alene i rommet og statlig sikring av hemmelig valg.

Går vi til forskjeller etter bakgrunnsegenskaper i Figur 8-6, blir forskjellene tydeligere. Her konsentrerer vi oss om spørsmålet om andre kan være til stede i rommet. Det er de lavt utdannede, de yngre og de eldre, samt mennene, som oftest sa seg enig i at stemmen bør avgis alene i rommet.

Figur 8-6. Andel som er enig i det ikke bør være andre personer i rommet når man stemmer via Internett, etter utdanning, alder og kjønn. Prosent.

Spørsmål, se Tabell 8-4. Signifikans: 0,00 for alle tre kategorier.

N: Univ/høysk. 1291; videregående 1251; grunnskole 388; 70+ 262; 50-69 1058; 30-49 1057; -29 525; kvinne 1397; mann 1533.

Ikke sikker/ubesvart er utelatt fra beregningene. Veide tall (unntatt N), vekt_kombinert.

Vi kan sammenligne disse tallene med Figur 8-1, som viser hvor ofte disse gruppene var alene i rommet da de stemte. Nå er ikke denne sammenligningen fullstendig treffende, siden tallene i Figur 8-1 bare omfatter dem som faktisk stemte via Internett.⁵⁴ Med dette forbeholdet finner vi samsvar mellom liv og lære når det gjelder kjønnsforskjeller: mennene var også oftere enn kvinnene alene i rommet hvis de stemte via Internett. Det samme gjelder ikke for de yngre og de lavt utdannede: disse gruppene slutter oftere opp om prinsippet, men var selv ikke oftere alene i rommet hvis de stemte på nettet.

54. Vi kan ikke sammenligne den eldste aldersgruppa (over 70) i disse to figurene. Det var for få internettvelgere i denne kategorien til å beregne separate tall i Figur 8-1, der de to eldste aldersgruppene er slått sammen.

Konklusjoner

I dette kapitlet har vi sett på velgernes forhold til hemmelig valg, slik det kommer til uttrykk både i handlinger og i holdninger. Hovedresultatene kan kort oppsummeres slik:

- Å kartlegge omfanget av kjøp/salg av stemmer og utilbørlig påvirkning er metodisk vanskelig. Vi kan likevel si at begge deler nok forekommer, men i svært begrenset omfang. Henholdsvis to og én prosent av e-velgerne oppgir at dette har forekommet. Men med så små tall, kan små feil i materialet få betydelige utslag. Analysen avdekker ingen signifikante forskjeller mellom e-velgere, papirvelgere og hjemmesittere med hensyn til kjøp og salg av stemmer (mens spørsmålet om utilbørlig påvirkning bare ble stilt til e-velgerne).
- En norm om at stemmegivning via Internett skal foregå alene i rommet ser ikke ut til å ha festet seg i befolkningen. En fjerdedel av internettvelgerne hadde stemt med andre til stede i rommet, og bare halvparten av utvalget sa seg enig i at det ikke burde være andre i rommet.
- Det er stor oppslutning om internettvalg blant innbyggerne i forsøkskommunene, også blant dem som ikke stemte via Internett. Oppslutningen synker noe når prinsippet om hemmelig valg legges inn som et motargument i spørsmålet, men fremdeles med et betydelig flertall for internettvalg. Samtidig er det et stort flertall som mener at det er staten, og ikke den enkelte velgeren, som skal sikre at valget er hemmelig.
- Det er noen forskjeller mellom grupper i befolkningen i holdninger til internettvalg og hemmelig valg. Disse spørsmålene er imidlertid i liten grad politisert, og holdningsmønstrene er dermed ikke forankret i partipolitisk tilhørighet.

Hvis internettvalg skal videreføres som ytterligere forsøk eller en fast ordning, kan det være grunn til å se nærmere på forskriften om at «velgeren skal selv påse at stemmegivningen foregår i enerom og usett». Den normen som ligger i en bokstavelig lesning av forskriften, har som nevnt ikke fått noen sterk oppslutning, samtidig som stemmegivning alene i rommet kan være praktisk vanskelig. Og selv om forskriften ikke skal tolkes bokstavelig, er det uheldig med en bruk av begrepet «enerom» som ikke er i samsvar med dagligtalen.

Uansett hvordan forskriften utformes, reiser internettvalg noen grunnleggende spørsmål knyttet til hemmelig valg som rett eller plikt. Velgeren har, formelt sett, en plikt til å avlegge sin stemme skjult fra andres innsyn. Men dette kan bli en papirbestemmelse som ikke håndheves, så lenge stemmegivningen skjer hjemme i folks stuer.

Hvis internettvalg skal bli en mer permanent ordning, kan utviklingen tenkes å gå i to retninger. For det første kan valgmyndighetene legge større vekt på betydningen av hemmelighold. Informasjonen til velgerne ser ut til å være mest preget av hvordan stemmegivningen praktisk og teknisk skal gjennomføres. Det er forståelig, siden slik praktisk informasjon er absolutt nødvendig for å gjennomføre internettvalg – og siden det er grenser for hvor mye informasjon velgerne kan ventes å ta til seg. Det kan likevel være grunn til å legge større vekt på informasjon om valggjennomføringens sosiale sider, ikke bare de tekniske.

En annen mulig utvikling er at et absolutt krav om hemmelig valg kan komme til å bli nedtonet. Eller, mer presist, valgmyndighetene kan konsentrere seg om å garantere hemmelige kanaler for stemmegivning, og legge forholdene til rette for et fritt og hemmelig valg, men uten å insistere på at hver enkelt velger skal benytte seg av denne muligheten. Med andre ord innebærer dette at man overlater til velgerne om de vil ha andre i nærheten når de stemmer. For de fleste velgere ville dette trolig fungere helt greit. Men samtidig innebærer dette en risiko for at sårbare velgere blir utsatt for utilbørlig påvirkning. Slik Watt (2003:205) beskriver det, blir spørsmålet «a balancing test between the convenience of the many and the possibility that some may be manipulated in the home». Uansett vil en slik linje også kreve mer informasjon, for å gi velgerne en bevissthet om at det i så fall er de selv som har fått ansvaret for å sikre hemmelig valg.

Litteratur

- Barrat i Esteve, Jordi; Michael Chevalier, Ben Goldsmith og John Turner (2012), *Norwegian E-vote Project. Topic 6 Assessment: International Experience with E-voting*. Washington/USA: International Foundation for Electoral Systems (IFES)
- Birch, Sarah og Watt, Bob (2004), «Remote Electronic Voting: Free, Fair and Secret?» *The Political Quarterly*, 75: 60–72.
- Brennan, Geoffrey og Pettit, Philip (1990), «Unveiling the Vote». *British Journal of Political Science*, 20: 311–333.
- Buchstein, Hubertus (2004), «Online Democracy, Is it Viable? Is it Desirable? Internet Voting and Normative Democratic Theory». I: N. Kersting og H. Baldersheim (red.), *Electronic Voting and Democracy. A Comparative Analysis*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Danielsen, Rolf (1964), *Det Norske Storting gjennom 150 år. Bind II: Tidsrommet 1870–1908*. Oslo: Gyldendal.
- Drechsler, Wolfgang og Madise, Ülle (2004), «Electronic Voting in Estonia». I: N. Kersting og H. Baldersheim (red.), *Electronic Voting and Democracy. A Comparative Analysis*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gerber, Alan S., Huber, Gregory A., Doherty, David og Dowling, Conor M. (kommer), «Is there a Secret Ballot? Ballot Secrecy Perceptions and Their Implications for Voting Behaviour». *British Journal of Political Science*. Tilgjengelig online: <http://orion.luc.edu/~ddoherty/documents/SecretBallot.pdf> (lesedato 21.3.2012).

- Kommunal- og regionaldepartementet (2011), Veileder til e-valgforskriften. Tilgjengelig online:
http://www.regjeringen.no/upload/KRD/Kampanjer/valgportal/valgmedarbeidere/2011/Veileder_evalg2011.pdf (lesedato 4.5.2012).
- Pratchett, Lawrence og Wingfield, Melvin (2004), Electronic Voting in the United Kingdom: Lessons and Limitations from the UK Experience. I: N. Kersting og H. Baldersheim (red.), *Electronic Voting and Democracy. A Comparative Analysis*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Saglie, Jo og Vabo, Signy Irene (2009), «Size and e-Democracy: Online Participation in Norwegian Local Politics». *Scandinavian Political Studies* 32: 382–401.
- Sandbakken, Dag Henrik (2011), *Riktig å prøve e-valg*. Tilgjengelig online:
http://www.regjeringen.no/nb/dep/krd/aktuelt/taler_artikler/politisk_ledelse/statssekretar_sandbakken/2011/riktig-a-prove-e-valg-.html?id=654039 (lesedato 3.5.2012).
- Smith, Eivind (2010), «Hemmelige elektroniske valg?» *Lov og rett*, 49: 307–323.
- Watt, Bob (2003), «Human Rights and Remote Voting by Electronic Means». *Representation*, 39: 197–208.

DEL UNGDOM A1, A2 & A3

Tradisjonister med teknologitillit. En casestudie av unge velgeres holdninger til stemmegivning på Internett

Guro Ødegård, Institutt for samfunnsforskning

Sammendrag

I dette kapittel rettes søkelyset mot de yngste velgerne og deres holdninger til elektronisk stemmegivning. Analysene bygger på en casestudie fra Mandal kommune, som i tillegg til e-valgforøket også gjennomførte forsøk med stemmerett for 16-åringene. I alt ni ungdommer i aldersgruppen 16 til 18 år — seks fra det lokale Barne- og ungdomsrådet og tre lokale Demokratiagenter — ble intervjuet i to separate fokusgrupper. På bakgrunn av intervjuene reises tre spørsmål: (1) Øker internettstemmegiving unges tilgjengelighet til stemmeurnene? (2) Er unge opptatt av datasikkerhet, og stoler de på de teknologiske løsningene? (3) Truer elektronisk stemmegivning prinsippet om hemmelig valg og øker faren for utilbørlig påvirkning? De unge informantene beskrives som *tradisjonister med teknologitillit*. De fremstår som bærere av tradisjonelle verdier knyttet til stemmegivning, hvor det å stemme på papir i valglokalet på valgdagen anses både som en høytidelig og viktig symbolsk handling. Samtidig har de høy tillit til teknologiske løsninger rund e-valg, og er generelt positiv til internettstemmegivning, da det kan være en løsning for de som er forhindret å møte opp i valglokalet. Generelt er disse unge lite engasjerte i e-valg, og er langt mer opptatt politikkenes innhold og *hvorfor* unge skal bruke stemmeretten sin enn *hvordan* de gjør det. Økt tilgjengelighet fører ikke nødvendigvis til økt politisk mobilisering.

Summary

In this article, the author address young voters attitudes and acting towards e-voting. The analysis is based on a field work in the municipality Mandal two weeks after the local election in 2011. The municipality did also participate in the trial of reduced voting age to 16. Nine informants in the age of 16 –18 were interviewed in two focus groups. The article explores the following research questions: (1) Do the young informants experience that online voting increase their accessibility to vote? (2) Do they care about the potential security flaws with e-voting and do they trust the technology? (3) Are they aware of the potential threats of core values of democracy, like secret voting and no protection against intimidation or vote selling? The findings imply that the young informants are *traditionalists* with optimistic attitudes towards online voting. Among them, online voting is well known, noncontroversial and not a subject they discuss with their peers. However, these young voters prefer to walk to the polling station on Election Day. They defined traditional voting as a symbolic and ceremonial act that indicates adulthood. Over all, these informants are more concerned about the question *why* young people should vote than *how* they will vote.

Introduksjon

Et argument som ofte løftes fram i debatten for innføring av elektronisk stemmegivning er potensialet for å øke de unge velgeres deltagelse (Beckert 2011). At unge velgere løftes fram som en relevant målgruppe er forståelig. Generelt i den vestlige verden har valgdeltagelsen vært jevnt synkende de siste tiårene (Franklin 2004), og det er hos de yngste velgerne mobiliseringspotensialet er størst, da de deltar minst. I Norge er unge opp mot 30 år den gruppen som i minst grad bruker stemmeretten sin, og de siste tiårene har avstanden mellom unge og eldre sitt deltagelsesnivå økt (se blant annet Ødegård og Bergh 2011). Parallelt har unges teknologiske kompetanse økt gjennom implementering av datateknologi både i skole- og fritidssammenheng. Også i den politiske sfæren har Internett fått en sentral rolle. Politisk meningsutveksling, informasjonsspredning, underskriftsaksjoner m.m. har fått en ny og virtuell arena gjennom sosiale medier (Segaard og Enjolras 2011). Slik sett innehar dagens unge en teknologikompetanse og en fortrolighet til teknologiske løsninger eldre velgere (foreløpig) ikke er i besittelse av. I den sammenheng antas det at terskelen for å bruke stemmeretten senkes blant unge dersom elektronisk stemmegivning gjøres tilgjengelig. Det å kunne stemme hvor og når som helst innenfor en avgrenset tidsperiode, gitt man har en PC, internetttilgang og mobiltelefon, antas å treffe de yngste spesielt godt da de slipper å møte opp i valglokalet på en bestemt dag. Både teknologi og fleksibilitet blir altså brukt som sentrale forklaringer på at elektronisk stemmegivning er særlig ungdomsvennlig.

Men er det så enkelt? Svaret Johannes Bergh og Dag Arne Christensen gir i rapportens første bidrag er ikke innlysende. Analysene gir ikke indikasjoner på at internettstemmegivning har mobilisert flere unge til stemmeurnene. Det generelle bildet er at andelen av de stemmeberettigede som stemte via Internett var omtrent den samme for de unge velgerne som for andre velgergrupper opp mot 60 år. Valgdeltagelsen blant unge velgere er imidlertid lavere enn i elektoratet som helhet. Tar vi høyde for dette, ser vi at førstegangselgere og velgere i begynnelsen av 20-årene oftere stemte via Internett, hvis de først stemte. Med andre ord: Blant disse unge velgerne utgjør internettstemmer en større andel av de avlagte stemmene enn blant velgere i 30-, 40-, og 50-årene. Dette gjelder likevel ikke de yngste forsøksvelgere på 16 og 17 år, der det var en klar overvekt av papirstemmer (se Figur 2-5 i Bergh og Christensens bidrag). Ser man på velgergruppen 60 + synker sannsynligheten for å stemme via Internett kraftig. Dette er også aldersgruppen som i minst grad bruker Internett i hverdagen (SSB 2011). Funnet indikerer at daglig tilgang og fortrolighet med bruk av IKT er viktigere enn alder for om man stemmer via Internett. Dersom høy valgdeltagelse blant unge velgere skulle være et av målene med elektronisk stemmegivning synes altså ikke forsøket å ha svart til disse forventningene.

I dette kapittel skal jeg presentere resultater fra en casestudie i Mandal kommune. Målet er å få dybdekunnskap om unge velgernes holdninger (og handlinger) til stemmegivning på Internett. Denne casestudien ble gjennomført en uke etter valget 12. september 2011. På dette tidspunktet visste vi ikke hvordan velgere generelt og unge velgere spesielt forholdt seg til e-valget. Da denne evalueringen i ettertid har samlet inn slik informasjon, vil denne kvalitative analysen bli supplert med resultater fra deler av dette statistiske materialet.⁵⁵ Hensikt er å sette analysene fra casestudiene inn i en bredere fortolkningsramme.

Mandal var en av de 10 kommunene som var med i forsøket med e-valg. Kommunen var også med i forsøket med stemmerett for 16-åringer ved kommunevalget, i likhet med e-valgkommunene Ålesund, Hammerfest og Re. Av de 20 16-års-kommunene var det nettopp disse tre — Ålesund, Hammerfest og Re — som hadde lavest deltagelse blant velgerne i aldersgruppen 16 og 17 år. Evalueringen av e-valget forklarer ikke hvorfor forsøksvelgerne nettopp i disse e-valg-kommunene (foruten Mandal) hadde lav valgdeltagelse. Dette er tema i en egen evaluering av 16-års-forsøket. Hensikten her er å få en dypere forståelse av hvilken posisjon elektronisk stemmegivning har blant en gruppe unge velgere som har vært engasjert i begge forsøkene.

Evalueringsspørsmålene og rammeverk

Dette kapittel berører tre sentrale tema innenfor evalueringen av e-valgforsøket: Tilgjengelighet (del A1), tillit (del A2) og hemmelig valg (del A3). Samtlige dimensjoner har vært viktige tema i samtalene med de unge informantene.

Tilgjengelighet forbindes ofte med barrierer i tid og rom knyttet til «tidsklemmen» eller fysiske hindringer. Men tilgjengelighet kan også være knyttet til mentale barrierer. For førstegangselgere vil det å gå til et valglokale innebære en helt ny handling som ofte forbindes med «de voksnes verden», og noe som ikke nødvendigvis relateres til deres eget hverdagsliv (se også Ødegård 2010). Dette kan i seg selv representere en barriere for å delta i valget. Et viktig spørsmål er så om teknologien og internettstemmegivning kan bidra til å minske denne barrieren. Tanken er at terskelen for å delta i valget minskes nettopp for ungdomsgruppen, da de generelt er fortrolig med ny teknologi og elektroniske handlinger. Denne tilnærmingen utvider en tradisjonell forståelse av tilgjengelighet knyttet til e-valg. Vi har derfor spurt informantene om de

55. De statistiske analysene som supplerer det kvalitative materialet er gjennomført av Johannes Bergh (ISF), medforfatter i denne rapporten.

tror at innføring av internettstemmegivning vil bidra til at flere unge bruker stemmeretten sin. Er stemmegivning via Internett et tema som diskuteres i ungdomsmiljøet, og bør denne muligheten bli permanent?

Et grunnleggende prinsipp er at e-valgsystemet som brukes må ha velgerens *tillit* (Antoniou et al. 2007, Chiang 2009, Oostveen og van den Besselaar 2004, Christensen et al. 2004). Tillit handler om at velgerne må ha en viss tiltro til e-valgsystemets tekniske sikkerhet, samtidig som tillit også henger sammen med velgernes holdninger til og oppfatninger om systemets nytteverdi og brukervennlighet (Chiang 2009). Det er gode grunner for at velgernes tillit til e-valg bør sees i sammenheng med deres bruk av andre former for nettbasert deltakelse. Er man fortrolig med elektroniske verktøy fra før, kan det forventes å redusere barrieren for elektronisk stemmegivning. Unge er en gruppe som løftes fram som teknologikompetente, men i hvilken grad uttrykker de en tillit til det å stemme via Internett? Er datasikkerhet knyttet til e-valg et tema som opptar unge velgerne? Stoler de på de teknologiske løsningene eller opplever de usikkerhet med tanke på om stemmegivningen forblir hemmelig?

Prinsippet om *hemmelig valg* er godt innarbeidet så vel i norsk lovverk som i velgeres bevissthet. Det er imidlertid fremkommet frykt for at elektronisk stemmegivning utvanner dette prinsippet (Smith 2010). Frykten kan i særlig grad knyttes opp mot unge og uerfarne velgere. Dette er en gruppe som står midt i sin mest formative fase politisk, både når det gjelder holdnings- og handlingsmønster (se blant annet Sander og Putnam 2010). Når stemmegivning gjennomføres i den private sfære, utenfor offentlig kontrollert kontekst, ligger en potensiell fare for at uerfarne velgere blir gjenstand for utilbørlig påvirkning i stemmegivningsprosessen. Men opplever våre unge informanter at elektronisk stemmegivning utfordrer prinsippet om hemmelig valg og øker faren for utilbørlig påvirkning fra familiemedlemmer, venner eller andre personer i omgangskretsen?

Datagrunnlag: Fokusgruppeintervjuer med ungdom

Mandal kommune var som nevnt en av fire kommuner som ved lokalvalget i 2011 hadde forsøk både med elektronisk stemmegivning og stemmerett for 16-åringene. I likhet med flere av 16-års-kommunene hadde Mandal involvert ulike ungdomsgrupper i forsøket. I lys av dette ble det blant annet gjennomført fokusgruppeintervjuer med ungdommer som hadde vært involvert i Mandal kommunes forsøk med senket stemmerettsalder til 16-år. Dette var to ungdomsgrupper: (1) En lokal «valggruppe» som utgikk fra det lokale Barne- og ungdomsrådet i kommunen. (2) Lokale «demokratiagenter», rekruttert og lært opp av den nasjonale paraplyorganisasjonen LNU (Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner).

Valggruppen bestod av seks medlemmer av det allerede etablerte Mandal Barne- og ungdomsråd (BUR). Valggruppen var en viktig støttespiller for prosjektledelsen i arbeidet med å legge strategien og gjennomføre informasjonsarbeid overfor de unge forsøksvelgerne på 16 og 17 år, samt andre førstegangsvelgere.

Demokratiagentene var lokal ungdom i aldersgruppen 15 til 20 år, som ble rekrutterte gjennom kampanjen «Stem1209». Denne kampanjen ble etablert i lys av stemmerettsforsøket, i regi av LNU og finansiert av Kommunal- og regionaldepartementet. Demokratiagenter ble rekruttert fra samtlige kommuner som hadde forsøk med stemmerett for 16-åringene – da inkludert de fire e-valg kommunene. Demokratiagentene ble rekruttert på forsommeren 2011, og ble i august samlet til et 3-dagers opplæringsseminar på Hudøy. Demokratiagentenes oppdrag var tredelt: For det første skulle de snakke med sine jevnaldrende i kommunen om valget, for det andre fortelle politikere hva ungdom i kommunen er opptatt av – og for det tredje sette ungdomssaker på den kommunale dagsorden (www.stem1209.no). Demokratiagentene ble hver honorert med kr. 3000,- for innsatsen.

Det ble gjennomført fokusgruppeintervjuer både med Valggruppa (6 personer) og Demokratiagentene (3 personer). Hvert intervju varte om lag 1,5 timer. Intervjuene ble tatt opp på bånd. I tillegg ble e-valgforsøket løftet fram i intervjuer både med prosjektleder for stemmerettsforsøket i Mandal kommune, to samfunnsfagslærere ved Mandal videregående skole og en lærer på en av de to ungdomsskolene i kommunen.

Vi vet fra før at mentale barrierer og holdninger til bruk av e-valg kan bli påvirket av den konkrete opplevelsen ved bruk av løsningen (Gallego 2010). Derfor ble casestudien lagt til uken etter valget den 12. september 2011. De unge informantene hadde slik sett overvært valgkampen, blitt eksponert for tilgjengelig valginformasjon og gjennomgått stemmegivningsprosessen før intervjuene fant sted.

Det er verdt å merke seg at utvalget av de unge informanter ikke er et tilfeldig utvalg av kommunens unge, men snarere et analytisk utvalg (Yin 2003). Dette var to grupper som hadde mye kunnskap om begge forsøkene ettersom deres oppdrag var å videreformidle informasjon til sine jevnaldrende. De hadde et bevisst forhold til de to forsøkene – både fordelene og ulempene – og man kan også anta at de var over gjennomsnittet begeistret, særlig for stemmerettsforsøket, da de ble rekruttert nettopp for å promotere dette. Informasjon om e-valg-forsøket kom mer som en konsekvens av stemmerettsforsøket.

Til tross for at disse unge ikke representerer et tverrsnitt av de yngste velgergruppene i kommunen, speiler de en bredde både med hensyn til kjønn, utdanningsvalg på videregående skole, fritidsinteresser og politisk tilhørighet. Enkelte av informantene var medlemmer av et ungdomsparti, men langt fra de fleste. For enkelte – og i særlig grad Demokratiagentene – syntes 22. juli å ha

vært en motivasjonsfaktor for at de vervet seg til oppdraget. Medlemmene i Valggruppa synes i større grad allerede å være inne i et politisk fellesskap, da de allerede var medlemmer av Barne- og ungdomsrådet i kommunen.

Da denne delen av evalueringen behandler personopplysninger er det ifølge Personopplysningsloven å betrakte som meldepliktig. Prosjektet er følgelig meldt inn og godkjent av Personvernombudet ved Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD).

Rammene for internettstemmegivningen i Mandal

Mandal kommune ble av evalueringsteamet valgt som case-kommune både for evalueringen av e-valget og evaluering av stemmerettsforsøket.⁵⁶ Organiseringen av både elektronisk stemmegivning og forsøk med senket stemmerettsalder var omfattende, hvert på sitt vis. Mens e-valget bød på utfordringer knyttet til nye prosedyrer for stemmegivning, opptelling av stemmer m. m, var utfordringen med stemmerettsforsøket å informere 16- og 17-åringer om at de hadde stemmerett, samt legge til rette for politisk informasjon og mobilisere unge til å bruke stemmeretten. Det ble derfor i kommuneadministrasjonen bestemt at hvert forsøk skulle ha sin egen prosjektleder. Det var prosjektleder for stemmerettsforsøket, i tett samarbeid med Barne- og ungdomskoordinatoren i kommunen, som hadde den direkte kontakten med Demokratiagentene og Valggruppa. Selv om fokus på informasjon til unge velgere i hovedsak var lagt til 16-års-prosjektet, var informasjon om elektronisk stemmegivning implementert i dette arbeidet. Det ble rapportert om nært samarbeid mellom de to prosjektlederne.

Medlemmene i Valggruppa skulle på den ene siden være med i planlegging av informasjonstiltak for stemmerettsforsøket, og på den andre siden bidra i selve informasjonsarbeidet overfor unge velgere generelt og 16- og 17 åringer spesielt. Dette skulle sikre at unge velgere i kommunen fikk informasjon om 16-års-forsøket, men også e-valget. Demokratiagentene kom inn i prosessen langt senere, men i likhet med valggruppen skulle disse bidra til å sikre at unge velgere i kommunen fikk informasjon om forsøkene — og særlig 16-års-forsøket.

De unge informantene synes å være svært godt informert om muligheten til å stemme elektronisk og den praktiske gjennomføringen av det. Samtlige stemmeberettigede i kommunen hadde mottatt brev i posten med informasjon om e-valget. I dette brevet fulgte også nødvendig informasjon de skulle bruke

56. Forsker Guro Ødegård har deltatt i begge evalueringene og er den som har gjennomført feltarbeidet i Mandal.

for å avgi sin stemme på Internett. Forsøket ble også behørig omtalt i lokalavisen Lindesnes. I tillegg var muligheten for å avgi stemme på nettet promotert på en liten flyer kommunen hadde produsert i anledning stemmerettsforsøket. Denne ble delt ut på stand av Valggruppa og Demokratiagentene både på skolene og i bygatene. I tillegg hadde Demokratiagentene satt ut en sofa på en av standene sine for å indikere at selv sofavelgere kunne bruke stemmeretten sin — kun ved å sitte i sin egen sofa og stemme via Internett.

I intervjuet med prosjektleder for stemmerettsforsøket ble det fortalt at e-valget ikke ble mye diskutert i Barne- og ungdomsrådet eller i Valggruppa. Barne- og ungdomsrådet ble holdt orientert om forsøket, mens Valggruppa i noen større grad ble eksponert for både for- og motargumenter, da de deltok på arrangementet «Mot til å meina» (Garborg-senteret) i mai 2011 hvor professor Frank Aarebrot ved Universitet i Bergen holdt innlegg. Aarebrot er kjent for sin skepsis til e-valg.

På den videregående skolen fortalte samfunnsfagslærere at det ble orientert om e-valg, men uten at temaet ble debattert nærmere. På ungdomsskolen valgte de å ikke bruke tid på dette temaet overfor sine 10. klassinger våren 2011. Dette var informasjon lærerne mente elevene burde få når valget nærmet seg. Da ville elevene være førsteklasinger på den videregående skolen.

Tilgjengelighet, tillit og utilbørlig påvirkning: Unges holdninger

Hva sier så de unge informantene om den gitte muligheten for å stemme via Internett? Er det en sjanse de griper begjærlig eller forholder de seg relativt nøytralt til dette? I denne delen av rapporten skal analysene fra intervjuene presenteres. Det fokuseres her på de tre viktige aspekter ved e-valg, nemlig dets betydning for tilgjengeligheten til stemmegivning, tilliten til datateknologien og faren for at stemmegivningen ikke lenger vil være hemmelig.

Tilgjengelighet: Gjør e-valg det lettere å bruke stemmeretten?

Vil unge i større grad bruke stemmeretten sin dersom det åpnes for elektronisk stemmegivning? Med tanke på førstegangselgeres lave deltagelse ved de siste lokalvalgene, har et av argumentene vært at e-valg er en «ungdomsvennlig» måte å stemme på, og følgelig vil kunne øke de unge velgeres deltagelse (Beckert 2011).

I Mandal ble det i alt avgitt 1466 tellende stemmer via Internett. 138 av disse var ordinære førstegangselgere. 53 av de 242 16- og 17-åringer som stemte, avga sin tellende stemme via Internett, mens to stykker forhåndsstemte på papir. Dette forteller oss to ting: For det første foretrakk majoriteten av forsøksvelgerne å møte opp i valglokalet på valgdagen framfor å forhånd-

stemme. Dette er i tråd med de statistiske analyser presentert av Bergh og Christensen i denne rapporten, som viser at 16- og 17-åringer i større grad enn andre unge velgere foretrekker å stemme på den tradisjonelle måten. For det andre forteller det oss at blant de unge som forhåndsstemte, foretrakk de aller fleste å gjøre det via Internett.

Denne tendensen gjenspeilet seg også blant de unge informantene i Mandal. At internettstemmegivning var en metode spesielt for unge velgere, var ikke et tungtveiende argument blant disse. De fleste av de i alt ni informantene stemte elektronisk, men det var bare tre som lot sin elektroniske stemme telle på valgdagen. De andre gikk til valglokalet på valgdagen og avga sin endelige papirstemme. På spørsmål om hvorfor de gjorde dette var svaret klart: De ville se hvordan det fungerte å stemme elektronisk, men ville likevel være med på opplevelsen av å møte opp personlig i valglokalet på selve valgdagen. «Det er jo litt høytidelig å stemme i lokalet på valgdagen» var gjennomgangstonen. Det var med andre ord ikke slik at disse unge erstatter personlig oppmøte med elektronisk stemmegivning.

Dette er også en tendens som Kristin Skeide Fuglerud og Ingvar Tjøstheim fant i sine kvalitative studier av velgere med nedsatt funksjonsevne (kapittel 4). Seks av deres informanter var mellom 18 og 25 år. En av disse stemte utelukkende på valgdagen i et valglokale. De fem andre valgte internettstemmegivning. Likevel valgte to av dem å gå til valglokalet og stemme på valgdagen.

Det er altså generelt stor stemning for å møte opp på valgdagen og stemme manuelt blant ungdomsinformantene. Noe overraskende, med tanke på internettstemmegivningens antatte ungdomsvennlige profil, ønsker de å ta del i den høytidelige, kollektive opplevelsen det er å møte opp i valglokalet på valgdagen. Likevel mener de at elektronisk stemmegivning er et viktig bidrag for at unge som bor utenfor sin folkeregistrerte kommune lettere skal kunne bruke stemmeretten sin.

Mandal er en by hvor unge som tar utdanning utover videregående skole i stor grad flytter fra kommunen. Fordelen med elektronisk stemmegivning ble i særlig grad knyttet opp mot denne gruppen. «For studenter som ikke bor hjemme kan e-valg motivere dem til å bruke stemmeretten sin», sa en av informantene. Dette møtte støtte hos en annen informant som selv var i utlandet på valgdagen. Hun ringte hjem hvor hennes mor leste opp pin-koden hun hadde mottatt på pinkodebrevet. Dermed kunne hun logge seg inn på MinID med sitt eget passord, og stemme ved kommunevalget. Denne informanten mente hun trolig ikke ville brukt stemmeretten sin hadde det ikke vært for internettmuligheten.

Også en av samfunnsfaglærerne på den videregående skolen løfter fram e-valg som viktig for gruppen av unge velgere som har flyttet hjemmefra for å studere. På Facebook har flere av hans tidligere elever spontant uttrykt at in-

ternettstemmegivning er genialt, da de kan sitte på hybelen og bruke stemmeretten sin.

I de statistiske analysene presentert av Bergh og Christensen (kapittel 2) ser vi at det ikke er noen forskjell i bruk av internettstemmegivning blant «hjemmeboende» og «borteboende».⁵⁷ Dette må likevel sees i sammenheng med at «hjemmeboende» klart oftere stemmer med papirstemmesedler enn det «borteboende» gjør. Det generelle bildet er dermed slik: «Borteboende» deltar i mindre grad enn «hjemmeboende» ved valget, men av de som avgir stemme velger en større andel «borteboende» å gjøre det via Internett. Disse analysene bekrefter dermed at internettstemmegivning er godt tilpasset de «borteboende» velgerne, men at de fortsatt stemmer sjeldnere enn det de «hjemmeboende» gjør. Dette er nok også deler av forklaringen på at 20-åringer har en større tilbøyelighet til å stemme via Internett enn yngre velgergrupper, da de utgjør en større andel av gruppen «borteboende».

Vi skal være varsomme med å underkjenne det potensialet internettvalg vil kunne ha i fremtiden. Vi skal huske på at e-valg forsøket i 2011 begrenset seg til 10 kommuner og hadde slik sett ingen nasjonal nyhetsverdi. I tillegg skapte forsøket lite engasjement og kontroverser i forsøkskommunene. Dette kommer tydelig fram i Marte Winsvold og Gro Sandkjær Hanssens rapport-bidrag, der de ser på hvordan lokale medier dekket forsøket. Dette *kan* også bety at mange «borteboende» — som i mindre grad følger med i lokalpressen — ikke fullt ut var kjent med muligheten til å stemme via Internett. Man må også anta at en utvidelse av stemmegivningsrutiner alltid vil ta tid før det får fotfeste hos velgere. Det er derfor for tidlig å fastslå om disse unge er en generasjon av tradisjonister som vil fortsette med å stemme på papir i valglokalet på valgdagen, eller de etter hvert vil ha et mer pragmatisk forhold til det å stemme – og dermed benytte seg i større grad av elektronisk stemmegivning. På den annen side vil de «borteboende» uansett ha mindre kontakt med lokalsamfunnet og være mindre informert om politikken der, slik at de ikke nødvendigvis vil benytte seg av en slik mulighet. Uansett ser vi at blant de 55 forsøksvelgerne i Mandal som forhåndsstemte, var det bare to som valgte den tradisjonelle metoden. Dersom unge først forhåndsstemmer, synes internettstemmegivning altså å være den foretrukne.

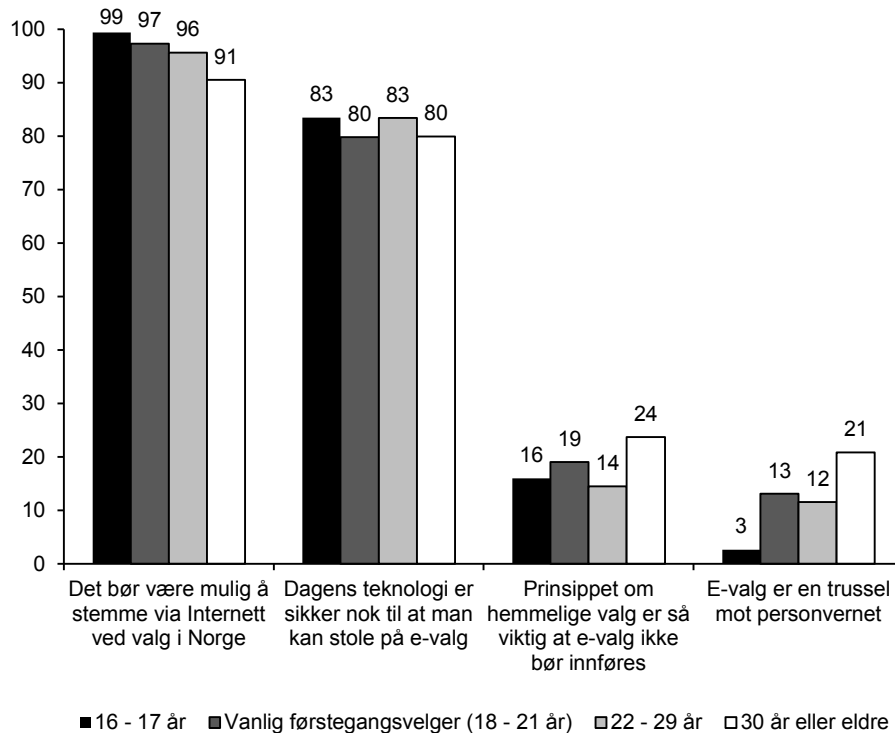
57. Bergh og Christensens analyser av «borteboende» omfatter de som bor i en annen kommune enn den de er folkeregistrert i. Dette vil ikke bare inkludere unge studenter, men også eldre aldersgrupper som av ulike årsaker bor utenfor sin folkeregistrerte kommune.

Tillit: Stoler de unge på datasikkerheten?

Er datasikkerhet et tema de unge er opptatt av og stoler de på de teknologiske løsningene rundt e-valg-løsninger?

«At jeg logget med inn på Min ID var en trygghetsramme for meg. Det er liksom mitt pass på Internett», sier en av ungdomsinformantene. Sitatet illustrerer på en god måte hva den generelle holdningen til e-valg er blant de unge informantene: høy tillit. I Figur 1 presenteres fire påstander om tillit til e-valg. Samlet sett viser figuren at tilliten blant velgere som har hadde muligheten for å stemme elektronisk ved valget i 2011, var svært høy. Særlig høy er tilliten blant de yngste velgerne.

Figur 9-1. Holdninger til e-valg etter alder. Prosent «helt» eller «delvis» enige i påstanden.

N: 16-17 år – 174; 18-21 år – 136; 22-29 år – 236; 30 år eller eldre – 2651.
Kilde: E-valg-surveyen 2011

Jeg vil her ta for meg den første påstanden i Figur 9-1, før jeg senere kommer inn på de to siste.

På spørsmålet om dagens teknologi er sikker nok til at man kan stole på e-valg, svarer 8 av 10 at man kan stole på teknologien. Denne tilliten til datasikkerheten er høy i alle aldersgrupper.

For de unge informantene fra Mandal er nettsiden MinID mye i bruk. Det er her de søker opptak til videregående skole og søker om stipend. Her ligger sentral informasjon om dem allerede inne, og nettsiden er dessuten en viktig kanal for offentlig informasjon. «Jeg stoler mye mer på slik sider med en offentlig ramme enn for eksempel Facebook, der hvem som helst kan gå inn på kontoen min», sier en informant. Selv ikke de unge som fremmet en skepsis mot internetstemmegivning knyttet denne til manglende datasikkerhet. Årsaken til at noen av de unge informantene ikke ønsker denne løsningen, var ene og alene en bekymring for at valghandling skulle bli redusert til noe «hverdagslig». Ved å møte opp på valgdagen i et stemmelokale viste man at stemmegivning var en høytidelig og viktig handling. Denne følelsen ville man miste ved å stemme via Internett, ifølge enkelte av de unge.

Denne tiltroen til de teknologiske løsningene rundt e-valget kommer til tross for at det i Mandal var problemer med å telle opp de elektroniske stemmene på valgnatta. Dette fikk noen av informantene føle på kroppen da de satt i NRK Sørlandets studio i Kristiansand og ventet på å kommentere valgresultatet blant 16- og 17-åringer i Mandal. På grunn av telleproblemer kom ikke valgresultatet før kl. 0300 natt til 13. september. Selv om årsaken til problemene på dette tidspunktet ikke var klart for de unge informantene, rokket ikke dette ved teknologitilliten. De unge presenterte i fokusgruppeintervjuene dette mer som «startproblemer», og det var tydelig at problemet ikke bidro til en mistillit til e-valg. De synes imidlertid at det var «litt dumt» at de gikk glipp av muligheten til å kommentere valgresultatet fra Mandal på den direkte sendte valgsendingen. At 59 prosent av 16- og 17-åringene stemte synes de var et godt resultat.

Som det er blitt hevdet kan man forestille seg at unge som er vant til å bruke Internett til ulike formelle formål også vil være mer tilbøyelige til å stemme elektronisk. Dette materialet gir et noe annet bilde: Selv om de unge bruker MinID til å søke om skoleplass, stipend m.m., og det i tillegg uttrykkes en høy grad av tillit til denne type portal, framviser de ikke en entusiasme knyttet til internetstemmegivning.

Hemmelig valg: Truer Internett dette prinsippet?

I forkant av evalueringen var det en antagelse om at prinsippet rundt hemmelig valg ikke står like sterkt i ungdomsbefolkningen som i resten av velgergruppen (beskrevet i prosjektbeskrivelsen av evalueringsforsøket). Resultater fra denne delstudien tyder ikke på at antagelsen var riktig. De unge informantene — som for øvrig var godt kjent med dette prinsippet — følte seg trygge på at stemmegivningen forblir hemmelig ved bruk av elektronisk stemmegivning. Det kan nevnes at de færreste av de unge informantene i både evalueringen av e-valg og stemmerettsforsøket fortalte hvilket politisk parti de hadde stemt på – bare om de hadde stemt eller ikke. Unntaket var de som allerede var medlem av et ungdomsparti og hadde vært aktive i valgkampen på sin skole.

Spørsmålet om internettstemmegivning truer prinsippet rundt hemmelig valg var informantene lite opptatt av. Årsaken synes å være at samtlige visste at man kunne avgi stemme flere ganger på Internett, samt at stemmegivning ved personlig frammøte i et valglokale ville være deres endelige stemmegivning. Dette er langt på vei i tråd med de statistiske analysene i Figur 9-1, som viser at 84 prosent av velgere i aldersgruppen 16- 17 år er uenig i påstanden: «Prinsippet om hemmelig valg er så viktig at e-valg ikke bør innføres». Her skiller ikke de unge seg fra eldre velgere. Men kan dette tolkes som at velgere ikke er opptatt av prinsippet rundt hemmelig valg. Intervjuene med ungdomsinformantene gir ikke et slikt bilde. De mener at hemmelig valg er et viktig prinsipp, men at internettstemmegivning ikke *truer* dette prinsippet. Figur 9-1 viser videre at det også er i den yngste aldersgruppen vi finner de som i minst grad mener at e-valg er en trussel mot personvernet. Man bør imidlertid være varsom med å tolke dette svaret. For mange unge velgere som aldri har stemt tidligere vil spørsmålet kunne framstå som uklart da det ikke blir forklart hvordan e-valg kan true personvernet. Det er med andre ord et komplisert spørsmål som mange – ikke bare unge velgere – vil ha problemer med å begripe rekkevidden av.

De var heller ikke bekymret for utilbørlig påvirkning fra venner og familie når man sitter hjemme og stemmer via Internett. De var innforstått med at både meningssterke venner eller styrende familiemedlemmer lettere ville kunne påvirke unge og usikre velgere. Samtidig mente de at påvirkning i forkant av et valg både var velkjent – og legitimt – da partier, politisk engasjerte venner – og for så vidt familiemedlemmer – gjør dette. Det som imidlertid ikke er greit er dersom stemmer blir forsøkt kjøpt eller solgt. Ingen av informantene hadde selv opplevd dette – eller hørt om at det hadde blitt forsøkt gjort.

Videre mente de unge informantene at det heller ikke er greit hvis noen står ved PC'en og kontrollerer om man stemmer på «riktig» parti. Dette var imidlertid ikke en problemstilling som synes å være særlig relevant, og de mente dette i liten grad skjedde. De var også tydelige på at muligheten til å kunne stemme flere ganger bidro til å eliminere sjansen for utilbørlig påvirk-

ning, og tiltroen til at en slik «sikkerhetsmekanisme» ville fungere var stor hos dem. Man kan undre seg over om denne manglende bekymringen for de potensielle farene ved internetvalg er et resultat av en naiv tilnærming. I så fall vil det være en karakteristikk som rammer flere enn disse unge. Både Figur 1 samt Bergh i sine tidligere bidrag i denne rapporten viser at over 90 prosent av velgere i e-valg-kommunene har tillit til at stemmegivning via Internett. Det må også sies at til tross for høy tillit til sikkerheten rundt e-valg, er nok disse ni ungdomsinformantene over gjennomsnittet informert om fordeler og ulemper rundt e-valg. Tilliten til datasikkerheten samt muligheten for å stemme flere ganger mente de var med på å eliminere den potensielle trusselen.

Heller ikke hos samfunnsfaglærerne – som daglig er i kontakt med unge velgere – fant vi noen antydninger om at dette prinsippet var truet. De erkjente at både trendsetter i ungdomsmiljøet og førende foreldre lettere kan påvirke ved elektroniske stemmegivning, men også de løftet fram muligheten for å stemme gjentatte ganger som en forsikring mot dette.

Hovedinntrykket er altså at de unge informantene i liten grad anser utilbørlig påvirkning og prinsippet om hemmelig valg som truet som en konsekvens av elektronisk stemmegivning. De tror ikke det er særlig utbredte fenomener, og mener at muligheten for å stemme flere ganger på Internett bidrar til å eliminere den potensielle trusselen. At manuell stemmegivning på valgdagen uansett vil være den endelige stemmen, oppfattes av de unge som en ytterligere forsikring.

Oppsummering og konklusjon

Denne delrapporten har løftet fram ni unge informanters holdninger til elektronisk stemmegivning, samt deres opplevelse av faktisk å ha muligheten til å stemme elektronisk ved kommunevalget i Mandal. Det er verdt å merke seg at informantene utgjør to grupper som har arbeidet med å informere andre unge velgere i Mandal, både om forsøket med senket stemmerettsalder samt e-valg. Det må slik sett antas at informantene er over gjennomsnittet informert om e-valg og engasjerte i politikk.

På bakgrunn av samtaler og diskusjoner informantene seg imellom om temaer knyttet til tilgjengelighet, tillit og hemmelige valg er det fem konklusjoner som her løftes fram:

- For det første synes ikke elektronisk stemmegivning å være et mye diskutert tema ungdomsmiljøene, på skolen eller i lokale ungdomspolitiske miljøer. Det er ikke et spørsmål som har ført til debatt eller på noen måte blitt stilt spørsmål ved forut for valget. De unge har forholdt seg til forsøket, og det synes som om informasjonen rundt gjennomføringen av dette har nådd fram. De fleste av dem hadde logget seg inn og avgitt sin stemme elektronisk, enkelte av dem flere ganger – og det ble ikke rapportert om noen problemer ved den elektroniske valgprosessen.
- For det andre mener disse unge at muligheten for å stemme via Internett vil øke tilgangen til stemmeurnene for unge velgere. Dette gjelder imidlertid ikke dem selv, som bor hjemme og går på videregående skole i hjemkommunen. Den gruppen de først og fremst tenker på er unge borteboende studenter. De selv ønsker å stemme tradisjonelt, i valglokalet på valgdagen, selv om de også hadde prøvd ut den elektroniske valgprosedyren.
- For det tredje er de unge informantene i svært liten grad bekymret for manglende datasikkerhet ved e-valg. Tilliten både til datasikkerhet og de teknologiske løsningene er høy. «Vi unge er datagenerasjonen», fortalte en informant. Uttalelsen ble brukt for å poengtere at dagens unge ikke er som de teknologikritiske «eldre». De unge velgerne i Mandal opplevde at telling av elektroniske stemmer ikke gikk som det skulle, men dette så de ikke på som en trussel for tilliten til valgdemokratiet – bare som et teknisk problem, som lot seg løse. Tilliten til datasikkerheten var i særlig grad knyttet til deres opplevelse rundt selve stemmegivningen via MinID. Dette er en felles innlogging for offentlige tjenester som de unge forholder seg til, stoler på og bruker mye i andre sammenhenger. At man måtte innom denne offentlige nettsiden, ble av de unge informantene løftet fram som svært positivt. «MinID er en trygghetsramme for e-valg», uttalte en informant.
- For det fjerde opplevde de unge at faren for utilbørlig påvirkning fra familiemedlemmer, venner og andre ved elektronisk stemmegivning er eliminert ved at man kan stemme flere ganger. Prinsippet om hemmelig valg var godt kjent, men de var ikke nevneverdig bekymret for at dette prinsippet var truet. Tilliten til datasikkerheten samt muligheten for å stemme flere ganger var med å eliminere trusselen. At manuell stemmegivning er den som uansett vil være gjeldende, oppfattes av de unge som en ytterligere forsikring mot dette.
- Helt til slutt. De unge velgerne framstår som svært tradisjonelle med tanke på selve valghandlingen. Informantene synes det var stas å få stemme ved valget i 2011, og særlig stas var det for de som møtte opp i valglokalet på valgdagen. Dette kan forklare noe av den noe lunkne entusiasmen til stemmegivning via Internett. Dette betyr allikevel ik-

ke at de unge mener at elektronisk stemmegivning ikke bør innføres. Den forbeholdne holdningen til e-valg er knyttet opp mot en «nostalgi» til det å møte opp i valglokalet – og avgi sin stemme manuelt – helst på valgdagen. Til tross for at de fleste av informantene aldri hadde gjort dette før, er valgkanalen noe de er godt kjent med og har respekt for. De opplever at det er noe høytidelig rundt valghandlingen og at dette er verdt å ta vare på. Dersom elektronisk stemmegivning ble innført, uttrykte noen av de unge en engstelse for at mange vil velge dette, og dermed at noe av glansen ved det å stemme ville forsvinne. Personlig oppmøte i valglokalet for å putte sin stemmeseddel i valgurnen, var for disse unge en tung symbolhandling som indikerte høytid, ansvarlighet og opplevelse av å være med å bestemme. Når flere av informantene, til tross for å ha stemt elektronisk, møtte opp på valgdagen og avga sin siste og avgjørende stemme, ble dette begrunnet med ønsket om å ta del i denne kollektive, symbolske og meningsbærende handlingen. Denne følelsen fikk de ikke ved å sitte med en bærbar PC på fanget – og avgi sin stemme. «Jeg synes alle skulle møte på valgdagen», sa en informant – «så sant de kan». E-valg bør helst være et alternativ for de som er avskåret fra å møte opp.

De unge velgerne framstår som bærere av tradisjonelle verdier rundt valgdeltagelsen, samtidig som de er tillitsfulle når det kommer til de teknologiske løsningene. De er med andre ord *tradisjonister med teknologitillit*. I bunn og grunn forteller dette oss at stemmegivning via Internett neppe i seg selv er en mobiliseringsfaktor for å øke unges valgdeltagelse. Selv om det øker tilgjengeligheten for enkelte grupper viser deltagelsestallene fra tre av de fire kommunene som gjennomførte forsøk med e-valg og stemmerett for 16-åringer, at politisk mobilisering handler om noe mer enn tilgjengelighet. Det mest relevante spørsmålet for de fleste unge i så måte er nok *hvorfor* bruke stemmeretten – ikke *hvordan*. Å stemme via Internett gir nok bare svar på det siste spørsmålet.

Litteratur

- Antoniou, A., C. Korakas, C. Manolopoulos, A. Panagiotaki, D. Sofotassios, P.G. Spirakis og Y.C. Stamatou (2007), «A Trust-Centered Approach for Building E-Voting Systems». I: Wimmer, M. A., J. Scholl og Å. Grönlund (red.) *EGOV 4656/2007. Lecture notes in computer science*.
- Beckert, B. (2011), E-Voting in Europe: Why we should look at it, which arguments we should consider and what to expect in the future. *A background paper for the Workshop om «E-voting in Europe» on March 17, 2011 in the European Parliament in Brussels*. Workshop «E-voting in Europe».
- Chiang, L. (2009), Trust and security in the e-voting system. *Electronic Government* 6: 343-360.
- Christensen, D.A., R. Karlsen og B. Aardal (2004), *På vei til e-demokratiet? Forsøkene med elektronisk stemmegivning ved kommune- og fylkestingsvalget i 2003*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Franklin, M.N. (2004), *Voter Turnout and The Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies Since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gallego, A. (2010), «Understanding unequal turnout: Education and voting in comparative perspective». *Electoral Studies*, 29: 239-248.
- Oostveen, A.-M. og P. Van Den Besselaar (2004), «Security as belief. User's perceptions on the security of electronic voting systems». I: Prosser, A. og R. Krimmer (red.) *Electronic voting in Europe - Technology, law, politics and society*.
- Sander, T.H. og R.D. Putnam (2010), «Still bowling alone? The post-9/11 split». *Journal of Democracy* 21: 9-16.
- Segaard, S.B. og B. Enjolras (2011), *Ungdommens politiske bruk av sosiale medier*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Smith, E. (2010), «Hemmelige elektroniske valg?» *Lov og rett*, 49: 307-323.
- Statistisk sentralbyrå (2011), Brukere av Internett, hyppighet og sted siste 3 måneder. Andel av befolkningen, etter kjønn, alder, utdanning og arbeidssituasjon, 2. kvartal 2011. Tilgjengelig online: www.ssb.no/emner/10/03/ikthus/tab-2011-07-01-04.html 2. kvartal 2011.
- Yin, R.K. (2003), *Case study research. Design and methods* (3.utgave). Thousand Oaks, California: Sage Publications, Inc.
- Ødegård, G. (2010), *Motløs ungdom? Nytt engasjement i et gammelt demokrati*. Oslo: Akademisk publisering.
- Ødegård, G. og J. Bergh (2011), «Unge i tradisjonell politikk. Deltakelse i valg, kommunestyre og partier». I: *NOU 2011:20: Unges syn på deltakelse og innflytelse i skolen, lokalpolitikken og sivilsamfunnet*.

Institutt for samfunnsforskning

Rapport 2012:3

<i>Forfatter/Author</i> Signe Bock Seggaard og Jo Saglie (red.)
<i>Tittel/Title</i> Evaluering av forsøket med e-valg 2011 Tilgjengelighet for velgere, tillit, hemmelig valg og valgdeltagelse
<i>Sammendrag</i> Rapporten presenterer funn og resultater fra en evaluering av forsøket med stemmegivning via Internett (e-valg) i ti norske kommuner ved lokalvalget i 2011. Evalueringen er basert på ulike typer kvalitative og kvantitative data. Materialet inneholder både representative velgerundersøkelser og undersøkelser av personer med nedsatt funksjonsevne, de aller yngste velgerne og lokale medias dekning av forsøket. Analysene er strukturert i fem hoveddeler, der følgende sider ved forsøket blir belyst: valgdeltagelse, tilgjengelighet for velgere, tillit til valggjennomføringen og e-valg, hemmelig valg, og unges forhold til e-valg og valg generelt. Rapporten belyser på denne måten forhold som kan bidra til å kaste lys over forsøket med e-valg som et demokratisk prosjekt og som til sammen gir et grunnlag for å si noe om forsøkets demokratiske effekter.
<i>Emneord</i> Elektronisk valg (e-valg), internetvalg (i-valg), tilgjengelighet, tillit, hemmelig valg, valgdeltagelse
<i>Summary</i> The report presents the findings from an evaluation of the internet voting trial (i-voting) that took place in ten Norwegian municipalities in the 2011 local elections. The evaluation is based on different types of qualitative as well as quantitative data such as representative voter surveys, data on people with disabilities, the youngest voters and the local medias' coverage of the trial. The analysis is structured in five main parts which shed light on the following aspects: voter turnout, accessibility for the voters, faith in the electoral process and i-voting, secret voting, and younger voters' relationship with i-voting and voting in general. The aim of the report is to assess the i-voting trial as a democratic project and provide a basic understanding about the democratic effects of the trial.
<i>Index terms</i> Electronic voting (e-voting), internet voting (i-voting), accessibility, trust, secret voting, turnout